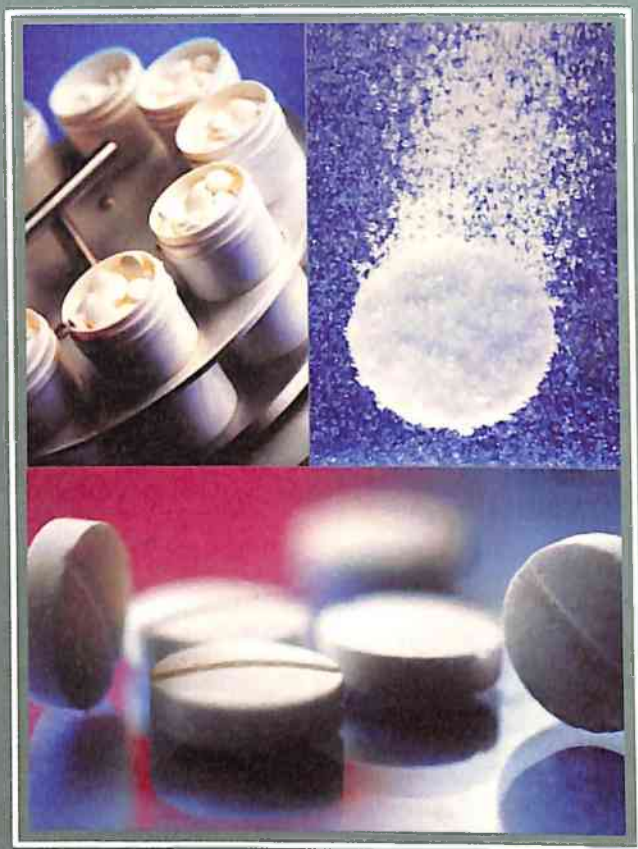

E.R. TOSHMUXAMEDOV, X.S. ZAYNUTDINOV,
A.M. KOMILOV, R.A. MUHAMEDOVA, F.B. JURAYLEVA,
M.Z. ISLOMOVA

FARMATSEVTIKA ISHINI TASHKIL QILISH

“IQTISOD-MOLIYA”

615
9250

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI

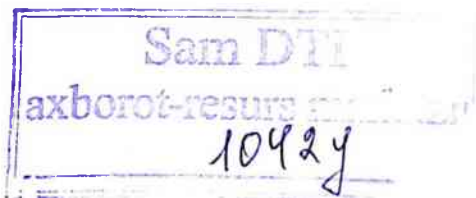
Toshkent Farmatsevtika instituti

E.R. TOSHMUXAMEDOV, X.S. ZAYNUTDINOV,
A.M. KOMILOV, R.A. MUHAMEDOVA, E.B. JURAVLEVA,
M.Z. ISLOMOVA

FARMATSEVTIKA ISHINI TASHKIL QILISH

*O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan oliy o'quv yurtlarining 5720500-farmatsiya
51409-kasb ta'limi (farmatsiya) bakalavriat ta'lim
yo'nalishi talabalari uchun darslik
sifatida tavsiya etilgan*

Prof A.N.Yunusxo'jayevning umumiy tahriri ostida

Toshkent
«IQTISOD-MOLIYA»
2008

Taqrizchilar: Farmatsevtika fanlari doktori, prof **X.K. Jalilov**;
O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi
Dori vositalari va Tibbiy buyumlar siyosati markazi
direktori **M.Y. Ibragimova**;
Farmatsevtika fanlari nomzodi, dot **O.S. Isaxo'djaye**v

Toshmuxeamedov E.R.

F25 Farmatsevtika ishini tashkil qilish: Farmatsevtika institutlari uchun darslik / E.R. Toshmuhamedov, X.S. Zaynutdinov, A.M. Komilov, R.A. Muhamedova, E.B. Juravleva, M.Z. Islomova; O'zR oily va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi. –Toshkent: «Iqtisod-moliya», 2008. - 192 b.

Zaynutdinov X.S., Komilov A.M., Muhamedova R.A., Juravleva E.B.,
Islomova M.Z.

Darslikda respublikamizda farmatsevtika xizmati va sog'liqni saqlash ishlarini rivojlantirish asoslari, dorixonalar ishini, dori vositalarning retseptsiz savdosini tashkil qilish, dorixonalarda retseptlarni qabul qilish va ular asosida dori vositalarini berish, dori vositalarini tayyorlash va sifatini nazorat qilish ishlarini tashkillashtirish, dorixonada g'amlamalar bo'limi ishini tashkil qilish. laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish, farmatsevtik tovarlarning sifatini nazorat qilish tizimi, davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi, farmakoiqtisodiyotning ilmiy asoslari, ehtiyoj istiqbolini asosiy negizlari va dori vositalarga bo'lgan talabni aniqlash, farmatsevtika bozorida ulgurji savdo faoliyatini tashkillashtirish masalalari qamrab olingan.

Darslikdan dorixona amaliyoti xodimlari, malaka oshirish fakultetlarida tahsil olayotgan tinglovchilari, farmatsevtika institutlari talabalari, maristrantlari va aspirantlari foydalanishlari mumkin.

BBK 5.66я73

ISBN 978-9943-13-083-8

© «Iqtisod-moliya», 2008
© E.R. Toshmuxeamedov, X.S. Zaynutdinov,
A.M. Komilov, R.A. Muhamedova,
E.B. Juravleva, M.Z. Islomova, 2008

So'zboshi

Aholi va davolash - profilaktika muassasalarini sifatli dori vositalari bilan o'z vaqtida ta'minlashni tashkil qilish sog'liqni saqlash tizimi va boshqa dorishunos mutaxassislar oldida turgan dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasida dorixona muassasalari Hamdo'stlik davlatlarida birinchilar qatorida davlat tasarrufidan chiqarildi. Natijada farmatsevtika ishini tashkil qilish bo'yicha mavjud bo'lgan asosiy darsliklar dori vositalari muomalasining ko'p masalalari bo'yicha o'z amaliy ahamiyatini yo'qotdi.

Bozor munosabatlariga o'tish jarayonida farmatsevtika faoliyati sohasining mustaqil rivojlanishini xalqaro tajribalarga suyangan holda tashkil qilish, soha mutaxassislari tashabbuslarini qo'llash hamda iste'molchilar xuquqlarini himoya qilish maqsadida hukumatimiz tomonidan bir qator xuquqiy va me'yoriy hujjatlar qabul qilindi. O'z navbatida, ko'plab yangi dori vositalarining yaratilishi, farmatsevtik yordamning takomillashgan usullarining amaliyotga kirib kelishi bilan farmatsevtika ishini tashkil qilishning asosiy yo'nalishlari yoritilgan darslik yaratish vazifasi yana ham dolzarb bo'lib qoldi. Qo'lingizdagi darslikda aholi va davolash - profilaktika muassasalarini dori vositalari bilan ta'minlashni tashkil etishda hozirgi kun nuqtai nazaridan dorixona muassasalari mutaxassislari uchun zarur bo'lgan masalalar 11 bobda keltirilgan. Amaliy ahamiyati ortib borayotgan retseptsiz dori vositalari savdosini tashkil qilish va farmatsevtik xizmatni sifatli ta'minlashga qaratilgan mavzular mumkin qadar kengroq yoritildi.

Dori vositalari muomalasiga taalluqli ayrim atama va terminlar darslikda birinchi marta bayon qilinganligi munosabati bilan ularni farmatsevtika sohasi nuqtai nazaridan sharhlab, umumiy tushunchalar ham berildi.

Amaldagi dastur bo'yicha tayyorlangan ushbu darslikda farmatsevtika ishini tashkil qilishga oid, talabalar uchun kerakli bo'lgan asosiy masalalar yoritilib, qo'shimcha ma'lumotlar va tegishli me'yoriy hujjatlardan mustaqil foydalanish uchun ko'rsatmalar berilgan.

Darslik farmatsevtika instituti talabalari va farmatsevtika ishi bilan shug'ullanayotgan keng mutaxassislar ommasi uchun mo'ljallangan.

Birinchi bor chop etilayotgan ushbu darslik ayrim kamchiliklardan holi bo'lmاسligi mumkin. Uni takomillashtirish borasidagi maslahat va takliflarni mamnuniyat bilan qabul qilamiz.

Mualliflar darslikni tayyorlash uchun kerakli ma'lumotlarni tuzishda qatnashgan Farmatsevtika ishini tashkil qilish kafedrası xodimlari: M.A.Saidov, A.I.Nuritdinova, G.E.Sodiqova, A.M.To'xtaeva, D.T.Saipova, Z.Sh.Hidoyatova va M.Ya.Saidovaga hamda taqrizchilarga katta minnatdorchilik bildiradilar.

AHOLI VA DAVOLASH-PROFILAKTIKA MUASSASALARINI DORI VOSITALARI BILAN TA'MINLASHNI TASHKIL ETISH

1-bob. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SOG'LIQNI SAQLASH ISHLARI VA FARMATSEVIKA XIZMATINI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI

1.1. Sog'liqni saqlash ishlarini tashkil qilish prinsiplari

O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlashni himoya qilishda qonunchilikning konstitutsion asoslari.

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi (SSV)ning asosiy vazifasi Respublika aholisi sog'lig'ini muhofaza qilish, davolash ishlarini tashkil qilish, yuqori malakali tibbiy yordam ko'rsatish asoslarini yaratish, davolash-profilaktika muassasalari uchun moddiy-texnika bazasini yaratish, tibbiy va farmatsevt kadrlar tayyorlash, ularning malakasini oshirish, aholi o'rtasida sanitariya- epidemiologiya holatini tegishli tartibda barqaror holatda saqlash va ta'minlashni tashkil qilishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ko'rsatilgan fuqarolarning muhim ijtimoiy huquqlaridan biri sog'liqni saqlash huquqidir. "Har bir inson malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqiga ega".

Yuqorida qayd etilgan vazifalarni amalga oshirishda SSVning Bosh boshqarmalari, tegishli ilmiy tekshirish institutlari faoliyat ko'rsatmoqda, tibbiyot va farmatsevt kadrlar tayyorlash ishlari esa tegishli institutlar va tibbiyot kollejlari tomonidan amalga oshiriladi.

Malakali tibbiy xizmatni maxsus tibbiy va farmatsevtika bilimlariga ega, Gippokrat qasamyodini qabul qilgan va yordamga muhtoj har qanday bemorga sidqidildan xizmat qiladigan tibbiyot mutaxassislari amalga oshiradilar. Qonunchilik asosida yetarli malakaga ega bo'lmagan mutaxassislarning tibbiy va farmatsevtika faoliyati bilan shug'ullanishiga ruxsat etilmaydi.

Davlat tomonidan vakolatlangan organlar xususiy sog'lomlashtirish muassasalarini ochish hamda ularning faoliyati, tibbiy xizmat ko'rsatish darajasi sifati ustidan belgilangan tartibda nazorat olib boradi.

Tibbiyot va farmatsevtika faoliyatini olib boruvchi subyektlar faoliyatlarini mavjud standartlar talablariga javob bermasa, faoliyat olib borish huquqini beruvchi ruxsatnoma (litsenziya)dan sud hukmi asosida mahrum qilinadi.

Malakali tibbiy va farmatsevtik xizmat ko'rsatishni ta'minlash ishlari quyidagi shart-sharoitlar bilan muntazam ravishda ta'minlanib turishini ko'zda tutgan holda tuziladi:

– davlat davolash va sanitariya, dam olish muassasalari tarmog'ining mavjudligi va hozirgi kunlarda ham muntazam faoliyat ko'rsatib turishi;

– nodavlat va idoraviy tibbiy muassasalarni rag'batlantirish va rivojlantirish. Ko'plab ishlab chiqarish tarmoqlari, muassasalar va tashkilotlarning poliklinikalari, ambulatoriya, sanatoriya, kunduzgi davolovchi statsionar, dam olish maskanlari, shifoxona, qishloq vrachlik punktlari, ona va bola shifoxonalari va sog'lomlashtirish markazlarini yanada ko'paytirish;

– aholining barcha qatlamlarini e'tiborga olgan holda, ular o'rtasida keng qamrovli dispanserizatsiya va emlash ishlarini tegishli tartibda olib borish hamda kasalliklarni oldindan aniqlash va ularning oldini olish, tegishli tashhis qo'yish;

– tibbiy va farmatsevt kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish, ular faoliyatlari samaradorligi va malakasi ustidan davlat nazoratini o'rnatish;

– tibbiy sug'urta tizimini yaratish, mehnat qobiliyatini yo'qotgan, ishga yaroqsiz yoki nogiron bo'lib qolgan fuqarolarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash va ularga davlat tomonidan qonun asosida belgilangan to'lovlar ajratish;

– aholining ma'lum ijtimoiy himoyaga muhtoj toifasiga tibbiy muassasalar tomonidan bepul tibbiy xizmat ko'rsatish. Nogironlar va boquvchisidan mahrum bo'lgan hamda ahvoli og'ir bemorlarga (O'zbekiston Respublikasi SSV ning 1999-yil 5-martdagi 134-sonli buyrug'i asosida tasdiqlangan) dorixonalardan bepul dori vositalari olishga yordam berish;

– tibbiyot va farmatsevtika muassasalarini zamonaviy asbob-anjomlar, texnika vositalari bilan jihozlash va ularga qulay sharoitlar yaratish;

– respublikaning hamma viloyat markazlarida va iloji boricha aholi zich yashaydigan mintaqalarida va Toshkent shahridagi Respublika tez tibbiy va shoshilinch tez tibbiy yordam ko'rsatish muassasalarining faoliyatini takomillishtirish.

Hozir davlat tomonidan kafolatlangan malakali tibbiy yordam ko'rsatish SSV tasarrufidagi tashkilotlar orqali amalga oshirilmoqda. Shuningdek "Sog'lom avlod uchun" respublika fondi tomonidan ham onalar va bolalar sog'ligini saqlash yo'lida samarali ishlar olib bormoqda.

Mamlakatimiz demokratik huquqiy davlat va insonparvar fuqarolik jamiyati - mulk shakllarining yangi tizimi, qudratli ishlab chiqarish kuchlari va

vositalari, ilg'or fan va texnologiyalarni barpo etish, xalq farovonligini oshirish, erkin shaxsni har tomonlama kamol toptirishga qulay shart-sharoitlar yaratilayotgan jamiyatdir. Shuning uchun sog'liqni saqlash va farmatsevtika tizimida ham mulkdorlar toifasiga keng yo'l ochildi, ular orqali aholiga va davolash-profilaktika muassasalariga yuqori malakali tibbiy va farmatsevtik yordam ko'rsatilib, ular jamiyatimizda sog'liqni saqlash tizimida yetakchi harakatlantiruvchi kuchga ega bo'lgan jamiyatning mas'ul shaxsiga aylandi.

«Fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risida» gi O'zbekiston Respublikasining (1996-yil 29-avgustdagi va 1999-yil 15-apreldagi o'zgartirish va qo'shimchalari bilan) qonuniga asosan, O'zbekiston Respublikasining SSV quyidagi vakolatlarga egadir:

- sog'liqni saqlash va tibbiy sug'urtaning, sog'liqni saqlash sifati davlat standartlarining me'yoriy bazasini ishlab chiqadi hamda barcha tibbiyot muassasalarining ularga rioya etilishi ustidan nazorat qiladi;

- fuqarolar sog'lig'ini saqlash sohasida tarmoq davlat dasturlarini amalga oshiradi;

- davlat tomonidan kafolatlangan hajm doirasida aholiga birinchi tibbiy-sanitariya yordami ko'rsatishni byudjet mablag'lari hisobidan tashkillashtiradi;

- davolash-profilaktika va dorixona muassasalarining sertifikatsiyasi va akkreditatsiyasini amalga oshiradi;

- shifokorlarga tibbiyot amaliyoti bilan shug'ullanish uchun, farmatsevtlarga farmatsevtika faoliyati bilan shug'ullanish uchun litsenziyalar beradi;

- tibbiy xizmat tariflari darajasini boshqarib boradi;

- O'zbekiston Respublikasi hududida qo'llanishga ruxsat etilgan dori vositalarini standartlashtirish va ro'yxatga olishni amalga oshiradi.

Shunday qilib, sog'liqni saqlash ishlarining asosiy prinsiplari Respublika Vazirlar Mahkamasining bir qator qarorlari, farmoyish va ko'rsatmalari bilan belgilanib, asosan aholi sog'lig'ini saqlash va har taraflama yuqori malakali tibbiy yordam ko'rsatishni tashkil qilishdan iborat.

Bu borada O'zbekiston Respublikasining «Fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risida»gi qonunida aholining malakali tibbiy xizmatdan foydalanish va ijtimoiy himoyaga doir konstitutsiyaviy huquqlarini ta'minlash, shuningdek, tibbiy xizmatlarning sifatini yaxshilash uchun tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy sharoitlarni yaratish, sog'lom avlodni tarbiyalash choralari belgilandi. Sog'liqni saqlash tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarga muvofiq holga keltirish maqsadida O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlash tizimini 1998-2005 yillarda isloh qilish Davlat dasturi

tasdiqlandi va uning konsepsiyasi berildi. Bunga muvofiq bepul tibbiy yordam ko'rsatiladigan va byudjetdan ta'minlanadigan davolash-profilaktika muassasalari, shuningdek, ularni bosqichma-bosqich pulli xizmatlarga o'tkazish muddatlari belgilandi va dasturni amalga oshirishga doir asosiy chora-tadbirlar tasdiqlandi.

Hozirgi kunda esa, ushbu belgilangan vazifalarni bajarish borasida Respublika SSV tomonidan keng qamrovli va yuqori malakali tibbiy xizmat ko'rsatishga qaratilgan qator tadbirlar amalga oshirilmoqda. Toshkent shahrida Respublika shoshilinch tez tibbiy yordam ko'rsatish markazining ochilishi, viloyatlarda esa, bu markaz filiallarining ochilib, ularni yuqori malakali tibbiy va farmatsevt kadrlar bilan ta'minlanishi bunga misol bo'la oladi.

1.2. Q'zbekiston respublikasida tibbiyot va farmatsevtika faoliyatini boshqarish

Boshqarish ilmi har qanday xalq xo'jaligi faoliyatini boshqarish asoslarida o'zini ma'lum bir xususiyatlari bilan ishtirok etgani kabi sog'liqni saqlash tizimi ham o'zining ma'lum bir boshqarish jarayoniga egadir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida aholi sog'lig'ini saqlash, muhofaza qilish va davolash davlat tomonidan kafolatlanganligi qayd etiladi. Buning uchun Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan qonun, Prezidentning farmon va qarorlari hamda Vazirlar Mahkamasining qaror va ko'rsatmalari SSVga yuboriladi. Vazirlik tomonidan bu me'yoriy xujjatlar sog'liqni saqlash tashkilotlariga tegishli boshqarma va bo'limlar orqali quyi korxonalariga, ya'ni sog'liqni saqlash boshqarmalariga, Toshkent shahar sog'liqni saqlash bosh boshqarmasiga, Qoraqalpog'iston Respublikasi SSV ga va viloyat sog'liqni saqlash bo'limlariga etkaziladi, ular esa bu vazifalarni o'z tasarrufidagi hamma davolash-profilaktika muassasalariga yetkazadilar.

Boshqarish ilmi, boshqarishning ilmiy asoslariga suyanib, boshqarish ishlarini yanada takomillashtirishi, unda boshqarishni tashkiliy, tarbiyaviy tomonlarini e'tiborga olgan holda rahbarni zamonaviy boshqarish usullari bilan qurollantirishi, aholi bilan ishlash, uni ishchanlik faoliyatini yaxshilash, aholi sog'ligini yaxshilash va tiklash borasida eng zamonaviy usullarni qo'llab, inson omilini va tafakkurini e'zozlagan holda, har taraflama inson sog'ligini muhofaza qilishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 14-yanvardagi 18-sonli "O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimida boshqarishni takomillashtirish to'g'risida" gi qarorida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish davlat dasturi to'g'risida" 1998-yil 10-noyabrdagi PF 2107 - sonli farmonida aholi sog'ligini saqlash ishlari ustidan davlat nazoratini ta'minlash choralari qayd etilgan.

Ushbu farmonda sog'liqni saqlash sohasida davlat siyosatini amalga oshirish, aholiga bepul tibbiy-sanitariya yordami ko'rsatish, boshqarishning barcha darajasida aholiga tibbiy yordamni yaxshilash bilan bir qatorda, tizimni mablag' bilan ta'minlash, jahon standartlariga javob beradigan zamonaviy klinikalami tashkil etish, davolash-profilaktika hamda sanitariya - epidemiologiya muassasalari tomonidan aholi salomatligini muhofaza qilishga doir qonunchilik va boshqa me'yoriy xujjatlariga rioya etilishi, boshqaruv organlarining mansabdor shaxslari, sog'liqni saqlash xodimlarining noqonuniy xatti- harakati yuzasidan shikoyatlar va arizalar, qoida buzishlar va suiiste'molchiliklarning oldini olish masalalari ko'rsatilgan. Farmonda O'zbekiston Respublikasi SSV to'g'risidagi nizom, vazirlikning ma'muriy boshqaruv xodimlarining soni, O'zbekiston Respublikasi SSV ning Nazorat inspeksiyasi to'g'risidagi, vazirning o'rinbosarlari, shu bilan birga, boshqarish jarayoni, Toshkent shahar sog'liqni saqlash bosh boshqarmasi boshlig'i lavozimiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi SSV ning o'rinbosari hisoblanishi ko'rsatilgan. Ushbu farmon va amaldagi qarorlarga ko'ra O'zbekiston Respublikasida tibbiyot va farmatsiya sog'liqni saqlash tizimining ajralmas qismi ekanligi qayd etilgan. Ta'kidlash lozimki, respublikada farmatsevtika faoliyatini muvofiqlashtirishda, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 11-martdagi 132-sonli Qarori muhim rol o'ynaydi. Shu qarorga asosan, O'zbekiston Respublikasi Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat qo'mitasi tomonidan "Farmatsiya" ishlab chiqarish birlashmasi "Dori-darmon" davlat aksionerlik uyushmasi (DAU)ga aylantirildi. Uyushma faoliyatini muvofiqlashtirish O'zbekiston Respublikasi SSV zimmasida saqlab qolindi.

"Dori-darmon" DAU va uning hududiy birlashmalari dori vositalari va tibbiyot buyumlari buyurtmalarining asosiy turlari, ya'ni davlat buyurtmalari bo'yicha sog'liqni saqlash organlari tomonidan tasdiqlangan hayotiy zarur (asosiy) dori vositalari va tibbiy ashyolar bilan ta'minlashni bajarilishi aniq ko'rsatildi.

Shu qarorga asosan DAU va hududiy "Dori- darmon" davlat aksiyadorlik birlashmalari o'zining ishlab chiqarish - xo'jalik va

moliyaviy faoliyati istiqbolini mustaqil belgilaydi, bozor konyukturasini tashkil etgan holda, marketing xizmatini ko'rsatadi, davlat va boshqa organlarda o'z ta'sischilarining manfaatlarini ifodalaydi.

“Dori - darmon” DAU faoliyatini takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2005-yil 20-may 131-sonli qarori bilan DAU “Dori -darmon” aksiyadorlik kompaniyasiga aylantirildi. Ushbu qarorga ko'ra “Dori-darmon” AK ning asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

- O'zbekiston Respublikasi aholisini sifatli dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta'minlash;

- marketing tadqiqotlari o'tkazish hamda hayotiy muhim bo'lgan asosiy dori –darmonlar va tibbiyot buyumlariga, shu jumladan, giyohvand va hisobda turadigan psixotrop preparatlarga buyurtmalarni shakllantirish hamda tuziladigan shartnomalar asosida respublika sog'liqni saqlash tizimi muassasalarining ularga bo'lgan ehtiyojini ta'minlash;

- O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlanadigan ro'yxat bo'yicha davlat rezervining dori vositalari va tibbiyot buyumlariga ehtiyojlarini qondirishni ta'minlash;

- “Dori -darmon” AK tarkibiga kiradigan dorixona muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirish, mavjud farmatsevtika mahsulotlari resurslari to'g'risidagi yagona respublika axborotlar tizimini yaratish;

- dori vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta'minlashni tashkil etishga investitsiyalarni jalb qilish, ilg'or texnologiyalarni joriy etish.

Ushbu qarorga muvofiq “Dori - darmon” AK tarkibiga kirgan korxonalar va tashkilotlar ro'yxati va tashkiliy tuzilmasi tasdiqlandi.

1.3. Sog'liqni saqlash va farmatsevtika faoliyati xizmatini boshqaruvchi tashkilotlarning asosiy vazifalari va funksiyalari

O'zbekiston Respublikasi SSV va farmatsevtika faoliyatini amalga oshirish ishlari o'zining ma'lum tartibdagi o'ziga xos boshqarilish tizimiga ega bo'lib, bu tizim aholiga tibbiy yordam ko'rsatishda va dori vositalari bilan aholini tegishli tartibda taminlashda muhim o'rin egallaydi.

Respublikada sog'liqni saqlash tizimiga rahbarlik qilish SSV ga yuklatilgan bo'lib, vazirlik, asosan, quyidagi masalalarni hal etadi:

- aholi sog'ligini va unga bog'liq ravishda xalq xo'jaligini, uning mudofaa faoliyatini yaxshilash va sog'liqni saqlash ishlarini rivojlantirish;

- aholiga yuqori malakali va uning hamma qatlami uchun muqobil tibbiy yordamni tashkil etish;

– aholi sog'ligini muhofaza qilish, kasalliklarning oldini olish chora-tadbirlarini rivojlantirish;

– onalik va bolalikni muhofaza qilish;

– respublika sanitariya-epidemiologiya holatining yaxshi bo'lishini ta'minlash;

– aholini va davolash-profilaktika muassasalarini dori vositalari, virusga qarshi va tashhis vositalari, tibbiyotda ishlatiladigan hamda boshqa buyumlar bilan ta'minlash;

– davlat rejalariga asoslanib, davolash-profilaktika muassasalari va dorixona tizimini rivojlantirish chora-tadbirlarini ko'rish;

– tibbiy va farmatsiya sohasidagi ilmiy izlanishlarni rivojlantirib, uning samaradiligini oshirib, ularni sog'liqni saqlash va farmatsiya amaliyotida qo'llash chora-tadbirlarini ko'rish;

– tibbiyot va farmatsevt kadrlar tayyorlashni, ular malakasini oshirish borasidagi nazariy va amaliy bilimlarni yuqori saviyaga ko'tarish;

– mehnatni ilmiy asosda tashkil etilgan, boshqarish asosida sog'liqni saqlash muassasalarini tegishli yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlab, aholi sog'lig'ini tiklashda yuqori natijalarga erishish;

– hukumat tomonidan sog'liqni saqlash ishlariga ajratilgan byudjet mablag'laridan samarali foydalanib, sog'liqni saqlash binolarini ta'mirlash va yangidan quriladiganlarini o'z vaqtida ishga tushirish ishlarini amalga oshirish.

Bu ishlarni amalga oshirish uchun ma'lum bir boshqaruv tizimi shakllangan bo'lib, u ma'lum boshqarma, bo'lim va tashkilotlar orqali amalga oshiriladi.

Vazirlik qoshida hay'at (kollegiya) tashkil etilgan bo'lib, unga sog'liqni saqlash tizimidagi dolzarb muammolarni vazirlikning kollegiya a'zolari bilan birgalikda hal qilish vazifasi yuklatilgan. Ilmiy, amaliy, klinik va epidemiologik muammolarni muhokama qilish, ularni reja asosida amalga oshirish, tibbiyot va farmatsiyadagi ilmiy va amaliy ish natijalarini respublika tibbiyotida qo'llash va shu yo'l bilan sog'liqni saqlash sohasidagi amaliy va ilmiy yo'nalishlarni rivojlantirish uchun vazirlik qoshida Olimlar tibbiyot ilmiy kengashi tashkil qilingan. Bu kengash tarkibiga jamoatchilik asosida respublikaning ko'zga ko'ringan yirik olimlari kiritilgan bo'lib, ular tibbiyotga va farmatsiyaga oid ilmiy yo'nalishni rivojlantirish bilan birga uni sog'liqni saqlash va farmatsiya amaliyotida qo'llash ishlari bilan shug'ullanadilar.

Bundan tashqari, Davolash-profilaktika yordami ko'rsatish bosh boshqarmasi, Onalik va bolalikni muhofaza qilish bosh boshqarmasi, Davlat

sanitariya-epidemiologiya nazorati departamenti, Iqtisodiyot va mablag' bilan ta'minlash bosh boshqarmasi, Kadrlar va o'quv yurtlari bosh boshqarmasi, Ma'muriy xo'jalik boshqarmasi, Nazorat inspeksiyasi, Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi, Dori vositalari siyosati markazi va boshqa bo'limlar sog'liqni saqlash ishlarini respublika miqyosida boshqarishda muhim vazifalarni bajaradilar.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 25-maydagi 181-sonli Qaroriga va O'zbekiston Respublikasi SSVning 1995-yil 2-iyundagi 250-sonli buyrug'iga asosan vazirlik qoshida Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tashkil etildi.

SSV ning Dori vositalarini va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasida Dori vositalari ekspertizasi va standartizatsiyasi Davlat markazi, Farmakopeya, Farmakologiya, Yangi tibbiy texnikalar kabi qo'mitalar, Giyohvandlar nazorati qo'mitasi, Dori vositalari va tibbiy texnikani qayd etish bo'limi hamda nazorat qilish bo'yicha Farmatsevtik inspeksiyasi mavjud.

Dori vositalari ekspertizasi va standartizatsiyasi Davlat markazi qoshida:

- vaksina, zardob vositalari va mikrobiologik tadqiqotlar o'tkazish laboratoriyasi;
- dori vositalari sifatini nazorat qilish va standartlash laboratoriyasi;
- tibbiy texnika sifatini nazorat qilish laboratoriyasi;
- farmako-toksikologik tadqiqotlar laboratoriyasi;
- ilmiy uslubiy va axborot bo'limi tashkil etilgan.

Bosh boshqarmaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- O'zbekiston Respublikasi korxonalarida ishlab chiqarilayotgan va import qilinayotgan dori vositalari sifatini nazorat qiladi;
- ist'emolchilar va ta'minotchilar o'rtasida dori vositalari sifati masalasida anglashilmovchilik, kelishmovchilik va baxs bo'lib qolgan taqdirda, dori vositalari sifatini arbitraj analizi o'tkazib oxirgi yakunlovchi xulosa beradi;
- O'zbekiston Respublikasiga chet eldan sotib olib keltirilayotgan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini Davlat ro'yxatidan o'tkazishdan avval ularning sifatini har taraflama nazorat qiladi;
- yangi dori vositalariga ishlab chiqilgan me'yoriy texnik hujjatlar loyahasiga xulosalar beradi;
- dori vositalari sifatini nazorat qilishning amalda qo'llanilayotgan usullarini takomillashtiradi va yangi usulni ishlab chiqish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib boradi;

- yangi dori vositalarini yaratish bo'yicha ilmiy ishlar bilan shug'ullanadi;
- O'zbekiston Respublikasi hududida ishlab chiqarilayotgan, saqlanayotgan, qo'llanilayotgan dori vositalari va tibbiy buyumlari sifatini dastlabki davlat nazoratidan o'tkazadi;
- eskirib qolgan dori vositalarini Davlat reestridan chiqarish to'g'risida tavsiyanomalar tayyorlaydi.

Bosh boshqarmaga yuklatilgan vazifalarni amalga oshirish uchun unda ekspertlar kengashi tashkil qilingan.

O'ZBEKISTON FARMATSEVTIKA SANOATI DAVLAT AKTSIONERLIK (O'ZFARM SANOAT) KONSERNI

Respublika aholisining dori vositalariga bo'lgan ehtiyojini yaxshiroq qondirish va farmatsevtika sanoatini yanada rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1993-yil 2-iyundagi PF 290 - sonli farmoni asosida O'zfarm sanoat Davlat aksionerlik konserni tashkil etilib, uning tarkibiga bir qator ilmiy tekshirish institutlari va O'zkimyofarm ishlab chiqarish birlashmasi kiritilishiga qaror qilindi.

O'zfarm sanoat konsernining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- dori vositalari yaratish va ularni ishlab chiqarishni tashkil etish, aholining, davolash-profilaktika muassasalarining dori vositalariga, biologik faol moddalarga, boshqa tibbiy va sanitariya - gigiena mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishga oid tadbirlarni amalga oshirish;
- farmatsevtika sanoatini kompleks rivojlantirish, ushbu tarmoq korxonalarini hududiy jihatdan joylashtirishni takomillashtirish, tabiatni muhofaza qilish siyosatini o'tkazish masalalari yuzasidan davlat hokimiyati va boshqaruvining respublika hamda mahalliy organlari bilan hamkorlikda ishlash;
- dori vositalari va ularni ishlab chiqarish texnologiyalarini yaratish sohasida O'zbekiston Respublikasida SSV ning boshqa vazirliklar va idoralar bilan birgalikda yagona ilmiy-texnika siyosatini o'tkazish;
- respublikada dori vositalari ishlab chiqarishni ko'paytirish, xorijiy sheriklar bilan ilmiy-texnikaviy va iqtisodiy hamkorlikni takomillashtirish va kengaytirish hisobiga ularni chetdan harid qilishni qisqartirish dasturini ishlab chiqish va izchil amalga oshirish.

2-bob. DORIXONALAR ISHINI TASHKIL QILISH

2.1. Dori vositalari bilan chakana savdo qilish qoidalari

O'zbekiston Respublikasida bozor munosabatlarini keng joriy etish va chuqurlashtirish, tashabbuskorlik va tadbirkorlikni rivojlantirish, respublika aholisini dori vositalari bilan ta'minlashni yaxshilash maqsadida, yuqorida qayd etilganidek, Respublika "Dori-darmon" aksionerlik kompaniyasining viloyatlar, Toshkent shahrida va Qoraqalpog'iston Respublikasida uning hududiy birlashmalari tashkil etildi.

Dori vositalari bilan chakana savdo qilish huquqi, asosan, mulkchilik shaklining aksioner, jamoa va xususiy dorixonalariga ruxsat etildi. Bu dorixonalarga dori vositalarini sotishda tegishli tartib - qoidalarga amal qilish, ular bilan savdo qilish qoidalarini ta'minlash mas'uliyati yuklatilgan.

Dori vositalarini sotish O'zbekiston Respublikasining "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida"gi 1997-yil 25-aprelda qabul qilingan Qonun asosida dorixona muassasalari tomonidan olib boriladi va dori vositalari faqat dorixona muassasalari orqali sotiladi.

Dorixona ishi dorixona amaliyoti uchun xos bo'lgan standartlarga muvofiq amalga oshiriladi. Dorixonalar ishini boshqarish shu qonunga asosan oliy farmatsevtika ma'lumotiga ega bo'lgan shaxslargagina ruxsat etilishi ta'kidlangan. Dorixona dori vositalarini tayyorlash, qadoqlash, ularning sifatini nazorat qilish hamda davolash, kasallikning oldini olishga mo'ljallangan dori vositalari, tibbiy buyumlarni, sanitariya va gigiena ashyolarini, shifobaxsh oziq-ovqatlarni, ma'danli suvlarni, davolash-kosmetika mahsulotlarini harid qilish, saqlash va sotishni amalga oshiruvchi tibbiyot muassasasi hisoblanadi. Dorixona muassasalari jumlasiga dorixonalar va ularning shaxobchalari, davolash va kasallikning oldini olish muassasalarining dorixonalari kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Respublikada dori vositalari sotishni tartibga solish to'g'risida"gi 1994-yil 14-iyuldagi PF - 916 farmonini ijro etish hamda Respublika aholisini dori vositalari, vaksinalar va tibbiy buyumlar bilan ta'minlashni yaxshilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 6-avgustdagi 404-sonli qarori e'lon qilindi, bunga asosan Respublika dorixona muassasalarida dori vositalari va tibbiy buyumlar sotish qoidalari, cheklangan chakana narxlarda sotiladigan va barcha dorixona muassasalarida mavjudligi majburiy bo'lgan eng zarur dori vositalari ro'yxati tasdiqlangan.

O'zbekiston Respublikasida dori vositalari bilan chakana savdo qilish huquqi "Dori-darmon" AK dorixona muassasalariga, shuningdek, mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar, O'zbekiston Respublikasi SSV ning maxsus ruxsatnomasi (litsenziyasi) ga ega bo'lgan boshqa dorixonalariga ruxsat etiladi. Dorixona muassasalarida dori vositalarini sotishga faqat maxsus farmatsevtik ma'lumotga ega bo'lgan shaxslarga ruxsat beriladi. Dori vositalari va tibbiy buyumlarning dorixona muassasalaridan tashqarida – bozorlarda, ko'chada, jamoat joylarida va uyda sotilishi qat'iy qat'iy taqiqlanadi.

Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 18-iyul 276-sonli qaroriga muvofiq O'zbekiston Respublikasida ro'yxatdan o'tkazilmagan va vakolatli laboratoriyada sifat bo'yicha nazoratdan o'tmagan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini sotish mumkin emas.

Dori vositalarini aholiga vrach retsepti bilan va retseptsiz berish shuningdek, davolash-profilaktika muassasalariga beriladigan dori vositalari ro'yxati va ularni berish qoidalari O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlanadi. SSV tomonidan vrachning retseptsiz berishga ruxsat etilgan dori vositalaridan tashqari, barcha dori vositalari dorixonalardan faqat belgilangan shakllardagi retseptlarga ko'ra berilishi kerak.

Tayyor dori vositalari, berish vitrinasiga vrach retseptsiz beriladigan dori vositalari va tibbiy buyumlar ularning narxi ko'rsatilgan holda qo'yiladi.

Davolash-profilaktika muassasalari vrachlariga shifoxonada kerakli dori vositalari bo'lmaganda statsionar davolanishda bo'lgan bemorlarga retsept yozib berishga ruxsat etiladi. Bunda dori naqd pulga sotib olinganligi haqidagi ma'lumot kasallik tarixiga yozib qo'yilishi shart.

Maxsus ijtimoiy himoyaga muxtoj bemorlarga bepul retseptlar bo'yicha dori vositalari, mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, barcha dorixona muassasalaridan beriladi. Dorixona muassasalari tomonidan retseptlar bo'yicha bepul berilgan dori vositalari Vazirlar Mahkamasining "Davolash-profilaktika muassasalarini mablag' bilan ta'minlash tizimini takomillash-tirish to'g'risida"gi 1997-yildagi 532-sonli qarorida ambulatoriyada davolashda dori vositalari bepul beriladigan kasalliklar va shaxslar ro'yxatiga muvofiq amalga oshiriladi. Ularga haq to'lash esa, sog'liqni saqlash muassasalari bilan tegishli tartibda tuzilgan shartnoma asosida amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 14-yanvardagi 19-sonli va 2000-yil 5-avgustdagi 307-sonli qarorlariga asoslanib, chakana dorixona tarmog'ida dori vositalari va tibbiyot buyumlariga narx belgilashning yagona tartibi joriy etildi. Shunga asoslanib,

dori vositalari va tibbiyot buyumlari O'zbekiston Respublikasiga import bo'yicha yetkazib berishda qatnashuvchi vositachilar sonidan qat'iy nazar, baza narxiga 20 foizdan ortiq bo'lmagan, qolgan dori vositalari uchun ulgurji savdoda 20 foiz, chakana savdo uchun 25 foizdan ortiq bo'lmagan miqdorda cheklangan savdo ustamolari qo'llanilgan holda shartnomaviy narxlar bo'yicha ulgurji va chakana savdo tarmog'i orqali sotilishi belgilab qo'yildi.

Ana shu qarorga asoslanib mulkchilik shaklining hamma turidagi dorixonalarda, dorixona filiallarida va qishloq vrachlik punktlari qoshidagi dorixonalarda dori vositalarini, tibbiyot buyumlarini va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan sanitariya va gigiena ashyolarini aholiga sotish ushbu belgilangan chakana narxlarda amalga oshiriladi.

2.2. O'zbekiston respublikasida dorixonalarni ochish tartibi

Dorixona sog'liqni saqlash tizimining ajralmas tarkibiy qismidagi tibbiyot muassasasi bo'lib, u aholini, davolash-profilaktika muassasalarini (DPM) va boshqa tashkilotlarni uzluksiz ravishda dori vositalari, sanitariya-gigiena buyumlari, bog'lov materiallari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan ashyolar bilan ta'minlash bilan shug'ullanadi.

Dorixonalar, asosan, dori tayyorlash, ta'minot, savdo, moliya va xo'jalik ishlari bilan shug'ullanib, ularni ishlab chiqarish faoliyati vrachlar tomonidan yozib berilgan retseptlar asosida va DPM ni talabnomalari asosida dori vositalarini tayyorlab beradi. Katta miqdordagi ayrim dori vositalarini laboratoriya-qadoqlash ishlari bilan shug'ullanadilar, ular sifatini nazorat qiladilar va tayyor dori vositalarini aholiga va DPM iga sotadilar.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng, respublika Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 11-martdagi 132-sonli qarori asosida - respublika "Dori-darmon" davlat aksionerlik uyushmasi tashkil etildi, shu qaror asosida mulkchilikning xususiy, jamoa hamda aksioner dorixonalar uyushmasi tashkil etildi. Xuddi, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida"gi qonuniga asosan farmatsevtika faoliyati bilan shug'ullanish - dorixona ishini boshqarish oliy ma'lumotli farmatsevtiklarga ruxsat etildi.

Yuqorida qayd etilgan faoliyatlarni amalga oshirish va qonun asosida dorixona ochish va tegishli farmatsevtika faoliyati bilan shug'ullanish uchun esa maxsus litsenziya olish zarur bo'ladi. Bu litsenziya O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 31-oktyabrdagi 477-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Tibbiy faoliyatni va farmatsevtika faoliyatini litsenziyalash to'g'risidagi Nizom asosida" maxsus ruxsatnoma, litsenziya

berish tartibi O'zbekiston Respublikasi SSV da tashkil etilgan maxsus hay'at tomonidan beriladigan ruxsatnoma (litsenziya) asosida olib boriladi.

Litsenziya hay'ati tarkibiga O'zbekiston Respublikasi SSV va Respublika hududida farmatsevtika faoliyati bilan shug'ullanuvchi boshqa mas'ul yuridik shaxslarning vakillari kiradi.

Litsenziya hay'ati – hay'at raisi, a'zolari va texnik guruhidan iborat. Litsenziya hay'ati raisi SSV ining buyrug'iga asosan tayinlanadi. Hay'at tarkibi va strukturasi, hay'at raisi taqdim etadi va bunga asosan Sog'liqni saqlash vaziri chiqargan buyruqga binoan faoliyat ko'rsatadi.

Yuqorida keltirilgan qaror va tegishli qonunlarga asosan litsenziya berish tartibi va shartlari haqida "Nizom" ishlab chiqilgan bo'lib, ushbu nizomga asosan O'zbekiston Respublikasi hududida farmatsevtika faoliyatini ko'rsatish uchun litsenziya berishning umumiy tartiblari va shartlari belgilanadi. Ushbu tartiblar mulkchilik turidan, qaysi vazirlik yoki tarmoqqa bo'ysinishidan, qayd etilgan manzilidan qat'iy nazar, barcha jismoniy va yuridik shaxslar uchun majbur ekanligi belgilab qo'yilgan.

Farmatsevtika faoliyati bilan shug'ullanayotgan barcha yuridik shaxslar, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi hududida farmatsevtika faoliyati ko'rsatayotgan chet el vakolatxonalari ham litsenziyalari bo'lishi ko'zda tutiladi.

Litsenziya – bu maxsus hisobdagi hujjat bo'lib, o'zining takrorlanmas tartib raqamiga ega.

Litsenziya aniq yuridik yoki jismoniy shaxsga beriladi, litsenziyani boshqa yuridik yoki jismoniy shaxsga berish man etiladi.

Tashkiliy-huquqiy shaklidan, qaysi vazirlik va tarmoqqa tegishligidan, mulkchilik turidan qat'iy nazar, litsenziyasiz faoliyat ko'rsatish taqiqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi SSV litsenziya hay'ati tomonidan farmatsevtika faoliyatining quyidagi turlari uchun litsenziyalar beriladi:

- tayyor dori vositalari va tibbiy buyumlar sotib olish va sotish huquqiga ega bo'ladigan dorixonalarga;

- vrach retsepti bo'yicha dori vositalari va steril eritmalar tayyorlab sotish, shuningdek, tayyor dori vositalari va tibbiy ashyolarni sotib olish va sotish huquqiga ega bo'lgan korxonalariga;

- O'zbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tomonidan qo'llashga ruxsat etilgan dori vositalari va tibbiy buyumlarni korxonada ishlab chiqarish va sotish huquqini beradigan yuridik shaxslarga;

- O'zbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tomonidan qayd etilgan giyohvand va psixotrop moddalar saqlagan vositalarni sotib olish va sotish huquqiga ega bo'lgan dorixonalarga.

Litsenziya berish to'g'risidagi hujjatlarni ko'rib chiqish, ularning muddatlarini uzaytirish, ular yuzasidan xulosalar tayyorlash uchun litsenziyalovchi organda ekspert komissiya tuziladi. Bu komissiya tarkibi va komissiya to'g'risidagi nizom litsenziyalovchi organ tomonidan tasdiqlanadi. Bunda ekspert komissiya tarkibiga majburiy tarzda tegishli ixtisosliklar bo'yicha mutaxassislar kiritiladi.

Ekspert komissiya yig'ilishi kamida oyiga ikki marta o'tkaziladi.

Farmatsevtika faoliyatining mazkur nizomga muvofiq litsenziyalanadigan turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- a) dori vositalari va tibbiyot buyumlari ishlab chiqarish;
- b) dori vositalari va tibbiyot buyumlari tayyorlash;
- v) dori vositalari va tibbiyot buyumlari yaratish bo'yicha ilmiy - tadqiqot ishlari;
- g) dori vositalari va tibbiyot buyumlari sifatini nazorat qilish;
- d) dori vositalari va tibbiyot buyumlarini chakana sotish;
- e) dori vositalarini ulgurji sotish;
- yo) tibbiyot buyumlarini ulgurji sotish;
- j) dorivor o'simliklar, hayvonot va mineral asosga ega bo'lgan xom ashyoni yetishtirish, yig'ish, tayyorlash, qadoqlash va ulgurji sotish.

Yuqorida qayd etilgan faoliyat turlarini "a" - "yo" kichik bandlarida ko'rsatilgan farmatsevtika faoliyatini amalga oshirishga litsenziyalar faqat yuridik shaxslarga berilishi mumkin, bunda "b" - "d" kichik bandlarida ko'rsatilgan faoliyat turlarini amalga oshirishga litsenziya faqat dorixona muassasalariga beriladi.

Mazkur Nizom 3-bandining "a" - "yo" kichik bandlarida ko'rsatilgan farmatsevtika faoliyati turlarini amalga oshirish uchun olingan litsenziya, litsenziatlarga ular ishlab chiqargan va tayyorlagan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini sotish huquqini beradi. Yuridik yoki jismoniy shaxs tomonidan farmatsevtika faoliyati faqat litsenziyada belgilangan faoliyat turi (uning bir qismi) bo'yicha amalga oshirilishi mumkin.

Litsenziatda tegishli faoliyatni amalga oshirish uchun foydalaniladigan filiallar (alohida hududlardagi bo'linmalar va obyektlar) mavjud bo'lgan taqdirda, litsenziya berish vaqtida ko'rsatib o'tilgan filiallar (alohida hududlardagi bo'linmalar va obyektlar) soniga qarab

ulardan har birining joylashgan joyi ko'rsatilgan holda litsenziyalovchi organ tomonidan tasdiqlangan litsenziya nusxalari beriladi.

Litsenziya talablari va shartlari:

Farmatsevtika faoliyatini amalga oshirishda litsenziat quyidagi qoidalarga rioya qilishga majbur:

- faoliyatni farmatsevtika faoliyati to'g'risidagi qonun hujjatlariga qat'iy rioya etish;

- faoliyatni litsenziyada ko'rsatilgan faoliyat doirasida, shuningdek, litsenziya bitimiga muvofiq ko'rsatilgan manzil (manzillar) bo'yicha amalga oshirish;

- litsenziya talabgori litsenziyalanayotgan faoliyatni amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish, shu jumladan, tegishli moddiy -texnik bazadan, asbob -uskunalardan va boshqa texnik vositalardan foydalanish;

- dori vositalari va tibbiyot buyumlari ishlab chiqarish, tayyorlash, sotish yuzasidan O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlangan me'yoriy hujjatlar talablariga rioya qilish;

- ekologiya va sanitariya -gigiena normalari va qoidalariga rioya etish;

- dori vositalarini tayyorlashda litsenziat dori vositalarini analiz qilish uchun vakolatli nazorat -tahlil laboratoriyasi bilan shartnoma tuzishi.

Farmatsevtika faoliyatining tegishli turini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moddiy -texnik bazaga, asbob -uskunalarga, boshqa texnika vositalariga va xodimlarga talablar belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlanadi.

Litsenziya maxsus blankalarda rasmiylashtiriladi. Litsenziya blankalari qat'iy hisobda turadigan hujjatlar hisoblanadi, hisobga olish seriyasiga, tartib raqamiga va himoyalanganlik darajasiga ega bo'lishi kerak. Litsenziya blankasi namunasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 20-dekabrda 488-sonli qaroriga muvofiq litsenziyalovchi organ tomonidan tasdiqlanadi.

Farmatsevtika faoliyati bo'yicha tegishli boshqaruv va me'yoriy-texnik hujjatlar talablari dori vositalari va tibbiy buyumlarni ishlab chiqarish, tayyorlash, sifatini nazorat qilish va sotish tartiblari buzilganda, litsenziya hay'ati tavsiyasi bo'yicha belgilangan tartibda dorixona egasi litsenziyadan mahrum qilinadi yoki uning faoliyati vaqtincha to'xtatib qo'yiladi.

Hay'at a'zolari O'zbekiston Respublikasi SSV buyrug'iga, hay'at raisi ko'rsatmalariga va hay'at qaroriga muvofiq tahlil ishlarini olib boradi. Hay'at majlislarida qatnashadi, hay'at raisi tomonidan amaldagi qonun va SSV buyruq va yo'riqnomalariga zid bo'lmagan vazifalarni bajaradi.

O'zbekiston Respublikasi SSV ning litsenziyasi hozir hay'at tomonidan farmatsevtika faoliyati bilan shug'ullanuvchi tashkilotlarga cheksiz muddatga beriladi.

Dorixona muassasalari O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlangan tegishli San PiN me'yorlariga rioya qilgan holda faoliyat ko'rsatadi.

2.3. Dorixona muassasalarining nomlanishi, turlari va ularni joylashtirish tartiblari

O'zbekiston Respublikasida dorixonalar dori vositalarini tayyorlash, qadoqlash, ular sifatini nazorat qilish, shuningdek, davolash hamda kasallikning oldini olishga mo'ljallangan dori vositalari, tibbiy buyumlarni, sanitariya va gigiena ashyolarini, shifobaxsh oziq - ovqatlarni, ma'danli suvlarni, davolash - kosmetika mahsulotlarini xarid qilish, saqlash va sotishni amalga oshiruvchi tibbiyot muassasasidir. Dorixona muassasalari jumlasiga dorixonalar va ularning filiallari, davolash va kasallikning oldini olish muassasalarining dorixonalari kiradi. Dorixona shaxobchalari, qishloq vrachlik punktlari qoshidagi dorixonalar, shuningdek, shifoxonalararo dorixonalar ham shu dorixona muassasalari tartibiga kiradi.

Ayrim holatlarda dorixonalar maxsuslashtirilgan bo'ladi, chunki bunday dorixonalar aholini va DPM ning yuqori sifatli faoliyatni ta'minlash xizmatiga ega bo'ladi, maxsuslashtirilgan dorixonalar quyidagi sifat ko'rsatgichlari bilan farq qiladi:

- tayyor dori vositalarini oldi-sotdi savdosi bilan shug'ullanadigan maxsus tayyor dorilar bilan savdo qiluvchi dorixonalar;

- ta'minoti, faoliyati, xususiyati bilan farq qiladigan mayda ulgurji savdo va shifoxonalararo dorixonalar;

- alohida kontingentli bemorlarga xizmat qiladigan bolalar va yoshi ulug' qariyalarga xizmat qiladigan geriatric dorixonalar;

- sotilayotgan dorilarni maxsus guruhlariga xos dori vositalari, dorivor o'simliklar bilan savdo qiladigan dorixonalar, gomeopatik dorixonalar va maxsus kasallarni davolashga ixtisoslashtirilgan (teri-tanosil, ruhiy va diabet kasallari uchun) dorixonalar.

Xuddi shuningdek o'quv - ishlab chiqarish dorixonalari ham bo'lishi mumkin. Aksionerlik dorixonalari, tuman, shahar, qishloq va shahar tipidagi posyolkalar hududida joylashib, aholiga dori vositalari va boshqa tibbiyot buyumlari savdosi bilan xizmat qiladi.

Tayyor dori vositalari savdosi bilan xizmat qiladigan dorixonalar asosan shaharlarda, qishloqlarda, poliklinikalar qoshida va boshqa joylarda tashkil qilinib, ular aholini retsept asosida yoki retseptsiz berishga ruxsat etilgan dori vositalari, tibbiy buyumlar, sanitariya-gigiena buyumlari, bog'lov materiallari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan ashyolar bilan uzluksiz ta'minlab turadilar.

Bolalarga xizmat qiladigan maxsus dorixonalar, asosan, katta shaharlarda yoki viloyat markazlarida tashkil etilib, bolalar uchun ishlab chiqarilgan kichik dozada tayyorlangan dori vositalari yoki ekstemporal ravishda retsept asosida tayyorlanadigan dori vositalari savdosini amalga oshiradi. Dorixonada dori tayyorlash uchun zarur dori xom ashyolari (substansiyalar) va yordamchi materiallar zahirasi bo'lishi zarur. Shuningdek, bolalar uchun tayyorlanadigan dori vositalari boshqa tayyorlanadigan dori vositalaridan ta'mi, rangi va tashqi ko'rinishi bilan farq qilishi ko'zda tutiladi.

Geriatrik dorixonalar, asosan, yoshi ulug' kishilarga xizmat qilish uchun maxsuslashtirilgan bo'lib, ushbu dorixonalar qariyalarning yoshi, ruhiy fiziologik holatlarini hisobga olib, tegishli tartibda vrachlar tomonidan yozib berilgan retseptlar asosida dori vositalarini berishlari ko'zda tutilgan. Shuningdek, bu dorixonalar dorilarni saqlash, ichish tartib-qoidalarini ularga aniq tushuntirib, dori vositalari qabul qilish bo'yicha maslahat beruvchi markaz hisoblanadi.

Geriatrik dorixonalar shu toifadagi aholining dori vositasi bilan ta'minlanayotganligini har taraflama tahlil qilib, ular uchun zarur dori vositalari va tibbiy buyumlar ehtiyojini doimo o'rganib boradi va shularni dorixonada uzluksiz ravishda bo'lishini ta'minlaydi.

Dorivor o'simliklar dorixonasi, odatda, yirik shaharlarda va viloyat markazlarida aholini dorivor o'simliklardan tayyorlangan dori vositalarini damlama, qaynatma holida vrachlar retsepti bilan va retseptsiz har xil choylar holida, sharbatlar shaklida fitobarlarda tayyorlab aholi uchun foydali va nisbatan bezarar bo'lgan dori vositalari bilan ta'minlash uchun tashkil qilinadi.

Bu dorixonalar retsepturasining o'ziga xos murakkablik tomonlari ham mavjud, chunki ayrim yig'malar tarkibiga o'nlab dorivor o'simliklar xom ashyosi kiritiladi, shuning uchun bu yig'malarni tayyorlash belgilangan tartib asosida amalga oshirilib, farmatsevtidan o'ziga xos bilim va mahoratni talab etadi.

Dorivor o'simliklardan dori vositalariga aholi ehtiyojini qondirish uchun ayrim hollarda farmatsevtlar va vrachlar hamkorligida dori vositasi

choy, qaynatma, damlama yoki kokteyl shaklida dorixonani o'zida alohida bo'limlarda va fitobarlarda tashkil qilinishi ham mumkin.

Hozir Respublika SSV qoshidagi litsenziya hay'ati tomonidan bunday dorixona yoki bo'limlar ochishga ruxsatnoma berilib bormoqda, chunki bunday dorixonalar aholi uchun foydali va ularda tayorlanadigan dori shakllari iqtisodiy jihatdan arzon dori shakli bo'lib, aholi ehtiyojini bunday dori vositalariga qondirishda muhim rol o'ynaydi.

Gomeopatik vositalar muomalasini amalga oshiruvchi dorixonalar ham maxsuslashtirilgan dorixonalar turkumiga kirib, ular ma'lum darajada aholini o'ziga xos gomeopatik retseptlar asosida tayyorlangan dori vositalari bilan ta'minlashga yordam beradi. Ushbu dorixonalar iloji boricha geriatrik bemorlarni davolash uchun tashkil qilingan maxsus davolash va davolash-profilaktika muassasalari yaqinida bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Gomeopatik dorixonalarda dori vositalari, asosan, tayyor dori vositalari shaklida beriladi, lekin bu xildagi dorixonalarda ham ekstemporal holda ayrim dori vositalarini tayyorlash ishlarini yo'lga qo'yish mumkin. Hozirgi kunda alohida maqomga ega bo'lgan gomeopatik dorixonalar respublikamizda tashkil etilgan emas, lekin ma'lum dorixonalarda alohida gomeopatiya bo'limi sifatida mavjud. Ta'kidlash lozimki, Toshkent farmatsevtika institutining dori turlari texnologiyasi kafedrasida ko'plab gomeopatik dori shakllari texnologiyasi, ayniqsa, respublikamizda mavjud bo'lgan xom ashyolardan asos sifatida foydalanib amaliyotda qo'llash uchun tayyorlab qo'yilgan texnologik jarayonlar yaratilgan.

O'quv-ishlab chiqarish dorixonalari, asosan, yosh mutaxassislarni yoki yuqori kurs studentlarini, ishlab chiqarish yoki magistratura amaliyoti mashg'ulotlarini o'tkazish yoki farmatsevtlar malakasini oshirish uchun baza sifatida tashkil qilinib, shu bilan birga, aholini va DPM ni dori vositalari va boshqa tibbiy ashyolar bilan ta'minlab turish ishlarini amalga oshiradi.

Ushbu dorixonalarda o'quv va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazishga mo'ljallangan qo'shimcha xonalar bo'lib, ular o'quv va amaliy mashg'ulotlar uchun zarur bo'lgan asboblardan, priborlar va boshqa anjomlar bilan jihozlanadi. O'quv -kompyuter xonalari zamonaviy pedagogik texnologiyalarga oid masofali o'qitishga mo'ljallangan texnika vositalari, o'quv adabiyotlar va tegishli me'yoriy hujjatlar bilan ta'minlanishi maqsadga muvofiq.

O'quv-ishlab chiqarish dorixonalari ilmiy izlanishlar yoki ilmiy izlanishlar samarasini dorixona amaliyotiga tatbiq etishga ham mo'ljallangan holda qurilib tashkil etiladi. Ular talabalarni va magistrantlarni malakaviy bitiruv (diplom) ishlarini bajarish uchun baza bo'lishi ham mumkin.

2. 4. Dorixonalarning vazifalari va funksiyalari

Mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, dorixonalarning asosiy vazifasi aholini, DPM ni va boshqa tashkilotlar, maktab, bolalar bog'chalari va ayrim ishlab chiqarish korxonalarining tibbiy-sanitariya qismlarini dori vositalari, sanitariya-gigiena buyumlari, dezinfektsiya vositalari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan tibbiy buyumlar bilan uzluksiz ravishda ta'minlab turishdan iborat.

Tibbiy buyumlar jumlasiga kasallikning oldini olish, tashhis qo'yish va davolash uchun tibbiyotda qo'llanadigan buyumlar -bog'lash va tikish materiallari, shpritslar, qon va infuzion eritmalar quyishga mo'ljallangan sistemalar, bemorlarni parvarishlashda qo'llanadigan ashyolar va materiallar kiradi.

Dorixonalar bajargan ishlari, mulkchilik shakllari e'tiborga olingan holda ishlab chiqarish, ta'minlash, savdo va xo'jalik faoliyatlari bilan shug'ullanadi.

Ularning ishlab chiqarish faoliyati shundan iboratki, ular dorixonada vrachlar yozib bergan retsept asosida va DPM talabnomalari hamda boshqa tashkilotlarning buyurtmalari asosida dori vositalari tayyorlab beradilar yoki tayyor dori vositasini beradilar, laboratoriya-qadoqlash ishlarini bajaradilar, aholiga tayyorlab berilayotgan ektemporal dori vositalari va tayyor dori vositalari sifatini nazorat qiladilar va tegishli tartibda ularni rasmiylashtirgan holda tashqi tomondan bezalishiga e'tibor beradilar.

Shuningdek, dorixonalar o'zlariga yuklatilgan vazifalarga mos ravishda quyidagi funksiyalarni bajaradilar:

- tibbiyot xodimlari o'rtasida tegishli tartibda axborot berish ishlarini o'tkazish, unda dorixonadagi mavjud va yangi dori vositalari to'g'risida ma'lumot berish, birorta dori vositasi bo'lmay qolganda uning o'rnini bosuvchi boshqa dori vositasini taklif qilish, bu dorilarni ishlatish tartibi, dozasi va saqlash qoidalari to'g'risida obyektiv va mukammal ravishda axborot ishlarini o'tkazadilar;
- ayrim hollarda o'zlarida vaqtincha yo'q dori vositalarining boshqa dorixonalarda mavjud ekanligi aytilib, uning manzili bemorga tushuntirib beriladi;
- dorivor o'simliklar xom ashyosini terish, tayyorlash, saqlash ishlarini amalga oshiradilar, xuddi shunday ishlarga ularga birlashtirilgan dorixona filiallarini ham jalb etadilar;
- dorixonalarda sanitariya-gigiena talablari asosida tegishli boshqaruv ishlarini amalga oshiradilar;

- zarur bo'lib qolgan taqdirda bemorlarga birinchi tez tibbiy yordam ko'rsatishlari zarur;

Xuddi shuningdek, dorixonalar mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, zarur bo'lib qolganda aholiga dori vositalari bilan ko'rsatiladigan tibbiy xizmatni yaqinlashtirish maqsadida o'zining dorixona shaxobchalarini ochishi mumkin.

Dorixonalar iqtisodiy ko'rsatkichlari mulkchilik shakli, ishlab chiqarish va savdo faoliyatiga qarab, yuqorida qayd etganimizdek, aksionerlik, jamoa va yakka tartibda faoliyat ko'rsatuvchi xususiy dorixonalar hamda shifoxona dorixonalariga bo'linadi. Bu dorixonalarning faoliyat turlari esa, dorixona ochish tartib-qoidalari to'g'risidagi SSVning buyrug'i asosidagi litsenziya berish hay'ati tomonidan Respublika Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari asosida muvofiqlashtirib turiladi.

2.5. Dorixona xonalarining tarkibi, ularning faoliyat turiga qarab jihozlanishi

Dorixonalarni ochish tartibiga oid Respublika SSV tomonidan tasdiqlangan Sanitariya qoidalari va ularning gigienik me'yorlarida (San PiN № 0078-98 va San PiN № 0162-04) dorixonaning faoliyat ko'rsatish turiga qarab, unda belgilangan xonalarga qo'yiladigan asosiy talablar keltirilgan. Unda ko'rsatilgan umumiy nizomga asosan har qanday dorixona San PiN tartib qoidalari asosida tashkil etiladi va undagi xonalar hamda jihozlarga va ularni joylashtirishga ma'lum talablar qo'yiladi.

San PiN № 0162-04 ga asosan tayyor dorilar bilan savdo qiladigan dorixonalar ko'p qavatli binolarning birinchi qavatida yoki alohida binolarda tashkil etishga ruxsat etiladi.

Ko'p qavatli binolarda dorixonaning alohida o'z kirish yo'li binoning orqa tomonidan bo'lib, har xil tovarlar qabul qilish yoki bo'sh idishlarni chiqarish va ayrim kishilarni qabul qilish uchun xizmat qiladi.

Tayyor dori vositalari dorixonalari uchun eng kam tarkibdagi xonalar maydonining hajmi

Xonalari nomi	Xonalar maydoni m ² dan kam bo'lasligi
1. Savdo zali, shundan:	16
a) Ishchi o'rinlari zonasi	8
b) Aholiga xizmat qilish zonasi	8
2. Tayyor dori vositalarini ochish va saqlash uchun	8
3. Termolabil (issiqqa chidamsiz) dorilarni saqlash uchun	4
4. Yordamchi xonalar, xodimlarni shaxsiy kiyim yoki halatni echib kiyinish yoki ovqatlanish uchun	4
5. Xojatxona (qo'lni yuvish uchun rakovina bilan)	4
Jami	34

Xonalar poli, devorlari dezinfektsiyalovchi vositalar bilan ho'l lattada artib tozalanishi, oynalar esa yoz kunlari alohida parda yoki uning o'rnini bosuvchi quyoshdan himoyalovchi buyumlar bilan jihozlanishi, oynalardagi ochilib yopiladigan darchalarga mayda ko'zli setka tutilgan bo'lishi kerak.

Dorixonada isitish tizimi bo'lishi, ko'p qavatli binolarda joylashganda esa markazlashtirilgan isitish sistemasidan isitilishi kerak. Isituvchi radiatorlar iloji bo'lsa, ustki qismi silliq va tez artib tozalanadigan bo'lishi kerak.

San PiN №0078-98 esa umumiy tipdagi dorixonalar va shifoxona dorixonalari uchun ishlab chiqilgan bo'lib, unda dorixonada xodimlarining shaxsiy gigiena qoidalariga, dorixonadagi asbob-anjomlar va dorixonada priborlariga qo'yiladigan talablar ham ko'rsatilgan. Respublika hududida joylashgan hamma dorixonalar, ularning mulkchilik shakli va kimga tegishligidan qat'iy nazar, bu talablarga rioya qilishlari shart.

Umumiy va shifoxona dorixonalarini xonalarining va ularni xajm me'yorlari va jihozlanishi San PiN № 0078-98 bo'yicha bo'ladi.

2.6. Dorixonalarning tashkiliy tuzilishi

Bajarayotgan ish hajmiga qarab, mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, dorixonada o'z imkoniyatlarini va mahalliy sharoitlarni hisobga olgan holda belgilangan me'yorlar doirasida bo'limlar tashkil etiladi.

Tayyor dorilar bilan savdo qiladigan dorixonalarda, odatda, alohida bo'limlar tashkil qilinmaydi.

Boshqa ko'pchilik dorixonalarda ikkita bo'lim: retseptura-ishlab chiqarish va retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dori vositalari bo'limlari bo'ladi.

Hozir eng katta dorixonalarda 4 ta bo'lim bo'lishi tavsiya etiladi. Sobiq ittifoq davrida va hozirgi kunda Rossiya Federatsiyasida bu dorixonalar I-guruh dorixonalari deb yuritiladi va yuqorida qayd etilgan bo'limlardan tashqari, ularda yana bir necha bo'limlar bo'lishi mumkin deyiladi.

Bizning respublikamizda ham yuqorida qayd etilgan 4 ta bo'limdan, ya'ni retseptura ishlab-chiqarish bo'limi, retsept bilan beriladigan tayyor dorilar bo'limi, g'amlamalar bo'limi va retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dorilar bo'limlari mavjud bo'lgan dorixonalar faoliyat ko'rsatmoqda. Lekin bu bo'limlar soni cheklanadi degan gap emas, dorixonada yana boshqa bo'limlar ham ochish mumkin. Masalan, sanitariya-gigiena bo'limi, ko'zoynaklar bo'limi, gomeopatik dorilar bo'limi, fitobar va boshqalar.

Bu bo'limlarni bo'lim boshliqlari va ularning yordamchilari boshqaradi. Bo'lim boshliqlari va uning yordamchilari, asosan, oliy ma'lumotli farmatsevtlar bo'ladi. Lekin sanitariya-gigiena bo'limi, ko'zoynaklar bo'limi, fitobarlarda bo'lim boshliqlari va ularning yordamchilari lavozimlarida o'rta maxsus ma'lumotli farmatsevt assistentlar ishlashlariga ruxsat etiladi.

Har bir bo'lim o'zining tegishli vazifalarini bajaradi.

Retseptura-ishlab chiqarish bo'limi yakka tartibdagi ambulatoriya retseptlari va davolash-profilaktika muassasalarining talabnomalari asosida ekstemporal yoki tayyor dori vositalarini aholiga tayyorlab berish, sifatini nazorat qilib, ichish va saqlash tartib qoidalarini ularga tushuntirib berish bilan shug'ullanadi. Zarur bo'lib qolgan taqdirda dorixona mutaxassislari aholiga birinchi tibbiy yordam ko'rsatishadi.

G'amlamalar bo'limi dori vositalariga, tibbiy va boshqa bemorlarni parvarish qilish buyumlariga buyurtma-talabnomalar yozib dorixona ta'minotchilariga: farmatsevtika zavodlariga yoki ulgurji dorixona muassasalariga, firma va ishlab chiqarish korxonalariga jo'natadi. Shuningdek, bo'lim mutaxassislari doimiy ravishda dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlarga bo'lgan ehtiyojni o'rganib, aniqlab boradilar. Bo'limda dori vositalarini tegishli tartibda saqlash, boshqa bo'limlariga dori vositalarini berish, shuningdek, shu bo'limda tez-tez takrorlanib turadigan retseptlar asosida yarim fabrikat va standartlarni tayyorlash bilan ham shug'ullanib, tegishli tartibda ular sifatini nazorat qilish, laboratoriya-qadoqlash ishlari amalga oshiriladi.

Tayyor dorilar bo'limi esa aholidan va davolash-profilaktika muassasalaridan tayyor dorilarga kelib tushgan retseptlar asosida farmatsevtika-ishlab chiqarish korxonalaridan keltirilgan dori vositalarini berish bilan shug'ullanadi. Bu bo'limda, asosan, oliy ma'lumotli farmatsevtlar faoliyat ko'rsatadilar.

Retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dorilar bo'limida O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan retseptsiz sotishga ruxsat etilgan dori vositalari sanitariya-gigiena buymlari va tibbiy buyumlar, yosh bolalarning maxsus ovqatlari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatadigan boshqa buyumlar sotish bilan ham shug'ullanadilar. Ayrim dorixonalarda shu bo'limdan bemorlarga kislorod yostiqlari ham beriladi.

2.7. Dorixona xodimlari lavozimlarining nomlanishi

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyin aholini sifatli dori-darmon bilan ta'minlashga katta e'tibor berildi. O'tgan davr mobaynida dorixona tizimida tub o'zgarishlar yuz berdi, dori-darmon ta'minotini takomillashtirishga oid qator qarorlar, dorixona muassasalari faoliyatini tartibga solish bo'yicha me'yoriy hujjatlar ishlab chiqildi va qabul qilindi. Jadal sur'atlar bilan rivojlanib kelayotgan farmatsiya sohasida yangi yo'nalishlar tashkil qilindi, bu esa o'z navbatida, yangi lavozimlar tashkil qilinishini taqozo etadi.

Bugungi kunda farmatsevt kadrlar quyidagi soha muassasalarida faoliyat ko'rsatmoqdalar:

- turli mulkchilikdagi dorixonalar;
- dorixona omborlari;
- dorixona filiallari;
- dorixona korxonalar;
- nazorat tahlil laboratoriyalari;
- boshqa muassasalar.

Farmatsevt kadrlar lavozim nomenklaturasi va lavozim nizomlari O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tasdiqlanadi. Quyidagi jadvalda oliy ma'lumotli va o'rta maxsus ma'lumotga ega bo'lgan farmatsevt kadrlarning lavozim nomenklaturasi keltirildi:

Dorixona xodimlarining lavozim nomenklaturasi

No	Oliy ma'lumotli farmatsevt	O'rta maxsus ma'lumotli farmatsevt assistenti
1	Dorixona mudiri - farmatsevt	-
2	Mudir muovini - farmatsevt	-
3	Bo'limi mudiri-farmatsevt (oliy ma'lumot talab etiladigan bo'limlarda)	Bo'lim mudiri- farmatsevt assistenti (retseptsiz savdo bo'limi, dorivor o'simliklar, sanitariya - gigiena buyumlari bo'limi)
4	Bo'lim mudiri muovini - farmatsevt	Bo'lim mudiri muovuni

5	Farmatsevt-texnolog	Farmatsevt assistenti
6	Farmatsevt-analitik	-
7	Dorixona filialli mudiri - farmatsevt	Filial mudiri – farmatsevt assistenti
Dorixona ombori (ulgurji savdo muassasalari) korpus		
1	Mudir - farmatsevt	-
2	Mudir muovini - farmatsevt	-
3	Bo'lim mudiri – farmatsevt (qabul bo'limi, zaharli va giyohvandlik vositalari bo'limi)	Bo'lim mudiri – farmatsevt assistenti (oliy ma'lumotli farmatsevt talab etilmaydigan bo'limlarda)
4	-	Bo'lim mudirining muovini – farmatsevt assistenti
5	Farmatsevt - texnolog	-
6	Farmatsevt - analitik	-
7	-	Farmatsevt assistenti
Dori vositalari, kosmetik vositalar va parafarmatsevtika mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi korxonalar		
1	Oliy ma'lumotli farmatsevt	O'rta maxsus ma'lumotli farmatsevt assistenti
2	Rahbar – farmatsevt	-
3	Rahbar muovini - farmatsevt	-
4	Farmatsevt muhandis	-
5	Agroekolog	-
6	Biotexnolog	-
7	Farmatsevt-kosmetsevt	-
Nazorat tahlil laboratoriyalari		
1	Oliy ma'lumotli farmatsevt	O'rta maxsus ma'lumotli farmatsevt assistenti
2	Mudir – farmatsevt	-
3	Mudir muovini – farmatsevt	-
4	Farmatsevt-analitik	
5		Laborant – farmatsevt assistenti
Farmatsevt kadrlar talab etiladigan boshqa muassasalarda		
1	Oliy ma'lumotli farmatsevt	O'rta maxsus ma'lumotli farmatsevt assistenti
2	Klinik farmatsevt	-
3	Farmatsevt nazoratchi	-
4	Farmatsevt marketolog	-

3-bob. DORI VOSITALARINING RETSEPTSIZ SAVDOSINI TASHKIL QILISH

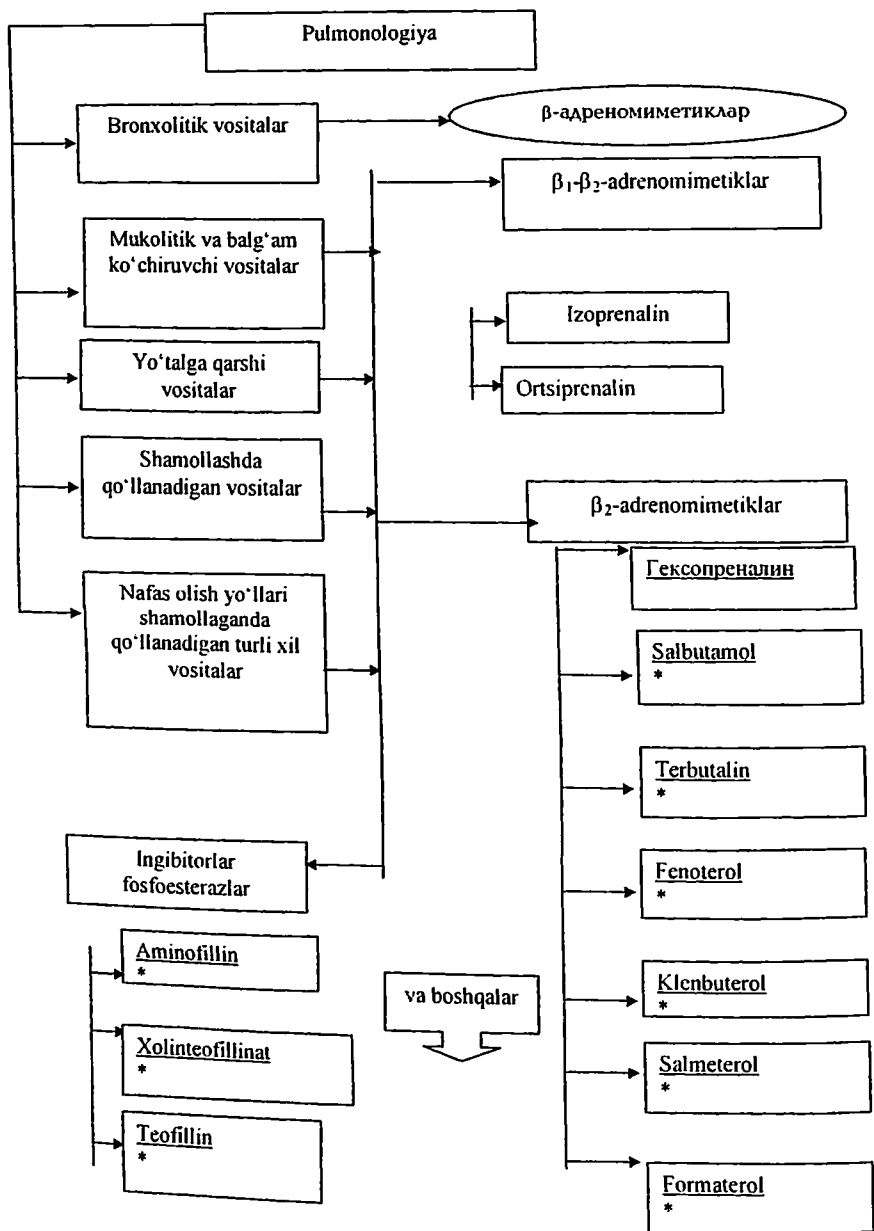
3.1 Xalqaro amaliyotda dori vositalari turkumlanishining asosiy prinsiplari. turkumlash shakllari

Dori vositalari turli o'lovlar bo'yicha turkumlanishi mumkin. Masalan, farmakoterapevtik xususiyati bo'yicha, ta'sir etish mexanizmi, dorixonalardan muomalaga chiqarish xususiyatlari, ishlab chiqaruvchi firmalar, dori shakllari bo'yicha va hokazo. Klassifikatsiyalash xili, qo'yilgan maqsad va ma'lumotlar iste'mol xususiyatlariga ham bog'liq. Ilmiy izlanish jarayonida olimlar dori vositalarini turkumlashda ta'sir mexanizmi, qo'shimcha reaksiyalar, ta'sir etuvchi vositaning kimyoviy tuzilishi va boshqalar bo'yicha foydalanishadi. Bunday turkumlashlar amaliy sog'liqni saqlashda foydalaniladigan uslublarga qaraganda ko'proq ahamiyatga ega. Farmatsevt marketologlar, vrachlar farmakoterapevtik ko'rsatkichlar bo'yicha (yurak-qon tomirlar, yallig'lanishga qarshi, qandli diabet va boshqalar) hamda dorixonadan dorilarning retsept bo'yicha yoki retseptsiz sotilishi bo'yicha turkumlashdan foydalanishadi.

O'zbekiston Respublikasi va boshqa hamdo'stlik mamlakatlarida uzoq vaqt akademik M.D.Mashkovskiy tomonidan tavsiya etilgan dori vositalarini turkumlashdan foydalanilgan. U o'z dolzarbligini hozirgi kunda ham yo'qotmagan. Bu turkumlashda vositalar farmakoterapevtik guruhlariga bo'linadi.

Quyida klinik-farmakologik ko'rsatkichlar bo'yicha va ta'sir mexanizmi bo'yicha dori vositalarini turkumlashga misol keltirilgan (1 - rasm). Bu turkumlashda dori vositasini patentlanmagan xalqaro nomi hamda ma'lum firmaga tegishli savdo nomi ko'rsatilgan.

Qator Yevropa davlatlarida dori vositalari dorixonadan beriladigan dorilar tartibiga muvofiq – retsept bilan va retseptsiz beriladigan dori vositalariga bo'linadi. Bu "Odam uchun dori vositalari kategoriyasini aniqlash haqida"gi Yevropa Ittifoqi tomonidan 1992-yil 31-martda qabul qilingan Kengash dasturida aniqlangan. Dasturda dorixonalardan faqat maxsus retsept bo'yicha berilishi kerak bo'lgan vositalar ham ajratib ko'rsatilgan.

1 - rasm. Klinik-farmakologik ko'rsatkichlar va ta'sir mexanizimiga muvofiq turkumlash misoli (dori vositasining xalqaro nomi; *dori vositaning savdo nomi).

3.2. ATS (anatomical therapeutic chemical classification system) turkumlanish tizimi

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) turli davlatlar vrachlariga va farmatsevtlarga amaliy faoliyat uchun dori vositalarining ATS turkumlanish tizimini tavsiya etadi.

Ushbu tizim bozorning marketingli izlanishida, dori vositalari ehtiyoji va iste'moli tahlilida, reklama va boshqa jarayonlarda qo'llanilishi mumkin. ATS turkumlanish tizimini JSST tomonidan 1996-yilda tavsiya qilingan xalqaro standart deb qarash mumkin.

ATS turkumlanish tizimi – bu dori vositalarini ma'lum anatomik organ yoki sistemaga hamda ularning kimyoviy, farmakologik va terapevtik xususiyatlariga qarab guruhlariga bo'lishga asoslangan. Shunday qilib, ushbu turkumlanish bir nechta darajaga ega bo'lib, har bir dori vositasiga ATS ning ma'lum guruhiga mansublik kodi beriladi.

Vositalar 5 ta turli darajali guruhlariga turkumlanadi.

1 - daraja – lotin harflari bilan belgilangan 14 ta asosiy anatomik guruhlar. Dori vositasi kodida quyidagi harf birinchi bo'lib joylashgan:

A – Ovqat hazm qilish sistemasiga va metabolizm jarayoniga ta'sir qiluvchi vositalar.

V – Qon sistemasi va gemopoezga ta'sir etuvchi vositalar.

S – Yurak-qon tomirlarga ta'sir etuvchi vositalar va boshqalar.

2 - daraja – asosiy terapevtik (farmakologik) guruh, bunda vositalar asosiy terapevtik natija yoki farmakologik xususiyatiga qarab bo'linadi. Kodda ikkita arab sonlari bilan belgilanadi, 01 dan boshlab:

A – Ovqat hazm qilish sistemasiga va metabolizmga ta'sir qiluvchi vositalar.

A01 – Stomatologiyada foydalaniladigan vositalar.

A02 – Antatsidli, me'da yarasiga qarshi va vetrogen vositalar va boshqalar.

3 - daraja – kichik terapevtik (farmakologik) guruh, kodda bitta lotin harfi bilan belgilanadi.

A – Ovqat hazm qilish sistemasiga va metabolizmga ta'sir qiluvchi vositalar.

A02 – Antatsidli, me'da yarasiga qarshi va vetrogen vositalar.

A02A – Antatsidlar.

4 - daraja – terapevtik (farmakologik) kimyoviy kichik guruhni ifodalaydi. Kodda bitta lotin harfi bilan belgilanadi.

A – Ovqat hazm qilish sistemasiga va metabolizmga ta'sir qiluvchi vositalar.

A02 – Antatsidli, me'da yarasiga qarshi va vetrogen vositalar.

A02A – Antatsidlar.

A02AV – Alyuminiy birikmalari.

5 - daraja – kimyoviy substantsiya (terapevtik faol vositaning xalqaro patentlanmagan nomi). Kodda 01 dan boshlangan ikkita arab sonlari bilan belgilanadi.

A – Ovqat hazm qilish sistemasiga va metabolizmga ta'sir qiluvchi vositalar.

A02 – Antatsidli, me'da yarasiga qarshi va vetrogen vositalar.

A02A – Antatsidlar.

A02AV – Alyuminiy birikmalari.

A02AV02 – Algeldratum .

RIVO Alyuminiy gidroksid – 500

”Rivopharm” .

A02AV04 – Carbaldratum .

Alyugastrin “Polfa” va boshqalar.

ATS KODI QUYIDAGI VOSITALARGA BERILMAYDI:

- kombinatsiyalashtirilgan vositalarga (belgilangan kombinatsiyali faol moddalar; turli davlatlarda keng qo'llaniladiganlari bundan istisno; masalan, diuretiklar va β - adrenoretseptorli bloqatorlar);
- litsenziyalashga so'rov berilgunga qadar (rasmiy ro'yxatga olinmagan) yangi substantsiyalarga;
- yordamchi vositalarga va xalq tabobati vositalariga.

ATS turkumlanish tizimida, agar vosita turli dori shakllarida chiqarilmasa va turli ta'sir kuchiga ega bo'lmasa hamda turli tarkibli va iste'mol qilish uchun ko'rsatmalar har xil bo'lmasa bitta koddan ortiq kodga ega bo'lishi mumkin. Masalan, bir joyga yoki tizimga bir dori vositasi ATS ning bir nechta kodiga ega.

ATS tizimi JSST tomonidan dori vositalarining milliy reestrlarini tuzish uchun tavsiya etiladi. ATS ning xalqaro kodlari yilda 2 marta qayta ko'rib chiqiladi va tasdiqlanadi. Ularni: www whocc. umd. mo. saytida topish mumkin. Bundan tashqari, ular “Who Drug”, “Information” va “Who Pharmacrutical News letter” ham nashr qilinadi.

ATS kodlarining to'liq turkumlanish indeksi dori vositalarini statistik izlanish metodologiyasida hamkorlik bo'yicha JSST markazi tomonidan har yili qayta nashr qilinadi.

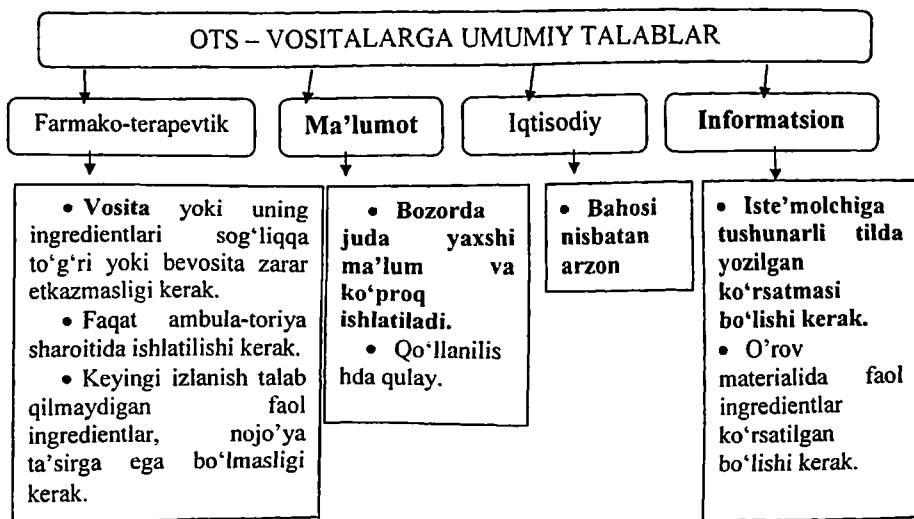
3.3. OTS - vositalar tizimi, retseptsiz sotiladigan vositalarga qo'yilgan asosiy talablar, ishlab chiqaruvchi firmalar va rivojlanish istiqbollari

OTS vositalar (Over the counter drugs) vrach retseptsiz sotiladigan dori vositalar guruhidir. Buyuk Britaniyada bunday dorilar ikki kategoriyaga bo'linadi – faqat dorixona orqali sotiladigan (“ROM” guruhi – Pharmacy only medicines) va umumiy savdo tarmog'i orqali sotiladigan (“GLS” guruhi – General sales list, ing)

Retseptsiz sotiladigan vositalar bozori 1970-yillarda AQSh, Buyuk Britaniya va boshqa G'arbiy Yevropa davlatlarida faol rivojlana boshlagan edi. OTS vositalar bozori vujudga kelishining quyidagi asosiy sabablarini aytib o'tish lozim:

- umumterapevtik tajribada ishlatiladigan vositalarning chiqarilish shakllari va assortimentlari kengayishi (giyohvand bo'lmagan analgetiklar, yallig'lanishga qarshi nosteroid vositalar, vitaminlar, metabolizm stimulyatorlari, antatsid vositalar va boshqalar);
- tibbiy xizmatlar, vrachga tashrifni qimmatlashishi, diagnostika, retseptlarni yozib berishga to'lovlar va boshqalar;
- ijtimoiy umumta'lim darajasining o'sishi va aholini bandligi hamda shaxsiy sog'liqqa bo'lgan mas'uliyatning oshishi.

Turli davlatlarda retseptsiz sotiladigan dorilarga talablar turlicha, ammo ular orasida quyidagi farmakoterapevtik, ma'lumot, iqtisodiy va informatsion talablarni ajratish mumkin (2 - rasm).

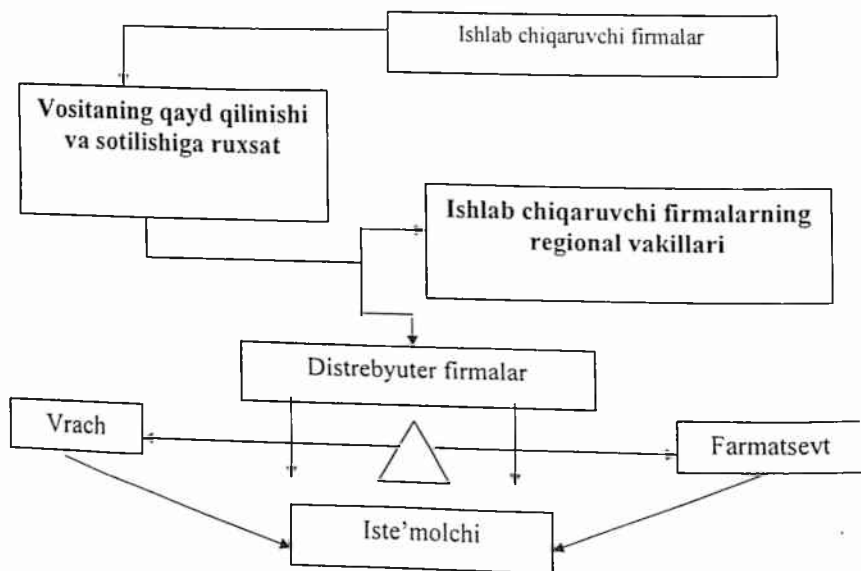

2 - rasm. OTS - vositalarga qo'yiladigan talablar.

OTS - vositalar statusi, odatda, qayd etish guvohnomasi (sertifikati) berilayotganda to'la huquqli milliy tashkilotlar tomonidan belgilanadi. Biror vositani qo'llashda yangi qo'shimcha ma'lumotlar paydo bo'lganda bu status qayta ko'rib chiqiladi.

OTS - vositasining EI doirasidagi statusi "Odam uchun dori vositalar kategoriyasini aniqlash haqida" 1992-yil 31-martdan EI Kengash Direktivasi tomonidan aniqlanadi.

OTS - vositalarining bozori quyidagi ko'rinishda olib boriladi (3 - rasm):

3 - rasm. Retseptsiz sotiladigan dori vositalarining bozor muomalasi.

OTS - vositalari bozor tizimida iste'molchiga alohida e'tibor beriladi. Retseptsiz sotiladigan dori vositalari muomalasi quyidagilarga asoslanib bo'linadi:

- shaxsiy sabablarga va afzalliklarga ko'ra;
- farmatsevt maslahatlariga ko'ra;
- yaqinlar, do'stlar maslahatlariga ko'ra;
- ommaviy axborot vositalari va reklamaga ko'ra;
- vosita bahosiga ko'ra;
- o'rov materiallarini sifatli bezalganligiga ko'ra va boshqalar.

OTS - vositalari bozori rivojlanishining asosiy shartlariga ishlab chiqaruvchi firmalar va distrebyuterlarning ustalik bilan olib borgan farmatsevtik marketingi kiradi.

OTS - vositalarini ishlatishda ratsional foydalanish javobgarligi asosan iste'molchi zimmasida. Bunda farmatsevt qiziqtirilayotgan dori vositasi haqida albatta to'liq va obyektiv ma'lumot berishi kerak. Bu tadbirda farmatsevtlarning asosiy vazifalari sifatida quyidagilar keltirilgan:

- retseptsiz sotiladigan dori bo'yicha to'liq ma'lumot berish, ishlatilishi, xususiyatlari, bo'lishi mumkin bo'lgan nojo'ya ta'sirlar, dori vositalari va oziq-ovqatlarning o'zaro ta'sirlari va boshqalar;
- ma'lumot beruvchi varaqa (yo'riqnoma) mavjudligini tekshirish, saqlash, ishlatish muddati, vosita, o'rov materiallarini butunligi;
- mijoz talabi bo'yicha dori vositasi xususiyatlari to'g'risida chuqurroq ma'lumot berish;
- ratsional ishlatish va saqlash sharoitlarini ko'rsatish;
- iste'molchilarni reklama bukletlari, prospektlari, broshyura, lifletlar bilan tanishtirish va obyektiv xulosa berish.

MUSTAQIL DAVOLANISHNING KONSEPTSIYA MOHIYATI VA PAYDO BO'LISHNING IQTISODIY SHART-SHAROITLARI

Ko'p yillar davomida turli davlatlarda aholi sog'lig'ini saqlash harajatlarining asosiy qismi majburiy tibbiy sug'urta tizimi orqali moliyalashtirilgan. O'tgan asrning 90-yillariga kelib bir qator davlatlarda tibbiy sug'urtani milliy tizimlari resurslarning jiddiy yetishmasligini boshdan kechira boshladi.

Bunga, asosan, quyidagi omillar sabab bo'lgan:

- inson o'rtacha umrining uzayishi natijasida aholi orasida yoshi ulug' odamlarning ko'payishi (ularda surunkali kasalliklar ko'p uchraydi va tibbiy yordam xarajatlari katta hajmda ishlatiladi);
- tibbiyot va texnika sohasidagi katta muvaffaqiyatlar natijasida amaliy tibbiyotda tibbiy xizmatlar spektri kengaydi;
- insonlarning hayot tarzi yaxshilanishi va ularning umumta'lim darajasi oshganligi natijasida iste'molchilar o'z sog'lig'iga faol ta'sir ko'rsata boshladilar, profilaktik tadbirlar va vositalarga qiziqish oshib bordi;
- dori vositalari bozorining jadal rivojlanishi.

Sog'liqni saqlash resursini ikki yo'l bilan ko'paytirish mumkin: sotsial ta'minot byudjetini kengaytirish va o'z - o'zini davolashni

rag'batlantirish. Birinchi holatda, fuqaro harajatlari, soliqlarni ko'payishi egiluvchan tizim yo'li bilan kompensatsiya qilinishi mumkin. Ikkinchisida, fuqarolar sog'liqni saqlash bo'yicha harajatlarning aksariyat qismini to'g'ridan-to'g'ri o'z hisobidan to'laydi va bunda sog'liqning ozgina buzilishini, davolash mas'uliyati va javobgarlikni o'z zimmasiga oladi.

Yevropa Ittifoqiga kirgan davlatlarda muammoning birinchi holati, odatda, kuzatilmaydi, chunki bu davlatlar byudjet harajati normalari muvofiqlashtirilgan (Yevropa Ittifoqi haqidagi Bitim, Maastrixt bitimi). Aksariyat davlatlar sog'liqni saqlash resurslar muomalasi ikkinchi holatga bo'ysunadi. Javobgar mustaqil davolanish konseptsiyani qabul qilinishi Sog'liqni saqlash harajatlarini ijtimoiy muhofaza darajasida ushlab turishga va insonlarni o'z sog'lig'i haqida o'zlari qayg'urishi imkonini beradi.

Javobgar mustaqil o'z-o'zini davolashda – oson aniqlanadigan simptom va o'zgarishlarni davolash uchun iste'molchi arzon dori vositalarini ishlatadi. Masalan, shamollash, bosh yoki mushak og'rig'i, ovqat hazm qilishning buzilishi, yengil holsizlanish va boshqalar. Amalda o'z-o'zini davolashni oila a'zolariga, tanishlariga keng tarqatishi mumkin. O'z-o'zini davolash vrach davolashiga alternativ bo'la olmaydi, u o'z chegaralariga ega.

Erkin sotuvda bo'lmagan dori vositalarini malakali maslahat va nazoratsiz iste'mol qilishda shaxsiy javobgarlikni olish o'z-o'zini davolashga kirmaydi.

Javobgar o'z-o'zini davolashni o'tkazishda quyidagilarga rioya qilishi kerak:

- retseptsiz sotiladigan dori vositalarini amaliyotga joriy etib tasdiqlangan buyruq va Davlat reestrda mavjudligi;
- retseptsiz sotiladigan dorilar bozori yuqori darajada rivojlangan bo'lishi: assortimentning xilma-xilligi, vositalar to'g'risidagi obyektiv ma'lumotlardan erkin foydalanish;
- o'ziga diagnoz qo'yish qobiliyatiga ega bo'lish;
- aholi katta qismining yuqori to'lovga qobiliyatligi.

Javobgar o'z-o'zini davolash konseptsiyasi asoslari "Mustaqil davolanish uchun tibbiy mahsulotlar bahosi qo'llanmasi"da to'liq yoritilgan.

Bu konseptsiyada xususan quyidagilar aytilgan:

- Insonlar individual yoki kollektiv holda o'z sog'lig'ini saqlash huquqiga ega va bunda shaxsiy sog'liqni saqlash qoidalariga rioya qilib qatnashishga majburdirlar;

- tibbiy konsultatsiyalar talab qilinmaydigan kasalliklar simptomlarini tez va samarali bartaraf etish uchun iste'molchiga barcha sharoitlar yaratib berilishi zarur;
- malakali tibbiy yordam olish qiyin bo'lgan qishloq joylarda va ma'lum regionlarda aholiga javobgar o'z-o'zini davolashda amaliy davolanish yordamini kuchaytirishi kerak.

Retseptsiz sotiladigan dorilar bozori umumiy farmatsevtik bozorning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Yirik farmatsevtik kompaniyalar o'tgan asrning 80 - yillarida retseptsiz dorilarni ishlab chiqarishga va savdosiga katta ahamiyat berishmagan, chunki ularning rentabelligi, original va retseptga muvofiq beriladigan dorilar bilan solishtirilganda juda past edi, ammo 90 - yillar boshiga kelib birlamchilik huquqi o'zgardi va ko'pgina farmatsevtik firmalar retseptsiz sotiladigan dorilarni ishlab chiqarish va sotish bo'yicha maxsus konseptsiyalar ishlab chiqdi. Bunga quyidagi omillar asosiy sabab bo'ldi:

- Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan javobgar o'z-o'zini davolashni rag'batlantirgani uchun retseptsiz sotiladigan dorilar iste'molining ko'payishi;
- retsept bilan sotiladigan dori vositalarini retseptsiz sotish kategoriyasiga aylantirish imkoni o'sganligi;
- retseptsiz sotiladigan dorilar bahosining qattiq nazorati bo'lmaganligi (chunki ular bahosi meditsina sug'urta tizimlari tomonidan qoplanmaydi);
- original dori vositalarining rentabellik darajasi pasayishi;
- original dori vositasi patentli muhofaza muddati tugagandan so'ng hayotiylik tsiklining uzayish imkoniyati.

Retseptsiz sotiladigan dori vositalari bozori hajmi turli davlatlarda anchagina farq qiladi. Masalan, 1992-yilda u butun dori vositalar savdo hajmini 8% dan 17% gacha tashkil etgan. Ammo 1995-yilda katta uchlik davlatlarida retseptsiz sotiladigan dorilar bozori quyidagicha hajmga ega edi:

Yevropa ittifoqiga kirgan davlatlarda – 10 mlrd. doll. (retseptli dorilar bozorining 11% hajmi)

AQSh – 15 mlrd. dol. (retseptli dorilar bozorining 25% hajmi)

Yaponiya – 7 mlrd. dol. (retseptli dorilar bozorining 15% hajmi).

1987-yildan 1993-yilgacha bozorning bu sektori o'sishda yuqori darajaga ega bo'lib, 9,9% ni tashkil qilgan. 1993-yildan 2000-yilgacha retseptsiz sektor bozorining o'sish darajasi ancha pasaydi . Shuning uchun

hozir ko'pgina farmatsevtik kompaniyalar bozorning bu sektori uchun yangi vositalar ustida tadqiqot ishlari olib bormoqdalar va rivojlanishning marketing strategiyalari qayta ko'rib chiqilmoqda. Bu tadbirlar iste'molchilarni jalb etish uchun samarali va jadal ta'sir etuvchi omillarga kiradi. Chet el mutaxassisleri tomonidan o'tkazilgan ko'pgina brend va savdo markalarini o'rganish shuni ko'rsatdiki, 70% ga yaqin brendlar 10 yildan ortiq, 35% esa - 20 yildan ortiq yoshga ega. Marketing nuqtai nazardan muvaffaqiyatli retseptsiz sotiladigan dorilar brendlari 50 dan va undan ortiq yoshga ega bo'lishi mumkin. Masalan, "Aspirin", "Vauer" (Germaniya) yoshi 100 yildan ortiq "Smith Kline Beecham" (Buyuk Britaniya) firmasining "Panadol" savdo markasi 50 yilga yaqin.

Retseptsiz dorilarni asosiy ishlab chiqaruvchilar orasida O'zbekiston farmatsevtika bozorida taqdim etilganlardan quyidagilarni aytib o'tish mumkin: "Bayer" (Germaniya), "Smith Kline Beacham" (Buyuk Britaniya), "Lek" (Slovakiya), "Berlin - Chemie" (Germaniya), "KRKA" (Sloveniya), "Gedeon Richter" (Vengriya), "Egis" (Vengriya), "Rivopharm" (Shveysariya), "UPSA" (Frantsiya), "Zentiva" (Slovakiya), "Ajanta" (Hindiston), "Chinoin" (Vengriya), "Poffa" (Polsha), "Pharmachin" (Bolgariya), "Unigue" (Hindiston), "Galena" (Chexiya), "Richard Bittner" (Avstriya), "Ratiopharm" (Germaniya) va boshqalar.

2000-yildan boshlab retseptsiz sotiladigan dorilarning dunyo bozori barqarorlashdi va savdo hajmining o'sishiga ega bo'ldi.

3.4. Dori vositalarini retseptsiz berish va dorixona assortimenti

Vrach retseptsiz beriladigan dori vositalari dorixona chakana savdosining asosi hisoblanadi. Masalan, retseptsiz sotiladigan dori va boshqa mahsulotlar dorixona oborotining 50 - 60%ini tashkil etadi. Boshqa davlatlar kabi O'zbekiston Respublikasida keyingi yillarda retseptsiz dori vositalarini sotish hajmi tobora ortib bormoqda. Bunga quyidagi omillar ta'sir qilmoqda:

- dori vositalari assortimenti oshib borishi;
- aholi bilim darajasi va saviyasining o'sishi;
- o'zi va oila a'zolarining sog'lig'iga e'tiborli bo'lish;
- sog'lom turmush tarziga intilish.

Retseptsiz dorilar berish (dunyo bo'yicha termin qabul qilingan over the counter drug - OTC-drug) dorixona asosini tashkil etadi. Sog'liqni saqlash tizimida davlatning olib borgan siyosati, har bir odamning dori vositalarini tanlab olish huquqi, sog'lig'iga bo'lgan javobgarligi

dorixonadagi bu yo'nalishni ahamiyatini tobora oshirmoqda. Rivojlangan davlatlarda kasallikka chalingan odamlar zamonaviy dori vositalari, biologik aktiv moddalar va boshqa usullar yordamida o'z-o'zini davolash bilan shug'ullanib, shu omillar ta'sirida bir qator mamlakatlarda o'z-o'zini davolash "javobgarligi" konseptsiyasi sog'liqni saqlash ishlarini davlat siyosati miqyosida olib bormoqda.

Yevropa Ittifoqiga kirgan davlatlarda o'zini davolash deganda o'zlari belgilagan simptomlar va xatoliklarni dori vositalari yordamida davolash tushuniladi. Amaliyotda esa bu bir oila a'zosi tomonidan ikkinchi a'zosini davolashdir.

Retseptsiz beriladigan dori vositalarini ratsional qo'llanishi o'z-o'zini davolash javobgarligida quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- vrach retsepti talab etilmaydigan dori vositasini olish tartibini aniqlash;

- iste'molchining ko'proq ma'lumot olishi uchun o'zgacha usullarni ishlab chiqish;

- retseptsiz beriladigan dori vositalari reklamasiga bo'lgan talablarni ishlab chiqish;

- mustaqil ta'lim olish;

- qayd qilish tartibi.

Dunyo amaliyotida vrach retseptsiz olingan, nojo'ya ta'siri juda kam bo'lgan dori vositalarining hammasi "Uy aptekasi" nomini olgan. Dorixona shaxobchalarida faqat retseptsiz sotiladigan dorilar va ayrim parafarmatsevtik turdagi mahsulotlar savdosini amalga oshirish ko'zda tutiladi.

Retseptsiz dori vositalari savdosi, odatda, dorixonada alohida bo'lim tashkil etib olib boriladi. Bu bo'lim savdo zalida joylashadi va jihozlanishi sanitariya hamda texnik me'yorlarga mos bo'lishi kerak. Dorixona assortimentini yaqqol ko'rsatish va reklama qilish uchun savdo zalida alohida vitrinali stol ochish mumkin.

Bo'limni farmatsevt boshqaradi, bo'limda oliy va o'rta maxsus ma'lumotli farmatsevtlar ishlaydi.

Tibbiy buyumlar ham dorixona assortimentida muhim o'rin tutadi:

Bog'lov materiallari. Bog'lov materiallarining asosiy funksional ahamiyati yarani ikkilamchi infeksiyadan himoya qilish, tezroq bitib ketishi uchun sharoit yaratishdir. Asosiy bog'lov materiallariga doka, dokali bint va paxta kiradi.

Tibbiyot dokasi - noyob setkasimon gazlama bo'lib, ikki turi chiqariladi: gigroskopik va tarang oqartirilgan. Doka toza paxta, qog'oz tolali va sirg'aluvchi tolali (50% yoki 30%) bo'ladi.

Dokali tibbiyot binti – fiksatsiya va qo'yish uchun, yana bog'lov materiallarini tayyorlash uchun ishlatiladi. Bintlar steril va nosteril bo'ladi. Steril bintlar eni 5, 7, 10, 14 va 16 sm li va uzunligi 2, 5, 7 va 10 m, nosteril bintlar eni 3 dan 16 sm gacha va uzunligi 2 dan 10 m gacha bo'ladi. Bintlarda chok bo'lmasligi kerak.

Bint qadog'idagi markirovkasi: ishlab chiqargan muassasa nomi, bint turi va hajmlari, standart ko'rsatkichlari (GOST), steril yoki nosterilligi, chiqarilgan vaqti. Steril bintlarda sterilizatsiya muddati (yaroqlilik muddati) va qadoqni ochish tartibi ko'rsatiladi.

Tibbiyot paxtasi – maqsadga ko'ra gigroskopik va kompressli bo'ladi. Kompressli paxtaga suv kam singadi, u shinalarni qo'yishda, isitiladigan kompresslarda ishlatiladi. Gigroskopik tibbiyot paxtasi 3 turga bo'linadi: ko'z, xirurgik va gigienik. Gigroskopik paxta bog'lovlar uchun ishlatiladi. Paxta steril yoki nosteril bo'ladi, rulonlarda 25, 50, 100 va 250 g dan va KIP holida 20, 30, 40, 50 kg dan chiqariladi. Nosteril paxta ruloni oddiy qog'oz yoki polietilen bilan qoplanadi. Steril paxta ruloni 2 qavat – ichki va tashqi bo'ladi.

Har bir o'ramdagi paxtaning markirovkasi bo'lishi shart. Unda ishlab chiqaruvchi nomi, tovar belgisi, paxta turi, massasi, steril yoki nosterilligi, ishlangan yili, standart ko'rsatkichi (GOST) ko'rsatiladi.

Doka, dokali bint va paxta asosida: tibbiyot bog'lov paketlari, steril tibbiyot bog'lovlari, salfetkalar, tibbiyot dokali bo'laklar va boshqalar ishlatiladi.

Tibbiyot naychasimon dokasi trikotaj bo'lib, tarang sirg'aluvchi boylamdan iborat. Elastik naychasimon tibbiyot dokalari – setkali tuzilishga ega va elastomerli ipdan ishlanadi. Eniga qarab 7 xil o'lchami bor: 10, 20, 25, 30, 35, 40, 75 mm.

Kasallarni parvarish qilishda ishlatiladigan buyumlar.

Ularga quyidagi vositalar kiradi:

1. Rezinali grelkalar, Esmarx krujkasi, kompressli klyonkalar, belbog'lar, bandajlar, tibbiyot bankalari, ko'zni yuvish uchun vannalar va boshqalar.

2. Yotib qolgan kasallarning xojati uchun zarur buyumlar.

3. Kasalning shaxsiy gigienasi uchun zarur buyumlar (matraslar, prostinalar, rezina matoli buyumlar).

4. Dori vositasini qabul qilish uchun idishlar.

Parafarmatsevtik vositalar

Gigiena va kosmetika vositalari. Bu guruhga: atir sovun, pasta va tish poroshoklari, suyuq parfyumeriya vositalari, kosmetik kremlar va boshqa tovarlar kiradi.

Atir sovun – yog‘ kislotalarining natriyli tuzlariga bo‘yovchi moddalar qo‘shilgan, oqartiriladigan va hid beruvchi moddalar, plastifikator, antioksidantlar va boshqa komponentdan iborat. Sovunlarning ekstra, bolalar uchun, I, II turlari bor. Atir sovun qobiq yoki qobiqsiz 300 g gacha fasofka qilinadi. 300 g gacha bo‘lgan sovunga faqat ishlab chiqargan muassasa tovar belgisi qo‘yiladi. Atir sovun quruq, yopiq va yaxshi shamollaydigan, 20⁰S dan past va 75% havo namligidan yuqori bo‘lmagan joylarda saqlanadi.

Tish pastalari va poroshoklari. Tish pastasi deb gel hosil qiluvchi va sirt faol moddalarning suv-glitserin eritmasidagi suspenziyasiga aytiladi. Gigienik va davolovchi - profilaktik turlari bor. Pastalar tagi yopishgan plastmassa qopqoq bilan yopiladigan idishlarda qadoqlanadi. Ko‘rsatilgan tartibda tasdiqlangan forma, hajm va ustki tomoni namuna va chizmalarga mos bo‘lishi kerak. Pastalar futlyarda va futlyarsiz chiqariladi.

Tish poroshogi deb faol qo‘shimchalar yoki qo‘shimchasiz bo‘lgan kimyoviy cho‘ktirilgan cho‘kmaga aytiladi. Yoqimli ta‘m beruvchi aromatizatorlari bor (masalan: yalpiz yoki anis, mentol ta‘mi). Tish pastasi va poroshogi qadoqlangan idishda: turi, tovar belgisi, ishlab chiqargan korxonasi nomi va joylashgan joyi, ishlab chiqargan vaqti, standart ko‘rsatkichi, standart belgisi (GOST) ko‘rsatilgan bo‘lishi kerak.

Saqlanadigan joyda havo namligi 70% dan oshmasligi, temperatura 0° S dan past, +25°S dan yuqori bo‘lmasligi kerak. Tish poroshogiga quyosh nuri tushmasligi kerak, odatda, ularning saqlanish muddati chiqarilgan kundan boshlab 12 oy belgilanadi.

Suyuq parfyumeriya vositalariga odekolon, atir, spirtli yoki suv - spirtli eritmalar bilan parfyumer – kompozitsiyadan iborat. Flakon yoki probirkalarda chiqariladi. Ularni qadoqlash jarayonida etiketkasida tovar belgisi, ishlab chiqargan korxonasi nomi va joylashgan joyi, mahsulot turi, hajmi, standart ko‘rsatkichi ko‘rsatiladi.

Atirlar yaxshi shamollatuvchi uskunalari bo‘lgan joylarda saqlanadi. Saqlanish muddati chiqarilgan kundan boshlab odekolon, atir, tualet suvlari uchun 12 oy.

Kosmetik kremlar - terini parvarishlash uchun qo‘llanadi, ular yog‘li yoki emulsion bo‘ladi. Emulsion kremlar suv/yog‘, yog‘/suv tipda yoki aralashgan tipda bo‘lib, qo‘yilishiga qarab: suyuq va quyuc bo‘ladi.

Saqlanish sharoiti: namlik 70% dan kam, temperaturasi +5 °S dan past va +20 °S dan yuqori bo'lmisligi kerak. Suv/yog' tipdagi emulsion kremlar saqlanish jarayonida tabiiy yog'lar 50% dan ko'p bo'lganligi sababli ustida yuqqa kislotali qatlam paydo bo'lishi mumkin. Kosmetik kremlarning saqlanish muddati – 12 oy, suyuq kremlar va biokremlar uchun – 6 oy.

Mineral suvlar. Tarkibida noorganik mineral tuzlar va ionlar bo'lib odam organizmiga shifobaxsh ta'sir ko'rsatadi, ular gaz bilan boyitilgan, biologik faol, spetsifik xususiyatlarga ega bo'ladi. Minerallashtirish darajasiga qarab (1 dan 10 g/l) va (10 dan 15 g/l) bo'linadi. Faol komponentlar saqlanishiga qarab suvlar: uglerod saqlovchi (“Borjomi”, “Narzan”, “Yessentuki”), temir moddali (“Arman”), mishyakli (“Vayxir”), borli (“Lazarevskaya”), kremniyli (“Djava”), bromli (“Yurmala”), organik moddalar saqlovchi (“Naftusya”) turlari mavjud.

Mineral suv idishlarining markirovkasida: ishlab chiqargan korxonaning nomi, uning tovar belgisi, suv turi, uning guruhi, buloq nomi yoki nomlanishi, mineralizatsiyasi (g/l), ishlatilishi, quyilgan vaqti, saqlanish muddati, standart ko'rsatkichi ko'rsatiladi.

Mineral suv idishi gorizontal yoki vertikal ravishda saqlanadi. Saqlanish tartibi probka tagidagi materialga nisbatan olinadi. Agar aniq kesilgan probkadan iborat bo'lsa, yashiklarda gorizontal holda 18 qator balandlikdan ko'p bo'lmagan holda, vertikal sharoitda ishlab chiqarilgan korxonada 5 kundan ortiq saqlanmaydi.

Kronen probkali idishlarda ham gorizontal, ham vertikal ravishda saqlanadi. Mineral suvlar shishalarda yaxshi shamollaydigan, namlik saqlanmaydigan joylarda, temperatura +5 °S dan 20 °S gacha. Qo'yilgan kunidan boshlab yaroqlik muddati temirli mineral suvlarga 4 oy, boshqa suvlar uchun 1 yil.

Ko'zoynakli optika buyumlari. Asosiy ko'z korreksiyasi va himoyasi uchun qo'llaniladigan vositalar ko'zoynaklar hisoblanadi. Davlat standartiga binoan 4 ta asosiy ko'zoynakli linzalar mavjud: A – afokal, O – bir fokalli, B – bifokal, T – trifokal.

Afokal linzalar tasvirni ikkilamchi tarzda ko'rsatmaydi. G'ilyalik, asoratlar mavjud holda foydalaniladi.

Bir fokalli linzalar miopiyada, gipermetropiyada, astigmatizmida, anizometropiyada ko'z refraksiyasi buzilganda ishlatiladi. Konkar nomli qaytaruvchi linzalar miopiyada qo'llanadi. Gipermetropiyada musbat yig'uvchi konvenks nomli linzalardan foydalaniladi.

Bifokal linzalar deb yuqori qismi boshqa, pastki qismi boshqa refraksiyaga ega bo'lgan linzalarga aytiladi. Yuqori qismi (asosiy linza)

uzoqni ko'rish uchun, pastki qismi (qo'shimcha linza) yaqinni ko'rish va o'qish uchun mo'ljallangan.

Trifokal linzalar kuchli presbiopiyada (qarilikdagi uzoqni ko'rmaslik) ishlatiladi.

Ko'zoynaklar turli qirrasiz shaklda ishlanadi. Har bir linzada optik markazi o'chib ketadigan qora nuqta bilan belgilanadi va belgisi, refraksiya kattaligi etiketkada yopishtirilgan bo'ladi.

Amaliyotda quyidagi turdagi kontakt linzalar bor:

- gaz o'tkazuvchi va o'tkazmaydigan qattiq linzalar;
- gaz o'tkazuvchi gidrofil, elastik yumshoq linzalar;
- yuqoridagi 2 turdagi linzalarning o'rtasidagi egiluvchan linzalar;
- ultrabinafsha nurlanishdan saqlovchi yumshoq linzalar.

Kontakt linzalar bevosita ko'zga taqilgani uchun alohida talab va parvarishga ega. Quyidagi guruh vositalari parvarishlash uchun qo'llanadi:

- linzalarni tozalash uchun eritmalar;
- dezinfeksiya sistemasi (issiqlik ta'siri, peroksidli, kimyoviy);
- kontakt linzalar taquvchilar uchun ko'z tomchilari;
- saqlanish muddati 2 yil bo'lgan linzalarni xona haroratida saqlash uchun eritmalar.

3.5. Xalqaro amaliyotda farmatsevtik vasiylik

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti 90-yillar boshida sog'liqni saqlashning milliy tizimini rivojlantirishda yangi strategik yo'nalishni aniqladi. Bu har bir bemorga sifatli tibbiy va farmatsevtik vasiylik (yordam, muhofaza) ko'rsatish.

Farmatsevtik vasiylik – aholi kasalligining oldini olish va sog'ligini ta'minlash bo'yicha farmatsevti va vrachni faol ishga jalb qilishdir. U aniq bemor oldida dori vositasining sotilishidan boshlab to uning oxirgi ta'sirigacha davolanish natijalarida farmatsevtning faol ishtiroki va nazoratini ta'minlaydi.

Sifatli farmatsevtik vasiylikni o'tkazish uchun quyidagi sharoitlar zarur:

Birinchidan, farmatsevtlar farmakologiya, patofiziologiya, biokimyo, farmakokinetika va keng tarqalgan kasalliklarni davolash sxemasi farmakodinamikasidan yetarli bilimga ega bo'lishlari kerak.

Ikkinchidan, farmatsevtik bozorga tushadigan ma'lumotlarni to'g'riligini nazorat qilish tizimi mavjudligi.

Uchinchidan dori vositalari va uning nojo'ya ta'siri bo'yicha to'liq hajmda va professional bilimga ega bo'lish kerak.

To'rtinchidan, kompaniya vakillari, vrachlar, dorixonaga keluvchi bemorlar bilan muloqotda farmatsevt professional axloq va etika, deontologiya me'yorlariga rioya qilishi zarur.

Farmatsevtik vasiylik o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- optimal dori shakllarini va dori vositalaridan foydalanish yo'llarini tanlash;
- turli dori vositalarini bir vaqtda ishlatish qoidalarini tushuntirish;
- individual dozlash xususiyatlarini aniqlash;
- dori vositasi va oziq-ovqatning o'zaro ta'sirini tushuntirish;
- dori vositani qabul qilishda kerakli vaqtni to'g'ri aniqlash;
- inson organlari funksiyasiga dorilarning nojo'ya ta'sirini ko'rsatish;
- vositalarni saqlash bo'yicha tegishli amaliy yordam ko'rsatish;
- retseptsiz sotiladigan dorilar mavjud bo'lmaganda o'xshash dorilar bilan almashtirish;
- iste'molchilarga retseptsiz sotiladigan dorilarning zamonaviy ro'yxati, narxi, ishlab chiqaruvchi firma va boshqalar haqida ma'lumotlar berish.

Farmatsevtik vasiylik milliy sog'liqni saqlash tizimini takomillash-tirishda javobgar mustaqil o'z-o'zini davolash konsepsiyasi-ning normal rivojlanishida muhim sharoitlardan hisoblanadi.

3.6. Farmatsevtik tovarlarni shtrixli kodlash tizimi

Ko'pchilik rivojlangan davlatlarda dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlar uchun ko'pincha shtrixli identifikatsiyalarning milliy tizimlari joriy qilingan, ammo farmatsevtik tovarlarning shtrixli kodlanishi umuman ishlatilmaydigan yoki tavsiyaviy harakterga ega davlatlar salmog'i ham yetarli.

Shtrixli kodlash tovarning narxi, saqlash muddati va boshqa zarur ma'lumotlarni olish uchun qo'llanadi. Shtrixli kodlashdan savdoning avtomatlashtirilgan tizimlarida foydalaniladi. Dori vositasi haqida ma'lumot va saqlash uchun elektron holatda kod qo'yiladi. Berilgan kod bo'yicha zarur parametrlar (narxi, soni, yetkazib beruvchi, qadoqlash turi, saqlash muddati va boshqalar) haqida kerakli ma'lumot olinadi. Odatda, bu kodlar maxsus qoidalar bo'yicha dori ishlab chiqaruvchi tomonidan qo'yiladi va mas'ul organ tomonidan ro'yxatga olinadi. Bu qoidalar mahsulotlarni tovarli nomerlashning Xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan tasdiqlangan.

EAN qoidalariga ko'ra kodlash ma'lumotlari turli shakldagi shtrixlar va oq yo'llarni tushirish yo'li bilan amalga oshiriladi. Shtrix kod 4-rasmda ko'rsatilgan. Tovar kodi haqidagi ma'lumotlar savdo tarmog'iga avtomatlashtirish yo'li bilan kiritiladi. SSD skaner tomonidan o'qiladi.

Ishlab chiqaruvchi firmalardan tashqari, ayrim hollarda tovarlarni shtrixli kodlar bilan distribyuterlar, dorixonalar ham markalaydilar.

Dorixonalar faoliyatida shtrixli kodlash tizimi joriy etilishi dori vositalari va tibbiy buyumlarni qalbakilashtirish hollarining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ba'zi davlar mahsulotlarining shrixli kodlari

№	Kod	Davlat	№	Kod	Davlat
1.	93	Avstraliya	21.	87	Niderlandiya
2.	90-91	Avstriya	22.	70	Norvegiya
3.	54	Belgiya	23.	560	Portugaliya
4.	789	Braziliya	24.	590	Polsha
5.	50	Buyuk Britaniya	25.	888	Singapur
6.	380	Bolgariya	26.	383	Slovaniya
7.	599	Vengriya	27.	858	Slovaskiya
8.	400-440	Germaniya	28.	460-485	MDH davlatlari
9.	489	Gonkong	29.	00-09	AQSh, Kanada
10.	520	Gretsiya	30.	729	Tailand
11.	57	Daniya	31.	869	Turkiya
12.	690	Xitoy	32.	471	Tayvan
13.	385	Xorvatiya	33.	64	Finlandiya
14.	539	Irlandiya	34.	30-37	Fransiya
15.3	729	Isroil	35.	859	Chexiya
16.	569	Islandiya	36.	76	Shveysariya
17.	84	Ispaniya	37.	73	Shvetsiya
18.	80-83	Italiya	38.	600; 601	YuAR
19.	890	Hindiston	39.	860	Yugoslaviya
20.	880	Koreya	40.	45-49	Yaponiya

Shtrixli kod EAN – 13

	482	3540	1	8	4	7	9	7	V
Davlat kodi —									
Korxonona nomeri —									
Tovar nomi —									
Iste'molchilar xususiatlari									
Hajm, massa —									
Ingredientlari —									
Rang —									
Nazorat soni —									
Litsenziya bo'yicha tayyorlangan tovar belgisi									

4-rasm. Shtrix kodlarning struktura va misollari.

Farmatsevtika mahsulotlarini markalash.

Farmatsevtika mahsulotlarini markalash qoidalarini SSV tizimidagi vakolatli organi—dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish Bosh boshqarmasi belgilaydi. Yevropa Ittifoqiga kirgan davlatlarda esa markalash qoidalarini 1992-yilda qabul qilingan 92/27/EES Direktiva tomonidan aniqlanadi. U har bir vositada barcha zarur ma'lumotlar bo'lgan annotatsiya – qo'shimcha qilinadigan varaqa bo'lishini belgilaydi. Bu ma'lumot ustki etiketkada berilsa, bunday holda annotatsiya zarur emas. Annotatsiya iste'molchi uchun tushunarli tilda vositaning qisqacha xarakteristikasi asosida tuziladi. U quyidagi ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak:

- vositaning savdo va xalqaro nomi;
- ishlab chiqaruvchi firma nomi;
- tarkibi, ishlab chiqarish shakli, dori vositaning dozasi (yordamchi moddalar nomi ham yoziladi);
- qo'llash bo'yicha ko'rsatmalar;
- qo'llash usuli, dozasi;
- to'g'ri kelmaslik shartlari;
- qo'llashda ogoh bo'lishlik;
- ovqat, spirtli ichimliklar va boshqa dorilar bilan o'zaro ta'siri;
- dozasi oshib ketganda bajarilishi lozim bo'lgan harakatlar.
- vositani saqlash qoidasi va yaroqsizligini aniqlash .

Ikkilamchi o'ramda u yo'q bo'lsa, birlamchi o'ramda quyidagilar aniq va ravshan yozilgan bo'lishi kerak:

- vositaning savdo va xalqaro nomi;

- tarkibi, dozasi, faol ingredientlar va yordamchi moddalar bo'yicha ma'lumot bilan vositaning chiqarilish shakli;
- qo'llash usuli;
- maxsus ko'rsatkichlari;
- qo'llash muddati (oy, yil);
- maxsus saqlash sharoitlari;
- dori vositasining savdo litsenziyasi egasi, adresi va nomi;
- savdo litsenziyasi nomeri;
- dori vositasini ishlab chiqarish seriyasi, nomeri.

Bunda OTS vositalari uchun ishlatish ko'rsatmalari ham bo'lishi kerak.

4-bob. DORIXONALARDA RETSEPTLARNI QABUL QILISH VA ULAR ASOSIDA DORI VOSITALARINI BERISH

4.1. Retsept va uning funksiyalari, retsept turlari

Yevropa Ittifoqi direktiva maslahatiga muvofiq 1992-yil 31-martdan “Odam uchun dori vositalari kategoriyasini aniqlash haqida” (92/26/ES) da “Retsept” - dori vositasiga yozma buyruq, uni huquqli mutaxassis yozib beradi, degan aniqlik kiritilgan .

Faqat retsept bo'yicha qo'yiladigan dori vositalari uchun alohida kichik guruhlar belgilanadi:

- bir martalik yoki ko'p martalik retseptlar bo'yicha qo'yiladigan dori vositalari;
- mahsus retsept bo'yicha sotiladigan dori vositalari;
- retsept bo'yicha va ishlatishda cheklanishga ega bo'lgan dori vositalari.

Faqat retsept bo'yicha dori vositalari quyidagi hollarda sotilishi mumkin:

- agar iste'molchining sog'lig'iga xavf yetadigan bo'lsa (dorini to'g'ri ishlatsa ham) va tibbiy ko'rigi bo'lmaganda;
- agar ko'pchilik iste'molchilar dori vositasini noto'g'ri iste'mol qilishi natijasida ular sog'lig'iga zarar yetadigan bo'lganda;
- dori vositasida keyinchalik izlanishni talab qiluvchi moddalar, zararli ta'sirlar bo'lganda;
- vosita parenteral qo'llash uchun bo'lganda.

Maxsus retsept bo'yicha sotiladigan dori vositalari:

- xalqaro konvensiya va vakolatli milliy tizim tomonidan psixotrop yoki giyohvandlik vositasi sifatida aniqlanadigan moddalar;
- noto'g'ri ishlatilganda (suiste'mol qilish, o'rganish, noqonuniy maqsadlarda qo'llash) xavf-xatar tug'diradigan dori vositalari;
- yangiligi natijasida yoki farmakologik xususiyatlari tufayli ehtiyotlik yuzasidan bu guruhga ajratish mumkin bo'lgan moddalar.

Retsept bo'yicha sotiladigan va cheklangan doirada ishlatiladigan dori vositalari:

- farmakologik xususiyatlari, yangiligi uchun va aholi sog'lig'ini saqlash maqsadida faqat statsionar sharoitida ishlatiladi;

- statsionar sharoitda qo'yilgan diagnozni davolash uchun foydalaniladi, lekin boshqa sharoitlarda ham nazorat ostida bu dori vositasini qabul qilish mumkin;
- ambulatoriya sharoitida davolanish uchun mo'ljallangan, lekin uni ishlatishda jiddiy qo'shimcha ta'sirlarga olib kelish ehtimoli bo'lgani uchun retsept mutaxassis tomonidan yozilib, doimiy tibbiy nazoratda bo'lishi kerak.

Retsept funksiyalari:

- Tibbiyot** - tibbiyot nuqtai nazaridan - retsept – bemorning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda doza va tarkibi vrach tomonidan belgilangan dori vositalarini sotib olish va qo'llash uchun ishlatiladigan asosiy hujjatdir.
- Yuridik** - yuridik hujjat bo'lib, yozilish sanasi ko'rsatiladi, bemor va vrach familiyasi, dorining farmakologik xususiyatlarini hisobga olgan holda retsept blankasi ishlatiladi, bunda retsept yozadigan va u bo'yicha dori tayyorlaydigan shaxslar yuridik javobgarlikka ega;
- Texnologik** -texnologik nuqtai nazardan retsept – farmatsevtga dori tayyorlashda ko'rsatma va asos bo'lib xizmat qiladi, qanday dori vositalaridan foydalanish va qanday dori shaklga keltirishni ko'rsatadi.
- Iqtisodiy**- iqtisodiy hujjat bo'lib, dori va yordamchi moddalarni sarflash uchun, tarif va narxni aniqlash uchun hujjat hisoblanadi.
- Ijtimoiy** – turli ijtimoiy-iqtisodiy imtiyoz maqomiga ega insonlarga malakali dori vositalari yordami ko'rsatish uchun kafolat beradi.

RETSEPT YOZISHNING UMUMIY QOIDALARI

Davolash – profilaktika muassasasi vrachlari mavjud ko'rsatmalarga muvofiq bemorga dori vositalariga retsept yozib, uni shaxsiy muhr bilan tasdiqlashlari kerak. Retsept blankalari shakli ilovalarda berilgan.

Retseptlar bosmaxonada chop etilgan retsept blankasiga yozilib, unda dori vositasini qo'llash shakli, bemorning yoshi ko'rsatiladi. Retseptlar aniq va ravshan to'ldirilishi lozim. Ularda tuzatishlar mumkin emas. Dori vositasining tarkibi, dori shakli, dorini tayyorlash usuli, bemorga sotish uchun vrach farmatsevtga ko'rsatmasi lotin tilida yoziladi. Faqat tibbiyotda va farmatsevtikada umumiy qabul qilingan lotincha qisqartmalar qo'llash mumkin. Ingredientlarga yaqin bo'lish mumkin

emas, chunki ular qanday dori vositasi yozilganligini aniqlashda adashtiradi. Zaharli ta'sir etuvchi dorilar va giyohvandlik vositalari retsept boshida yoziladi. Dorini qabul qilish yo'li, dozasi ko'rsatilgan, ichish vaqti (ovqatdan oldin yoki keyin) va muddati davlat tilida yoziladi. Umumiy ko'rsatmalar bilan cheklanish man etiladi.

Ambulatoriya sharoitida davolanishga muhtoj, shuningdek, statsionar sharoitda davolanib, ambulatoriya sharoitida davolashni davom ettiradigan bemorlarga zarur dori vositalariga retsept yozib beriladi.

Quyidagi holatlarda retsept yozib berish taqiqlanadi:

- O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan tibbiyotda ishlatishga ruxsat etilmagan dori vositalariga;
- kasallik belgilari mavjud bo'lmaganda;
- faqat davolash-profilaktika muassasasida ishlatiladigan dori vositalari (narkoz uchun efir, xloretil, fentanil, sombrevin, kalipsol, ftorotan, ketamin va boshqalar).

Agar retseptda zaharli, narkotik va boshqa ingredientlar qo'shilmasidagi kuchli ta'sir qiluvchi vositalar yozib berilgan bo'lsa, ularni tayyorlangan dori tarkibiga kiritmay, alohida berish taqiqlanadi.

Pushti rangdagi maxsus retseptura blanklariga yozib berilgan narkotik dori-darmon vositalari hududiy davolash-profilaktika muassasalariga faqat shu maqsadlar uchun birlashtirib qo'yilgan dorixonalardan beriladi. Zaharli va narkotik dori vositalari berish huquqiga ega bo'lgan dorixona va davolash-profilaktika muassasalarining ro'yxati joylardagi sog'liqni saqlash organlari va "Dori-darmon" hududiy birlashmalari tomonidan belgilanadi.

Etilmorfin gidrokslorid, kodein, kodein fosfat va natriy etaminalning boshqa dori-darmon vositalari bilan aralashmasi shahar (shahar yoki qishloq ma'muriy tuman) doirasida barcha dorixonalarda tomonidan o'zlari joylashgan hududdagi davolash-profilaktika muassasalarining retseptlari bo'yicha beriladi.

Bemorga dori zaruriyat bo'yicha tez berish kerak bo'lsa, retseptning yuqori burchagiga "sito" (tez) yoki "statim" (darhol) belgilari qo'yiladi.

Ekstemporal, ya'ni yakka tartibda tayyorlanadigan dorilarga retsept yozilganda suyuq dorilar miqdori millilitrlarda, tomchilarda, qolganlari – grammlarda yoziladi.

- Retsept yozilganda vrach "surunkali bemorga" deb yozib, retseptni ishlatish muddati va unga dorini sotish vaqti (har hafta, har oy va b.) ko'rsatilishi kerak, ko'rsatma vrach imzosi va shaxsiy muhri bilan tasdiqlanishi kerak.

Tuzatilgan va bir-biriga to'g'ri kelmaydigan dori vositalari bilan yozilgan retsept haqiqiy emas deb hisoblanadi va unga dori berilmaydi. Retsept "Retsept haqiqiy emas" yozuvi bilan bekor qilinadi.

Retseptdagi muhim qisqartmalar

Qisqartmasi	To'liq yozilishi	Tarjimasi
1	2	3
Aa ac. acid amp. aq. aq. destill. but. comp., cps. D.	Ana Acidum Ampula Aqua Aqua destillata Butyrum Compositus (a, um) Da (Detur, Dentur)	teng kislota ampula suv distillangan suv yog' (qattiq) murakkab ber (berilsin)
D.S. D.t.d. dul. div.in p.aed extr. f. gtt. inf. in amp. in tabl. lin. liq. M.pil. M. N. ol. past. pil. p.aeq. ppt., praec. Pulv. q.s. r., rad.	Da, Singa Detur, Signetur Da (Dentur) tales doses dilutus divide in partes aequales extractum fiat (fiant) gutta, guttae infusum in ampullis in tab(u)lettis linimentum liquor massa pilularum Misce, Misceatur numero oleum pasta pilula partes aequales praecipitatus pulvis quantum satis radix	ber belgila berilsin (belgilansin) ber (berilsin) shunday doza suyultirilgan teng qismlarga ajrat ekstrat ajratma hosil bo'lsin tomchi, tomchilar nastoy ampulada tabletkada suyuq surtma suyuqlik pilyula massasi aralastir, aralastirilsin dona yog' (suyuq) pasta pilyula teng qismlar cho'ktirilgan kukun dori kerakli miqdori ildiz

Rp.:	Recipe	bering
Rep.	Repete, Repetatur	qaytar (qaytarilsin)
rhiz.	rhizoma	ildizpoya
S.	Signa, Signetur	belgila, belgilansin
sem.	semen	urug'
simpl.	simplex	oddiy
sir.	sirupus	sirop
sol.	solutio	eritma
supp.	suppositorium	shamcha
tabl.	tab(u)letta	tabletka
t-ra, tinct.	tintura	nastoyka
ung.	unguentum	surtma dori
vitr.	vitrum	shisha idish

4.2. Retsept qabul qilish va dori vositasini berish ishlarini tashkil qilish tartibi

Dorixona ishida mas'uliyatli vazifalardan biri retseptlarni qabul qilish va ular bo'yicha dori vositalarini berish hisoblanadi. Bu ishni bajarishda farmatsevt retsept yozgan vrachning xatolarini aniqlash va farmatsevtik deontologiya negizlari asosida retseptni bajarish maqsadida juda e'tiborli bo'lishi kerak.

Farmatsevt tayyor doriga retsept qabul qilayotganda tegishli barcha ma'lumotlar borligini tekshirgan holda qabul qilib, bemorga saqlashni va uy sharoitida qabul qilish qoidalarini eslatadi.

Ekstemporal dorilarga retsept qabul qilayotganda farmatsevt bemorning yoshini aniqlab, retsept yozilgan sanaga, yozilgan ingredientlar dozasi va to'g'ri kelishiga alohida e'tibor berishi kerak. Bolalarga dori tayyorlayotganda zaharli va maxsus hisobda turuvchi dorilarga katta e'tibor beriladi.

Zaharli, giyohvand va etil spirt saqlovchi dori tayyorlayotganda farmatsevt diqqatini jalb etish uchun qizil qalam bilan chiziladi. Agar vrach yozgan zaharli, giyohvand yoki kuchli ta'sir etuvchi dori dozasi yuqori birlamchi dozadan oshsa, lekin retsept tegishli tarzda yozilmagan bo'lsa, farmatsevt dozirovkani 1/2 dozada to'g'rilab yuqori birlamchi deb belgilashi kerak.

Giyohvandlik yoki unga teng moddalari bo'lgan retsept qabul qilinayotganda farmatsevt bir martalik sotilishi, bitta retsept bo'yicha beriladigan me'yorni tekshirishi kerak.

Retsept hatolar bilan yozilganda yoki dori vositalari bir-biriga to'g'ri kelmaganda va boshqa xatolari bo'lganda, "retsept bekor qilinadi" degan yozuv bilan bekor qilinib, maxsus jurnalda ro'yxatga olinadi.

Agar vrach retseptda qilgan xatosi yoki shubhali ma'lumot bo'lsa, farmatsevt vrach bilan telefon orqali bog'lanib vosita nomini aniqlab, uning dozasi, farmakologik kirishishligini aniqlab, so'ng dorini sotishi mumkin.

Retsept qabul qilish bo'yicha farmatsevt ish joyi, bajarilayotgan ishiga muvofiq moslashgan bo'lishi kerak. Retsept bo'yicha tez ishlash uchun stolda turli xil informatsion-ma'lumotli jadvallar bo'lishi kerak: zaharli, maxsus hisobda turuvchi va kuchli ta'sir etuvchi dorivor moddalarni bir martalik va sutkalik dozalari, ingredientlarning bir-biriga mosligi, vrachlar tomonidan tez-tez yoziladigan individual tayyorlanadigan dorilar narxi va boshqalar.

Dorixona muassasalarining asosiy maqsadi aholini sifatli dori vositalari bilan ta'minlashdir. Retseptlarni qabul qilish, shifokor retsepti asosida dori tayyorlash, ularni ichki dorixona nazorati va dorixona muassasalaridan dori vositalarini berish qoidalari mavjud. Retseptlarni qabul qilish, shifokor retsepti va davolash-profilaktika muassasasi talabnomasi asosida dori tayyorlash, ular sifatini nazorat qilish va tayyorlangan dorilarni dorixonalarda sotish uchun retseptura ishlab chiqarish bo'limlari tashkil qilinadi, Bo'limlarga bo'lim mudiri va uning o'rinbosarlari rahbarlik qiladi. Retseptura ishlab chiqarish bo'limlarida farmatsevt va farmatsevt assistenti lavozimlari mavjuddir.

Farmatsevt lavozimiga quyidagi vazifalar yuklatiladi:

- qabul qilingan retseptlar asosida individual usulda tayyorlangan dori vositalar sifatini nazorat qilish, dorilarni sotish va dorixona ichida tayyorlov ishlari bilan shug'ullanish;
- retseptlarni qabul qilish va tayyor dori vositalarini sotish, ichki dorixona uchun tayyorlangan dori vositalari va dorixona uchun tayyorlangan dori vositalari sifatini to'liq nazorat qilish;
- dorixona rahbariyati dorixonada tushuntirish ishlarini olib borish farmatsevtlar ishini nazorat qilish, tungi paytlardan ishlash uchun farmatsevt lavozimini ajratish mumkin.

Farmatsevt ish joyida quyidagi tegishli ma'lumotli adabiyotlar bo'lishi kerak: Davlat farmakopeyasi, bir martalik va sutkalik dozalar jadvallari, maxsus adabiyotlar, alohida SSV buyruqlari, dori vositalariga ma'lumotnomalar, dori vositalari sinonimlari, narx jadvali, ishlab

chiqarish tariflari, hisob hujjatlar (kvitansiya, jurnal, noto'g'ri yozilgan retseptni hisoblash uchun jurnal, signaturalar va h.k.).

Ish joyida retsept qabul qilish va dori berish jarayonida farmatsevt rioya qilishi shart bo'lgan vazifalar:

- "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida", "Giyohvandlik vositasi va psixotrop moddalar to'g'risida" va boshqa dori vositalari muomalasi, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish haqidagi qonunlar va h.k;
- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar ro'yxati va ularning prekursorlari;
- SSV ning tegishli buyruq va yo'riqnomalari;
- farmatsevtlar etikasi va deontologiya qoidalari.

Hozir sog'liqni saqlash tizimining muhim muammolaridan biri bo'lib dori vositalaridan ratsional foydalanish hisoblanadi, uning zaruriyati ko'p tomonlardan aniqlanadi:

- chegaralangan byudjet mablag'i hisobiga dori vositalari sotib olish;
- dori vositalarining noratsional tayyorlanishi va foydalanilishi;
- nostandart, qalbaki dori vositalarining bozorda mavjudligi.

Farmatsevt ish joyini asbob-uskunalar bilan ta'minlayotganda quyidagi qoidalarga rioya qilinishi kerak:

- ish joyida nokerak narsalar bo'lmasligi;
- har bir predmet doimiy joyiga ega bo'lishi;
- tez-tez ishlatiladigan predmetlar qo'l ostida bo'lishi.

Farmatsevt charchamasligi uchun quyidagi sanitariya-gigiena qoidalariga rioya qilish lozim: temperatura, ish joyining yoritilishi va ventilyatsiyasi.

Giyohvandlik vositalari – misol uchun etilmorfin gidroxlorid, kodein, kodein fosfat, natriy etaminal, barbamil, fepranon va boshqalar toza holda va indifferent moddalar bilan aralashmasida maxsus retsept blankalariga yoziladi. Bunday retseptga muassasa boshlig'i (yoki yordamchisi) qo'shimcha imzo qo'yadi va muassasa muhri bilan tasdiqlanadi. Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar toza holda yoki indifferent qo'shimchalar bilan birga faqat davlat sog'liqni saqlash muassasasida ishlaydigan vrach tomonidan yozishga ruxsat etiladi.

Agar dori vositalar tarkibiga boshqa dori vositalari bilan birga zaharli moddalar ham qo'shilsa, uyqu, neyroleptik, antidepressiv, anabolik vositalar, steroid gormonlar, trankvilizatorlar bo'lsa to'liq narxiga beriladigan formadagi retsept blankasida yoziladi va qo'shimcha sog'liqni saqlash muassasasining "Retseptlar uchun" muhri bilan tasdiqlanadi.

Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar faqat bir martalik retsept bo'yicha beriladi va uni tuzatishga ruxsat etilmaydi. Bu vositalar ro'yxati va bir retsept uchun dozasi, berish tartibi, saqlash, hisobini olib borish SSV ning 2001-yil 28-noyabr 527 –sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan.

Zaharli yoki kuchli ta'sir etuvchi dorilar uchun retsept yozilganda vrach dori dozasini yozma ravishda yozishi va undov belgisi qo'yishi kerak.

Retsept tarkibida zaharli, giyohvand, psixotrop moddalar va prekursorlar bo'lsa, bunday dorilar retsepti dorixonada qoladi, bemorga signatura beriladi.

Har bir retseptda dori vositalari tarkibiga qaramay, asosiy majburiy rekvizitlar bo'lishi shart:

- davolash-profilaktika muassasasi shtampi (nomi, manzili va telefon raqami ko'rsatilishi);
- retsept yozib berilgan sana;
- kasalning familiyasi, ismi va yoshi;
- shifokor familiyasi, ismi;
- dori vositasining nomlari va soni;
- dori vositasidan foydalanishning aniq usuli;
- shifokorning shaxsiy muhri va imzosi.

Qo'shimcha retsept rekvizitlari dori vositasining tarkibidan va retseptura blanki formasidan iborat bo'ladi.

Retsept blankasi 3 xil bo'ladi.

- Bolalar va kattalar uchun to'liq narxga dori vositasini olish uchun yoziladigan (birinchi shakl). 1- ilova
- Bepul dorilar yozish uchun va psixotrop hususiyatga ega bo'lgan dori vositalari uchun (ikkinchi shakl). 2-ilova
- Faqat giyohvandlik vositalari yozish uchun tavsiya etilgan pushti rangli retsept blankisi (uchinchi shakl). 3-ilova

Birinchi formadagi retsept blankasiga zaharli dori vositalari, uxlatuvchi dorilar, neyroleptiklar, antidepressiv, steroid gormonlar, trankvilizatorlar, astmaga qarshi vositalar, zamanixa nastoykasi, etil spirti saqlagan dori vositalari, kuchli ta'sir etuvchi moddalar, antibiotiklar, sulfanilamid va boshqa vositalar yoziladi.

Ikkinchi formadagi blankaga gangituvchi dori vositalaridan faqat 1 ta dori vositasi yoziladi.

Vazirlar Mahkamasining 1997-yil 2-dekabr 532-sonli qarori asosida quyidagi toifa bemorlarga bepul dori vositalari beriladi.

- Sil kasalligi.

- Moxov kasalligi.
- Onkologik kasalliklar,
- OITS (orttirilgan immun tanqislik sindromi).
- Endokrinologik kasalliklar.
- Ruhiiy kasalliklar.
- Yasama yurak qopqoqchalarini qo'yish operatsiyasi o'tkazilgandan keyin va a'zolari ko'chirib qo'yilgan bemorlar.
- Hech kimi yo'q, muhtojlar.
- II jahon urushi qatnashchilari, nogironlari, sog'lig'iga ko'ra ularga tenglashtirilganlar.
- 1941-1945 yil mehnat front qatnashchilari.
- Chernobil AES falokati oqibatlarini tugatishda qatnashib nogiron bo'lganlar.
- Baynalminal harbiy xizmatchilar.

Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 31-may 188-sonli qarori asosida

- Yadro poligonlari va unga tenglashtirilgan korxonalarda ishlagan nafaqadagi fuqarolarga bepul dori vositalar beriladi.

Maxsus retseptura blankasida majburiy retseptlardan tashqari qo'shimcha rekvizitlar bo'lishi kerak.

- seriya nomeri va himoya darajasi (pushti rangli qog'ozi himoya yozuv belgilari bilan);
- bosh shifokor yoki uning o'rinbosari imzosi yoki bo'lim rahbarining imzosi va rangli muhr bilan tasdiqlanadi.
- kasallik tarixi nomeri.

Bitta blankada faqat bitta dori vositasi nomini yozish mumkin. 2 - shakldagi retseptura blankasida majburiy va qo'shimcha rekvizitlar bo'lishi kerak:

- seriya nomeri va manzil yoki bemor tibbiy kartasining nomeri;
- "Retsept uchun" davolash-profilaktika muassasasi muhri;
- shifokor va kasalning to'liq familiyasi va ismi;

Bepul va imtiyozli dori vositalari berish uchun retsept 2 nusxada yoziladi.

1-shakldagi blankalarda zaharli va kuchli ta'sir etuvchi dori vositalari, etil spirti, apomorfingidroxlorid, atropin sulfat, gomotropin gidrobromid, dikain, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid, pilokarpin gidroxlorid, adrenalinningidroxlorid, galazolin va boshqalar yoziladi.

Farmatsevt retseptning to'g'ri yozilganligini va dori vositasidan foydalanish usulini tekshirish kerak. Dori vositasi tarkibi, dori shakli,

belgilashi va farmatsevtga shifokor murojaati, dori vositasi ishlab chiqarish va berish lotin tilida yoziladi.

1-ilova

O'zbekiston Respublikasi SSV

Tibbiyot xujjatlari Forma №1

davolash muassasasining nomi (muassasa shtampi) «__» __ №__ tasdiqlangan

O'zR SSV tomonidan 2002

R E T S E P T

(kattaga, bolaga – keraksizi o'chirilsin)

Seriyasi 000000

№000000

“__” _____ 20 __ yil
(retsept yozilgan sana)

Bemorning F.I.SH. _____

Yoshi _____

Shifokorning F.I.SH. _____

So'm	Tiyin	Rp.
So'm	Tiyin	Rp.

Shifokorning imzosi va shaxsiy muhri

Retsept 10 kun. 1 oy davomida haqiqiy hisoblanadi

(keraksizi o'chirilsin)

RETSEPT BLANKASI FORMASINI TO'LDIRISH BO'YICHA SHIFOKORGA ESLATMA

- davolash-profilaktika muassasasi kodi bosmaxonada bosiladi yoki shtamp qo'yiladi;
- yakka tartibdagi mehnat faoliyati bilan shug'ullanadigan shifokorlar retseptlari tepa qismining o'ng tomoniga bosmaxonada ularning manzili, litsenziyasining tartib raqami, berilgan sanasi, amal qilish muddati va litsenziya bergan tashkilotning nomi bosiladi yoki shtamp qo'yiladi;
- retseptda dori nomi lotin tilida, aniq, ravshan qilib, siyohda yoki sharikli ruchka bilan yoziladi, tuzatishlar kiritish taqiqlanadi;
- bitta retseptura blankasida ikkitadan ortiq bo'lmagan oddiy dori vositalari yoziladi;
- etil spirti, tarkibida zaharli moddalar hamda miqdoriy hisobda turuvchi psixotrop dori vositalari va prekursorlar bo'lgan dori-darmonlar alohida retsept blankasida yoziladi va retsept blankasi qo'shimcha davolash-profilaktika muassasasining "Retseptlar uchun" muhri bilan tasdiqlanadi;

- belgilarni faqat qoidalarda belgilanganidek qisqartirib yozishga ruxsat beriladi;
- qattiq va sochiluvchi moddalar – grammlar (0,001; 0,5; 1,0) suyuqlari – millilitr, gramm va tomchilar hisobida ko‘rsatiladi;
- “Ichiladi”, “Ishlatilishi ma’lum” va hokazo degan umumiy ko‘rsatmalar bilan cheklanish taqiqlanadi;
- bemorning familiyasi, ismi-sharifi, yoshi, shifokorning familiyasi, ismi-sharifi ko‘rsatiladi;
- shifokorning imzosi uning shaxsiy muhri bilan tasdiqlangan bo‘lishi lozim;
- “Kattaga”, “bolaga” deb ko‘rsatilgan belgilardan keraksizi o‘chiriladi.

Yakka tartibda tayyorlangan dori №		Dorixona shtampi	
Qabul qildi	Tayyorlandi	Tekshirdi	Topshirdi

2-ilova

O‘zbekiston Respublikasi		Tibbiyot xujjatlari Forma №2	
SSV		O‘zR	SSV tomonidan
davolash muassasasining nomi (muassasa shtampi)		2002	
«__» _____	№__		
tasdiqlangan			
Retsept		Seriya	№
		
		«...»	
		
		(retsept yozilgan sana)	
To‘liq qiymati	Bepul	Imtiyozli	
Bemorning F.I.SH. (to‘liq)			
Urushi nogironi	Bolalar	Boshqalar	

Yoshi _____

Ambulator bemorning tibbiy karta nomeri yoki manzil

Shifokorning F.I.SH. (to'liq)

So'm	Tiyin	Rp.
------	-------	-----

Shifokorning imzosi va shaxsiy muhri

Retsept 10 kun, 1 oy davomida haqiqiy hisoblanadi

(keraksizi o'chirilsin)

RETSEPT BLANKI FORMASINI TO'LDIRISH BO'YICHA SHIFOKORGA ESLATMA

- davolash-profilaktika muassasasi kodi bosmaxonada bosiladi yoki shtamp qo'yiladi;
 - yakka tartibdagi mehnat faoliyati bilan shug'ullanadigan shifokorlar retseptlarini tepa qismining o'ng tomoniga bosmaxona usuli bilan ularning manzili, litsenziyasining tartib raqami, berilgan sanasi, amal qilish muddati va litsenziya bergan tashkilotning nomi bosiladi yoki shtamp qo'yiladi;
 - bepul va imtiyozli dori vositalari uchun retsept 2 nusxada, to'liq narxiga olinadigan dori vositalari uchun bir nusxada yoziladi;
 - retseptda dori nomi lotin tilida, aniq, ravshan qilib, siyohda yoki sharikli ruchka bilan yoziladi. Tuzatishlar kiritilganda shifokorning imzosi va shaxsiy muhri bilan tasdiqlanadi;
 - bitta retseptura blankasida bittadan ortiq bo'lmagan oddiy dori vositalari yoziladi;
 - belgilarni faqat qoidalarda belgilanganidek qisqartirib yozishga ruxsat beriladi xolos;
 - qattiq va sochiluvchi moddalar – grammlar (0,001; 0,5; 1,0) suyuqlari – millilitr, gramm va tomchilar hisobida ko'rsatiladi;
 - "Ichiladi", "Ishlatilishi ma'lum" va hokazo degan umumiy ko'rsatmalar bilan cheklanish taqiqlanadi;
 - to'lov shakli tagiga chiziladi, keraksizi o'chiriladi;
 - bemorning familiyasi, ismi-sharifi, yoshi, manzili yoki tibbiyot kartasi nomeri ko'rsatiladi;
 - shifokorning familiyasi, ismi-sharifi ko'rsatiladi. Shifokorning imzosi uning shaxsiy muhri bilan tasdiqlangan bo'lishi lozim;
- bu retsept blankasi psixotrop vositalar, kuchli ta'sir qiluvchi, zaharli dori vositalari, apomorfın gidroklorid, atropin sulfat, gomatropin gidrobromid, dikain, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid, anabolik gormonlar va bepul dori vositalari olish uchun yoziladi.

**narkotik dori vositalari uchun maxsus retsept blank
FORMASI**

**NARKOTIK DORI VOSITASI SAQLAYDIGAN DORI OLISH
UCHUN RETSEPT**

ZZ №XXXXXX

(davolash-profilaktika muassasasi shtampi)

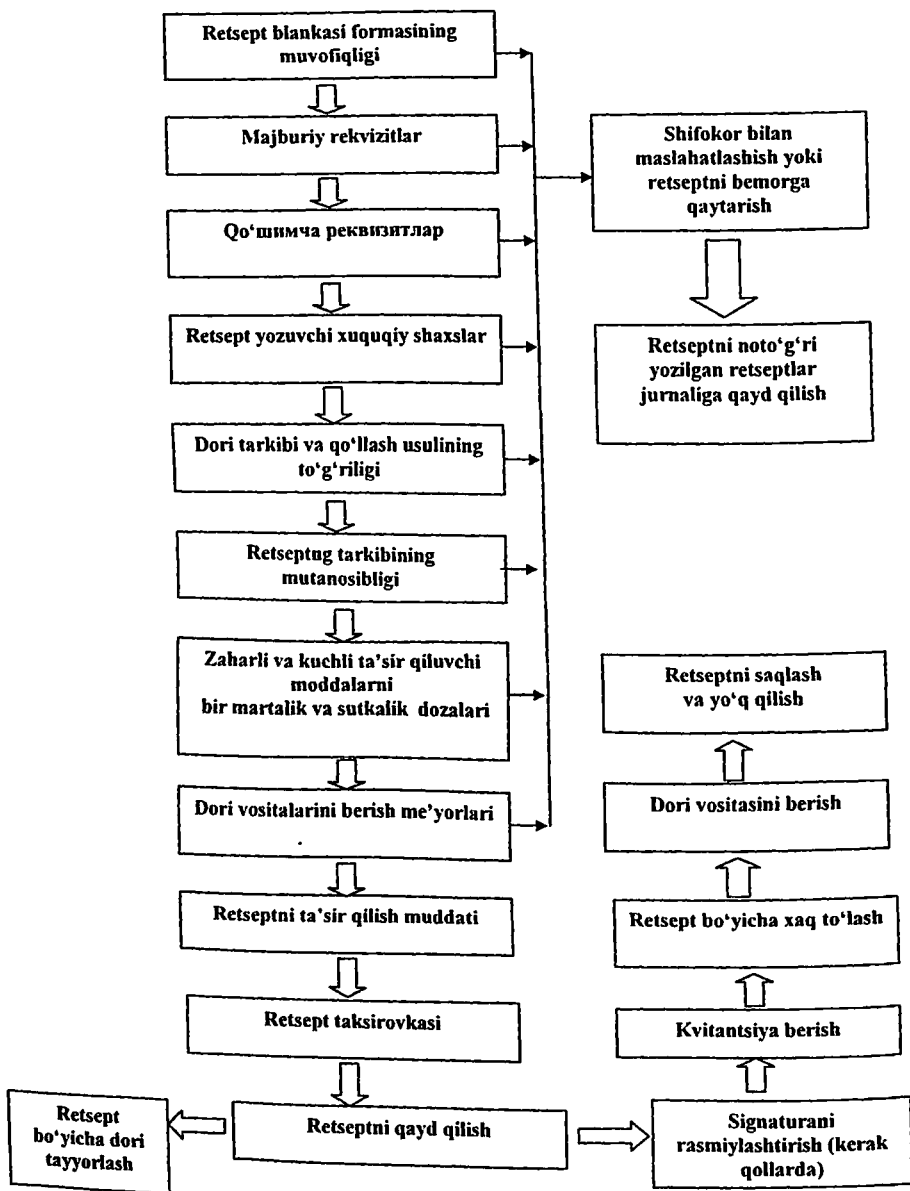
_____ 200__ y.

A	Rp. _____	D
L	_____	O
O	_____	R
H	_____	I
I	_____	X
D	_____	O
A	_____	N
H	Qabul qilish _____	A
I	Bemorning F.I.SH. (to'liq) _____	D
S	kasallik tarixi № _____	Q
O	Shifokorning F.I.SH. (to'liq) _____	O
B	_____	L
D	_____	A
A	_____	D
G	_____	I
I	_____	
X		
U		
J		
J		
A		
T		

M.O'.

Siyohli ruchkada yoziladi
Tuzatishlar kiritish taqiqlanadi

Izoh: Blanka pushti rangli bo'lib, himoya suv belgisi bilan belgilangan.

4-chizma. Dorixonada retsept qabul qilish va dori vositalarini berish tartibi

⇒ — to'g'ri bajarilish mexanizmi

→ — retseptda noto'g'ri holatlar mexanizmi

Giyohvandlik vositasi nomlari, psixotrop va zaharli moddalar, retsept boshida yoziladi. Suyuq moddalar miqdori millilitr, gramm va tomchilarda, boshqa moddalar – grammlarda belgilanadi, dori vositasi davolanish usuli, dozasi, qabul qilish vaqti va muddati rus yoki milliy tillarda yoziladi.

Yakka tartibda dori tayyorlash uchun retseptdagi ingredientlar muvofiqligini tekshirish kerak. Ma'lumki, 2 yoki undan ortiq muvofiq dori vositasi terapevtik samaradorlikni kuchaytiradi (morfin+promedol) yoki pasaytiradi (pilokarpin+atropin).

Etil spirti uchun belgilangan berish normalari:

- toza ko'rinishda – retsept “kompres qo'yish uchun” yozuvi bilan 50 gr gacha;
- boshqa ingredient aralashmada – 50 g gacha;
- surunkali kasallarga – “Maxsus tayinlash” retsept bo'yicha 100 g gacha.

Boshqa dori vositasi retseptda yozilgan miqdorda beriladi, belgilangan retseptlarning ta'sir qilish muddati quyidagicha:

- giyohvandlik vositasi va psixotrop, narkotik moddalar uchun retseptlar 10 kun ichida haqiqiydir:
- (1-shakl) retsept blankalari 10 kungacha haqiqiydir.
- (2-shakl) retsept blankalari 30 kungacha haqiqiydir.

4.3. Retseptlar taksirovkasi, ro'yxatga olish va berish tartibi

To'g'ri yozilgan retsept taksirovka qilinadi – uning chakana narxi aniqlanadi. Dori vositasining chakana narxi dorining tarkibiga kirgan moddalar narxi, dorixonona idishining narxi, dori tayyorlash uchun belgilangan tariflar asosida shakllanadi.

Qabul qilingan tarif dorixonona yoki aksioner birlashma buyrug'i asosida tasdiqlangan bo'ladi.

Tarifkatsiya asosiga quyidagilar kiradi:

- ishlab chiqarish, nazorat, qadoqlash va ekstemporal dori formalari, ichki dorixonani tayyorlash, dori vositasini qadoqlash uchun vaqt harajatlarining me'yorlari.

- bir minimal ish vaqtining qiymati (o'rtacha ish haqi e'tiborga olinadi, ammo bu qiymat doimiy emas, o'zgarib turishi mumkin).

Misol.

180,0	Rp:	Euphyllini 0.01
30,0		Sacchari 0.2
29,0		M., ut fiat pulvis
<u>15,0</u>		D.t.d №15
254,0		

S. 1 poroshokdan 2 mahal .

Dori moddasining narxi (180+30) ga tayyorlash uchun tarif 29 so'm, 10 tadan keyingi har bir poroshok uchun 3 so'm (3x5) olinadi.

$$180+30+29+15=254$$

Yakka tartibda tayyorlanadigan dori turlari har xil usullar bilan ro'yxatga olinadi. Kvitantsiya bilan retseptni ro'yxatga olish usuli – eng ko'p qo'llanadigan usuldir. Kvitantsiya 3 qismdan iborat bo'lib bir nusxada to'ldiriladi.

Birinchi qismda retsept nomeri, kasalning. f.i.sh, dorining qiymati va turi belgilanadi. Bu qism dorixonada qoladi. U retsept bo'yicha ishlab chiqarilgan hisob uchun asosdir. Ularning miqdori bo'yicha ish kuni oxirida qabul qilingan retseptlar va uning umumiy qiymati hisoblanadi. Koreshoklar dorixonada saqlanadi va ular 50 - 100 ta dan jamlanadi.

Ikkinchi qismda retsept nomeri, dori turining shakli, uning qiymati, kasalning familiyasi, dori ishlab chiqarilgan vaqt belgilanadi. Bu qism buyurtmachiga beriladi.

Uchinchi qismda 2 ta bir xil nomerlardan iborat – “tayyorladim”, “tekshirdim”, “yubordim” yoziladi va uni retseptga yopishtiriladi.

Dorixonalarda yakka tartibda dori tayyorlash uchun retseptlar retseptura jurnalida ro'yxatga olinadi. Bunda sana, retsept nomeri, kasalning f.i.sh, dori turi, dori narxi yoziladi. Ish kuni boshidan boshlab retsept nomeri yoziladi. Kun oxirida grafalar bo'yicha jami sanab chiqiladi. Alohida distillangan suv qiymati va dori ishlab chiqarish bo'yicha tarif hisoblanadi. Dori olish uchun kasalga jeton yoki kvitansiya beriladi.

Ayrim dorixonalarda dorini tayyorlash uchun buyurtma chekli usulda olib boriladi. Dori taksirovka qilinib, narxi to'langandan so'ng retsept farmatsevtga tayyorlash uchun beriladi.

Vrach retsepti bo'yicha dori vositasini berishda dorixonaning mutaxassis xodimi quyidagi qoidalarga qat'iy rioya qilishi kerak.

Agar retseptda tayyorlanadigan dori vositasi tarkibida boshqa ingredientlar bilan birga giyohvandlik vositalari, psixotrop, moddalar, zaharli, kuchli ta'sir qiluvchi, apomorfin gidroxlorid, atropin sulfat, gomatropin gidrobromid, dikain, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid, anabolik gormonlar bo'lsa, ularni alohida berish man qilinadi. aholi yashaydigan joylardagi dorixonalarga giyohvandlik va psixotrop moddalar davolash-profilaktika muassasasi retseptlari bo'yicha beriladi.

Veterinariya davolash muassasalari retseptlari bilan giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar berish qat'iy man qilinadi.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, kuchli ta'sir qiluvchi, zaharli dori vositalari saqlagan yakka tartibda tayyorlangan dori vositasini berishda bemorlarga retsept o'rnida tepasi sariq chizig'i bo'lgan va qora shriftli "Signatura" yozuvi bo'lgan signatura beriladi.

Ayrim hollarda dorixonada ko'rsatilgan dori bo'lmasa, u holda dori vositalarining sinonimi berilishi mumkin.

Dorixona muassasalariga sotilgan yoki berilgan dori vositalarini qaytarib olish man etiladi. Shuningdek, profilaktika va uy sharoitida davolash uchun ishlatiladigan buyumlar, tibbiyot asbob-uskunolari, bolalarni parvarishlash buyumlari, shaxsiy gigiena vositalari, parfyumeriya-kosmetika vositalari qaytarib olinmaydi va almashtirib berilmaydi. Maxsus blankalarga yozilgan dori vositalari blankalari dorixonada qoldiriladi.

Retseptlarni saqlash. Retseptlar maxsus seyflarda yoki metall shkaflarda saqlanadi. Ishlatilgan giyohvandlik vositalari uchun berilgan retseptlar qayd qilingan, pechatlangan oy va yil bo'yicha shnurlangan maxsus seyflarda saqlanishi kerak

Retseptlarning saqlanish muddatlari:

Imtiyozli berilgan dori vositalari – 3 yil.

Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar – 5 yil.

Kuchli ta'sir qiluvchi va zaharli dori vositalari – apomorfin gidroxlorid, atropin sulfat, gomatropin gidrobromid, dikain, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid, etil spirti, anabolik gormonlar – 1 yil.

Saqlanish muddat tugagan retseptlar komissiya tomonidan dalolatnoma asosida yo'q qilinadi.

Anabolik ta'sirga ega gormonlar, shu jumladan, steroid gormonlar, trankvilizatorlar, antidepressiv moddalar, neyroleptiklar, 8-oksixinolin saqlagan dori vositalari va antigistamin vositalarga berilgan retseptlarga "Dori berilgan" shtampi bosiladi. Ularni qaytadan olish uchun yangi retsept lozim bo'ladi.

Dorixonalardan bepul yoki imtiyozli dori vositalarini retsept asosida ambulatoriya sharoitida davolanuvchi fuqaroga faqat davlat tasarrufidagi davolash-profilaktika muassasasi shifokori berishi mumkin.

Yana imtiyozli dori vositalarini mustaqil berish huquqi quyidagi shifokorlarga berilgan:

- ambulatoriya-poliklinika vrachlariga;
- sog'liqni saqlash hududiy organ boshqarmasi bilan kelishuvga asosan amaliyotdagi vrachlarga;
- mustaqil qabul qiluvchi feldsher yoki akusherlarga;
- qishloq davolash-profilaktika muassasasida vrach bo'lmaganda;
- mustaqil qabul qiluvchi tish vrachlariga.

Imtiyozli retseptlarni davolovchi vrach tomonidan quyidagi dori vositalariga yozib beradi:

- psixotrop, kuchli ta'sir etuvchi, zaharli, anabolik gormonlarga;
- onkologik yoki gematologik kasal bo'lgan bemorlarga giyohvandlik vositalari.

Miqdoriy hisobda turuvchi yoki imtiyozli dori vositalari retsept blankasida bitta turdagi dori vositalari yoziladi.

Retsept blankasini to'ldirish vaqtida shifokor dori vositasi uchun to'lov turini ko'rsatishi kerak.

Retseptda davolovchi shifokorning telefon raqami bo'lishi shart, chunki retseptda ko'rsatilgan dori vositalari dorixonada bo'lmasa, u holda dorixona xodimi shifokor bilan telefon orqali maslahatlashib ko'rsatilgan dori vositasidan boshqa sinonimini taklif qilishi mumkin bo'ladi.

Agar kerakli imtiyozli dori vositalari yoki ularning sinonimi dorixonada bo'lmasa, u holda bemorlar (invalidlar va urush qatnashchilari, 80 yoshdan oshgan keksa fuqarolar va qiynalib yuruvchi odamlar)ga telefon orqali yoki pochta orqali xabar beriladi.

Bu haqda imtiyozli dori oladigan bemorning imtiyozli dori berish kartasida belgi qo'yiladi. Imtiyozli retseptning ta'sir muddati – 30 kun; giyohvand va psixotrop dorilarga – 10 kun, kuchli ta'sir qiluvchi va zaharli moddalar, dori moddalari: apomorfın gidrokslorid, kumush nitrat, atropin sulfat, gomotropin gidrobromid, dikain, paxikarpin gidroyodid, anabolik gormonlarga – 10 kun belgilangan.

4.4. Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalari

Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalari – maxsus hujjatlangan alohida assortimentlangan tovarlarning tabiiy o'lchovlarda belgilangan hisobi (kg, l, dona va boshqalar) da beriladigan dori vositalari guruhidir.

Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalariga:

- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlar ro'yxatiga kirgan dori vositalari;
- zaharli moddalar ro'yxatiga kirgan dori vositalari;
- apomorfin gidrokslorid, atropin sulfat, dikain, gomotropin gidrobromid, kumush nitrat, paxikarpin gidroyodid substantsiyalari;
- etil spirti kiradi.

Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalarining miqdoriy tahlil hisobi zarur bo'lgan giyohvandlik va boshqa dori moddalar hisob-kitobida olib boriladi. Ular nomerlangan, shnurlangan, plombalangan bo'lib, ularda hududiy farmatsevtik idoralarning boshqarmasi rahbarining imzosi va muhri bo'lishi kerak.

Kitob bir yil muddatga tutiladi. Uning birinchi varag'iga dori vositasining nomi yoziladi. Kitob 2 qismdan iborat bo'lib, birinchi qismida o'ning boshiga qoldiq va kirim, ikkinchi qismida sarflangan dori vositalari miqdori va o'ning oxiriga qoldiq yoziladi.

Har qanday dori vositasiga – dori shakli, dozasi, qadoqlashiga alohida varaq ajratiladi. Bu varaqda hisob birligi, kirim (har bir kelgan hujjatga alohida nomer va sana qo'yiladi), chiqim (kundagi yozuvlar) uning har bir turi bo'yicha (ambulatoriya yoki davolash-profilaktika muassasasi retsepti yoki dorixona bo'limi va punktlari) ko'rsatiladi. Agar yozilganda xatoga yo'l qo'yilsa, u holda xato to'g'rilab yoziladi va bu ishga mas'ul bo'lgan shaxsning imzosi qo'yiladi.

Har o'ning 1-sanasi mas'ul bo'lgan shaxs hisobda turuvchi dori vositalarni kitobda yozilgan qoldig'i bilan taqqoslaydi. (Inventarizatsiya o'tkazguncha kitobdagi qoldiq boshlang'ich qoldiq hisoblanadi.) Tayyor dori vositalari bo'yicha bu qoldiqlar teng bo'lishi lozim.

Kitob bilan umumiy miqdor o'rtasida farq bo'lsa, u holda tabiiy yo'qotish topiladi. Tabiiy yo'qotish – bu tabiiy jarayon davrida (masalan, qurib qolish, uchish, oqish va h.k.) modda miqdorining o'zgarishi demakdir.

Tabiiy yo'qotish me'yorlari dori vositalari va etil spirti uchun O'zR SSVning 1999-yil 21-dekabr 576 - sonli "Dorixona muassasalarida dorilarning, etil spirtining, paxta, tibbiy zuluqlarning va dorixona shisha idishlarining tabiiy kamayish cheklangan miqdorini va ularni ishlatish qo'llanmalarini tasdiqlash haqida" buyrug'ida berilgan.

Aniq tovar turi bo'yicha tabiiy yo'qotish chegarasi me'yoriy hujjatlarda hajmiy ravishda ko'rsatiladi. Dori vositalarini saqlash, tayyorlash va qadoqlashda tabiiy yo'qotish narxini to'ldirish uchun haqiqiy me'yorlari mavjud.

Noto'g'ri saqlanish oqibatida yaroqsiz holga kelgan yoki ehtiyotsizlik natijasidagi dori vositalari tabiiy yo'qotish me'yorlariga kirmaydi. Ko'rsatilgan me'yorlar ishlab chiqarishdagi tayyor dori vositalariga nisbatan ishlatilmaydi. Inventarizatsiya o'tkazish jarayonida ko'rsatilgan qimmatbaho moddiy boyliklar yetishmagan hollarda tabiiy yo'qotish me'yori qo'llaniladi. Inventarizatsiyadan so'ng qolgan moddiy boyliklar keyingi oy boshiga o'tkaziladi. Giyohvandlik, psixotrop, zaharli dori vositalari va etil spirti tabiiy yo'qotish me'yori foiz hisobida o'rnatilgan bo'lib, ularning sarflanish turiga qarashlidir.

Sarflanish turi	Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning prekursorlari, boshqa miqdoriy hisobda turuvchi dori moddalar (foizda)	Etil spirti (foizda)
Yakka tartibda tayyorlangan dori vositalari	1	2
Qo'shimcha texnologik operatsiyalarsiz tortib olish va o'lchash (aralashtirish, eritish, dozalarga bo'lish)	0,4	0,7

95 % li etil spirtining tabiiy yo'qotish hisobi quyidagicha:

Masalan, oy oxiridagi kitob qoldig'i – 13,9 kg

hisoblangan qoldiq – 13,8 kg

Ambulatoriya retseptlari bo'yicha etil spirtining kundalik sarfi: 1,5; 0,5; 1,3; 2,1.

Davolash-profilaktika muassasasi ko'rsatmasi bo'yicha etil spirtining sarfi – 2kg.

Yechim etaloni tabiiy yo'qotish hisobi to'g'risidagi buyruqqa asosan hisoblanadi:

2% ambulatoriya retsepturasi bo'yicha etil spirti sarfidan $(1,5+0,5+1,3+2,1) \cdot 2\% / 100 = 0,108$ kg.

0,7 % massa bo'yicha (angro) etil spirti sarfidan $2,0 \cdot 0,7\% / 100 = 0,014$ kg.

Hammasi bo'lib $0,108+0,014=0,122$ (kg), ya'ni qoldiq 0,1 kg (tabiiy yo'qotish).

Dorixona tayyorlovidagi boshqa dori vositalari uchun tabiiy yo'qotish me'yorlari sarfining turiga bog'liqdir. Bu me'yorlar sarflangan miqdorga emas, balki sarflangan moddalar narxiga nisbatan o'rnatilgan.

5-bob. DORIXONA SHAROITIDA DORI VOSITALARINI TAYYORLASH VA SIFATINI NAZORAT QILISH ISHLARINI TASHKIL QILISH

5.1. Dorixonada dori tayyorlanadigan ish joylarini tashkil qilish va jihozlash

Bozor iqtisodiyoti siyosati olib borilayotgan dorixonalarning salmoqli qismi xususiylashtirilayotgan sharoitda ularning sanitariya-gigiena me'yori va qoidalariga rioya qilinishiga alohida e'tibor berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hamмамizga ma'lumki, dorixonalarning asosiy vazifasi dori vositalarini sifatli tayyorlash, aholini, davolash-profilaktika muassasalarini, poliklinika va ambulatoriyalarni dori vositalari bilan ta'minlash, aholining kundalik dori vositalarga bo'lgan ehtiyojini qondirishdir. Aholini va turli davolash-profilaktika muassasalarini sifatli dori vositalari bilan ta'minlash ko'p jihatdan dori vositalari tayyorlaydigan shaxslarning bilim-saviyasiga, ularning maxsus tartib, qoida va qonunlarni to'la-to'kis bajarishiga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Dori vositalari tayyorlash bilan shug'ullanadigan dorixonalarda, odatda, uch guruh xonalar bo'ladi:

1. Ishlab chiqarish xonalari:

Dori xarid qilish uchun keladigan shaxslarni kutish xonasi (savdo zali), retseptlarni qabul qilish bo'limi, dori vositalarni tayyorlash – assistentlar xonasi, dori vositasi uchun ishlatiladigan idishlarni yuvish xonasi, dori vositalarini saqlash xonalari, sterillash xonasi, farmatsevt-analitik xonasi, dorilarni qadoqlash xonalari.

2. Xizmat qilish va xo'jalik ishlari uchun xonalar, dorixona mudirining xonasi, xodimlarning kiyinish xonalari, hojatxona va h.k.

3. Yordamchi xo'jalikka oid xonalar – shisha idishlar saqlanadigan xona, taralar, yoqilg'i, hidli dori vositalari, dezinfeksiya moddalari uchun xonalar, garaj va boshqa xonalar.

Dorixonalarda dori vositalari, asosan, assistentlar xonasida tayyorlanadi.

Assistentlar xonasi dori vositalarini tayyorlovchi farmatsevt texnolog va farmatsevt assistentlarning mehnatlarini yengillashtirish, mehnat unumdorligini oshirish maqsadida mehnatni ilmiy asosda tashkil etish qoidalariga mos, yetarli ish joyiga mo'ljallangan assistentlar stollari bilan jihozlanadi. Bunday stollarda tayyorlanadigan dori vositalarining turlariga

Noto'g'ri saqlanish oqibatida yaroqsiz holga kelgan yoki ehtiyotsizlik natijasidagi dori vositalari tabiiy yo'qotish me'yorlariga kirmaydi. Ko'rsatilgan me'yorlar ishlab chiqarishdagi tayyor dori vositalariga nisbatan ishlatilmaydi. Inventarizatsiya o'tkazish jarayonida ko'rsatilgan qimmatbaho moddiy boyliklar yetishmagan hollarda tabiiy yo'qotish me'yori qo'llaniladi. Inventarizatsiyadan so'ng qolgan moddiy boyliklar keyingi oy boshiga o'tkaziladi. Giyohvandlik, psixotrop, zaharli dori vositalari va etil spirti tabiiy yo'qotish me'yori foiz hisobida o'rnatilgan bo'lib, ularning sarflanish turiga qarashlidir.

Sarflanish turi	Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning prekursorlari, boshqa miqdoriy hisobda turuvchi dori moddalar (foizda)	Etil spirti (foizda)
Yakka tartibda tayyorlangan dori vositalari	1	2
Qo'shimcha texnologik operatsiyalarsiz tortib olish va o'Ichash (aralashtirish, eritish, dozalarga bo'lish)	0,4	0,7

95 % li etil spirtining tabiiy yo'qotish hisobi quyidagicha:

Masalan, oy oxiridagi kitob qoldig'i – 13,9 kg

hisoblangan qoldiq – 13,8 kg

Ambulatoriya retseptlari bo'yicha etil spirtining kundalik sarfi: 1,5; 0,5; 1,3; 2,1.

Davolash-profilaktika muassasasi ko'rsatmasi bo'yicha etil spirtining sarfi – 2kg.

Yechim etaloni tabiiy yo'qotish hisobi to'g'risidagi buyruqqa asosan hisoblanadi:

2% ambulatoriya retsepturasi bo'yicha etil spirti sarfidan $(1,5+0,5+1,3+2,1) \cdot 2\% / 100 = 0,108$ kg.

0,7 % massa bo'yicha (angro) etil spirti sarfidan $2,0 \cdot 0,7\% / 100 = 0,014$ kg.

Hammasi bo'lib $0,108 + 0,014 = 0,122$ (kg), ya'ni qoldiq 0,1 kg (tabiiy yo'qotish).

Dorixona tayyorlovidagi boshqa dori vositalari uchun tabiiy yo'qotish me'yorlari sarfining turiga bog'liqdir. Bu me'yorlar sarflangan miqdorga emas, balki sarflangan moddalar narxiga nisbatan o'rnatilgan.

5-bob. DORIXONA SHAROITIDA DORI VOSITALARINI TAYYORLASH VA SIFATINI NAZORAT QILISH ISHLARINI TASHKIL QILISH

5.1. Dorixonada dori tayyorlanadigan ish joylarini tashkil qilish va jihozlash

Bozor iqtisodiyoti siyosati olib borilayotgan dorixonalarning salmoqli qismi xususiylashtirilayotgan sharoitda ularning sanitariya-gigiena me'yor va qoidalariga rioya qilinishiga alohida e'tibor berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hamмамizga ma'lumki, dorixonalarning asosiy vazifasi dori vositalarini sifatli tayyorlash, aholini, davolash-profilaktika muassasalarini, poliklinika va ambulatoriyalarni dori vositalari bilan ta'minlash, aholining kundalik dori vositalarga bo'lgan ehtiyojini qondirishdir. Aholini va turli davolash-profilaktika muassasalarini sifatli dori vositalari bilan ta'minlash ko'p jihatdan dori vositani tayyorlaydigan shaxslarning bilim-saviyasiga, ularning maxsus tartib, qoida va qonunlarni to'la-to'kis bajarishiga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Dori vositalari tayyorlash bilan shug'ullanadigan dorixonalarda, odatda, uch guruh xonalar bo'ladi:

1. Ishlab chiqarish xonalari:

Dori xarid qilish uchun keladigan shaxslarni kutish xonasi (savdo zali), retseptlarni qabul qilish bo'limi, dori vositalarni tayyorlash – assistentlar xonasi, dori vositasi uchun ishlatiladigan idishlarni yuvish xonasi, dori vositalarini saqlash xonalari, sterillash xonasi, farmatsevt-analitik xonasi, dorilarni qadoqlash xonalari.

2. Xizmat qilish va xo'jalik ishlari uchun xonalar, dorixona mudirining xonasi, xodimlarning kiyinish xonalari, hojatxona va h.k.

3. Yordamchi xo'jalikka oid xonalar – shisha idishlar saqlanadigan xona, taralar, yoqilg'i, hidli dori vositalari, dezinfeksiya moddalari uchun xonalar, garaj va boshqa xonalar.

Dorixonalarda dori vositalari, asosan, assistentlar xonasida tayyorlanadi.

Assistentlar xonasi dori vositalarini tayyorlovchi farmatsevt texnolog va farmatsevt assistentlarning mehnatlarini yengillashtirish, mehnat unumdorligini oshirish maqsadida mehnatni ilmiy asosda tashkil etish qoidalariga mos, yetarli ish joyiga mo'ljallangan assistentlar stollari bilan jihozlanadi. Bunday stollarda tayyorlanadigan dori vositalarining turlariga

(kukunlar, suyuq dorilar va hokazo) ko'ra alohida ish joylari ajratiladi. Bu stollarda suyuq dori vositalarini, poroshoklarni, surtmalarni tayyorlash, nazorat o'tkazish, qadoqlash ishlarini bajarish uchun alohida ish joylari bo'lishi lozim. Ular dori vositalari tayyorlash uchun zaruriy bo'lgan kichik mexanizatsiya vositalari va boshqa uskunalar bilan jihozlanadi.

O'zbekiston Respublikasi SSV ning 2004-yil 30-iyunda "Dorixona muassasalarining moddiy-texnika bazasi, asbob-uskunalari, boshqa texnik vositalari va xodimlariga bo'lgan talablar. Asosiy holatlar tarmoq standartini tasdiqlash haqida"gi 304-sonli buyrug'i tasdiqlandi.

Ushbu tarmoq standarti "Dori-darmon" aksiyadorlik kompaniyasi, Dori vositalari tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi, Toshkent farmatsevtika instituti tomonidan ishlab chiqilgan.

Ushbu standart, mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, chakana, ulgurji savdo bilan shug'ullanuvchi barcha dorixonalar uchun majburiydir.

Standartda kirish, termin va atamalar, umumiy holatlar, dorixona muassasalarining xonalari va ularning jihozlanishi, dori vositalari qabul qilishga qo'yiladigan talablar, dori vositalarini saqlashga qo'yiladigan talablar, hisob va hisobot ishlari, dorixona xodimlariga bo'lgan talablar, dorixona faoliyatini tashkil etish, dorixona muassasasini tugatish bo'yicha ma'lumotlar berilgan.

San PiN №0162-04 – bu tayyor dori vositalarini sotishda dorixona qurilishidagi sanitariya qoidalari va me'yorlari aks ettirilgan rasmiy hujjatdir. Ushbu hujjat 5 bo'limdan iborat.

1-bo'lim – umumiy holatlar.

2-bo'lim – dorixonaning joylashishi va qurilishiga qo'yiladigan talablar

3-bo'lim – dorixonaning jihozlanishi va xonalariga bo'lgan talablar

4-bo'lim – dorixona xonalarining sanitar qurilishi

5-bo'lim – dorixona xodimlarining shaxsiy gigienasi va xonalarni tozalashda qo'yiladigan talablar. Hozir San PiN 0162-04 ishlab chiqilgan, undan avval, ya'ni 1998-yilda dorixonalar uchun umumiy San PiN 0078-98 ishlangan edi.

Dorixona o'z faoliyatini farmatsevtika faoliyatiga berilgan litsenziya asosida olib boradi. Farmatsevtika faoliyatini litsenziyalash ishlari O'zR VM ning 2003-yil 31-oktyabr 477 - sonli qarori va boshqa me'yoriy hujjatlar asosida olib boriladi.

5.2. Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari

Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlash uchun, asosan, katta dorixonalarda alohida izolyatsiyalangan xonalar ajratiladi.

Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlanadigan xonada optimal sanitariya-gigiena sharoiti yaratish uchun dorilarni sterilizatsiya qiladigan avtoklavlar va boshqa apparatlar qo'shni xonaga (koktoriyga) joylashtiriladi.

Koktoriy – dorixona xonalaridan biri bo'lib, unda suv xaydaladi va assistent ishiga bog'liq bo'lgan har xil farmatsevtik jarayonlar: damlama va qaynatmalar tayyorlash, dorilarni sterillash, qaynatish, bug'latish ishlari ham bajariladi.

Ba'zi dorixonalarda aseptik sharoitda dori tayyorlash uchun maxsus blok-xonalar quriladi. Bloklar 3 ta seksiyadan iborat bo'ladi:

- a) aseptik xona
- b) sterilizatsiya xonasi
- g) tambur

Aseptik xonada dori vositalari tayyorlanadi. Sterilizatsiya xonasiga avtoklav, 200°S gacha isitadigan quritgich shkaf va boshqa sterilizatsiya shkaflari o'rnatiladi. Tambur (boksdan oldingi xona)da farmatsevt sterillangan xalat qalpoqcha, tapochka (baxilla) larni kiyib, so'ngra aseptik xonaga kiradi. Bazi dorixonalarda aseptik sharoitda dorilar tayyorlash uchun maxsus xonalar bo'lmasligi natijasida, dorilarni qisman aseptik sharoitda tayyorlash imkonini beruvchi stol bokslardan foydalaniladi. Aseptik blok havoni tortish ventilyatsiyasi bilan jihozlanadi. Bunda mikroblar tarqalishini kamaytirish maqsadida harakatlanuvchi retsirkulyatsion havoni tozalagichlar o'rnatilishi tavsiya etiladi.

Aseptik blokda, tayyorlash, distilyatsiya, sterilizatsiya xonalarida havoni zararsizlantirish maqsadida bakteritsid nurlatgichlar o'rnatiladi. Ular 1–2 soatga ish vaqtidan oldin yoqib ishlatiladi. Nurlatgichlarning o'chirgichlari xonaga kirishda joylashtiriladi. Nurlatgich o'chirilgandan 15 minut keyin xonaga kirishga ruxsat etiladi.

Xodimlar ishlaydigan xonalarda bakteritsid nurlatgichlar yerdan 1,8–2 m balandlikda o'rnatiladi.

Aseptik blokga kiritiladigan jihozlar oldindan dezinfektsiya vositalari bilan artiladi. Aseptik blokda ishlatilmaydigan jihozlarni saqlashi qat'iyan man etiladi. Aseptik blok dorixonaning boshqa xonalaridan shlyuz bilan ajratiladi. Aseptik sharoitda dori tayyorlaydigan xodimlar shlyuzga kirishda steril xalat, 4 qavatli dokali niqob, qalpoqcha, baxillalar kiyadilar. Doka niqoblarni har 4 soatda almashtirish shart. Aseptik blokdan tashqarida nosteril sanitariya kiyimida yurish man etiladi.

Sanitariya kiyimlari bokslarda sterillanadi va berkitilgan bikslarda saqlanadi (saqlash vaqti 3 sutkadan oshmasligi kerak).

Poyafzallar ish boshlashdan oldin va ish kuni tugagach tashqi tomonidan dezinfeksiyalanadi va shkaflarda, yashiklarda saqlanadi.

Dorilarni tayyorlash uchun kerakli moddalar yopiq shkaflarda, shtanglazlarda toza sharoitda saqlanadi. Shtanglazlar to'ldirishdan oldin yuvib, sterillanadi.

Yordamchi materiallar (paxta, doka, pergament qog'oz, filtrlar va b.) bikslarda yoki og'zi berkitiladigan shisha idishlarda yopiq holda 3 sutka saqlanadi. Ochilgan materiallar 24 soat mobaynida ishlatilishi zarur.

Biks har safar ochilgandan so'ng, yaxshi berkitiladi. Biks ichidan buyumni sterillangan pintset bilan olish mumkin. Yordamchi materiallar (pergament va filtr qog'oz, kerakli o'lchamlarda kesilgan dokadan tayyorlangan tamponlar) sterillash uchun bikslarga tayyor holatda solinadi.

Idishlar yuvilgandan so'ng sterillanadi, tiqinlanadi va jips berkitiladigan shkaflarda saqlanadi. Shkaflar ichki tomonidan och rang bo'yoq bilan bo'yaladi yoki plastik bilan qoplanadi.

Aseptik sharoitda dori tayyorlash va qadoqlash uchun sterillangan idishlar 24 soatdan ortiq saqlanmaydi.

Katta sig'imli ballonlarni yuvilgandan so'ng 30 daqiqa davomida bug' bilan zararsizlantirilib, tiqin bilan tiqinlanib yoki steril pergament bilan bog'lanib toza sharoitda 24 soat davomida saqlanadi.

Ko'z tomchilarni va in'eksion eritmalarini tiqinlash uchun tiqinlarni alyuminli qalpoqchalar tayyorlanadi va yuviladi. In'eksion eritmalar va ko'z tomchilarini tayyorlashda kichik mexanizatsiya vositalarini qo'llash ularni zararsizlantirish yoki sterillash sharti bilan ruxsat beriladi.

Konsentrlangan eritmalar, yarim fabrikatlar, dorixonada ichki mahsulotlarini aseptik sharoitda tayyorlab, ularni fizik-kimyoviy hossalarga va yaroqlilik muddatiga muvofiq saqlanadi.

Aseptik blokda ishlamaydigan xodimlarga ushbu xonalarga kirish man etiladi.

Nosteril dori shakllarini tayyorlashda ishlatiladigan dori vositalari zich berkitilgan shtanglazlarda (yoki boshqa idishlarda) saqlanishi kerak.

Nosteril dori shakllarini tayyorlashda ishlatiladigan steril idishlarni saqlash muddati 3 kundan oshmasligi kerak.

Dorixonada tayyorlanadigan va qadoqlangan dorilarni berkitish uchun tiqin vositalar sterillanib saqlanadi.

Dorilarni tayyorlashda va qadoqlashda ishlatiladigan kichik mexanizatsiya vositalari ularni ishlatish qo'llanmasiga muvofiq yuviladi

va zararsizlantiriladi. Agar ishlatish qo'llanmasida ko'rsatmalar bo'lmasa, ish oxirida kichik mexanizatsiya vositalari ajratiladi, issiq suvda (50-60°S) yuviladi, zararsizlantirilib, sterillanadi. Zararsizlantiruvchi moddalar buyumlardan issiq suv bilan yuvilgach, distillangan suv bilan chayiladi va toza holatda saqlanadi. Tayyorlangan materiallarning xossalriga binoan buyumlardan zararsizlantiruvchi eritmalarini issiq suvda yuvib, distillangan suvda chayib toza holda saqlaydilar.

Har bir smenaning boshida tarozilar, shpatellar, qaychilar va boshqa dorixona kichik jihozlarini 3% li vodorod peroksid eritmasi yoki spirt - efirli aralashmasi bilan artiladi.

Byuretka moslamalari va tomizg'ichlar har 10 kunda konsentratlardan bo'shatilib, issiq suv (50-60°S) va xantal kukuni aralashmasi bilan yoki 3% li vodorod peroksid va 0,5% li yuvish vositasi eritmasi bilan yuvilib, distillangan suv bilan chayiladi. Yuvilgandan so'ng u yerdagi suvlarda yuvish vositalarining qoldig'i aniqlanadi.

- Dori moddani har safar tortib yoki o'lchab olgandan keyin shtanglarning og'iz qismi va tiqini, shuningdek, qo'l torozilari doka bilan artiladi. Dokali salfetkalar faqat bir marta ishlatiladi.

Ish jarayonida ishlatiladigan qog'ozli va mumlangan kapsulalar, shpatellar, iplar, assistent (qadoqlash) xonasidagi qutilarda saqlanadi. Yordamchi materiallar yopiq jovonlarda toza holda saqlanadi.

In'eksiya uchun ishlatiladigan tozalangan suvni olish, tashish va saqlanishiga qo'yiladigan sanitariya talablari:

- distillangan suvni olish va saqlash alohida shu maqsadga ajratilgan distillyatsiya xonasida o'tkaziladi. Ushbu xonada suv haydash bilan bog'liq bo'lmagan boshqa ishlar o'tkazilmaydi. In'eksiya uchun suv aseptik blokning distillash xonasida olinadi. Bu yerda suv haydash bilan bog'liq bo'lmagan har qanday ishlar qilish man etiladi.

- har kuni suv haydashdan oldin 10-15 daqiqa davomida akvdistillyatordan sovutgichni yoqmasdan bug' o'tkazilishi kerak. Distillangan suvning birinchi tomchilari 15-20 daqiqa davomida to'kilib, keyingisi yig'iladi.

- toza sterillangan va bug' bilan ishlangan suv to'plagichlarga olingan distillangan suv va in'eksiya uchun suv yig'iladi. Ba'zan shisha ballonlarga yig'ish mumkin. Suv to'plagichlar ustida "Distillangan suv", "In'eksiya uchun suv" kabi yozuvlar bo'lishi kerak. Agar bir nechta suv to'plagichlar bir vaqtda ishlatilsa, ularga tartib raqami qo'yiladi.

- Shisha suv to'plagichlar ikkita teshikli tiqinlar bilan zich berkitilishi kerak, ular ballonlar uchun moslamalarga va tagliklarga o'rnatiladi.

- Suv to'plagichlar shisha naychalar yordamida akvadistillyatorga birlashtiriladi. Rezinali naychalar faqat shisha naychalarni birlashtirish uchun ishlatiladi.

- Ish o'rinlariga suv ballonlarda yoki suv o'tkazuvchi naycha moslamalar orqali yuboriladi. Suv o'tkazuvchi naychalar suvning sifatiga ta'sir etmaydigan materiallardan tayyorlanadi, shuningdek, yuvishga va zararsizlantirilishiga moslangan.

- naychalarni yuvilishi va zararsizlantirilishi yig'ilishidan oldin kamida 14 kunda 1 marta o'tkaziladi.

- shisha va metall naychalarni zararsizlantirish uchun avtoklavdan 30 daqiqa davomida kuchli bug' yuboriladi. Polimer materiallardan va shishadan tayyorlangan trubkalarni 6% li vodorod peroksid eritmasi bilan yuvib sterilanadi. Keyin distillangan suv bilan yuviladi. Trubkalarining tozalanganligi maxsus daftarda qayd etiladi.

- pirogen moddalardan shisha naychalarni va idishlarni tozalash uchun ular 1% li kaliy permanganat eritmasi bilan 25-30 daqiqa davomida qayta ishlanadi. Eritmani tayyorlash uchun 10 qism 1% li kaliy permanganat eritmasiga 65 qism 1,5% li sulfat kislotasi eritmasi qo'shiladi. Naychalar qayta ishlangandan so'ng in'eksion suv bilan yuviladi.

- distillangan suvni aseptik sharoitda 3 kundan ortiq saqlab bo'lmaydi.

- in'eksion uchun suvni aseptik sharoitda 24 soat davomida saqlash mumkin.

Kasalxonalarining infeksiyon bo'limlaridan kelgan idishlar dorixonada 1% li xloramin eritmasi bilan va yangi tayyorlangan vodorod peroksidning 3% li eritmasi va 0,5% li yuvish vositasi eritmasi bilan aralashmasi yordamida zararsizlantiriladi: Xloraminning aktivlangan eritmasini tayyorlash uchun xloramin oddiy suvda eritilib, teng ravishda aktivator qo'shiladi. Bunda idishlar aktivlangan xloramin bilan 30 daqiqa davomida zararsizlantiriladi (2 kun davomida saqlangan xloramin eritmasi ishlatilganda idishlarni zararsizlantirish 2 soatgacha uzaytiriladi).

Vodorod peroksidi va "Dezmozol" eritmasi aralashmasi oddiy suvda tayyorlanadi. Ushbu eritmada idishlar 80 daqiqa davomida zararsizlantiriladi. 3%, li vodorod peroksid eritmasidan 1 litr tayyorlash uchun 120 ml pergidrol olib suv qo'shiladi. Shu eritmaga 5 g yuvish vositasi qo'shiladi.

Pergidrol va xloramin bilan ishlashda rezina qo'lqoplar, himoya ko'zoynaklari va 4 qavatli doka niqoblardan foydalaniladi.

Yuvish vositalari o'ramda yoki polietilen qoplarda quruq joyda saqlanadi.

5.3. Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalari sifatini nazorat qilish

Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarining sifati standart talablariga mos bo'lishi eng dolzarb masalalardan biridir. Bunga erishish mumkin bo'lgan yo'llardan biri tayyorlangan dori vositalari sifatini ta'minlash va nazorat qilishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi SSV ning 2002-yil 29-dekabr 583-sonli buyrug'i "Dorixona muassasalarida tayyorlangan dori turlarining sifatini baholash bo'yicha qo'llanma"ni tasdiqlash to'g'risidadir. Bu qo'llanma dorixona muassasalarida tayyorlanadigan, qadoqlanadigan dori turlarining sifatini baholash va yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan og'ish me'yorlarini belgilaydi hamda dorixona muassasalarida ko'rsatma sifatida foydalaniladi.

Dorixonalarda dori vositalarining sifatini nazorat qilish ishlarini olib borish uchun nazorat - analitik xonalari tashkil etiladi. Nazorat - analitik xonalarida analitik stollar bo'lib, ular kerakli tartibda jihozlangan bo'lishi shart. Stollar oldida aylanma vertushkalar ularda esa shtanglaslar, shtanglaslarda kerakli reaktivlar bo'ladi. Stollarda byuretkalar va zarur bo'lgan eritmalar turishi shart. Bundan tashqari, davlat farmakopeyasining oxirgi nashri va boshqa me'yoriy hujjatlar bo'lishi lozim.

Dorixonada tayyorlangan dori vositalari sifatini nazorat qiluvchi farmatsevt-analitik, farmatsevt-texnologlarning huquq va burchlari:

- dorixonada tayyorlangan dorilar sifatini nazorat qilish;
- dori vositalaridan bo'shagan shtanglaslarni o'z vaqtida to'ldirish;
- assistentlar xonasida dori vositalarining amalda belgilangan qoidalarga binoan to'g'ri saqlanishini ta'minlab turish;
- qadoqlovchilarning ish jarayonlariga rahbarlik qilish;
- qadoqlovchilarning vazifalarini taqsimlab berish.

Dorixonada tayyorlangan dorilar sifatini oshirishni ta'minlaydigan quyidagi omillarga alohida e'tibor berish kerak:

- dori vositalarini qabul qilish jarayonida ularni diqqat bilan tekshirish sifat yuzasidan shubha tug'ilsa nazorat-analitik laboratoriyasiga yuborish;
- amaldagi buyruqlar, talablarga muvofiq dorixonada sanitariya farmatsevtika tartiblariga rioya qilish;

- ishlab chiqarishda ishlatiladigan apparat, asbob-uskunalarning aniq, to'g'ri ishlashini ta'minlash;
- dorixonada dori vositalarining fizik-kimyoviy xossalarini yaroqlilik muddatini e'tiborga olib, muayyan shart-sharoitlarda saqlash (O'zbekiston Respublikasi SSV ning 2000 yil 10 martdagi 109-sonli buyrug'i "Dori vositalari, tibbiyot buyumlarining yaroqlilik muddati to'g'risida");
- dori moddalari bilan to'ldirilgan shtanglaslardagi yorliqlarda tegishli yozuvlarning bo'lishini nazorat qilish;
- dorixonaga kelgan retseptlar yoki talabnomalarning to'g'ri rasmiylashtirilganini tekshirish va dorilarni tayyorlash texnologiyasi qoidalariga amal qilish.

Yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalari, tez buziluvchi va turg'un bo'lmagan preparatlar, konsentratlar, yarim fabrikatlarni sifat va miqdorini nazorat qilish O'zbekiston Respublikasi SSV ning 2000-yil 21-aprelda tasdiqlangan dorixonada sharoitlarida tayyorlanadigan dori vositalari sifatini yaxshilash to'g'risidagi 195-sonli buyrug'iga muvofiq dorixonalarda tayyorlanadigan dori vositalarining sifatini nazorat qilishning quyidagi turlari mavjud: yozma, organoleptik, og'zaki, fizikaviy va kimyoviy nazorat. Bundan tashqari, qabul qilish nazorati ham mavjud. Qabul qilish nazoratida dorixonaga kelib tushgan dori vositalarining qadoqlanishi, markirovkasi va tashqi ko'rinishi tekshiriladi. Agar shubha tug'lsa, bu dori vositasi nazorat tahlil laboratoriyasiga jo'natiladi.

Yozma nazorat. Farmatsevt tomonidan tayyorlangan dori vositasi uchun alohida pasport to'ldiriladi. Pasportda sana, retsept yoki talabnomaning nomeri va har bir ingredientning nomi va miqdori, olingan dozalarining soni yoziladi. Pasportda tayyorlagan, qadoqlagan va tekshirgan shaxslarning imzosi bo'lishi shart.

Ushbu nazorat turidan dorixonada tayyorlanadigan barcha dori shakllari o'tishi lozim.

Agar dori vositasi yarim fabrikat yoki konsentratlardan tayyorlansa, pasportda olingan miqdor va ularning konsentratsiyasi ko'rsatiladi. Poroshoklar, shamchalar tayyorlanganda esa har bir ingredientning massasi va ularning miqdori qayd etiladi. Pasport bir oy davomida saqlanadi.

Organoleptik nazorat. Bu nazoratda dori vositasining tashqi ko'rinishi, rangi, hidi, ta'mi, bir xil aralashganligi, mexanik aralashmalar yo'qligi tekshiriladi.

Kattalarga ichish uchun tayyorlangan dori vositalarining ba'zi birlari, bolalarga ichish uchun tayyorlangan hamma dori vositalarining ta'mi tekshiriladi.

Og'zaki nazorat. Bunda farmatsevt-texnolog dori vositasi tarkibiga kiruvchi birinchi ingredientning nomini aytadi. Boshqa murakkab dori aralashmalarida esa farmatsevt ingredientlarining nomi va miqdorini esida qolgani bo'yicha ko'rsatadi. Ushbu nazorat turi ayrim dori vositalarida o'tkaziladi. Og'zaki nazorat 5 ta dori shakli tayyorlanib bo'lingach olib boriladi.

Fizikaviy nazorat. Bu nazoratda dori shaklining hajmi va umumiy massasi tekshiriladi. Dorixonada tayyorlanadigan va qadoqlanadigan dori vositasining har bir seriyasi, yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalarining ba'zilar, sterilizatsiya talab qiladigan dori shakllari, sterilizatsiyaga qadar qadoqlanganlari fizikaviy nazoratdan o'tkaziladi.

Kimyoviy nazorat. Bunda dori vositalarining (sifatining tahlili) chinligi va miqdori tekshiriladi.

Dorixonada quyidagi dori vositalarining sifati tekshiriladi:

- dorixonada qadoqlanadigan dori vositalarining har bir seriyalari;
- yakka tartibda tayyorlanadigan dori vositalarining ba'zi birlari (0,1% farmatsevt analitik lavozimi bo'lsa, 0,3% farmatsevt-analitik lavozimi bo'lmasa);
- barcha konsentratlar, yarim fabrikatlarning har bir seriyasi;
- shtanglaslardagi va byuretka qurilmalaridagi dori vositalari;
- omborxonadan dorixonaga keltirilgan dori vositalarining ba'zi birlari;
- tozalangan suv (xloridlar, sulfatlar, kaltsiy tuzlarining yo'qligi).
- Dorixonada quyidagi dori vositalarining sifati va miqdori tekshiriladi:
- barcha in'eksiya uchun tayyorlanadigan dori vositalari (sterilizatsiyaga qadar va undan so'ng);
- tarkibida giyohvand va zaharli moddalar saqlagan va ko'z kasalliklarida ishlatiladigan dori vositalari (tomchilar, surtmalar);
- atropin sulfat, kumush nitrat, xlorid kislotasi eritmalari (ichish uchun);
- barcha konsentrat va yarim fabrikatlar;
- dorixonada tayyorlanadigan barcha dori vositalarining har bir seriyasi;
- stabilizatorlar;
- etil spirtining konsentratsiyasi.

Dorixonada tayyorlangan dorilarning sifati nazorat qilib bo'lingach, ularning natijalari tegishli hujjatlarda qayd etiladi. Qayd etish daftaridan namunalari 1 – 5 jadvalda keltirilgan.

5.4. Dorixonada tayyorlangan dori vositalarini rasmiylashtirish

O'zbekiston Respublikasi SSV ning 2002-yil 15-apreldagi "Dorixonada muassasalari tomonidan tayyorlanadigan va idishga joylanadigan dori vositalarining tashqi bezagiga doir qoidalarini tasdiqlash haqida"gi 177 -sonli buyrug'iga asosan tayyorlanadigan dori vositalarining yorliqlari bo'yicha me'yorlar muvofiqlashtirilgan.

Dorixonada muassasalari tomonidan tayyorlanadigan va idishga joylanadigan dori vositalarini tashqi bezashda tegishli yorliqlardan foydalaniladi, ularni qo'llanilishiga qarab quyidagilarga bo'linadi hamda quyidagi rangli hoshiyalar bilan farqlanadi.

- a) "Sirtqi" – to'q sariq rang;
- b) "Ichish uchun" – yashil rang;
- v) "Ko'z tomchisi" – pushti rang;
- g) "Ko'z surtmasi" – pushti rang;
- d) "In'eksiya uchun" – ko'k rang;

Dorixonada muassasalari tomonidan tayyorlanadigan va idishga joylanadigan dori vositalarini tashqi bezashda ishlatiladigan yorliqlarning barchasida quyidagi shartli belgi va yozuvlar bo'lishi kerak:

- a) emblema (ilon o'ralgan vaza);
- b) dorixonaning nomi;
- v) dorining nomi;
- g) qo'llash usuli;
- d) "Bolalardan ehtiyot qiling";
- e) "Salqin va yorug' tushmaydigan joyda saqlansin" – degan ogohlantiruvchi yozuvlar;

yo) "Sirtqi" ishlatiladigan surtma dorilar yorlig'ida "Surtma" degan, "Ichish uchun" ishlatiladigan kukun dorilar yorlig'ida "Kukun dori" degan yozuv, "Ko'z tomchisi" dorisi yorlig'ida tomchi va ko'zning rasmi, "Ko'z surtmasi" dorisi yorlig'ida ko'zning rasmi; "In'eksiya" uchun ishlatiladigan dorilar yorlig'ida "Sterillangan" degan yozuv hamda ignali shprits rasmi bo'ladi.

Alohida saqlash sharoitini, ehtiyotlik bilan ishlatishni talab qiladigan dori vositalariga asosiy yorliqdan tashqari, qo'shimcha ogohlantiruvchi yozuvlar yopishtiriladi.

Dorixonaga keladigan dori moddolari va boshqa tovarlarni qabul qilishda kirish nazorati o'tkazilishi, ya'ni tovarlarni ko'zdan kechirish shart. Bu nazorat ulgurji firmalari (dorixona omborlari) sharoitida ham o'tkaziladi.

Kirish nazorati sertifikatda ko'rsatilgan preparatning tashqi ko'rinishi va ishlatish qoidasi hamda tahlil sertifikatini o'z ichiga oladi.

Nazorat vaqtida quyidagilarga e'tibor beriladi:

- tovarning tang'alanishi, tovar nomi, dozalari, chiqarish shakli, ishlab chiqaruvchi korxonasi nomi, sifat sertifikatiga va tahlil sertifikatiga mosligi;

- tovarning germetikligi va o'ramning mustahkamligi;

- o'ram ustidagi ishlab chiqaruvchi seriyaning raqami va kuzatuvchi hujjatlardagi seriya raqamining sifat sertifikati va tahlil sertifikati raqamiga to'g'ri kelishi.

Sifat sertifikati yoki tahlil sertifikatining Farmatsevtik mahsulot sifatini tekshirish davlat tizimiga kirmagan laboratoriyalar tomonidan rasmiylashtirilgan bo'lsa ham ularni qabul qilish man etiladi.

Agar dori preparati sifati haqida shubha tug'ilsa, unda farmatsevtik inspeksiyaga tekshirishga yuborilishi lozim.

Kirish nazorati natijalari maxsus tasdiqlangan daftarga kiritiladi.

5.5. Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarini saqlash muddatlari

Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan 2000-yil 21-aprelda tasdiqlangan dorixona sharoitida tayyorlanadigan dori vositalari sifatini yaxshilash to'g'risidagi 195 - sonli buyruqqa asosan dorixona sharoitida tayyorlanadigan dori shakllarini saqlash muddatlari quyidagicha:

- tarkibida glyukoza va benzilpinitillin bo'lgan suvli eritmalar – 1 kun;

- ko'z tomchilari – 2 kun;

- in'eksiyalari eritmaları – 2 kun;

- qaynatma, damlamalar, shilimshiqlar – 2 kun;

- emulsiyalar, suspenziyalar – 3 kun

- boshqa dori shakllari – 10 kun.

Buyruqda boshqa dori shakllari: ko'z tomchilari tayyorlash uchun konsentratlar, mazlar, ichish uchun mikstura va turli eritmalar, ularni tayyorlash uchun konsentratlar, kukunlar, burun tomchilari va sirtga ishlatiladigan eritmalar va boshqa dori vositalari tayyorlash uchun yarim fabrikatlarni saqlash muddatlari jadval tarzida keltirilgan. Dorixona

sharoitida tayyorlanadigan ko'pgina dori vositalarining yaroqlilik muddatlari, odatda, 60 kundan ko'p bo'lmasligi kerak.

Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarining sifat nazorati natijalari quyidagi daftarlarda rasmiylashtiriladi:

- Organoleptik, fizikaviy va kimyoviy sifat nazorati natijalarini qayd etish daftari. Bu daftarda nazorat qilingan sana, tartib nomeri, dori turining tarkibi, retsept nomeri, nazorat natijalari, dori tayyorlovchilar va, tekshiruvchining imzolari bo'lishi shart.

- Dori vositalari xaqiqiyiligini nazorat qilish natijalarini qayd etish daftari. Bu daftarda nazorat qilingan sana, tartib nomeri, nomi, tayyorlovchi korxonaning seriya va tahlil nomeri, to'ldirilayotgan shtanglasning nomeri, aniqlanayotgan modda, to'ldiruvchi va tekshiriluvchilarning imzolari bo'ladi.

- Dorixonada qadoqlangan dorilarni va sanoat korxonalarida tayyorlangan mahsulotlarni organoleptik, fizikaviy va kimyoviy sifat nazoratini qayd etish daftari. Daftarda nazorat qilingan sana, tartib nomeri, qadoqlangan seriya nomeri, qadoqlangan dorining nomi, tayyorlagan zavodning seriya nomeri, qadoqlovchining familiyasi, ismi-sharifi, nazorat natijalari, yakuni, tekshiriluvchining imzosi bo'lishi shart.

- Tozalangan suv sifatini nazorat qilish natijalarini qayd qilish daftari. Daftarda olingan sana, nazorat qilingan sana, tartib nomeri, ballon yoki byuretka nomeri, yot aralashmalar natijalarini tekshirish (xlorid, sulfat, kaltsiy, ammoniy, qaytaruvchi modda, uglerod angidridni), tekshiruvchining imzosi bo'lishi shart.

- Byuretka qurilmasidagi eritmalar haqiqiyiligini tekshirish natijalarini qayd etish daftari. Bu daftarda sana, tartib nomeri, byuretkalardagi eritmalar nomi, tekshiruvchining imzosi bo'lishi shart.

sharoitida tayyorlanadigan ko'pgina dori vositalarining yaroqlilik muddatlari, odatda, 60 kundan ko'p bo'lmasligi kerak.

Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarining sifat nazorati natijalari quyidagi daftarlarda rasmiylashtiriladi:

- Organoleptik, fizikaviy va kimyoviy sifat nazorati natijalarini qayd etish daftari. Bu daftarda nazorat qilingan sana, tartib nomeri, dori turining tarkibi, retsept nomeri, nazorat natijalari, dori tayyorlovchilar va, tekshiruvchining imzolari bo'lishi shart.

- Dori vositalari xaqiqiyiligini nazorat qilish natijalarini qayd etish daftari. Bu daftarda nazorat qilingan sana, tartib nomeri, nomi, tayyorlovchi korxonaning seriya va tahlil nomeri, to'ldirilayotgan shtanglasning nomeri, aniqlanayotgan modda, to'ldiruvchi va tekshiriluvchilarning imzolari bo'ladi.

- Dorixonada qadoqlangan dorilarni va sanoat korxonalarida tayyorlangan mahsulotlarni organoleptik, fizikaviy va kimyoviy sifat nazoratini qayd etish daftari. Daftarda nazorat qilingan sana, tartib nomeri, qadoqlangan seriya nomeri, qadoqlangan dorining nomi, tayyorlagan zavodning seriya nomeri, qadoqlovchining familiyasi, ismi-sharifi, nazorat natijalari, yakuni, tekshiriluvchining imzosi bo'lishi shart.

- Tozalangan suv sifatini nazorat qilish natijalarini qayd qilish daftari. Daftarda olingan sana, nazorat qilingan sana, tartib nomeri, ballon yoki byuretka nomeri, yot aralashmalar natijalarini tekshirish (xlorid, sulfat, kaltsiy, ammoniy, qaytaruvchi modda, uglerod angidridni), tekshiruvchining imzosi bo'lishi shart.

- Byuretka qurilmasidagi eritmalar haqiqiyiligini tekshirish natijalarini qayd etish daftari. Bu daftarda sana, tartib nomeri, byuretkalardagi eritmalar nomi, tekshiruvchining imzosi bo'lishi shart.

**6-bob. DORIXONADA G‘AMLAMALAR BO‘LIMI ISHINI
TASHKIL QILISH.
LABORATORIYA VA QADOQLASH ISHLARINI HISOBGA
OLISH**

6.1. G‘amlamalar bo‘limining asosiy vazifalari va funksiyalari

G‘amlamalar bo‘limining asosiy vazifalari dorixonaga ta‘minotchilardan keltirilgan dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlarni qabul qilib olish, saqlash, ularni boshqa bo‘limlarga, davolash-profilaktika muassasalari (DPM)ga, tashkilotlarga, shaxobchalariga tarqatish hamda laboratoriya va qadoqlash ishlarini amalga oshirishdan iborat.

G‘amlamalar bo‘limining zimmasiga quyidagi vazifalar yuklanadi:

- dorixonaning dori vositalari, tibbiyot buyumlarining kerakli assortimenti bilan taminlanib turishini kuzatib borish, tovar g‘amlamalarining to‘g‘ri saqlanishini tashkil etish;
- zaruriy tovarlar uchun buyurtma talabnomalar tuzib, o‘z vaqtida dorixona omboriga yuborish;
- ta‘minotchilardan kelgan buyumlarni qabul qilib olish;
- bo‘limdagi tovarlarning harakati to‘grisida hisobot tuzib borish;
- retseptsiz savdo bo‘limiga tegishli tovarlarni berish;
- assistentlar xonasidagi shtangaslarni dori vositalari bilan to‘ldirib turish;
- dorixonaga birlashtirilgan DPMga, dorixona shaxobchalariga tovarlarni tarqatish;
- tarqatilgan tovarlar uchun yukxati va boshqa tegishli xujjatlarni rasmiylashtirish.

6.2. G‘amlamalar bo‘limi xodimlari orasida shtatlar va vazifalarning taqsimlanishi

G‘amlamalar bo‘limida farmatsevt va qadoqlovchilar xizmat qilib, ular bevosita bo‘lim mudiri va muovinlariga bo‘ysunadilar.

- Bo‘limda farmatsevt-texnologning vazifalari quyidagilardan iborat:
- bo‘limdagi laboratoriya ishlarini olib borish, jumladan, konsentrlangan eritmalar, yarim fabrikatlar, dorixonada va tez-tez uchrab turadigan retseptlar bo‘yicha oldindan dorilar tayyorlash;

- qadoqlovchilar o'rtasida ishlarni taqsimlab, qadoqlangan mahsulotlarni qabul qilish;
- tovarlar saqlash xonalarida Davlat farmakopeyasi va amalda tasdiqlangan yo'riqnomalarning talablariga muvofiq to'g'ri saqlanishini ta'minlash;
- shtanglarni dori vositalari bilan to'ldirib turish;
- birlashtirilgan DPM va dorixona bo'limlaridan tushgan talabnomalar asosida tovarlar to'plash;
- dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlarga buyurtma tuzishda qatnashish, vaqtinchalik yo'q bo'lgan dori vositalariga buyurtma tuzishda qatnashish, vaqtinchalik savdoda bo'lmagan va yangi qabul qilingan dori vositalarining hisobini olib borish;
- dorixonaga olib kelingan tovarlarni qabul qilishda qatnashib, ularni saqlanish joylari bo'yicha joylashtirishni tashkil qilish;
- bo'limda farmatsevtik tartib va sanitariya me'yor va qoidalariga rioya qilishni nazorat qilib turish.

Qadoqlovchilar esa quyidagi vazifalarni bajaradilar:

- dori vositalarini qadoqlash;
- tovarlarni qabul qilishda va bo'limlarga tarqatishda qatnashish;
- tarozilardan, qadoqlash uskunalaridan to'g'ri foydalanib, ularning ozoda saqlanishini ta'minlash;
- farmatsevt va farmatsevt assistentlarning ishlab chiqarishga doir ko'rsatmalarini bajarish.

Qadoqlovchi bajarilgan ishning sifati va ish joyining sanitariya holati uchun javobgar hisoblanadi.

G'amlamalar bo'limi dorixona omborxonasidan tovarlarni olish uchun buyurtma-talabnoma yozadi. U 2 nusxada omborxonaning tegishli bo'limlari uchun rasmiylashtiriladi. Tarkibida zaharli, gilyovandlik vositalari va etil spirti bo'lgan dori preparatlari uchun alohida buyurtma talabnomalar har oyda reja asosida dorixona omborxonasida, ayrim hollarda rejadan tashqari shoshilinch tarzda ham tuziladi.

Tovarlarni g'amlamalar bo'limidan dorixonaning boshqa bo'limlariga va shaxobchalariga talabnoma yuk xatiga muvofiq beriladi. Talabnoma yuk-xati 3 nusxada to'ldiriladi. Uning birinchi nusxasi tovarlar hisobotiga kiritilib, ikkinchisi tovarlarni qabul qilgan xodimga beriladi, uchinchi nusxasi esa ularni tarqatgan moddiy javobgar shaxsda qoladi.

G'amlamalar bo'limida quyidagi xonalar bo'ladi:

- tovarlarni qabul qilish xonasi;

- tayyor dori vositalari, issiqqa chidamsiz - termolabil dori vositalari, mineral suvlar, har xil idishlar, dori vositalarini tayyorlash, ularni rasmiylashtirish va berishda kerak bo'ladigan yordamchi materiallar, dorivor o'simliklar hamda bog'lov materiallari saqlanadigan xonalar.

Ayrim dorixonalarining g'amlamalar bo'limida laboratoriya va qadoqlash ishlarini bajarish uchun alohida xona bo'lib, unda konsentratlar, yarim fabrikatlar tayyorlash va qadoqlash ishlari bajariladi. Ularni bajarish uchun esa har xil kichik mexanizatsiya vositalaridan foydalaniladi.

G'amlamalar bo'limidagi dori vositalari Davlat farmakopeyasi talablariga muvofiq saqlanadi. Dori vositalarini saqlash qoida va shartlariga aniq rioya qilinsa, ularning buzilish hollarini oldi olinadi. Dori vositalarini saqlashda ularning toksikologik xossalari, farmakologik guruhlari, qo'llanish usullari, agregat holatlari, yaroqlilik muddati ta'sirchanligiga ko'ra guruhlarga bo'linadi.

Yorug'likka sezgir preparatlar to'q zarg'aldoq rangli shisha idishlarda, ba'zida yorug'lik o'tkazmaydigan qora qog'oz yopishtirilgan shtanglaslarda saqlanadi.

Namlikka sezgir preparatlar quruq joylarda saqlanadi.

Rezina buyumlari salqin xonalarda, qorong'i shkaflarda va tokchalarda saqlanadi. Ular saqlanadigan xonalar va shkaflardagi namlik 60% dan kam bo'lmasligi kerak. Uning uchun karbon kislotasining eritmasi va rezina buyumlari elastikligini saqlash maqsadida ammoniy karbonat yoki xlorid ochiq idishlarda qo'yiladi.

Bog'lov materiallari quruq yorug' xonalarda alohida shkaf tortmalarida saqlanadi. Ularni saqlashda texnika xavfsizligi qoidalariga rioya qilish talab qilinadi.

Giyohvandlik, zaharli dori vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar, etil spirti alohida shart-sharoitlarga rioya qilingan holda saqlanadi. Bu dori vositalari saqlanadigan xonalar yorug'lik yoki tovush signalizatsiyasi bilan ta'minlanadi.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar saqlanadigan seyflarning ikkitadan kaliti bo'lishi lozim. Ularning biri javobgar shaxsda, ikkinchisi esa mudirda bo'ladi. Giyohvand dori vositalari saqlanadigan seyflarda ularni o'lchash uchun qo'l tarozilari, dori vositalarini tayyorlash uchun xovoncha, silindr, voronka bo'lishi shart.

Prekursorlar saqlanadigan xonalarda tabiiy ventilyatsiya bo'lishi lozim.

Prekursorlar saqlanganda chang bilan ifloslanmaslik va boshqa choralarni ko'rish kerak, aks holda portlash hodisasi ro'y berishi mumkin.

Etil spirti alanga oluvchi preparatlar qatoriga kirgani uchun, uni og'zi mahkam yopiladigan idishlarda yorug'likdan himoya qilingan holda, saqlin joylarda, alohida xonalarda saqlanishi kerak.

Smena tugagach, yuqorida qayd etilgan moddalar saqlanadigan xonalar yopilib, muhrlanadi yoki plombalanadi.

G'amlamalar bo'limida bajarilgan laboratoriya va qadoqlash ishlari "Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish daftari"da qayd etiladi. Bu daftarda laboratoriya ishi uchun berilgan dori vositalarining nomi, o'lchov birligi, miqdori, bahosi, umumiy narxi bilan birgalikda tayyorlab, qadoqlab topshirilgan mahsulotlarning seriyasi, o'lchov birligi, nomi, miqdori, bahosi, umumiy narxi, xom ashyo va tayyor mahsulotlarning narxlari orasidagi farqlar aks ettiriladi hamda ishni bajarib, sifatini tekshirib, qabul qilib olgan shaxslarning imzolari qo'yiladi.

Dorixonalarda xodimlarning ish faoliyatini engillashtirish uchun oldindan konsentratlar, yarim fabrikatlar tayyorlanadi:

50% li glyukoza, 20% li natriy bromid, 20% li magniy sulfat, 10% li kaliy yodid, dimedrolning 1% li, bor kislotasi 2% li, 60% li natriy tiosulfat, natriy xlorid 0,9% li eritmalari va hokazo.

Tayyor dori vositalari bo'limi har xil sektsiyali shkaflar, stollar va peshtaxtalar bilan jihozlanadi, undan tashqari termolabil dori vositalari uchun muzlatkichlar, zaharli, giyohvandlik vositalari uchun esa qulflanadigan temir seyflar bo'ladi. Bo'limni mudir va uning o'rinbosarlari – oliy ma'lumotli farmatsevtlar boshqaradi.

Dorixonadagi dori vositalarini va boshqa tibbiy buyumlarni retseptsiz beradigan bo'lim ham kutish zaliga joylashtiriladi. U har xil to'siqlar bilan ajratilgan bo'ladi. Retseptsiz savdo bo'limini esa o'rta maxsus ma'lumotli farmatsevt – assistent boshqarishi mumkin. Bu bo'limning vazifasi aholiga vrach retseptsiz berishga ruxsat etilgan dori vositalari, gigiena buyumlari hamda boshqa tibbiyotda va bemorlar parvarishida ishlatiladigan buyumlar bilan savdo qilishdan iborat.

6.3. Dorixonada tovarlarni qabul qilish qoidalari va ularni boshqa bo'limlarga berish tartibi

G'amlamalar bo'limi dorixona omboridan buyumlarni olish uchun buyurtma talabnoma yozadi. U uch nusxada omborning tegishli bo'limlari uchun rasmiylashtiriladi.

Tarkibida zaharli, giyohvand moddalar va etil spirti bo'lgan dori vositalari uchun alohida buyurtma-talabnomalar har oyda reja asosida dorixona omboriga yuboriladi.

G'amlamalar bo'limidan dorixonaning boshqa bo'limlariga va dorixona shaxobchalariga buyumlarni talabnoma yuk xatiga muvofiq beriladi. Talabnoma yukxati uch nusxada to'ldiriladi. Birinchi nusxasi tovarlar hisobotiga kiritiladi. Ikkinchi nusxasi tovarlarni qabul qilgan shaxsda qoladi. Uchinchi nusxasi esa ularni tarqatgan moddiy javobgar shaxsda bo'ladi.

G'amlamalar bo'limida rasmiylatriladigan xujjatlar namunalari 1-3 jadvalda keltirilgan.

1-jadval

.....sonli buyurtma talabnoma

Xos raqami

Yuk jo'natuvchi: dorixona omborxonasi bo'limi.....

Xos raqami

Yuk qabul qiluvchi: son dorixona

Xos raqami

To'lovchi soni

Xos raqami

Jarayon turi

Xos raqami

Nazorat

raqami

Xos

Satr nomeri	Tovar- ning xos raqami	Xaqiqiy jo'nati- ladigan tovarning miqdori	Narxi		Tovar- ning nomi, xos raqami	O'lchov birligi, xos raqami	Talab qilindi	Ruxsat berildi
			Chakana	Ulgur- ji				
01								
02								
03								
04								
05								
06								
07								
08								
09								
10								

va hokazo

Dorixona mudiri Tibbiy tovarlarni tarqatish
/imzo/ bo'yicha mas'ul xodim

Ta'minot bo'limi
boshlig'i /savdo bo'limi/ Dorixona omborining saqlash bo'limi
mudiri /imzo/

Dorixona

Ta'minotchi ----- komissiya tarkibi rais, a'zolar
№ schyot bo'yicha ta'minotchidan, sifat va miqdor bo'yicha olindi.

№	Nomlanishi	Kod	Seriya	Analiz	Saqlash muddati	O'ichov birligi	Miqdori (faktik)	Xujjat bo'yicha miqdor	Omborxon narxi	Omborxonasi	Sotish narxi	Sotish summasi	Baza narxi	Kamomad

YUK XATI

G'amlamalar bo'limi		Dorixonaning bo'limiga yoki shaxobchasiga							
№	Nomlanishi	Shifri	Seriyasi	Yaroqlilik muddati	O'ichov birligi	Miqdori	Omborxon narxi	Sotish narxi	Summasi
Jami									
Tovar berildi ----- Tovar olindi -----									

6.4. Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish

Dorixonalarda tayyor dori vositalari miqdorini oshirish. *ekstemporal* tayyorlashni tezlashtirish uchun laboratoriya va qadoqlash ishlari olib boriladi, ular “laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish kitobi (daftari)” da rasmiylashtiriladi. Ular nomerlangan, shnurlangan, muhrlangan bo‘lishi, ularda yuqori tashkilot rahbarlari va bosh hisobchining imzolari bo‘lishi shart. Kitobdagi barcha yozuvlar ma’lum bir vazifalar bajarilgandan so‘ng yoziladi.

Agar ish kuni mobaynida dori vositalarini qadoqlash tugatilmagan bo‘lsa, mahsulotning qadoqlab bo‘lingan qismi kitobda rasmiylashtirilishi shart.

Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish bu ishlardagi paydo bo‘lishi mumkin bo‘lgan farqlarni aniqlaydi, qadoqlash ishlari uchun belgilangan tabiiy yo‘qotish me‘yorining summasini ko‘rsatadi.

Aholidan olingan retseptlar bo‘yicha toza holda berilgan spirtning narxi va miqdori laboratoriya ishlarini hisobga olish kitobida kundagi hisoblangan retseptlar asosida yoziladi. Aholiga berilgan toza holdagi distillangan suv miqdori va narxi ham shu kitobda hisobga olib boriladi.

Oyning oxirida dori vositalarini tayyorlash va qadoqlash ishlariga javobgar shaxslar “laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish kitobi” bo‘yicha qadoqlangan suyuqliklar, kukunlar, dozalangan kukunlar, mazlar, tayyor dori vositalari, tabletkalar, ampulalar, draje va boshqalar miqdorilarini hisoblaydilar.

Laboratoriya va qadoqlash ishlari bo‘yicha berilgan xom ashyo va tayyor mahsulot orasidagi aniqlangan farqlar bir nusxada rasmiylashtiriladigan ma’lumotnomada dorixona tovar hisobotining kirim va chiqim qismida aks ettiriladi. Laboratoriya va qadoqlash ishlari bo‘yicha hisob - nazorat guruhining xodimi tomonidan (ko‘p chiqish) va (kam chiqish) ma’lumotnomasini tekshirilganda oy yakuni chiqarilganligini tasdiqlovchi imzo chekadi.

LABORATORIYA VA QADOQLASH ISHLARINI HISOBGA OLISH DAFTARI

da boshlandi da tugallandi

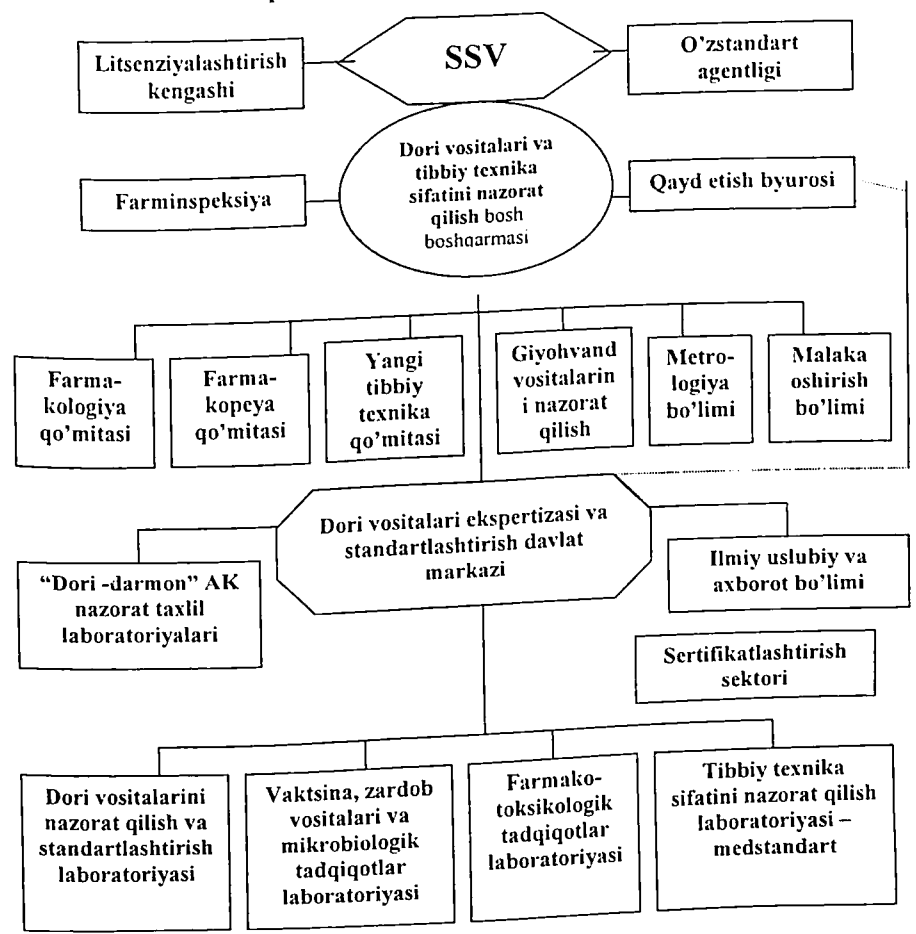
Ish uchun berildi		Qadoqlandi, tayyorlandi, tekshirildi.																	
seriya san	Nomenklatura	tovar /xom ashyo/ bir li-gi nomi	O'l-Miqd chov ori	Miqd chaka narxi	chaka narxi bo'yicha qiymati	Chakana narhi	Miqd dori	Tayyor mahsulot nomi	O'l-chov birligi	Chakana narhi bo'yicha qiymati	Farqi	Ishni bajar-jar-dim /in-zo/	ishni tekshirib qilib oldim /inzo/	ana-liz №					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20

7-bob. FARMATSEVTIKA XIZMATINING NAZORAT RUXSATNOMA TIZIMI

7.1. Dori vositalari va tibbiy buyumlar sifatini belgilovchi nazorat-ruxsatnoma tizimi

O'zbekiston Respublikasi farmatsevtika xizmatining nazorat-ruxsatnoma tizimi – dori vositalari, tibbiy buyumlar, tibbiy texnika, tibbiy-profilaktik va tibbiy-kosmetik vositalarning sifatini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar majmuini belgilovchi tashkiliy tuzilmadir.

O'zbekiston Respublikasining dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish davlat tizimining tashkiliy tuzilmasi

Nazorat–ruxsatnoma tizimining asosiy vazifasi - dori vositalarini tibbiyot amaliyotida ishlatish uchun ruxsat berish va tatbiq etish bosqichida to‘laqonli o‘rganilishini ta‘minlash, korxonalar tomonidan sifatsiz mahsulotning ishlab chiqarilishi yoki mamlakatga xorijdan olib kelinishi, saqlanish va sotish (tarqatish) sharoitlarining buzilishi bilan bog‘liq noxush oqibatlardan iste‘molchilarni himoya qilishdir.

Dori vositalarini yaratish, ishlab chiqarish va sotish jarayonlarida ularning sifatini ta‘minlashga bo‘lgan talablarni doimiy ravishda o‘zib borishining sababi, ushbu vositalarning sifati, ularning xavfsizligi va samaradorligi bilan uzviy ravishda bog‘liqligi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, dori vositalari sifatining ta‘minlanishi har bir bemor va butun bir jamiyatning xavfsizligi ta‘minlanishining kafolatidir.

O‘zbekiston Respublikasi Farmatsevtika xizmati nazorat-ruxsatnoma tizimining shakllanish bosqichlari

- 1992 y. 6 mart O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi-ning Sog‘liqni saqlash vazirligining farmakologiya va farmakopeya qo‘mitalarini tashkil etish to‘g‘risidagi farmoyishi
- 1995 y. 25 may Sog‘liqni saqlash vazirligi qoshida Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasini tashkil etish to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi-ning 181-sonli qarori
- 1995 y. 25 may Farmakopeya qo‘mitasi “O‘zfarmsanoat” tasarrufidan chiqarilib, Bosh boshqarma tarkibiga kiritilishi
- 1996 y. 13 fevral Bosh boshqarma qoshida tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirish idorasini tashkil etish
- 1997 y. 25 aprel O‘zbekiston Respublikasi “Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to‘g‘risida”gi qonun

Nazorat-ruxsatnoma tizimining tashkil etilishi va rivojlanishini shartli ravishda 3 bosqichga bo‘lish mumkin. Birinchi bosqichda (1992-1995) davlat miqyosidagi dori vositalarining sifati va xavfsizligi nazorati O‘zbekiston Respublikasi SSV qoshidagi farmakologiya va farmakopeya qo‘mitalari zimmasiga yuklatilgan edi. Respublikamizda farmatsevtika sohasining rivojlanib borishi, xorijdan keltirilayotgan va mahalliy ishlab

chiqarilayotgan dori vositalari nomenklaturasining ko'payishi, farmatsevtika mahsulotlari va tibbiyot buyumlari sifatini nazorat qilish, standartlashtirish va sertifikatlashtirish tizimida yagona davlat siyosatini ta'minlash zaruratini belgiladi.

Shu davrda mustaqil O'zbekistonning farmatsevtika tizimida dori vositalari va tibbiy texnika sifatini reglamentlashtirish bo'yicha quyidagi asosiy yo'nalishlar belgilandi:

O'zbekiston Respublikasining milliy dori siyosatini shakllantirish va rivojlanishini ta'minlash;

- dori vositalari muomalasi tartibining me'yoriy-huquqiy asoslarini xalqaro amaliyot tajribasiga tayangan holda yangilash;
- samaradorlik va xavfsizlikni ta'minlash maqsadida dori vositalari, tibbiy texnika va tibbiy buyumlar sifatini nazorat qilish va ro'yxatdan o'tkazish yagona davlat tizimini tashkil etish;
- farmatsevtik va tibbiy mahsulotlarni yaratish, ishlab chiqarish, litsenziyalash va sertifikatlash tizimini takomillashtirish;
- O'zbekiston Respublikasi farmatsevtika bozoriga nostandart, qalbaki va sifatsiz mahsulotlar kirib kelishining oldini olish. Shu maqsadda
- O'zbekiston Respublikasi SSV qoshida Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasi tashkil etildi (1995 y.).

Birinci milliy "Dori vositalari va tibbiyot buyumlarining Davlat reestri" (1995 yil) tuzildi va chop etildi. "Dori vositalari va tibbiyot buyumlarning Davlat reestri" O'zbekiston Respublikasining "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida"gi qonuniga asosan SSV tomonidan har yili nashr etiladi va dori vositalarining muomalasi bilan shug'ullanuvchi barcha muassasa va tashkilotlar uchun rasmiy hujjat bo'lib hisoblanadi.

"Dori vositalari va tibbiyot buyumlarining Davlat reestri"ga O'zbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasida rasmiy qayd etilgan chet el va mahalliy ishlab chiqaruvchi korxonalarining dori vositalari, tibbiy texnika va tibbiyot buyumlari, davolash-diaagnostika vositalari hamda substansiyalarning to'liq ro'yxati kiritilgan. Reestrda savdo nomi va ishlab chiqaruvchi firma nomining o'zgarishi va boshqa sabablar munosabati bilan qayta qayd etilgan dori vositalari hamda shu yillarda qayd etilganligi bekor qilingan dori vositalari va tibbiyot buyumlari ham aks ettiriladi.

Dori vositalarining nazorat-ruxsatnoma milliy xizmatining tashkil etilishi va rivojlanishida ikkinchi bosqich (1996-2000 y.) alohida o'rin

tutadi. Xorijiy davlatlarning dori vositalarini ro'yxatdan o'tkazish tartibi bo'yicha amaliy tajribalarni umumlashtirib, dori vositalariga qo'yiladigan mavjud talab va ekspertiza tizimlarini tahlil etib, mahalliy farmatsevtik ishlab chiqarishning o'ziga xos tomonlarini hisobga olib, O'zbekiston Respublikasi SSV mamlakatimizda dori vositalarini ro'yxatdan o'tkazish (qayd etish) tizimini takomillashtirish uchun qator chora-tadbirlar ishlab chiqdi. Dori vositalari va tibbiy texnikani davlat ro'yxatidan o'tkazish – qayd etishning yangi qoidalari ishlab chiqildi va tasdiqlandi.

Qayd etish tartibida ro'y bergan asosiy o'zgarishlar O'zbekiston Respublikasi "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida" (1997 y.) va "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to'g'risida" (1999 y.) gi kuchga kirgan qonunlariga muvofiq belgilandi. Qabul qilingan qonunlar yordamida dori, profilaktika va diagnostika vositalarining xavfsizligi, samaradorligi va sifatini ta'minlash uchun huquqiy asoslar belgilandi.

Milliy nazorat-ruxsatnoma tizimi rivojlanishining uchinchi bosqichi (2001-yildan. boshlab) ekspertiza o'tkazish taktikasi, talab va muddatlari, klinik sinovlar tartibi o'zgargan paytda ro'y berdi, lekin uchta tamoyil o'zgarib qoldi:

- dori vositasi inson xavfsizligining barcha zamonaviy talablariga javob berishi lozim;

- dori vositasi kasallikni davolashda samarali bo'lishi kerak;

Davlat nazorati ostidagi yangi dori vositalarining me'yoriy texnik hujjatlari, tahlili, klinik sinovlari va ekspertizasi bo'yicha qabul qilingan hujjatlar tartibi xalqaro qoidalar va standartlar talabiga javob berishi lozim.

Shunday qilib, xalqaro farmatsevtik reglamentlashtirish talablariga muvofiq ravishda Respublikamizda dori vositalari va tibbiy buyumlar sifatini belgilovchi nazorat-ruxsatnoma tizimi faoliyatini takomillashtirish jarayoni uzluksiz ravishda olib borilmoqda.

Farmatsevtika mahsulotlari, davoli oziq-ovqatlar va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish, standartlashtirish va sertifikatlashtirish sohasida yagona davlat siyosatini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 25-maydagi №181-sonli qaroriga muvofiq SSV tomonidan Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish Bosh boshqarmasi (DV va TTSNBB) tashkil etildi.

DV va TTSN bosh boshqarmasi O'zbekiston Respublikasi SSV ning tashkiliy tuzilmasi hisoblanib, o'zining faoliyatida hukumat farmonlari, qonunlar, qarorlar, Jahon Sog'liqni saqlash tashkilotining tavsiyanomalariga, vazirlik buyruq va yo'riqnomalariga amal qiladi.

DV va TTSN bosh boshqarmasining vazifalari:

- dori vositalari, tibbiyot buyumlari va tibbiy texnika sifatining davlat nazoratini tashkil etish va standartlashtirish;
- dori, profilaktika va diagnostika vositalarining ekspertizasini, klinikagacha va klinik sinovlarini hamda tibbiy texnika va tibbiyot buyumlarining klinik va texnik sinovlarini tashkil etish;
- dori, profilaktika va diagnostika vositalari hamda buyumlariga oid me'yoriy-texnik hujjatlar - farmakopeya maqolalari (FM), vaqtincha farmakopeya maqolalari (VFM), spetsifikatsiyalar va boshqa hujjatlarni tasdiqlash va ekspertizasini tashkil etish;
- mahalliy va xorijiy dori, profilaktika, diagnostika vositalari, tibbiy texnika, tibbiyotda qo'llanadigan buyumlarni sertifikatlashtirish va davlat ro'yxatidan o'tkazish;
- davlat farmakopeyasi, davlat reestri va boshqa me'yoriy hujjatlarni nashr etishga tayyorlash va chop etilishini tashkil etish;
- dori vositalarining muomalasi sohasida faoliyat yuritayotgan yuridik va jismoniy shaxslarga ilmiy-uslubiy xizmatlar ko'rsatish.

Bosh boshqarma oldiga dori vositalari bozoridagi vaziyatning sistematik tahlili, yangi dori vositalari, tibbiyot jihozlari va buyumlarini ro'yxatdan o'tkazish, ma'lum vositalarni qayta ro'yxatdan o'tkazish va tadqiqotlar o'tkazish tizimini qayta ishlash vazifalari turadi.

DV va TTSN bosh boshqarmasi tarkibiga: Farmakologiya va Farmakopeya qo'mitalari, Dori vositalarini ekspertisasi va standartlashtirish Davlat markazi, farmatsevtik nazorat bo'limi, giyohvandlik vositalari nazorati va yangi tibbiy texnika bo'yicha qo'mitalari dori vositalari, tibbiy texnika va tibbiy buyumlarni qayd etish byurosi kabi tarkibiy tuzilmalar kiradi.

Farmakologiya qo'mitasi dori, diagnostika va profilaktika vositalarini tibbiyot amaliyotida qo'llash maqsadida ularning (klinikagacha va klinik) sinovlarini o'tkazish uchun belgilanadigan talablarni ishlab chiqish, bu sinov natijalarini tahlil qilish, dori vositalarining tibbiyot amaliyotiga tatbiqi uchun tavsiyalar ishlab chiqish kabi yo'nalishlar bo'yicha faoliyat yurituvchi organ hisoblanadi. Shuningdek, samarasiz va eskirgan dori vositalarini Davlat reestridan chiqarishga tavsiya etish vazifasini ham bajaradi.

Farmakologiya qo'mitasi O'zbekiston Respublikasi SSV ning klinik tadqiqotlar bo'yicha ekspert organi hisoblanadi.

Farmakologiya qo'mitasi hamma yangi dori vositalarini klinik sinovdan o'tkazish uchun ruxsat berish, yangi dori vositalarini tibbiy

amaliyotga qo'llanilishiga va sanoat miqyosida ishlab chiqarishga tavsiya qilish, eskirib qolgan dori vositalarini tibbiy amaliyotdan chiqarish to'g'risida tavsiya berish vazifasini bajaradi, shuningdek, xorijdan keltirilgan hamma dori vositalariga ham klinik tadqiqotlar olib boradi.

- Farmakologiya qo'mitasi tavsiyalari SSV mas'ul Bosh boshqarmasi tomonidan tasdiqlangandan so'ng kuchga kiradi.

Bundan tashqari, Farmakologiya qo'mitasiga quyidagi mas'uliyatlar yuklatiladi:

- yangi dori vositalarini va yangi dori shakllarini klinik sinovdan o'tkazish uchun ruxsat etish;

- yangi dori vositalari va shakllarini amaliyotda qo'llanishi yoki qo'llanmasligi to'g'risidagi tavsiyanomani ko'rib chiqib, uni tasdiqlash;

- yangi dori vositalari uchun berilgan nomlarni ko'rib chiqib, berilgan nomni tasdiqlashga tavsiya qilish;

- yangi dori vositalarini yuqori bir martalik va yuqori sutkalik dozalarini aniqlab tasdiqlash, qaysi guruhga mansub bo'lishini aniqlash;

- eskirib qolgan dori vositalarini sanoat miqyosida ishlab chiqarishdan olib tashlash to'g'risidagi tavsiyani tayyorlash;

- yangi dori vositalari va shakllarini tibbiyot amaliyotida qo'llash va ishlab chiqarish uchun tavsiyanomalarni tayyorlash.

Ushbu faoliyatlarni amalga oshirishda qo'mita oldindan tekshirish, tajribalar o'tkazish va tegishli adabiyotlardan aniqlanishiga muxtoj bo'lgan dori vositalari to'g'risidagi ma'lumotlarni o'zlarining tegishli komissiyalari, ilmiy tekshirish institutlari mutaxassislariga xulosa chiqarish uchun yuboradi.

Eksperimental tajribalar va klinik sinovlar o'tkazish uchun alohida klinikalar, shifoxonalar va laboratoriyalar ajratiladi, ular ro'yxati SSV tomonidan tasdiqlanadi.

Farmakologiya qo'mitasi muntazam ravishda yangi dori vositalari to'g'risida rasmiy ma'lumotlarni chop etadi.

Farmakologiya qo'mitasi o'zining vakolati doirasida ilmiy tekshirish institutlari va oliy ta'lim muassasalari ilmiy kengashlari bilan bog'lanib turadi. Qo'mita o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, O'zbekiston Respublikasi "O'zfarmosanoat" konserni va boshqa tegishli mahkama va tashkilotlar bilan hamkorlikda olib boradi.

Dori vositasining *klinikagacha sinovi* uning farmakologik ta'sirini (dori moddalarining fizik-kimyoviy xususiyatlarini) o'rganish, shu jumladan, tajriba xayvonlarida sinash va dori shaklini yaratish maqsadida o'tkaziladi. Klinikagacha sinovning asosiy maqsadi dori vositasining

yeterli ravishda samaradorligini va organizmga bo'lgan nojo'ya ta'sirlar darajasini aniqlashdir.

Klinik sinov – dori vositasi samaradorligi va xavfsizligini bemorlarda aniqlanishi yoki tasdiqlanishidir, bu sinovlar farmakologiya qo'mitasining klinik bazalarida shartnoma asosida o'tkaziladi. Klinik sinovlarni o'tkazish tartibi va bosqichlari O'zR SSV ning 2001-yil 25-iyul 334-sonli buyrug'iga binoan tasdiqlangan.

Klinik sinovning I bosqichi dori vositasining xavfsizligini dastlabki baholash hamda uning farmakokinetikasi va farmakodinamikasini rozilik bildirgan katta yoshlik bemorlarda o'rganish asosida davolash dozalarining boshlang'ich sxemasini aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

Klinik sinovning II bosqichi dori vositasining terapevtik samaradorligini va qisqa muddatdagi xavfsizligini baholash, muqobil terapevtik dozalarni, samaradorlikning dozalarga bog'liqligini aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

Klinik sinovning III bosqichi, odatda, dori vositasi qayd etilgandan so'ng o'tkazilib, bunda uning terapevtik samaradorligi va xavfsizligi tasdiqlanib, uzoq muddatli noxush yoki boshqa kasalliklarga bog'liq ta'sirlari aniqlanadi.

Klinik sinovning IV bosqichi dori vositasining bozordagi muomalasi boshlangandan so'ng o'tkaziladi. Bu sinovlarning maqsadi – dori vositasining terapevtik ahamiyatini, uni kelajakda qo'llash strategiyasini belgilash hamda nojo'ya ta'sir doirasi, boshqa dorilar bilan mutanosibligi bo'yicha qo'shimcha ma'lumotlar olishdir.

Farmakopeya qo'mitasi dori, diagnostika va profilaktika vositalari, shuningdek, farmatsevtikada ishlatiladigan yordamchi vositalarni, standartlarni ekspertizadan o'tkazuvchi, amaliyotga joriy etilishini ta'minlovchi bo'limdir.

O'zbekiston Respublikasi SSV Farmakopeya qo'mitasi vazirlikning 1992-yil 14-apreli dagi 227-sonli buyrug'iga binoan birinchi marta Toshkent farmatsevtika instituti qoshida tashkil etildi. 1994-yil 22-iyulida "O'zfarm sanoat" Davlat-aktsionerlik konserni tasarrufiga o'tkazildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 25-maydagi "Dorivor vositalar, tibbiy buyumlar va davolash-profilaktika oziq-ovqatlari sifati ustidan davlat nazoratini tashkil etish to'g'risida"gi 181-sonli qaroriga binoan Farmakopeya qo'mitasi "O'zfarm sanoat" davlat aktsionerlik konserni ixtiyoridan qayta SSV tizimi tasarrufiga o'tkazildi va shu kunga qadar Dori vositalari va tibbiy texnika sifati nazorat qilish bosh boshqarmasi tarkibida faoliyat yuritmoqda.

Farmakopeya qo'mitasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- dori, diagnostika, profilaktika vositalarini yaratuvchi tashkilotlar tomonidan taqdim etilgan me'yoriy-texnik hujjatlar (MTX) loyihalarini ekspertizadan o'tkazish, ularning sifatini talablarda darajasiga ko'tarish va tasdiqlash uchun taqdim etish;
- o'zbekiston Respublikasi Davlat farmakopeyasini chop etishga tayyorlash;
- dori va yordamchi vositalarga qo'yiladigan umumiy standart talablari va nazorat usullarini yaratish, mavjudlarini takomillashtirish;
- respublikadagi dori vositalari nazorat-tahlil laboratoriyalari, dorilar muomalasiga aloqador bo'lgan tashkilot va muassasalarni MTH bilan ta'minlash;
- dori vositalarini yaratish, ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish, sifat nazoratini amalga oshirish, saqlash bo'yicha boshqaruv hujjatlari va yo'riqnomalarni tayyorlash va amaliyotga joriy etish.

Tayyorlangan me'yoriy hujjatlarni tasdiqlash va rasmiylashtirish ishlari Farmakopeya qo'mitasi prezidiumi xulosasi asosida olib boriladi.

Giyohvandlik vositalari nazorati qo'mitasi

- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlar noqonuniy muomalasining oldini olish bo'yicha faoliyat olib boruvchi O'zbekiston Respublikasining vakolatli organi hisoblanadi.

Qo'mitaning vazifalari:

- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlarga oid me'yoriy hujjatlarni tayyorlashda ishtirok etadi;

1961, 1971 va 1988-yillardagi Birlashgan Millatlar Tashkiloti Konvensiyalari tavsiyanomalariga mos ravishda giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar ro'yxatini ko'rib chiqishda qatnashadi;

- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarning qonuniy muomalasi ustidan nazorat qilishni ta'minlaydi; vazirliklar, tashkilotlar buyurtmalari asosidagi tibbiyot va ilmiy maqsadlarda foydalaniladigan giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni nazorat qiladi;

- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni O'zbekiston Respublikasiga olib kirish va Respublikadan olib chiqish bo'yicha yuridik shaxslarning arizalarini ko'rib chiqadi;

- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlarni O'zbekiston Respublikasiga olib kirish va Respublikadan olib chiqish huquqini beruvchi sertifikatlarni belgilangan tartibda rasmiylashtiradi;

- giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, prekursorlar ekspertizasi yangi usullarini baholashda qatnashadi;

O'zbekiston Respublikasining giyohvandlik vositalariga bo'lgan ehtiyojini jamlaydi va BMT ning giyohvandlar nazorati qo'mitasiga kvota ajratishi uchun yuboradi;

BMT ning giyohvandlik vositalari muomalasi bo'yicha xalqaro giyohvandlik nazorati qo'mitasiga O'zbekiston Respublikasi bo'yicha hisobotlarni taqdim etadi.

Dori vositalari ekspertizasi va standartlash Davlat markazi (DVE va SDM) Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 25-maydagi 181-sonli qarorining ijrosi sifatida O'zR SSVning 1995-yil 6-iyundagi 250-sonli buyrug'iga binoan O'zR SSV qoshidagi dori vositalarini standartlashtirish va sifatini nazorat qilish laboratoriyasi bazasida tashkil etilgan.

DVE SDM ning asosiy vazifasi Respublikada ishlab chiqarilgan va import bo'yicha keltirilayotgan dori, profilaktika, diagnostika vositalari va tibbiy texnika, tibbiyotda ishlatiladigan buyumlar va davolash-ozuqlantirish mahsulotlarining sifatini davlat nazoratidan o'tkazish; dori vositalarini standartlashtirish, sifatini nazorat qilish usullarini takomillashtirish, yangi usullarni ishlab chiqish va, shuningdek, yangi dori vositalarini yaratish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini o'tkazish.

DVE SDMning tarkibida quyidagi bo'limlar mavjud:

- Dori vositalarini va sifat nazoratini standartlashtirish laboratoriyasi;
- Farmako-toksikologik tadqiqotlar laboratoriyasi;
- Vak-sina, zardob vositalari va mikrobiologik tadqiqotlar laboratoriyasi;
- Tibbiy texnika sifatini nazorat qilish laboratoriyasi;
- Ilmiy-uslubiy va axborot bo'limi.

Davlat markazi laboratoriyalari dori vositalarining sifat nazoratini o'tkazish uchun AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya kabi davlatlarning yetakchi firmalarida ishlab chiqarilgan zamonaviy uskunalar bilan jihozlangan Dori vositalarini sertifikatlovchi organ hisoblanadi. Andijon, Samarqand, Urgench va Qarshi shaharlarida Davlat markazining filiallari mavjud.

Dori vositalari standartizatsiyasi va ekspertizasi davlat markazida ilmiy - uslubiy va axborot hamda sertifikatlashtirish bo'limlari mavjud.

Yangi tibbiy texnika qo'mitasi - respublikaga olib kirilayotgan va Respublikada yaratilgan yangi tibbiy texnikaning tahlil ishlarini amalga oshirib, qayd etish ruxsatnomasini tayyorlaydi. Bu qo'mita ishiga tibbiy texnika jihozlari va mahsulotlari sifatini nazorat qilish laboratoriyasi yordam beradi.

Yangi tibbiy texnika qo‘mitasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasining tarkibiy qismi bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi hududida tibbiyot amaliyotida qo‘llanadigan tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarining samaradorligi va xavfsizligini ta‘minlash maqsadida ularning ekspertizasi, standartlash, qayd etish va qayta qayd etish faoliyatini olib boradi.

Tibbiy texnika, tibbiy ashyolar va tashhis vositalari kasalliklarni oldini olish, davolash, tibbiy muolaja hamda tashhis qo‘yish maqsadida qo‘llanadigan asbob-anjomlar, moslamalar, qurilmalar va yordamchi vositalar bo‘lib, ular tibbiyot maqsadlarida qo‘llashga mo‘ljallangan.

Qayd etish jarayoni mahalliy hamda xorijiy tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarining halqaro standartlar va me‘yoriy hujjatlar talablariga mosligini aniqlashga va ularni tibbiyot amaliyotida qo‘llashga bosqichma - bosqich ruxsat etishga qaratilgan bo‘lib, quyidagi talablarni o‘z ichiga oladi:

- me‘yoriy - texnik hujjatlar ekspertizasi;
- texnik sinovlar;
- laboratoriya sinovlari;
- tibbiy sinovlar;
- kimyoviy toksikologik, mikrobiologik tadqiqotlar;
- kimyoviy, toksikologik, mikrobiologik tadqiqotlar, texnik laboratoriya va tibbiy sinovlar dalolatnomalari tahlili;
- tibbiy ashyo ishlab chiqarish va tibbiyot amaliyotida qo‘llash taklifini kiritish;
- qayd etish guvohnomasini rasmiylashtirish;
- qayd etilgan ashyoni O‘zbekiston Respublikasi Davlat reestriga kiritish.

Yangi tibbiy texnika qo‘mitasining vazifalari:

- yangi tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalari me‘yoriy hujjatlarini ko‘rib chiqish, ularning texnik talablari va sinovlari loyihalarini belgilangan tartibda tasdiqlashga taqdim etish;
- ekspertlar xulosalari, laboratoriya tekshiruvlari va texnik sinovlar natijalari asosida tibbiy texnika, ashyolar va tashhis vositalari klinik sinovlariga ruxsat berish;
- sinov natijalarini ko‘rib chiqish va ular asosida tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarini qayd etish va tibbiyot amaliyotida qo‘llash masalasini hal etish bo‘yicha takliflar tayyorlash;
- yangi tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarini ishlab chiqarish uchun tavsiyanomalar berish;

- tibbiy ashyolar ishlab chiqarilishini takomillashtirish yoki to'xtatishga tavsiyalar berish maqsadida tibbiy ashyolar nomenklaturasini qayta ko'rib chiqish;

- yangi tibbiy texnika, tibbiy ashyolar va tashhis vositalarini tibbiyot amaliyotida qo'llashga ruxsat etish, eskirgan va amaliyotga joriy etilmagan tibbiy ashyolarni ro'yxatdan chiqarish haqida O'zbekiston Respublikasi SSV ning buyruqlari va me'yoriy hujjatlari loyihalarini tayyorlash;

- yangi tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarini standartlash va sifat nazorati bo'yicha uslubiy qo'llanma, byulleten, axborot xati, yo'riqnoma va boshqaruv hujjatlarini ko'rib chiqish hamda tasdiqlashga tayyorlash;

- mahalliy va xorijiy tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalari klinik va texnik sinovlarini belgilangan tartibda o'tkazish uchun tayanch klinikalar, markazlar ro'yxatini tayyorlash va tasdiqlash uchun taqdim etish;

- tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarining yangi me'yoriy hujjatlarini tasdiqlash, bekor qilish, texnik sharoitlarning amal qilish muddatlarini uzaytirish yoki chegaralash borasida o'z takliflarini kiritish;

- tibbiyot amaliyotida qo'llashga ruxsat etilgan tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalari ro'yxatlarini muntazam ko'rib chiqish, yangilarini o'z vaqtida Davlat reestriga kiritishni taklif etish, eskirgan, muomalasi to'xtatilgan ashyolarni ro'yxatdan chiqarish;

- tibbiy texnika, tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalari ekspertizasini o'tkazish uchun tegishli tashkilot va muassasa xodimlarini va muassasa rahbarlarining roziligi asosida ekspertiza o'tkazishga jalb etish;

Qo'mita quyidagi huquqlarga ega:

- tibbiy texnika, tibbiy ashyolar va tashhis vositalari sifati haqidagi tegishli ma'lumotlar, me'yoriy hujjatlar va ular na'munalarini korxonalar, tashkilotlar, ilmiy-tadqiqot institutlari laboratoriyalaridan olish;

- davlat reestriga kiritilmagan va O'zbekiston Respublikasi tibbiyot amaliyotida qo'llashga ruxsat etilmagan tibbiy texnika va tibbiy ashyolar hamda tashhis vositalarini ishlab chiqarish, sotish va olib kirish, ulardan foydalanishni ta'qiqlash haqida yuqori tashkilotlarga xabar berish;

- tibbiy texnika, tibbiy ashyolar va tashhis vositalarini ishlab chiqarishda yo'l qo'yilgan kamchiliklar va ularni keltirib chiqaruvchi sabablarni bartaraf etish borasida takliflar kiritish.

Qo'mita ishlarini bajarish uchun shartnoma asosida tegishli soha mutaxassislaridan tashkil topgan ekspertlar guruhlari tuzib o'z ish faoliyatini yuritadi.

Ilmiy uslubiy va axborot bo'limi respublikada farmatsevtika sohasi bo'yicha ilmiy - amaliy yangiliklarni mazkur soha mutaxassislariga va aholiga yetkazish bilan shug'ullanadi. Ushbu vazifalar "O'zbekiston farmatsevtika xabarnomasi" va har yili bir marta chiqariladigan "O'zbekiston Respublikasi Dori vositalari va tibbiyot buyumlarining Davlat reestri"ni tayyorlash va chop etish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Sertifikatlash tiri sh sektori tibbiy buyumlar va dori vositalariga muvofiqlik sertifikatini beradi.

Farmatsevtik nazorat bo'limining asosiy vazifasi - dori vositalari va tibbiy buyumlar bo'yicha sifat standartlari talablari bajarilishini, shu jumladan, sertifikatlangan mahsulotlarni ishlab chiqarish, tayyorlash, sifatini nazorat qilish, saqlash, tashish, sotish va qo'llash jarayonini nazorat qilishdir. Xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan farmatsevtika va tibbiy mahsulotlarga qo'yiladigan davlat va tarmoq standartlarining (farmakopeya maqolalari, texnik shartlar, ishlab chiqarish reglamentlari, texnologik yo'riqnomalar va boshqa texnikaviy va me'yoriy hujjatlar) talablariga rioya etilishini nazorat qiladi. Dori vositalari va tibbiy buyumlar ishlab chiqarish korxonalarida ishlab chiqarishni, ishlab chiqarilayotgan hamda sotilayotgan dori vositalari va tibbiy buyumlarning sifatini amaldagi standartlarga rioya etilishini nazorat qiladi. Dorixona muassasalarida dori vositalarini tayyorlash, saqlash va sotish jarayonlarida amaldagi standartlarga rioya etilishini nazorat qiladi. Farmatsevtika faoliyatini amalga oshiruvchi vakolatlangan nazorat-tahlil laboratoriyalarida amaldagi standartlarga rioya etilishini nazorat qiladi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlarda Bosh boshqarmaning sifatni yaxshilash va standart talablariga javob bermaydigan dori vositalari va tibbiy buyumlar ishlab chiqarilishi va sotilishi oldini olish bo'yicha yozma ko'rsatmalari bajarilishini nazorat qiladi. Dori vositalari va tibbiy buyumlarning sifatiga taalluqli bo'lgan arizalar va shikoyatlar bo'yicha Bosh boshqarma orqali qonunda belgilangan tartibda choralarni ko'radi.

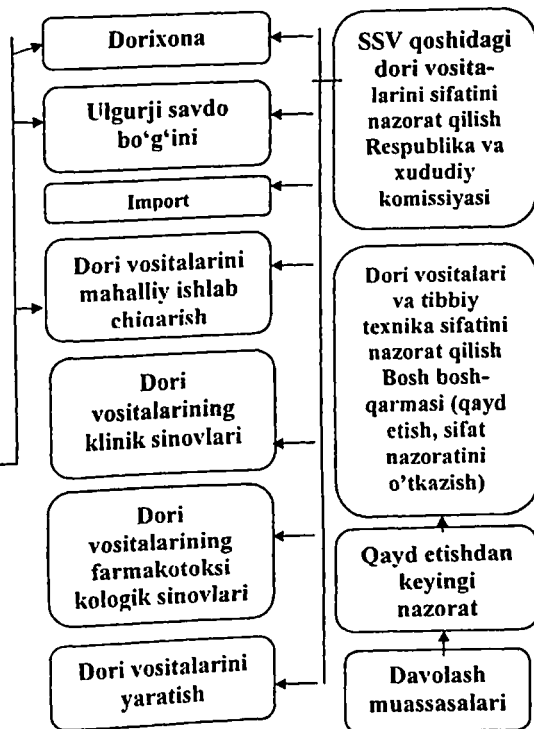
Farmnazorat bo'limi xodimlari O'zbekiston Respublikasi SSV ning Farmatsevtika faoliyati bo'yicha litsenziya komissiyasi ishida ishtirok etadi, ya'ni Farmnazorat bo'limining vakolatlari doirasida Farmatsevtika faoliyatini amalga oshiruvchi ho'jalik yurituvchi subyektlarning shart-sharoitlariga ekspert xulosalarini beradi. Farmatsevtik faoliyatni litsenziyalash to'g'risidagi Nizomni va litsenziya shartnomalari talablarining bajarilishini nazorat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi farmatsevtika bozorini sifatli dori vositalari bilan ta'minovchi farmatsevtik sektorni boshqarish tuzilmasi

Sifat standartlar nazorati tizimi o'z ichiga quyidagilarni oladi:

Farmatsevtika ishlab chiqarish Dori vositalarini qayd etish Qayd etishdan keyingi nazorat Dori vositalar sifatini nazorat qilish Dori vositalarini xorijdan keltirishdagi nazorat Dori vositalari muomalasining inspeksion nazorati; Nojo'ya ta'sirlari manitoringi Litsenziyalashtirish va sertifikatlashtirish

Farmatsevtika ishlab chiqarish Litsenziyalashtirish Qayd etilgan xorijiy dori vositalarining bazasi Sertifikatlashtirish

Malaka oshirish bo'limida Jahon Sog'liqni saqlash tashkilotining "Yaxshi ishlab chiqarish amaliyoti" (GMP) qoidalari va talablari asosida mahalliy ishlab chiqarish korxonalarini mutaxassislarini qayta tayyorlash tashkil etilgan.

Metrologiya bo'limi sertifikatlash bo'limiga sinov o'tkazish uchun topshirilgan tibbiy buyumlar va texnikaning me'yoriy hujjatlarga mosligini sinovlar asosida tekshiradi.

Qayd etish byurosi chet el va mahalliy ishlab chiqaruvchilar tomonidan tavsiya etilayotgan dori vositalari va tibbiy texnikani Respublikada sotishga ruxsat etish uchun qayd etish hujjatlarini rasmiylashtiradi.

O'zR ning amaldagi qonunchiligiga muvofiq dori vositalari (substansiyalar) o'rnatilgan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgandan so'ng tibbiyot amaliyotida qo'llanishi mumkin. Ro'yxatga olishdan avval SSV tomonidan tasdiqlangan qoidalar ("MDX va xorijiy davlatlar dori

vositalari va substantsiyalarining ekspertizasi, klinik sinovlari, ro'yxatga olish, qayta ro'yxatdan o'tkazish tartibi" yo'riqnomasi 1998 y.)ga muvofiq o'tkaziladigan ekspertiza va klinik sinovlar asosida qayd etiladi. Ekspertiza hujjatlarini ko'rib chiqish natijalari bo'yicha qo'mita prezidiumida hamda DV va TTSN Bosh boshqarmasi ekspert kengashida natijalar tasdiqlangandan so'ng qayd etish byurosida ro'yxatga olish guvohnomasi rasmiylashtiriladi.

Ro'yxatga olish guvohnomasi chet eldan mahsulot olib kirish, ishlab chiqarish va aholiga sotish huquqini beruvchi hujjatdir. Ro'yxatga olish guvohnomasining berilishi shartnoma to'lov asosida amalga oshiriladi. Guvohnomaning amal qilish muddati – 5 yil. Dori vositasi qayta ro'yxatdan o'tkazilganda ro'yxatga olish guvohnomasining amal qilish muddati yana 5 yilga uzaytirilishi mumkin.

7.2. Dori vositalarining sifat standartlari

Dori vositasi ishlab chiqarilishidan to iste'molgacha bo'lgan davrda uning sifatini ta'minlash ishlarining qat'iy qo'llanishi asosida dori vositalarining sifat tahlil tizimi tashkil etiladi. "Dori vositasining sifati" tushunchasi uni ro'yxatga olish (qayd etish) bosqichida taqdim etilgan tavsif va ko'rsatkichlarga mosligi, shuningdek, qayd etish hujjatlarida bayon etilgan barcha xossalari mosligi bilan belgilanadi.

"Sifatni ta'minlash" tushunchasi sifatsiz dorilarning ishlab chiqarilishi, sotilishi va iste'moliga yo'l qo'ymaslik, oldini olish bo'yicha talablar majmuasini aks ettiradi. "Sifat nazorati" tushunchasi barcha bosqichlarda, ya'ni yaratish, ishlab chiqarish, muomala va iste'mol bosqichlarida mahsulotning talablarga mos emasligini aniqlash va sifatini baholashga qaratilgan.

Dori vositalari sifatining davlat standartlarini ishlab chiqish, rasmiylashtirish, ekspertiza va ro'yxatdan o'tkazishning yagona tartibini belgilash maqsadida "Dori vositalarining sifat standarti. Asosiy qoidalar" soha standarti 2002-yilda tasdiqlangan. Ushbu soha standarti mamlakatda ishlab chiqarilgan tayyor dori vositalariga taalluqlidir.

Dori vositalarining sifat standarti – dori vositalarining nazorat usullari va me'yoriy ko'rsatkichlari ro'yxatini o'z ichiga olgan me'yoriy hujjatdir.

Dori vositalariga talablarni belgilovchi dori vositalarining sifat standartlari quyidagi toifalarga bo'linadi:
Dori vositalari sifatining Davlat standartlari.

Konkret korxonada dori vositasining korxonada farmakopeya maqolasi.

Dori vositalari sifatining Davlat standartlariga quyidagilar kiradi:

- Umumiy farmakopeya maqolasi.
- Vaqtincha farmakopeya maqolasi.
- Farmakopeya maqolasi.

Dori vositalarining sifat standartlari sifatli, samarali va xavfsiz dori vositalarini yaratish va ishlab chiqarilishini ta'minlashi lozim. Dori vositalari sifat standartlari tibbiyot, farmatsevtika fanlarining yangi yutuqlarini hisobga olgan holda belgilangan muddatlarda qayta ko'rib chiqiladi.

Umumiy farmakopeya maqolasi (UFM) konkret dori shakli uchun me'yoriy ko'rsatkichlar ro'yxatini yoki sinovning umumiy usullarini keltirib, dori vositalarining fizik, fizik-kimyoviy, kimyoviy, biokimyoviy, biologik, mikrobiologik tahlil usullari ta'rifini, tahlilda qo'llanadigan reaktivlar, titrlangan eritmalar, indikatorlarga bo'lgan talablarni o'z ichiga oladi.

Farmakopeya maqolasi (FM) dori vositasiga (xalqaro patentlanmagan nomli) ishlab chiqiladi va amaldagi farmakopeyaning talablariga mos sifat nazoratining majburiy ko'rsatkichlari ro'yxatini va usullarini (dori shaklini hisobga olgan holda) o'z ichiga oladi.

Umumiy farmakopeya maqolalari va farmakopeya maqolalari odatda 5 yildan so'ng qayta ko'rib chiqiladi va qayta ishlanadi, vaqtincha farmakopeya maqolasi esa 3 yildan oshmagan muddatda qayta ishlanadi.

Original (patentlangan) dori vositasiga patent himoyasining ta'sir muddati davomida farmakopeya maqolasini ishlab chiqish va uni Davlat farmakopeyasiga kiritish faqat patent muddati tugagandan so'ng yoki dori vositasini yaratuvchi tashkilot bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi.

Umumiy farmakopeya maqolalari va farmakopeya maqolalari O'zbekiston Respublikasi Davlat farmakopeyasini tashkil etadi. Davlat Farmakopeyasi O'zbekiston Respublikasi SSV farmakopeya qo'mitasi tomonidan nashr qilinadi.

Vaqtincha farmakopeya maqolasi (VFM) tibbiyot amaliyotida qo'llanishga tavsiya etilgan va to'liq hajmda ishlab chiqarishga taqdim etilgan yangi dori vositalarining birinchi sanoat seriyalari uchun ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Korxonaning farmakopeya maqolasi (KFM) ma'lum bir ishlab chiqarish korxonasi dori vositasi sifatini nazorat qilish usullari va ko'rsatkichlari ro'yxatini o'z ichiga oladi va Davlat farmakopeyasi, umumiy farmakopeya maqolalari va mazkur standart talablariga muvofiq ishlab chiqiladi. KFMdagi sifat ko'rsatkichlari Davlat farmakopeyasida

vositalari va substansiyalarining ekspertizasi, klinik sinovlari, ro'yxatga olish, qayta ro'yxatdan o'tkazish tartibi" yo'riqnomasi 1998 y.)ga muvofiq o'tkaziladigan ekspertiza va klinik sinovlar asosida qayd etiladi. Ekspertiza hujjatlarini ko'rib chiqish natijalari bo'yicha qo'mita prezidiumida hamda DV va TTSN Bosh boshqarmasi ekspert kengashida natijalar tasdiqlangandan so'ng qayd etish byurosida ro'yxatga olish guvohnomasi rasmiylashtiriladi.

Ro'yxatga olish guvohnomasi chet eldan mahsulot olib kirish, ishlab chiqarish va aholiga sotish huquqini beruvchi hujjatdir. Ro'yxatga olish guvohnomasining berilishi shartnoma to'lov asosida amalga oshiriladi. Guvohnomaning amal qilish muddati – 5 yil. Dori vositasi qayta ro'yxatdan o'tkazilganda ro'yxatga olish guvohnomasining amal qilish muddati yana 5 yilga uzaytirilishi mumkin.

7.2. Dori vositalarining sifat standartlari

Dori vositasi ishlab chiqarilishidan to iste'molgacha bo'lgan davrda uning sifatini ta'minlash ishlarining qat'iy qo'llanishi asosida dori vositalarining sifat tahlil tizimi tashkil etiladi. "Dori vositasining sifati" tushunchasi uni ro'yxatga olish (qayd etish) bosqichida taqdim etilgan tavsif va ko'rsatkichlarga mosligi, shuningdek, qayd etish hujjatlarida bayon etilgan barcha xossalarga mosligi bilan belgilanadi.

"Sifatni ta'minlash" tushunchasi sifatsiz dorilarning ishlab chiqarilishi, sotilishi va iste'moliga yo'l qo'ymaslik, oldini olish bo'yicha talablar majmuasini aks ettiradi. "Sifat nazorati" tushunchasi barcha bosqichlarda, ya'ni yaratish, ishlab chiqarish, muomala va iste'mol bosqichlarida mahsulotning talablarga mos emasligini aniqlash va sifatini baholashga qaratilgan.

Dori vositalari sifatining davlat standartlarini ishlab chiqish, rasmiylashtirish, ekspertiza va ro'yxatdan o'tkazishning yagona tartibini belgilash maqsadida "Dori vositalarining sifat standarti. Asosiy qoidalar" soha standart 2002-yilda tasdiqlangan. Ushbu soha standart mamlakatda ishlab chiqarilgan tayyor dori vositalariga taalluqlidir.

Dori vositalarining sifat standart – dori vositalarining nazorat usullari va me'yoriy ko'rsatkichlari ro'yxatini o'z ichiga olgan me'yoriy hujjatdir.

Dori vositalariga talablarni belgilovchi dori vositalarining sifat standartlari quyidagi toifalarga bo'linadi:
Dori vositalari sifatining Davlat standartlari.

Konkret korxonada dori vositasining korxonada farmakopeya maqolasi.

Dori vositalari sifatining Davlat standartlariga quyidagilar kiradi:

- Umumiy farmakopeya maqolasi.
- Vaqtincha farmakopeya maqolasi.
- Farmakopeya maqolasi.

Dori vositalarining sifat standartlari sifatli, samarali va xavfsiz dori vositalarini yaratish va ishlab chiqarilishini ta'minlashi lozim. Dori vositalari sifat standartlari tibbiyot, farmatsevtika fanlarining yangi yutuqlarini hisobga olgan holda belgilangan muddatlarda qayta ko'rib chiqiladi.

Umumiy farmakopeya maqolasi (UFM) konkret dori shakli uchun me'yoriy ko'rsatkichlar ro'yxatini yoki sinovning umumiy usullarini keltirib, dori vositalarining fizik, fizik-kimyoviy, kimyoviy, biokimyoviy, biologik, mikrobiologik tahlil usullari ta'rifini, tahlilda qo'llanadigan reaktivlar, titrlangan eritmalar, indikatorlarga bo'lgan talablarni o'z ichiga oladi.

Farmakopeya maqolasi (FM) dori vositasiga (xalqaro patentlanmagan nomli) ishlab chiqiladi va amaldagi farmakopeyaning talablariga mos sifat nazoratining majburiy ko'rsatkichlari ro'yxatini va usullarini (dori shaklini hisobga olgan holda) o'z ichiga oladi.

Umumiy farmakopeya maqolalari va farmakopeya maqolalari odatda 5 yildan so'ng qayta ko'rib chiqiladi va qayta ishlanadi, vaqtincha farmakopeya maqolasi esa 3 yildan oshmagan muddatda qayta ishlanadi.

Original (patentlangan) dori vositasiga patent himoyasining ta'sir muddati davomida farmakopeya maqolasini ishlab chiqish va uni Davlat farmakopeyasiga kiritish faqat patent muddati tugagandan so'ng yoki dori vositasini yaratuvchi tashkilot bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi.

Umumiy farmakopeya maqolalari va farmakopeya maqolalari O'zbekiston Respublikasi Davlat farmakopeyasini tashkil etadi. Davlat Farmakopeyasi O'zbekiston Respublikasi SSV farmakopeya qo'mitasi tomonidan nashr qilinadi.

Vaqtincha farmakopeya maqolasi (VFM) tibbiyot amaliyotida qo'llanishga tavsiya etilgan va to'liq hajmda ishlab chiqarishga taqdim etilgan yangi dori vositalarining birinchi sanoat seriyalari uchun ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Korxonaning farmakopeya maqolasi (KFM) ma'lum bir ishlab chiqarish korxonasining dori vositasi sifatini nazorat qilish usullari va ko'rsatkichlari ro'yxatini o'z ichiga oladi va Davlat farmakopeyasi, umumiy farmakopeya maqolalari va mazkur standart talablariga muvofiq ishlab chiqiladi. KFMdagi sifat ko'rsatkichlari Davlat farmakopeyasida

qayd etilgan talablardan past bo'lmashligi lozim. Korxonalar farmakopeya maqolasining muddati dori vositasining texnologik ishlab chiqarish jarayonini hisobga olgan holda 5 yildan ortiq bo'lmagan muddatga belgilanadi.

Dori vositasini yaratuvchi tashkilot yoki ishlab chiqaruvchi korxonalar tomonidan ishlab chiqilgan korxonaning farmakopeya maqolasi ularning ishlab chiqarish sohasiga tegishli bo'lib, faqat ularning mualliflik huquqi obyekti hisoblanadi.

O'zR SSVning Farmakopeya qo'mitasi hamda dori vositasini yaratuvchi tashkilot yoki ishlab chiqaruvchi korxonalar Davlat farmakopeyasi, umumiy farmakopeya maqolasi, farmakopeya maqolasi va vaqtincha farmakopeya maqolasining asl nusxalarini taqdim etuvchi tashkilotlar hisoblanadi.

Dori vositalarining sifat standartlari reestrini yuritish va ularga o'zgartirishlar kiritish va, shuningdek, manfaatdor tashkilotlarni Davlat farmakopeyasi, umumiy farmakopeya maqolasi va farmakopeya maqolasi bilan ta'minlash O'zbekiston Respublikasi SSVning Farmakopeya qo'mitasi tomonidan amalga oshiradi.

7.3. Farmatsevtika sohasidagi xalqaro sifat standartlari

Rivojlangan mamlakatlarning farmatsevtika sanoati dori vositalarining sifatini, ularni yaratish, ishlab chiqarish va nazoratini ta'minlashda yuqori talablarni belgilovchi standartlar asosida faoliyat yuritadi. Savdo uchun litsenziyalarni berish tizimi barcha dori vositalarining vakolatli organi tomonidan belgilangan xavfsizlik, sifat va samaradorlikning hozirgi zamon talablariga mos kelishini kafolatlaydi. Ishlab chiqarishni litsenziyalashtirish tizimi ma'lum bozorda sotishga ruxsat berilgan mahsulot faqat mazkur litsenziyaga ega ishlab chiqaruvchi korxonalar tomonidan chiqarilganiga kafolat beradi. Farmatsevtik mahsulot ishlab chiqaruvchi barcha korxonalar ishlab chiqarish litsenziyasiga ega bo'lishi majburiydir. Ta'kidlash lozimki, 1991-yildan Yevropa Hamjamiyati Hay'ati dori vositalarini sifatli ishlab chiqarish amaliyotining tamoyillari va qoidalarini belgilovchi direktiva qabul qildi. Dori vositalarini ishlab chiqaruvchi korxonalar ishlab chiqarish litsenziyalarini olishda aynan shu tamoyillar va qoidalarga asosan nazorat qilinadi.

Sifatli ishlab chiqarish amaliyoti (Good Manufacturing Practice - GMP) mahsulotni belgilangan me'yorga mos ravishda sifat standartlari

bo'yicha ishlab chiqarishni va nazoratini kafolatlaydigan dori vositasi sifat ta'minotining bir qismidir.

Farmatsevtik mahsulotning GMP talablariga mos ravishda ishlab chiqarilishining va korxonaning GMP qoidalariga mos ravishda ishlab chiqarishni tashkil etganligining nazorati dori vositalari sifatini kafolatlash (milliy, hududiy va xalqaro) tizimlari va ularni sertifikatlashtirish tizimining ajralmas qismidir.

GMP ning turli hujjatlariga kiritilgan umumiy strategiyasi va taktikasiga qaramasdan, ular o'ziga xos hususiyatlarga ega va ularning har biri ma'lum bir bozor uchun majburiydir. Shunday misol sifatida Yevropa Hamjamiyatining, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST), Farmatsevtik inspeksiya konvensiyasi, AQShning Dori vositalari va oziq-ovqat mahsulotlarini nazorat qilish agentligi (FDA)ning GMP qoidalarini keltirish mumkin. Shu sababli, farmatsevtik korxonaga qaysi bozorda o'z mahsulotining sotuvlarini rejalashtirsa, shu bozor hududida bajarilishi majburiy bo'lgan sifat talablari qoidalariga amal qilishi kerak. Ya'ni, farmatsevtika bozori sharoitida GMP qoidalari amal qilinishi - muvaffaqiyatli sotuvlarni tashkil qilish vositasidir. Xalqaro GMP talablariga mos holda ishlab chiqarishni tashkil etishga o'tish, dori vositalarini sertifikatlashtirish va sifatini kafolatlash milliy tizimlarining tashkil etilishi va rivojlanishi bilan chambarchas bog'langan bo'lishi lozim.

“Dori vositalarini sifatli ishlab chiqarish amaliyoti bo'yicha qo'llanma” aniq qismlarga bo'lingan bo'lib, uning boshida GMP tamoillari keltirilgan.

“Sifatni boshqarish” (1-qism) qismida dori vositalarining ishlab chiqarilishida qo'llanadigan sifat ta'minotining fundamental konseptsiyasi bayon etilgan. Ta'kidlash lozimki, turli xil bozor, region, davlat va multi milliy kompaniyalar uchun xos (spetsifik) bo'lgan GMP bo'yicha qo'llanmalar borligidan qat'iy nazar, barcha ishlab chiqaruvchilar amal qilishi lozim bo'lgan JSST ning GMP bo'yicha qo'llanmalarida bayon etilgan minimal talablar bor.

2-qism – “Tayyorlanish va sifat nazoratining tegishli amaliyoti” sifat ta'minotining umumiy tamoyillarini amalga oshirish uchun ishlab chiqarish bo'limi va sifat nazorati bo'limi xodimlari tomonidan alohida olib borilayotgan faoliyat bo'yicha rahbarlikni nazarda tutadi.

3-qism steril vositalar va faol farmatsevtik moddalarni ishlab chiqarish bo'yicha qo'shimcha qo'llanmani o'z ichiga oladi.

Sifatli laboratoriya amaliyoti (Good Laboratory Practice - GLP) yangi dori vositalarining inson, hayvon organizmiga va atrof-muhitga ta'sirini baholash uchun ularni klinikagacha o'rganish bosqichida o'tkaziladigan ilmiy tadqiqotlarning sifati va standartligini ta'minlashni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Sifatli klinik amaliyoti (Good Clinical Practice - GCP) sinov subyektining huquqlarini himoya qilish va dori vositalari sinovi jarayonida xato va qalbakilikning oldini olish uchun ishlab chiqilgan klinik sinovlarni o'tkazish qoidalarini o'z ichiga oladi. GCP qoidalarida klinik sinovlarni rejalashtirish, o'tkazish, monitoring, audit, hisobot, hujjatlashtirish tartibi keltirilib, bu qoidalarning tatbiqi sinovlarning ilmiy va bietik qoidalari asoslanganligini kafolatlaydi.

7.4. Dori vositalari sifatini nazorat qilish laboratoriyasi ishini tashkil qilish

Dori vositalari sifatini nazorat qilish bo'yicha laboratoriya yoki markazlar O'zbekiston Respublikasi dori vositalari va tibbiy texnika sifatini ta'minlovchi nazorat-ruxsatnoma tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi.

Dori vositalari sifatini nazorat qilish bo'yicha vakolatli laboratoriyalarning asosiy qismi sog'liqni saqlash muassasasi hisoblanib, ishlab chiqarish faoliyati bo'yicha O'zbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasiga, moliyaviy ishlar bo'yicha hududiy davlat organlariga bo'ysunadi.

Laboratoriya o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi qonunlari, qarorlari, SSV buyruqlari, yo'riqnomalari va boshqa me'yoriy hujjatlarga amal qiladi. Laboratoriyaning tashkiliy tuzilishi va xodimlar shtati asosiy vazifalariga, bajariladigan ish hajmiga va amaldagi mehnat qonunchiligiga muvofiq aniqlanadi.

Laboratoriya, unga yuklatilgan vazifalarni bajarilishini va xodimlar mehnat faoliyatining xavfsizligini ta'minlovchi, shuningdek, loyihalashtirishning qurilish me'yorlari talablariga javob beruvchi binoda joylashgan bo'lishi kerak. Laboratoriya yuridik shaxs hisoblanadi; uning moliyaviy mablag'larini saqlash va barcha turdagi hisob-kitob, kredit va kassa operatsiyalarini amalga oshirish maqsadida bankda mustaqil balansi, hisob va boshqa schyot raqamlari bo'ladi; alohida mulkka, nomi va rekvizitlari keltirilgan shtamp va muhrga egadir.

Laboratoriya ish faoliyatini yuritish uchun DV va TTSN Bosh boshqarmasi va “O‘zstandart” agentligi akkreditatsiyasidan o‘tgan va litsenziya olgan bo‘lishi kerak.

Asosiy vazifasi. Laboratoriya dori vositalari va tibbiy texnika sifati bo‘yicha davlat nazoratini ro‘yxatga olingandan keyingi va davomli nazoratni o‘tkazadi.

Asosiy faoliyatiga muvofiq ravishda laboratoriya quyidagi vazifalarni bajaradi:

- tasdiqlangan me‘yoriy hujjatlarga muvofiq dori vositalarini sertifikatlashtirish va tanlab nazorat qilishni amalga oshiradi;

- dorixona muassasalari va tashkilotlarida tarkibida yurak glikozidlari saqlovchi dori vositalari va dorivor o‘simlik xom ashyolarining biologik sifat nazoratini amalga oshiradi;

- agar laboratoriyaning mikrobiologik xizmati mavjud bo‘lsa, dorixonalarda tayyorlangan steril dori vositalari, tozalangan suv hamda idish va qadoqlash vositalaridan olingan yuvindilarni mikrobiologik tekshiruvini o‘tkazadi;

- sifatsiz dori vositalari aniqlangan hollarda tezlikda bu dori vositalarining sotilishini to‘xtatib turish kerakligi haqidagi xulosani Bosh boshqarmaga taqdim etadi;

- shartnoma asosida belgilangan tartibda farmatsevtik faoliyat yuritish uchun litsenziyaga ega yuridik shaxslardan kelgan dori vositalari sifatini tekshiradi va sertifikatlar beradi.

Zarur hollarda dorixona muassasalari va korxonalariga farmatsevtik faoliyat uchun litsenziya berish yoki litsenziya berishni asoslangan holda rad etish haqida xulosa chiqarish uchun litsenzion hay‘at ishida ishtirok etadi.

Nazorat-tahlil laboratoriyasi dori vositalarining sifat nazoratini amalga oshiruvchi tashkilot hisoblanadi. Bu laboratoriyalar O‘zbekiston Respublikasi “Dori-darmon” Davlat aksionerlik kompaniyasi qoshida, shuningdek, viloyat “Dori-darmon” aksionerlik birlashmalari qoshida faoliyat yuritmoqda.

Ushbu nazorat-tahlil laboratoriyalari quyidagi vazifalarni bajaradi:

- aksioner dorixona muassasalarida tayyorlangan dori vositalari sifatini nazorat qiladi;

- aksioner dorixonalar faoliyatini dori vositalari sifatini nazorat qilish bo‘yicha tashkiliy-uslubiy boshqaradi;

- aksioner dorixonalarni reaktivlar, titrlangan eritmalar bilan ta‘minlash, ularning saqlanishi va ishlatilishini nazorat qiladi;

- yilning har choragida dorixonalarda tozalangan suv, tez eskiruvchi va noturg'un vositalar sifatini nazorat qiladi.

Yuqoridagi vazifalarni bajarish uchun laboratoriya talabga javob beruvchi ish joylariga ega va zamonaviy asbob-uskunalar bilan jihozlangan bo'lishi kerak. Nazorat-tahlil laboratoriyalarining asosiy xonalariga quyidagilar kiradi:

- analitik zal – kimyoviy tahlillarni o'tkazish uchun mo'ljallangan asosiy ishlab chiqarish xonasi. Analitik zal analitik stollar, mo'rili javonlar, titrlangan eritmalar uchun aylanma taglik, idish va reaktivlar saqlash uchun javonlar, shtativlar, o'lchov idishlari va h.k. bilan ta'minlangan bo'ladi;

- o'lchov xonasi – analitik tarozilar bilan jihozlangan bo'ladi;

- fizik-kimyoviy tahlil asboblari xonasi (optika xonasi) – refraktometr, fotokolorimetr, potentsiometr, spektrofotometr va boshqa asboblardan jihozlangan bo'ladi;

- biologik tahlil o'tkazish xonasi yoki mustaqil boks (katta laboratoriyalarda mavjud);

- idishlar, byuretkalar, pipetkalar, yuvish xonasi;

- laboratoriya mudiri xonasi. Bu xonada dori vositalari yo'riqnomalari kartotekasi, so'rovnomalardan va maxsus adabiyotlar uchun javonlar, tahlillar bo'yicha qo'llanmalar kartotekasi joylashgan bo'ladi;

- uslubiy xona (katta laboratoriyalarda);

- xodimlar xonasi;

- tez alanganuvchi moddalarni saqlash va tez portlovchi suyuqliklarni saqlash uchun omborxonadan.

7.5. Ishlab chiqarishda farmatsevtik mahsulotlar sifat nazoratini tashkil qilish

Ishlab chiqarishdagi sifat nazoratini shartli ravishda ishlab chiqarish binosi, asbob-uskunalar yaroqliligini va xodimlar malakasini tekshirish bilan bog'liq boshlang'ich sifat nazoratiga hamda bevosita texnik jarayon sifat nazoratiga ajratish mumkin.

Texnik nazorat tizimi ishlab chiqarish jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi (nazorat obektlari, nazorat jarayonlari va ularning tartibi, ish joyining texnik jihozlanishi, nazorat usullari, nazorat jarayonlarini mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish vositalari) va bu jarayon korxonaning texnik nazorat bo'limi (TNB) tomonidan amalga oshiriladi. Korxonada texnik nazorat bo'limining asosiy vazifasi korxonada tomonidan sifat standartlari

talablariga javob bermaydigan mahsulot ishlab chiqarilishining oldini olishdan iborat. Shuningdek, bu bo'lim ishlab chiqarishda tartib-intizomni mustahkamlash va ishlab chiqarishning barcha bo'g'larida mahsulot sifatiga nisbatan mas'uliyatni oshirish kabi vazifalarni ham bajaradi. TNB ning tuzilishi va shtatlar soni ishlab chiqarish xususiyati, hajmi va nazorat jarayonlarining murakkabligidan kelib chiqib belgilanadi va tashkilot rahbari tomonidan tasdiqlanadi. Korxonada bo'limlari va sexlarining mahsulot texnik nazorati bilan shug'ullanadigan barcha xodimlari TNB tarkibiga kiradi.

Farmatsevtik korxonada sifatli mahsulot ishlab chiqarilsa, javobgarlik korxonada rahbariyati va shunday mahsulot chiqishiga aybdor bo'lgan sex rahbarlari (shu jumladan, TNB xodimlari)ga yuklatiladi.

Korxonada faqat TNB qabul qilgan mahsulotning sotishi mumkin. Mahsulotga aynan shu mahsulot uchun belgilangan talablarga javob berishini tasdiqlovchi analitik pasport yoki boshqa hujjat rasmiylashtirilgan bo'lishi shart.

Mahsulot sifatini nazorat qiluvchi ishlab chiqarish laboratoriyasi. Odatda, bu laboratoriya ma'lum bir farmatsevtik ishlab chiqarish korxonalariga keltirilayotgan substansiya va boshqa xom ashyolar sifatini nazorat qilish, shu korxonada dori vositasi ishlab chiqarishning oraliq va oxirgi bosqichlarida sifat nazoratini amalga oshirish kabi vazifalar yuklatilgan holda tashkil etiladi. Ishlab chiqarish laboratoriyasi laboratoriya sinovlari bilan birgalikda, mahsulot sifatiga aloqador barcha masalalar bilan bog'liq faoliyatni amalga oshiradi. Ularga namuna olish, spetsifikatsiyalar va sinovlar o'tkazish bilan bog'liq tadbirlar, sotuvlar uchun ruxsatnomalarni rasmiylashtirish, hujjatlashtirish va berishni tashkil qilish kabi tadbirlar kiradi. Bu hujjatlar zarur tekshiruvlar haqiqatan o'tkazilganligini, sifati qoniqarli, deb topilmagunga qadar boshlang'ich xom ashyo hamda materiallar ishlatish uchun ruxsat berilmaganligini, tayyor mahsulot esa sotish va etkazib berish uchun ruxsat berilmaganligini kafolatlaydi.

Har bir farmatsevtik korxonada o'z tuzilmasida sifatni nazorat qiluvchi ishlab chiqarish laboratoriyasiga ega bo'lishi kerak. Sifat nazorati texnologik jarayonlar (ishlab chiqarish) dan mustaqil ravishda faoliyat yuritishi zarur. Ishlab chiqarish laboratoriyasi korxonaning boshqa bo'limlaridan mustaqil bo'lishi, malakali va yetarli bilimga ega bo'lgan shaxs rahbarligi ostida va sinov markazi sifatida vakolatlangan holda ish yuritishi kerak.

Laboratoriyaning jihozlanishi, shuningdek, tuzilishi va shtatlar sonini belgilash uchun ishlab chiqarish xususiyati, hajmi va nazorat jarayonlarining murakkabligi hisobga olingan holda amalga oshiriladi.

Ishlab chiqarish zaruriyati va bajariladigan ish turidan kelib chiqqan holda ishlab chiqarish laboratoriyasi barcha zarur xonalarga ega bo'lishi kerak. Korxonada, ishlab chiqariladigan barcha mahsulotlarning sifatli nazoratini amalga oshirish uchun laboratoriyada belgilangan tartibga ko'ra zarur xonalar (kimyoviy nazorat bo'limi, mikrobiologik yoki farmakologik bo'limlar) bo'lishi talab qilinadi.

7.6. Farmatsevtik mahsulotlarni sertifikatlashtirish va sifatini boshqarish tizimi

Mahsulotni sertifikatlashtirish bo'yicha umumiy ma'lumotlar

Sertifikatsiya lotincha so'z bo'lib, "to'g'ri bajarilgan" degan ma'noni anglatadi. Mahsulot "to'g'ri bajarilganini" bilish uchun sertifikatsiya jarayoni amalga oshiriladi.

Sertifikatlashtirish – mahsulot, jarayon yoki xizmatning belgilangan talablarga muvofiqligini yozma ravishda tasdiqlash jarayonidir. Bunday tasdiqlanishning, shu jumladan, farmatsevtik mahsulot uchun ham ommaviy e'tirof etilgan turi – muvofiqlik sertifikatidir. "Muvofiqlik" atamasi belgilangan talablarda rioya etilishini anglatadi.

Muvofiqlikni tasdiqlash jarayoni uchinchi tomonning (sertifikatlashtirish idorasi) ishtirok etishini taqozo etadi. Sertifikatlashtirish idorasi (uchinchi tomon) – sotuvchi, ishlab chiqaruvchi (birinchi tomon) va iste'molchi (ikkinchi tomon) lardan mustaqil bo'lishi lozim.

Farmatsevtik mahsulot iste'mol tovarlarining o'ziga xos guruhini tashkil etadi, buning sababi shundaki, bu mahsulot sifatini faqat maxsus laboratoriya sinovlari, shu jumladan, kimyoviy, mikrobiologik va biologik tahlillar yordamida tasdiqlash mumkin. Yuqorida sanab o'tilgan sinovlar natijasida farmatsevtik mahsulotning belgilangan talablarga muvofiqligini – sifatini tasdiqlash uchun xizmat qiladi. Farmatsevtik mahsulotning sifatiga bo'lgan talablar sifat standartlarida (farmakopeya, farmakopeya maqolasi, vaqtincha farmakopeya maqolasi, korxonada farmakopeya maqolasi, farmatsevtik mahsulot spetsifikatsiyasi va h.k.) kabi me'yoriy – tahlil hujjatlarida aks ettirilgan.

Farmatsevtik mahsulotni sertifikatlashtirishning asosiy maqsadi – dori vositalari va tibbiy buyumlarning me'yoriy hujjatlar majburiy talablariga muvofiqligini isbotlashdir. Sertifikatlashtirish tizimini yaratish orqali bu jarayonni amalga oshirish qoidalarini belgilash va boshqarish amalga oshiriladi.

Farmatsevtika mahsulotlarini sertifikatlashtirishning huquqiy asosi O‘zR “Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to‘g‘risida”, “Oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va xavfsizligi to‘g‘risida”, “Iste‘molchilarning huquqlarini himoya qilish”, “Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to‘g‘risida” qonunlari, Vazirlar Mahkamasining 12.08.94 yil №409, 03.11.2002 yil № 342, 05.12.2002 yil № 427, 06.07.2004 yil №318, 05.08.2004 yil №373 qarorlari hisoblanadi.

Muvofiqlikni tasdiqlash o‘rnatilgan tartibda tashkil etilgan, o‘z ichiga qoidalar, yo‘riqnomalarni va boshqaruv organini mujassam qilgan sertifikatlashtirish tizimi orqali amalga oshiriladi.

Umumiy holatda sertifikatlashtirish tizimi quyidagilardan tashkil topgan:

- tizim faoliyati boshqaruvini va nazoratini olib boruvchi markaziy organ;

- sistema a‘zolari (sertifikatlash idoralari. sinov laboratoriyalari va nazorat organlari);

- muvofiqligini tasdiqlash bo‘yicha me‘yoriy hujjatlar; sertifikatlashtirish va inspeksion nazoratning tartib qoidalari.

Har qanday sertifikatlashtirish tizimida muvofiqlikni tasdiqlash va muvofiqligi to‘g‘risida ma‘lumot etkazish bo‘yicha ikki xil uslub qo‘llanadi: muvofiqlik sertifikati va muvofiqlik belgisi.

Muvofiqlik sertifikati – mahsulot yoki xizmatlarning muayyan me‘yoriy hujjatga muvofiqligini tasdiqlash uchun sertifikatlashtirish tizimining qoidalari bo‘yicha berilgan hujjat.

Muvofiqlik belgisi – sertifikatlashtirish tizimi qoidalari bo‘yicha qo‘llanadigan, ro‘yxatdan o‘tgan belgi. Mazkur belgi tegishli identifikatsiyalashtirilgan mahsulot yoki xizmatlar, aniq standartga yoki boshqa me‘yoriy hujjatga mos kelishga yetarlicha ishontiradigan, mahsulotga yoki xizmatlar hujjatiga qo‘yiladi. Mahsulotlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish ixtiyoriy va majburiy bo‘lishi mumkin. Ixtiyoriy sertifikatlashtirish, odatda, ishlab chiqaruvchi (birinchi tomon) tomonidan amalga oshiriladi va uning asosiy maqsadi mahsulotlar sifatli va raqobatbardosh ekanligini ko‘rsatish, xalqaro bozorga olib kirish uchun zamin yaratishga qaratilgan. Bunga GMP sertifikatiga ega bo‘lgan farmatsevtika korxonalari misol bo‘lishi mumkin.

Majburiy sertifikatlashtiriladigan mahsulotlarga inson sog‘ligi va faoliyati bilan bog‘liq, sifatsiz bo‘lsa, zarar yetkazishi mumkin bo‘lgan mahsulot va xizmatlar kiritiladi.

Majburiy sertifikatlashtirilishi lozim bo'lgan mahsulotlar (xizmatlar) ro'yxati o'rnatilgan tartibda, qonunchilikka muvofiq O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi (O'zR VM 2004-yil 6-iyun 318-sonli "Mahsulotlarni sertifikatlashtirish tartibini soddalashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarorining 1-ilovasi).

Xorijiy davlatlarda farmatsevtik mahsulotni sertifikatlashtirish amaliyoti

Farmatsevtik mahsulotning xavfsizligi va bezararligining nazorati barcha davlatlarda yo'lga qo'yilgan. Turli organlar va tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladigan xavfsizlik nazoratining juda ko'p usullari va jarayonlari ma'lum. Bularga turli standartlar (FDA, ISH, NASR, JCCT va h.k.) talablariga rioya etish bo'yicha davlat nazorati, sanitariya-gigiena nazorati, mutasaddi tashkilotlar nazorati va ishlab chiqarilgan mahsulotni qabul qilish nazorati (texnik-nazorat bo'limi va ishlab chiqarish sifatini nazorat qilish tizimlari) misol bo'ladi.

Sifatni nazorat qilish bo'yicha yaxshi rivojlangan qonunchilik mavjudligi va xususiy biznesning shakllangan an'analari sharoitida ishlab chiqarilgan farmatsevtik mahsulot sifati, bezararligi va sinovlari nazorati bo'yicha mas'uliyat ishlab chiqaruvchi korxonaga yuklatiladi.

Bu holatlarda ishlab chiqaruvchi ixtiyoriy sertifikatlashtirish ishlarini ko'pincha amalga oshiradi.

Davlat nazorat organlari, odatda, yalpi tekshiruvlarni o'tkazmaydi, faqat sifatsiz mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonaga nisbatan jabrlanuvchi taraf yoki uning vakili murojaat qilgan holatdagina belgilangan tartibda zaruriy jazo choralari ko'radi.

Shu bilan birga, Yevropa Hamjamiyatiga a'zo mamlakatlarning davlat organlari farmatsevtik mahsulot sifatining davomli nazorati mexanizmiga ega, shuningdek, bu mamlakatlarda farmatsevtik taqsimot kanallarining nazorati yo'lga qo'yilgan.

Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyat qoidasiga asoslangan holda Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining davlat nazorat organlari chegaralarda "uchinchi mamlakatlar"dan import qilinayotgan dori vositalarining seriyali nazoratini amalga oshiradi.

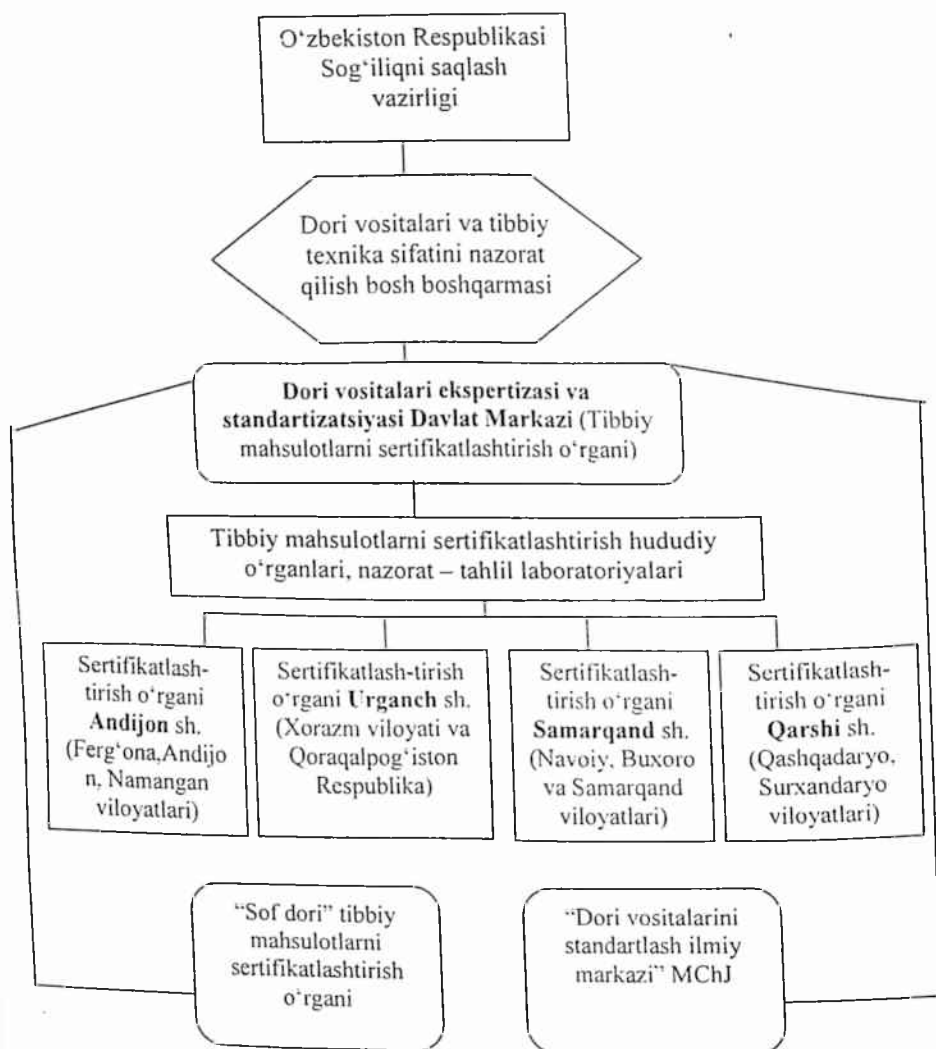
Farmatsevtik mahsulotni sertifikatlashtirish rivojlangan mamlakatlarda uzoq vaqtdan beri keng qo'llanadi, faqat bu tizim o'ziga xos nomlanishi va o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Buning yaqqol misoli

sifatida GMP sertifikatiga egalik qilish va GMP talablariga asoslangan ishlab chiqarishni olish mumkin.

Ba'zi davlatlar o'z hududida amal qiluvchi milliy standartlar yoki boshqa amaldagi texnik me'yorlarga muvofiq bo'lmagan mahsulotlar kirib kelishining oldini olish maqsadida qator xalqaro sertifikatlar (ISO, NET, GMP va b.)ni talab qilish orqali o'z bozorlarini himoya qiladi.

Aynan bir turdagi mahsulot sifat standartlari va me'yoriy texnik hujjatlarni rasmiylashtirish tartibi hamda sertifikatlashtirish jarayonlarini o'tkazish tartibi turli mamlakatlarda turlicha. Bu esa xalqaro savdo tizimida texnik to'siqlarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun mahsulotga ishlab chiqilgan standartlarning va sertifikatlashtirish qoidalarining uyg'unligi xalqaro bozorda raqobatchilarning teng huquqli hamkorligini ta'minlovchi va xalqaro miqyosda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

DORI VOSITALARI, TIBBIY TEXNIKA VA TIBBIY BUYUMLARNI SERTIFIKATLASHTIRISH TIZIMI

sertifikatlashtirish idoralari tomonidan buyurtmachiga sertifikatlashtirish sxemasiga asosan farmatsevtik mahsulotning yagona namunadagi muvofiqlik sertifikati beriladi. O'zbekiston Respublikasi hududida faqat muvofiqligi tasdiqlangan dori vositalarining savdosiga ruxsat etiladi.

Respublika farmatsevtika tizimida majburiy sertifikatlashtirish joriy etilishi dori vositalarini ishlab chiqaruvchi va distribyutsiyasi bilan shug'ullanuvchi korxonalariga sifatli mahsulot ishlab chiqarish va sotish bo'yicha mas'uliyat va majburiyat yuklaydi.

Dori vositalarini sifat standartlari talablariga muvofiqligini tekshirish bo'yicha sertifikatsiya sinovlari akkreditatsiyadan o'tgan dori vositalari sifatini nazorat qilish laboratoriyalarida o'tkaziladi. Hozir Respublikada akkreditatsiyadan o'tgan sinov laboratoriyalari va sertifikatsiya idoralari asosida faoliyat yuritayotgan sertifikatlashtirish tizimi shakllangan. Ularga quyidagi sertifikatlashtirish organlari kiradi:

O'zR SSV dori vositalari ekspertiza va standartizatsiya Davlat markazi qoshidagi tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirishning Markaziy idorasi;
DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Andijon filiali;
DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Urgench filiali;
DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Samarqand filiali;
DVESDM Markaziy sertifikatlashtirish idorasining Qarshi filiali;
Toshkent farmatsevtika instituti qoshidagi dori vositalari standartizatsiyasi ilmiy markazi (DVSIM);

MCHJ "S o f D o r i" tibbiy mahsulot sertifikatsiya organi.

Yuqorida ko'rsatilgan sertifikatlashtirish idoralari qoshida akkreditatsiyadan o'tgan sinov laboratoriyalari faoliyat yuritadi.

Markaziy idora sertifikatlashtirish tizimini bir markazdan turib muvofiqlashtiradi va faoliyatining nazoratini amalga oshiradi.

Dori vositalarining sertifikatlashtirilishini o'tkazish tartibi

Farmatsevtik mahsulotni sertifikatlashtirishni o'tkazish uchun yagona qoidalar belgilangan. Bu qoidalar mahalliy ishlab chiqarilgan va xorijdan keltiriladigan barcha farmatsevtik mahsulotga taalluqlidir.

Farmatsevtik mahsulotning sertifikatsiyasi "O'zstandart" agentligi tomonidan akkreditatsiyadan o'tgan tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirish idoralari tomonidan amalga oshiriladi. Farmatsevtik mahsulotni ishlab chiqarish va sifat tizimining sertifikatsiyasi esa sifat va ishlab chiqarish tizimini sertifikatlashtirish uchun akkreditatsiyadan o'tgan idoralar tomonidan o'tkaziladi. Sertifikatlashtirish sinovlari mazkur mahsulotni sertifikatlashtirishda me'yoriy hujjatlarda keltirilgan sinovlarni o'tkazish huquqiga ega bo'lib, texnik kompetentligi va mustaqilligi

bo'yicha akkreditatsiyadan o'tgan sinov laboratoriyalari va markazlari tomonidan amalga oshiriladi.

Sertifikatlashtirishni o'tkazish uchun buyurtmachi belgilagan tartibda "O'zstandart" agentligi tomonidan akkreditatsiyadan o'tgan tibbiy mahsulotlarni sertifikatlashtirish tizimiga kirgan sertifikatlashtirish idorasiga buyurtma beradi. Buyurtmaga quyidagi hujjatlarning nusxalari ilova qilinishi lozim:

- muvofiq faoliyat turi uchun berilgan litsenziya;
- ishlab chiqaruvchi korxonada o'tkazilgan tahlil natijalari keltirilgan bayonnomalar (mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun) yoki xorijiy firmalarning sifat tahlil natijalari me'yoriy hujjatlarga mosligi to'g'risidagi xulosalarni o'z ichiga olgan tahlil sertifikatlari;

-yo'l-transport hujjatlari (shchet-faktura, yukxati yoki invoys).

Sertifikatlashtirish idorasi buyurtmachi tomonidan taqdim etilgan buyurtma asosida buyurtmani ro'yxatdan o'tkazadi, sertifikatsiya sxemasini tanlaydi va sinovlarni o'tkazish uchun dori vositalaridan namuna oladi. Dori vositalarining namunalari sertifikatlashtirish sinovlari uchun me'yoriy hujjatlarda keltirilgan ko'rsatkichlar bo'yicha tahlilni o'tkazish uchun zarur bo'lgan miqdorda tanlab olinadi. Arbitraj tahlilini o'tkazish zarurati bo'lganida to'liq ikki martali tahlilni o'tkazish uchun qo'shimcha namuna olinadi.

Namunalarni tanlash, ularning yorliqlanishi va tamg'alanishi. shuningdek, ularni sinov joylariga etkazib berish jarayonlari sertifikatlashtirish idorasi tomonidan buyurtmachi ishtirokida amalga oshiriladi. Bunda namuna olish dalolatnomasi ikki nusxada tuziladi. Namunaning olinishi va saqlanishining to'g'ri amalga oshirilishi uchun javobgarlik sertifikatlashtirish idorasi zimmasiga yuklatiladi.

Bojxona ta'minoti ostidagi import bo'yicha keltirilgan dori vositalari namunalarni olish sertifikatlashtirish idorasining vakili, bojxona nazoratchisi va mahsulot egasining ishtirokida amalga oshiriladi. Bunda dalolatnoma uch nusxada tuzilib, ikkinchi nusxasi bojxona organiga topshiriladi.

Dori vositalarini sertifikatlashtirish idorasi sinovlarni amalga oshirish uchun namunalarni akkreditatsiyadan o'tgan laboratoriyaga beradi. Mazkur sinov laboratoriyasi dori vositalarining tahlilini o'tkazadi, tahlil natijalarini o'rganib, tahlil bayonnomasini rasmiylashtiradi va sertifikatlashtirish idorasiga yuboradi. Mahalliy va xorijiy dori vositalarining sertifikatlashtirish jarayonidagi sifat nazorati O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan mazkur dori vositasini qayd etish vaqtida

tasdiqlangan me'yoriy hujjatlar (sifat standartlari) asosida o'tkazilishi zarur.

Bir vaqtning o'zida dori vositasining 5 tadan ortiq seriyasi sertifikatlashtirish uchun topshirilsa, sifat nazorati barcha ko'rsatkichlar bo'yicha dori vositalari seriyasining miqdoriga ko'ra tanlanma usulda (har bir uchinchi, beshinchi va h.k. seriyalar uchun) amalga oshiriladi. Ijobiy natijalar kuzatilsa, qolgan seriyalarning sifat nazorati "Tasvirlanishi", "Qadoqlanishi", "Yorliqlanishi", zarur bo'lganda "Chinligi" ko'rsatkichlari asosida o'tkaziladi.

Dorivor o'simlik xom ashyosining 5 tadan ortiq seriyasi bir vaqtda sertifikatlashtirish uchun topshirilsa, sifat nazorati barcha ko'rsatkichlar bo'yicha partiya hajmiga ko'ra har bir seriyadan tanlov usulida amalga oshiriladi. Tahlil natijasida ijobiy natijalar aniqlansa, qolgan seriyalarning sifat nazorati "Chinligi", "Maydalanganlik darajasi", "Namlilik", "Ombor zararkunandalari bilan zararlanish darajasi" va zarur bo'lganda, "Radioktivlik" ko'rsatkichi bo'yicha olib boriladi.

In'eksiya uchun dori vositalari va ko'z tomchilari qo'shimcha ravishda chinlik, rN, ranglilik, tiniqlilik ko'rsatkichlari bo'yicha seriyali majburiy nazorat qilinadi. Zarur bo'lganda in'eksion dori vositalarining tahlili "Sterillik" ko'rsatkichi bo'yicha ham tahlil qilinadi. Bu holda muvofiqlik sertifikatini dori vositalarining butun keltirilgan partiyasiga beriladi.

Infuzion, zarur bo'lganda, in'eksion dori vositalari qo'shimcha ravishda "Pirogenlik" ko'rsatkichi bo'yicha tahlildan o'tkaziladi.

GMP sifat sertifikatiga ega, shuningdek, mahsulotni barcha belgilangan qonun-qoidalar asosida to'g'ridan-to'g'ri keltirish kontraktlari asosida olib keluvchi xorijiy ishlab chiqaruvchilarning dori vositalarining sifat nazorati "Tasvirlanishi", "Qadoqlanishi", "Markirovka" va zarur bo'lganda, "Chinlik" ko'rsatkichlari bo'yicha amalga oshirilishi mumkin.

Ishlab chiqaruvchi korxonaning sertifikatini mavjud bo'lmaganda yoki taqdim etilgan analitik pasportda me'yoriy hujjatlarda ko'zda tutilgan barcha ko'rsatkichlar to'liq ko'rsatilmaganda, dori vositalarining sifat nazorati barcha ko'rsatkichlar bo'yicha olib boriladi.

Quyidagi farmatsevtik mahsulot barcha ko'rsatkichlar bo'yicha majburiy nazoratdan o'tkaziladi:

- dori vositalarini ishlab chiqarishda ishlatiladigan substansiyalar (dori moddalarini);
- belgilangan ro'yxatga rasman kiritilgan giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar;

- narkoz (shu jumladan, ingalyatsion narkoz) uchun ishlatiladigan dori vositalari (kislrod va azot (III)-oksiddan tashqari);
- rentgenokonstrast vositalar.

Sertifikatlashtirish tahlilining ijobiy natijalari asosida sertifikatlashtirish idorasi dori vositalari uchun muvofiqlik sertifikatini rasmiylashtiradi, uni O‘zbekiston Respublikasi Milliy sertifikatlashtirish tizimining davlat reestriga qayd etadi va buyurtmachiga beradi.

Dori vositasining sifat ko‘rsatkichi me‘yoriy hujjatlar talabiga nomuvofiqligi aniqlangan holatda, sinov laboratoriyasi sinov bayonnomasi bilan birga xulosani sertifikatlashtirish idorasiga yuboradi. Bu holatda sertifikatlashtirish idorasi nomuvofiqlik bayonnomasini rasmiylashtiradi va bu to‘g‘rida 3 kun ichida ta‘minotchi (ishlab chiqaruvchi), “O‘zstandart” agentligi, O‘zbekiston Respublikasi bojxona idoralari va O‘zbekiston Respublikasi SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasiga xabar beradi.

Dori vositalarini sertifikatlashtirish vaqtida belgilangan talablarga muvofiqligini kelgusida tasdiqlanishi maqsadida sertifikatlangan mahsulotning nazorati sertifikatlashtirish idorasi tomonidan o‘tkaziladi. Sertifikatga ega dori vositalari bo‘yicha inspeksion nazorat kamida yiliga bir marta amalga oshiriladi. Inspeksion nazorat natijalariga asosan sertifikatlashtirish idorasi mazkur dori vositalariga berilgan muvofiqlik sertifikati amal qilishini to‘xtatib qo‘yishi yoki uni bekor qilishi mumkin.

Sertifikatlashtirish sxemalari

1-sxema. Mahsulot namunalari sinovlarining ijobiy natijalari asosida uning majburiy ko‘rsatkichlar va birinchi navbatda, bezararligi bo‘yicha muvofiqligini baholashni ko‘zda tutadi. Mazkur sxema buyicha nazorat qilingan mahsulot sertifikat bilan birga, muvofiqlik belgisi bilan yorliqlanishi ta‘minlanadi buyurtmachining buyurtmasida mahsulot uchun me‘yoriy xujjat aniq belgilanmagan hollarda ham qo‘llanadi.

2-sxema. Akkreditatsiyadan o‘tgan laboratoriyalarda majburiy ko‘rsatkichlar asosida mahsulot sinovini o‘tkazish, keyinchalik ham, savdo tizimidan saralab olingan tanlanma mahsulot sifatini davriy ravishda nazorat qilish jarayonlarini.

3-sxema. Mahsulotning sifat nazorati ro‘yxatidan tashqari, sertifikatlashtirish idorasi tomonidan buyurtmachining ishlab chiqarish va sifat menejmenti tizimini nazoratini ko‘zda tutadi (agar korxonada sifat tizimining ishlab chiqilgan va sertifikatlashtirilgan bo‘lsa). Mazkur sxema

asosida mahsulotga muvofiqlik belgisi berilib, korxonada davriy ravishda inspeksion nazoratni o'tkazish maqsadida mahsulot sinovlari amalga oshiriladi.

4-sxema. Sertifikatlashtirish idorasi akkreditatsiyadan o'tgan laboratoriyada o'tkazilgan sinovlar bayonnomasi asosida muvofiqlik va -gigienik sertifikatni berish bilan birga, ishlab chiqaruvchi korxonada va savdo tizimidan tanlab olingan namunalar sinovlarini o'tkazish orqali sertifikatlangan mahsulotning inspeksion nazoratini ko'zda tutadi. Mahsulotning saqlanish muddati asosida nazoratning davriyligi belgilanadi. Mazkur sxemada mahsulotning muvofiqlik belgisi bilan yorliqlanishi ham ko'zda tutiladi.

5-sxema. Sertifikatlashtirish idorasi mahsulot sinovlari bilan birga, ishlab chikarish yoki sifat menejmenti tizimining nazorati va bu nazoratdan keyingi sertifikatlashtirilgan mahsulot va ishlab chiqarish jarayonining inspeksion nazoratini ham ko'zda tutadi. Bu sxemada ishlab chiqarish holati nazoratida ishlab chiqarish (sifat) tizimlari sertifikatsiyasi bo'yicha ekspertlarning ishtiroki zaruriy shart hisoblanadi.

6-sxema. Sifat menejmenti tizimini baholash va keyinchalik uning inspeksion nazorati uchun "O'zstandart" agentligi tomonidan akkreditatsiyadan o'tgan sifat menejmenti tizimini sertifikatlashtirish organi jalb etiladi va shu bilan 5-sxemadan farqlanadi.

7-sxema. Asosan import mahsulotlar partiyasini sertifikatlashtirish uchun qo'llaniladi. Bu sxema bo'yicha sertifikatlashtirish idorasi, odatda, o'zining akkreditatsiyadan o'tgan laboratoriyasiga me'yoriy xujjatlar talablariga asosan mahsulot identifikatsiyasini, seriyadan namunalar tanlab olishni va keyinchalik amalga oshiriladigan sinovlarni olib borish uchun ko'rsatma beradi.

8-sxema. Yakka holda ishlab chiqaruvchi, import qilinuvchi yoki sotiluvchi mahsulotning sinovlarini amalga oshirishda qo'llaniladi. Bunda sinovlar, baholash va sertifikat muayyan bir mahsulotga oid bo'lib, keyinchalik buyurtmachi tomonidan sertifikatlangan mahsulotning muvofiqlik belgisi bilan yorliqlanish amalga oshiriladi.

9-sxema. Mahsulot sifatining belgilangan talablarga muvofiqligini tasdiqlovchi ta'minotchining deklaratsiyasi va unga ilova qilingan me'yoriy xujjatlar muvofiqligining isboti sifatida qo'llaniladi. Bu sxema bilan buyurtmachi akkreditatsiyadan o'tgan laboratoriyada sinovlarning o'tkazilishi yoki sifat menejmenti tizimini sertifikatlashtirishni yohud ham unisi, ham bunisining o'tkazilishini ta'minlab, keyinchalik deklaratsiya qabul qilib, standartlashtirish idorasiga sertifikatsiyaga buyurtma beradi.

9-sxemani qo'llashning zaruriy sharti - buyurtmachida mahsulotning belgilangan talablarga muvofiqligini bilvosita yoki bevosita tasdiqlovchi barcha xujjatlar bo'lishidir. Agar mazkur shart bajarilmasa, sertifikatlashtirish idorasi buyurtmachiga mahsulotni boshqa sxema bo'yicha sertifikatlashtirishni taklif etadi.

«Bir turdagi mahsulotlarni majburiy sertifikatlashtirish qoidalari»ning VI bandiga muvofiq («O'zstandart» agentligi tomonidan 2005-yil 7-sentyabrda 340-sonli buyruq bilan tasdiqlangan) O'zbekiston Respublikasida farmatsevtik mahsulotlarga faqat 3, 4 va 7-sxemalar qo'llanishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida dori vositalarini sertifikatlashtirish, asosan, mahsulot partiyalarini sertifikatlashtirish yo'li bilan amalga oshiriladi (7-sxema), bu Respublikada sotilayotgan dori vositalarining asosiy qismi yaqin va uzoq xorijiy mamlakatlardan import qilinishi bilan bog'liqdir.

Farmatsevtik bozorning ko'p qismini egallagan mahalliy va xorijiy farmatsevtik korxonalar uchun ishlab chiqarish holatining nazoratini o'z ichiga olgan sxemaning qo'llanishi maqsadga muvofiqdir (3, 4-sxemalar). Bunda korxonaga seriyali ishlab chiqarish uchun muvofiqlik sertifikati taqdim etiladi va korxonaga o'z mahsulotining seriyaviy nazoratidan ozod etiladi. Sertifikat uch yil muddatga beriladi, mahsulotga muvofiqlik belgisi bilan yorliqlanishi mumkin. Bunda ishlab chiqarishning sifat nazorat tizimi mavjudligi yoki "Sifatli ishlab chiqarish amaliyoti" (GMR) talablariga muvofiqligi asosiy shart hisoblanadi.

Har bir muayyan holatda qo'llanishi mumkin bo'lgan sertifikatlashtirish sxemasi sertifikatsiya idorasi tomonidan buyurtmachining taklifi, keltirilgan mahsulotlarning xajmi va muddati, sinov usullari, mazkur mahsulotni ishlab chiqarish va iste'molining o'ziga xos taraflarini hisobga olgan holda belgilanadi.

Buyurtmachi muvofiqlik sertifikati bo'lgan va muvofiqlik belgisi bilan yorliqlangan mahsulotni reklama qilish huquqiga ega. Majburiy sertifikatlashtirishdan o'tishi lozim bo'lgan, ammo sertifikatga ega bo'lmagan mahsulotni reklama qilishga ruxsat etilmaydi.

7.7. Dori vositalarini qalbakilashtirish muammolari

Farmatsevtika bozorida iste'molchilar huquqini himoyalashning asosiy tamoyili dori vositalarining sifati va bezararligini ta'minlashdir.

O'zbekiston Respublikasining 1996-yil 26-aprelda chiqarilgan "Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonuniga

asosan harid qilinayotgan tovarlarning sifati va bezararligini ta'minlab berilishi - iste'molchilarning asosiy huquqi hisoblanadi.

Dori vositalarining sifati ta'minlash muhim tibbiy-ijtimoiy va iqtisodiy muammo bo'lib, dori vositalarining yaratilishidan to bevosita iste'molchiga yetib borishigacha bo'lgan hamma bosqichlarda turli omillar majmuini hisobga olishni talab qiladi. Turli muassasalar - ishlab chiqaruvchi korxonalar, davolash-profilaktika muassasalari, dori vositalari bilan ulgurji va chakana savdo qiluvchi tashkilotlar dori vositalari sifati ta'minlashga o'z hissalarini qo'shadilar. Dori vositalarini bozorga chiqarishda asosiy ko'rsatkichlar ularning sifatligi, samarali va bezarar bo'lishidir.

Bozor munosabatlari sharoitida dori vositalari sifati nazorat qilish davlat tomonidan tartibga solinishi zarur. Bu dori vositalari sifati baholashda yagona davlat siyosatini ta'minlash va iste'molchilarning huquq - manfaatlarini himoya qilish maqsadida amalga oshiriladi.

Ko'pchilik mamlakatlarda dori vositalarining sifati bevosita davlat organlari tomonidan nazorat qilinadi. Oxirgi yillarda dori vositasi sifati kafolatlashga qaratilgan bir qancha zarur chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda. Resurslarni bir tizimga keltirish va hamkorlikdagi harakatlar dori vositalari sifati ta'minlashning samarali konsepsiyasini shakllantirishga imkon beradi.

O'zbekiston Respublikasi farmatsevtika bozorida dori vositalarini qalbakilashtirish muammosi va uning holati

XX asr oxirida Butun jahon hamjamiyati farmatsevtik bozorga qalbaki dori vositalarining kirib kelishi kabi katta muammoga to'qnashdi. Qalbakilashtirish to'g'risidagi birinchi ma'lumotlar Jahon Sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan 1982-yilda aniqlangan. Dori vositalarini qalbakilashtirish muammosi hozir butun dunyo uchun dolzarb bo'lib turibdi. Xalqaro farmatsevtik ishlab chiqaruvchilar assotsiatsiyasi ma'lumotlariga ko'ra, qalbakilashtirilgan dori vositalari rivojlangan mamlakatlar farmatsevtik bozori ulushining 5-8% ini tashkil etadi.

Bundan 6 - 8 yil avval dori vositalari sifatining kuchli nazorati tashkil etilgan O'zbekiston Respublikasini ham dori vositalarini qalbakilashtirish muammosi chetlab o'tmadi. Birinchi qalbaki dori vositasi to'g'risidagi ma'lumot 1998-yil Krasnoyarskning "Krasfarma" farmatsevtik zavodi ishlab chiqargan, qon o'rmini bosuvchi qalbaki "Poliglyukin" dori vositasi asosida aniqlangan. O'zbekiston Respublikasi SSV ma'lumotiga ko'ra qalbaki dori vositalar miqdori 1998-yilga nisbatan bir necha marta oshgan.

Hozir O'zbekiston farmatsevtika bozorida barcha farmakoterapevtik guruhlar bo'yicha qalbaki dori vositalari aniqlangan. Ularni aniqlash ko'rsatkichlari o'rtacha quyidagi guruhlar asosida taqsimlanadi:

- antibakterial vositalar - 47,8%;
- me'da-ichak tizimiga ta'sir qiluvchi dori vositalari – 13,5%;
- analgetiklar - 10,9%;
- to'qimalar almashinuviga ta'sir qiluvchi vositalar - 9,5%
- zamburug'larga qarshi vositalar - 7,7%
- gormonal vositalar - 5,6%
- boshqa dori vositalari - 5%

Dori vositalarini qalbakilashtirish muammosi ko'lamlari haqida ma'lumotlar hozircha yetarli emas. Hozir bu muammo rivojlangan mamlakatlar bilan bir qatorda, rivojlanib kelayotgan mamlakatlarga ham ta'sir qilmoqda. Bu muammo ko'proq dori vositalarini ishlab chiqarish, importi, tarqatilishi, yetkazib berish tizimining tartibga solinishi va nazorati kuchsiz bo'lgan mamlakatlarda ko'proq kuzatiladi.

Qalbaki dori vositalari miqdorining ko'payishiga bir qancha omillar ta'sir qiladi. Bu omillar yaxshilab o'rganib chiqilib, muammoni Davlat miqyosida belgilab, dori vositalarini taqsimlash tizimida qalbakilashtirishning oldini olish bo'yicha samarali dasturlar ishlab chiqilishi kerak. Quyida qalbakilashtirilishga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar keltirilgan:

- qonun bazasining yetarli emasligi. Har bir mamlakatda dori vositalari qalbakilashtirilishining oldini olish va bu muammoni bartaraf etishga qaratilgan qonunlar mavjud bo'lishi kerak. Agar dori vositalarini ishlab chiqarish va sotish jarayonlarini nazorat qiluvchi qonunlar yetarli bo'lmasa yoki umuman yo'q bo'lsa, qalbakilashtirish jazosiz qolishi mumkin.

- amaldagi qonunlarning yetarli darajada qo'llanilmasligi.

Mavjud qonunlarning so'zsiz bajarilishi yo'lga qo'yilmaganligi qalbakilashtirish kabi jinoyatlarning sodir bo'lishiga olib keladi, chunki bu holda jinoiy javobgarlik yoki jazodan qo'rqish hissi bo'lmaydi.

- jazo sanksiyalarining kuchsizligi.

Dori vositalari to'g'risidagi qonunchilikni buzganlik uchun jazo sanksiyalari yumshoqligi yoki umuman jazolanmasligi qalbakilashtirishga olib keladi.

- ko'p sonli vositachilar ishtirokidagi kelishuvlar.

Mahsulot ko'plab vositachilar yoki rasmiy kelishuvlardan o'tsa va nazorat tizimi yetarli bo'lmasa, bu holatda dorilarni qalbakilashtiruvchilarga bozorga o'z mahsulotlarini kiritishga qulay imkoniyat yaratiladi.

- talabning taklifdan yuqoriligi.

Dorilarga talabning taklifdan ustunligi qalbakilashtirishga olib keluvchi omil hisoblanadi. Chunki, bu holatda qalbaki mahsulotni ishlab chiqarish va sotish katta foyda olish imkonini beradi. Ba'zan dorilarga talabning ortishi dorilarning kerak bo'lmagan hollarda ham iste'mol qilinishi tufayli yuzaga keladi.

- narhlarning yuqoriligi.

Dorilar narxining yuqoriligi va narxlar orasida katta farq bo'lishi arzonroq qalbaki dori vositalarini bozorga kiritish imkonini beradi;

- dorilarni noqonuniy ishlab chiqarilishining mukammallashuvi.

Dori vositalarini ishlab chiqarish va qadoqlash uchun taklif etilayotgan murakkab zamonaviy asbob-uskunalarining paydo bo'lishi qalbaki dorilarni haqiqiyalaridan farqlashni murakkablashtirdi. Chunki, bu holat dorilarni qalbakilashtiruvchilarga haqiqiy dori vositalariga aynan o'xshash bo'lgan qalbaki dori vositalarini chiqarish imkonini berdi;

- manfaatdor tomonlar orasidagi samarasiz hamkorlik.

Ulgurji ta'minotchilar va ishlab chiqaruvchilarning tegishli nazorat organlariga dori vositalarini qalbakilashtirish holatlari to'g'risida ma'lumotlarni berish istagining yo'qligi milliy hokimiyat organlariga ushbu faoliyatni to'xtatishga imkon bermayapti.

- eksport qiluvchi mamlakatlar tomonidan va erkin savdo zonalarida nazoratning mavjud emasligi;

Eksport uchun ishlab chiqariladigan farmatsevtik vositalar mazkur mamlakat o'zi uchun ishlab chiqargan dori vositalariga qabul qilingan standart bo'yicha nazorat qilinmaydi. Bundan tashqari, xorijiy mamlakatlar uchun mo'ljallangan dorilar nazorati kuchsiz bo'lgan erkin savdo zonalarida orqali eksport qilinadi. Bu esa shu zonalarda qayta qadoqlash va yoriqlash imkonini beradi. Natijada qalbaki dorilar savdosi ko'payadi.

Qalbaki dori vositalari to'g'risida tushuncha

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, qalbakilashtirilgan dori vositalari dunyoning deyarli barcha mamlakatida aniqlangan. 1992-yil Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti bilan xalqaro farmatsevtik ishlab chiqaruvchi firmalar assotsiatsiyasi hamkorlikda o'tkazgan dori vositalarini qalbakilashtirish muammolariga bag'ishlangan I-xalqaro anjumanda "qalbaki dori vositasi" tushunchasiga ta'rif berildi.

"**Qalbaki dori vositasi** - bu oldindan ko'zda tutilgan holda va aldov yo'li bilan chinligi / yoki olinish manbalari bo'yicha yolg'on yoriqlar bilan ta'minlangan farmatsevtik mahsulotdir". Qalbakilashtirish nafaqat

original vositalar, balki generik dori vositalariga ham taalluqli bo'lishi mumkin. Qalbaki dori vositalariga kerakli ingredientli yoki boshqa ingredientli, aktiv ingredient yoki bo'lgan yoki keragidan kam miqdorda aktiv ingredient saqlagan hamda qalbaki qadoqlangan dori vositalari kiradi.

Farmatsevtik bozor tizimiga qalbaki mahsulotlarning kirib kelishi natijasida quyidagi nojo'ya holatlar kuzatilishi mumkin:

- Dori vositasi tarkibida asosiy ta'sir qiluvchi moddaning kam miqdorda bo'lishi yoki umuman bo'lmazligi natijasida bemor organizmida tegishli farmakoterapevtik ta'sir vujudga kelmaydi.

- Agar vosita tarkibida yorliqda ko'rsatilmagan ta'sir qiluvchi modda bo'lsa saqlasa, bemor organizmiga salbiy ta'sir qiluvchi zaharli yoki keraksiz biologik faol moddaning tushib qolishiga olib keladi.

- Rasmiy ishlab chiqaruvchilar va ularning mahsulotiga nisbatan ishonchning susayishi kuzatiladi.

- Ishlab chiqaruvchi firmalar va davlat muassasalariga iqtisodiy zarar yetadi.

Qalbakilashtirilgan dori vositalarining tasniflanishi

O'zbekiston Respublikasiga kirib kelgan va sotilgan qalbaki dori vositalari ishlab chiqarilish sharoitlariga ko'ra 6 guruhga bo'linadi:

Birinchi guruh - ta'sir qiluvchi moddasi umuman bo'lmagan dori vositalari. Bunday dori vositalarini "platsebo" (bo'sh vositalar) deb ataladi. Bu dori vositalarini ishlab chiqarishda, odatda, oddiy neytral komponentlar (talk, ohak, bo'r va h.k.) hamda tabiiy bo'yoqlar (lavlagi, sabzi va boshqalar) qo'llanadi. Bunday qalbakilashtirish turi kam uchraydi va qalbaki vosita originaldan oson farqlanadi. Bu dori vositalari nisbatan xavfsiz bo'lsada, lekin davolanish jarayonida samara bermaydi. Bu usul bilan, asosan, tabletkalar hamda surtma dori va gellar qalbakilashtiriladi.

Ikkinchi guruh - bu guruh vositalari tarkibiga asosiy ta'sir qiluvchi modda o'rniga boshqa unga o'xshash ingredientlar kiradi, ya'ni asosiy ta'sir qiluvchi modda o'rniga arzonroq, ammo samarasizroq modda kiradi. Ko'pincha arzonroq dori vositasining yorliqlanishi qimmatbaho vositaning yorliqlanishiga almashtiriladi. Masalan: oddiy fiziologik eritma flakoniga samarali og'riq qoldiruvchi yoki onkologik vositalarning yorliqlari yopishtiriladi. Bunday guruh dorilar xavfli bo'lib, kutilayotgan terapevtik ta'sirni ko'rsatmaydi.

Uchinchi guruh - bu guruh vositalari yorlig'ida ko'rsatilgan asosiy ta'sir qiluvchi moddadan olinishi bo'yicha farqlanadigan modda saqlaydi. Tekshirish natijasida dori vositasining tarkibi mos keladi. Ammo baribir

vosita qalbaki bo'ladi. Masalan: Bayer (Germaniya) konsernining aspirin qutichasiga mahalliy ishlab chiqarilgan atsetil salitsil kislotasi solingan bo'ladi. Bu guruh dorilari bemorga katta ziyon keltirmaydi, ammo ko'p hollarda qo'llanayotgan vositaning terapevtik ta'siri past bo'ladi.

To'rtinchi guruh - bu guruh vositalari o'z tarkibida aniq miqdorda ta'sir qiluvchi moddalarini saqlab, ammo birlamchi qadoqlash bo'yicha originaldan ayrim elementlari bilan farq qiladi. Masalan: "Aventis" firmasining "Klaforan", "Xinoin" firmasining "Noshpa" vositalari originallariga mos keladigan holda qalbakiligi aniqlangan. Bu guruh vositalaridan bemor terapevtik samarani olishi mumkin, ammo dori vositalarini qonuniy ishlab chiqaruvchilari katta ziyon ko'radilar.

Beshinchi guruh "yarimqalbaki" vositalar deb yuritiladi, ular yetarli sifat darajasiga ega, qonuniy ishlab chiqariladigan korxonada nomidan ishlab chiqariladi, nomlanishi, tarkibi va o'rovlari taniqli firmalarning "Brend"lari bo'lgan original vositalariga o'xshash bo'lib, ammo ularni sotishda original vositalarni ishlab chiqaruvchilarning intellektual mulkka bo'lgan huquqlari buziladi. Masalan: "Shering Plau" firmasining "Selestoderm" vositasiga dizayni va upakovkasi bo'yicha o'xshatib "Selektoderm" nomli vositani boshqa firma ishlab chiqargan.

Oltinchi guruh nusxa vositalari bo'lib, tarkibida kerakli ta'sir qiluvchi moddalarning aynan o'zi va kerakli miqdorda bo'ladi, ular zamonaviy texnologiyasi bo'lgan ishlab chiqaruvchi korxonalarda (ba'zida ishlab chiqaruvchilar o'zi tomonidan) ishlab chiqariladi. Oxirgi uchta variantdagi qalbaki dorilar katta yoki kichik qonuniy ishlab chiqaruvchi farmatsevtik korxonalar uchun xosdir. Bu hol, ko'pincha, taniqli firmalarning u yoki bu hududdagi filiallarida kuzatiladi. Bu nushalar farqlanishi murakkab bo'lgan qalbaki dori guruhidir. Bunday vositaning originaldan farqini faqat maxsus kimyoviy laboratoriyada amalga oshirish mumkin.

Yuqorida ko'rsatilgan qalbaki dori vositalarining barcha guruhlari sog'liq uchun zarar keltiradi, chunki ular qonuniy sifat nazorati ro'yxatidan o'tmaydi.

Qalbaki dori vositalarining standartga muvofiq kelmaslik ko'rsatkichlari

Qalbakilashdirilgan dori vositalari me'yoriy hujjatlarning asosan beshta ko'rsatkichi talabiga javob bermaydi: "jihozlash", "yorliqlanishi", "tashqi ko'rinishi", "chinligi" va "ta'sir etuvchi moddalar miqdori". Dori vositasining birinchi uchta ko'rsatkich bo'yicha standartga muvofiq

kelmasligini vizual aniqlash mumkin. Quyida qalbakilashtirishning tez-tez uchraydigan belgilarini keltiramiz.

“Yorliqlanishi” bo‘yicha qalbakilashtirilgan dori vositalarining asl nusxalardan asosiy farq qiladigan belgilari quyidagilar: ko‘p hollarda yorliqlarning kseronusxa bo‘lishi, shtrix-kodlari, ishlab chiqaruvchi korxonaning nomi, qayd etish raqami bo‘lmasligi, yozuvlarning noaniq va notekis bo‘lishi, ayrim hollarda grammatik hatoliklar uchrashi yoki ayrim xarflari belgilangan tartibda bosilmaganligidir.

“Jihozlash” ko‘rsatkichi bo‘yicha quyidagi belgilar bilan farqlanadi: ikkilamchi joylash qutisining notekis elimlanganligi, “ishlatish bo‘yicha yo‘riqnoma”ning qutilarga aksariyat holda notekis joylashtirilganligi.

“Tasvirlanishi” ko‘rsatkichi bo‘yicha dori shaklining rangi originaldan farq qiladi, ko‘p hollarda to‘qroq, tabletkalarning yuzasida yot dog‘lar bo‘ladi, ampulalar nostandart, turli o‘lchamlarda, bir xil to‘ldirilmagan va nuqsonli kavsharlangan, yorliqlar notekis yelimlangan bo‘lishi mumkin.

Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasida aniqlangan qalbaki dori vositalarining tahlil natijalari bo‘yicha salmog‘ini quyidagicha taqsimlash mumkin:

Tashqi ko‘rinishi, jihozlanishi va yorliqlanishi – 50–60%.

Chinligi – 25–35%.

Miqdoriy tahlili – 5–10%.

Boshqa ko‘rsatkichlar – 1–2%.

Yuqori texnologiyaga ega bo‘lgan qalbaki dori vositalarini faqat mutaxassislargina asl nusxadan farqlay oladilar, chunki ular maxsus aniqlanadigan ayrim ko‘rsatkichlar bilan farqlanadilar. Bunday qalbaki dorilar dorixona tarmog‘ida tez-tez uchrab turadi.

Barcha dori vositalarini qalbakilashtirish holatlari «Dori-Darmon» AK tizimidagi nazorat - tahlil laboratoriyasida hamda Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasining sertifikatlashtirish idorasi tomonidan aniqlanmoqda. Qalbaki dori vositalarining asosiy qismi Respublikamizga xorijdan (Hindiston, Xitoy, Polsha va MDX mamlakatlaridan kirib keladi). “Pliva”, “Aventis”, “Ebeve”, “Novartis”, “Elay-Lilli” va boshqa xorijiy ishlab chiqaruvchi firmalarning qalbakilashtirilgan dori vositalari ham O‘zbekistonda aniqlangan. Shu bilan birga, Rossiyaning “Biosintez” OAJ, “Krasfarma” OAJ, “Bioximik” OAJ, “Ay Si En Tomsk ximfarmzavod” OAJ kabi ishlab chiqaruvchi firmalarning qalbaki dorilari ham farmatsevtik bozorimizda uchraydi.

O‘zbekiston Respublikasi farmatsevtika bozoridagi dori vositalarini qalbakilashtirishning oldini olish chora-tadbirlari

Hozir O‘zbekiston farmatsevtika bozoriga sifatsiz dori vositalari kirib kelishining oldini olish maqsadida bir qator chora-tadbirlar ko‘rilgan. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 5-dekabrda “O‘zbekiston Respublikasiga iste‘mol tovarlari olib kelishni takomillashtirish chora-tadbirlarini amalga oshirish to‘g‘risida” 427-sonli Qarori va “Dori vositalarini sertifikatlashtirishni o‘tkazish qoidalari” bu yo‘nalishdagi asosiy hujjatlar bo‘lib hisoblanadi.

Iste‘molchilar huquq va manfaatlarini himoyalash, aholini sifatli va bezarar dori vositalari bilan ta‘minlashning yagona davlat siyosatini amalga oshirish maqsadida 2003-yil 1-yanvardan boshlab O‘zbekiston Respublikasida sertifikatlashtirish idorasi tomonidan dori vositasining muvofiqlik sertifikati joriy etildi. Faqat shu muvofiqlik sertifikatiga ega bo‘lgan dori vositalari O‘zbekiston Respublikasi hududida sotilishiga ruxsat etiladi. Dori vositalarining belgilangan sifat standartlariga muvofiqligi “Dori vositalari ekspertizasi va standartlash Davlat markazi”ning akkreditatsiyadan o‘tgan va boshqa vakolatli laboratoriyalarda tekshiriladi.

Sertifikatlashtirish jarayonini osonlashtirish maqsadida viloyatlarda sertifikatlashtirish idoralari tashkil etilgan. Andijonda (Farg‘ona, Andijon, Namangan viloyatlari uchun), Urganchda (Xorazm viloyati va Qoraqalpog‘iston Respublikasi uchun), Samarqandda (Samarqand, Navoiy, Buxoro viloyatlari uchun), Qarshida (Qashkadaryo va Surxondaryo viloyatlari uchun). Yuqoridagi idoralar tomonidan berilgan muvofiqlik sertifikatlari MDH davlatlarida tan olinadi.

Shu yo‘l bilan Respublikaga nostandart dori vositalari kiritilishiga o‘ziga xos to‘siq qo‘yilmoqda. Lekin, majburiy sertifikatlashtirish hamma muammolarning yechimi bo‘la olmaydi. Farmatsevtik bozorga qalbaki mahsulotlar kirib kelishini oldini olishning samarali usullarini o‘z ichiga olgan bir qator chora-tadbirlar ishlab chiqish kerak. Hozirgi kunda qalbaki dori vositalari haqidagi ma‘lumotlar, axborotlar ommaviy axborot vositalari (radio, televidenie, matbuot) yordamida mutaxassislarga muntazam ravishda yetkazilmoqda. Dori vositalarini qalbakilashtirish muammosi yechimini alohida davlatlarning nazorat organlari bilan hamkorlikda hal qilish mumkin.

Dori vositalarini qalbakilastirishni bartaraf etish maqsadida Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tavsiyalari bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar

Farmatsevtika sanoati. Farmatsevtika sanoati qalbaki dori vositalarini aniqlashda muhim o'rin tutadi. Qo'llanadigan choralari:

- dori vositalarining himoya tizimini tatbiq etish, o'z mahsulotlarining qalbakilastirilishini oldini olish maqsadida himoya yorliqlaridan va boshqa vositalardan foydalanish chora-tadbirlarini qo'llash;
- o'z omborida dori vositalari va qadoqlash materiallarini noqonuniy ishlab chiqaruvchi va qadoqlovchilarga sotish maqsadida o'g'irlanishining oldini olish.

Dori vositalarini xorijdan keltiruvchi tashkilotlar.

Farmatsevtika mahsulotlarini xorijdan olib keluvchi tashkilotlar quyidagi choralarni ko'rishlari kerak:

- xorijdan olib kelinayotgan dori vositalari tegishli davlatlarda qonuniy yo'l bilan ishlab chiqarilganligi kafolatlanishi;
- keltirilayotgan davlatlarda xavfsizlik choralari o'rganish va foydalanish;
- chetdan olingan dori vositalariga Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tavsiyalari asosida rasmiylashtirilgan farmatsevtika mahsulotining sifat sertifikatini imkoniyat darajasida olish.

Ulgurji va chakana savdo tashkilotlari.

Farmatsevtika mahsulotlari bilan ulgurji va chakana savdo qiluvchilar quyidagi choralarni ko'rishlari kerak:

- dori vositalarini faqat qonuniy va ishonli manbalardan sotib olish;
- dorilarning qalbakiligiga yoki dorining sifati, samaradorligi, xavfsizligi shubhali bo'lgan dorilarni sotib olmaslik, sotmaslik yoki etkazib bermaslik;
- dori vositalarining sifat nazoratini vizual va boshqa noanalitik usullar bilan o'tkazish, shu bilan birga, yorliqlash sifatini va qadoqlash materiallarini, ishlab chiqaruvchining nomi va manzilini tekshirish.

Sog'liqni saqlash tizimi mutaxassislari.

Hamma sog'liqni saqlash tizimi mutaxassislari qalbaki dori vositalariga qarshi kurashga o'z hissalarini qo'shishlari kerak. Dori vositalarini tavsiya etuvchi shifokorlar ba'zi bir dorilar ishlatilganda davolanishning samarasiz kechishiga alohida ahamiyat berishlari kerak, chunki bu - dori qalbakiligining belgisi bo'lishi mumkin. Qalbaki, deb taxmin qilingan dori vositalari haqida dori vositalari sifatini nazorat

qiluvchi milliy organlarga xabar qilinishi, ular esa o'z navbatida namunalari olib, ekspertiza o'tkazishlari kerak.

Iste'molchilar. Iste'molchilar ham o'z shifokorlariga quyidagi ma'lumotlarni etkazishlari kerak:

- qo'llanilgan davolash choralariga qaramasdan sog'aymaslik holatlari to'g'risida;

- davolanish davomidagi barcha nojo'ya ta'sirlar to'g'risida (kutilmagan nojo'ya ta'sirlar qo'llanilayotgan dori vositalarining qalbakiligidan dalolat beradi).

Dori vositalarining qalbakilashtirilishini bartaraf etishdek muhim va ijtimoiy ahamiyatga ega muammoning ijobiy hal bo'lishi farmatsevtik bozor muomalasiga faqat sifatli, samarali va bezarar dori vositalari kiritishga aloqador bo'lgan mutasaddi tashkilot va shaxslarning hamkorligiga bog'liq.

7.8. Nostandart dori vositalari va tibbiy buyumlarni yo'q qilish tartibi

Ishlatishga yaroqsiz bo'lgan dori vositalarini yo'q qilish tartibi bo'yicha vaqtinchalik yo'riq-noma O'zbekiston Respublikasi "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida", Davlat sanitariya nazorati va Tabiatni qo'riqlash to'g'risidagi qonunlarga asosan ishlab chiqilgan bo'lib, bu yo'riqnomaga muvofiq ishlatishga yaroqsiz bo'lgan, qalbaki dori vositalari va tibbiy buyumlarni yo'q qilish bo'yicha yagona tartib belgilangan.

Mazkur yo'riq-noma standart talablarga javob bermaydigan va laboratoriya tajribalarida aniqlangan dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyalari, shuningdek, qalbaki dori vositalari va tibbiy buyumlar uchun qo'llanadi.

Bu yo'riqnomada quyidagi tushunchalar qo'llanilgan:

- "dori vositalari" – kelib chiqishi tabiiy va sun'iy bo'lgan bir yoki bir necha dori moddasi (substantsiya) hamda yordamchi moddalar asosida hosil qilingan, kasallikning oldini olish, tashhis qo'yish va davolash uchun qo'llashga ruxsat etilgan vositalar. Ular jumlasiga immunobiologik, radiofarmatsevtik va parafarmatsevtik preparatlar, gomeopatik, tashhis qo'yish va sterilizatsiya vositalari kiradi;

- "tibbiy buyumlar" – kasallikning oldini olish, tashhis qo'yish va davolash uchun tibbiyotda qo'llanadigan buyumlar. Ular jumlasiga bog'lash va tikish materiallari, shpritslar, qon va infuzion eritmalarini quyishga mo'ljallangan sistemalar, bemorlarni parvarish qilishda qo'llanadigan ashyolar va materiallar kiradi.

- “yo‘q qilish” – dori vositalari va tibbiy buyumlarni har xil usullar yordamida yaroqsiz holga keltirish holati bo‘lib, bunda yoqib yuborish, maydalab tashlash, bo‘lib tashlash, kuydirib tashlash yoki ko‘mib tashlash mumkin.

Mazkur vaqtinchalik yo‘riqnoma talablari O‘zbekiston Respublikasi hududidagi dori vositalari va tibbiy buyumlar muomalasi bilan shug‘ullanuvchi barcha davolash - profilaktika muassasalari va boshqa tashkilotlar uchun majburiydir.

Yo‘q qilish quyidagi hollarda amalga oshirilishi mumkin:

- belgilangan yaroqlilik muddati o‘tganda;
- sertifikatlash bo‘yicha sinovlar natijasida mahsulotning sifat talabiga javob bermasligi aniqlanganda;
- dori vositalari va tibbiy buyumlar O‘zbekiston Respublikasi SSV to‘yxatidan o‘tmagan bo‘lsa va ularni identifikatsiyalash imkoniyati yo‘q bo‘lsa;
- dori vositalari va tibbiy buyumlarning qalbakiligi aniqlanganda;
- boshlang‘ich zavod o‘rovi buzilgan bo‘lib, qaytarib yuborish imkoniyati bo‘lmaganda.

Eslatma: mazkur yo‘riqnoma ishlatishga yaroqsiz giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni yo‘q qilish tartiblari uchun qo‘llanmaydi.

Yo‘q qilish tartiblari.

Dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyasini yo‘q qilish bo‘yicha ruxsat olish uchun tashkilot rahbari 10 kun ichida SSV ning Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish bosh boshqarmasiga (keyinchalik Bosh boshqarma) yo‘q qilish uchun tayyorlangan dori vositasi va tibbiy buyumlarning nomi, seriya raqami, miqdori, ishlab chiqargan tashkilot (firma) nomi, davlati va mahsulot egasi ko‘rsatilgan tavsiyanoma jo‘natishi kerak.

Yuqorida ko‘rsatilgan sabablarga ko‘ra dori vositalari va tibbiy buyumlarning yo‘q qilinishi bo‘yicha ruxsat Bosh boshqarma tomonidan tashkilot rahbarlari keltirgan tegishli akkreditatsiyadan o‘tgan laboratoriyalarning mahsulotning me‘yoriy xujjatlar bo‘yicha sifat talablariga javob bermasligi to‘g‘risidagi xulosalari asosida qabul qilinadi.

Dori vositalari va tibbiy buyumlarni yo‘q qilish bo‘yicha besh kishidan kam bo‘lmagan miqdorda, Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi va Sanitariya – epidemeologik xizmati sohalaridan tegishli vakillar jalb etilgan holda komissiya tuziladi va tashkilot rahbari tomonidan tasdiqlanadi.

Komissiya o'z faoliyatini a'zolarining 80% dan kam bo'lmagan ishtirokida amalga oshirishga haqli.

Bosh boshqarma tomonidan ruxsat olingandan keyin komissiya belgilangan tartibda dori vositalari va tibbiy buyumlarni yo'q qilishi mumkin. Komissiya tomonidan sana, vaqt, joy va yo'q qilinadigan dori vositalarining fizik - kimyoviy mutanosibligini hisobga olgan holda yo'q qilish usuli belgilanadi.

Yo'q qilishga tayyorlangan dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyasining yo'q qilingunga qadar saqlanishi va javobgarligi ichki buyruq asosida familiyasi, ismi va otasining ismi ko'rsatilgan moddiy javobgar shaxsga yuklatilib, saqlashga topshirilgan dori vositalari va tibbiy buyumlarning nomi, seriyasi va o'rov miqdori ko'rsatiladi.

Dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyasining yo'q qilinishi mahsulot egasi yoki uning vakili ishtirokida amalga oshiriladi.

Mahsulot partiyasi yo'q qilingandan keyin komissiya a'zolari dori vositalari va tibbiy buyumlarning yo'q qilinganligi to'g'risida dalolatnoma tuzadi.

Dalolatnomada quyidagi ma'lumotlar keltirilishi kerak:

- dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyasining yo'q qilingan joyi, sana va vaqti;
 - dalolatnoma tuzilgan joy, sana va vaqt;
 - dori vositalari va tibbiy buyumlar nomi (seriya nomeri, yaroqlilik muddati va ishlab chiqaruvchi nomi);
 - yo'q qilingan dori vositalari va tibbiy buyumlar miqdori;
 - dori vositalari va tibbiy buyumlar egasi (moddiy javobgar shaxs);
 - yo'q qilish uchun ruxsat kim tomondan qabul qilingan;
 - tibbiy maqsadlarda ishlatiladigan tovarlarni yo'q qilishda ishtirok etgan komissiya a'zolari (familiyasi, ismi va otasining ismi, lavozimlari ko'rsatilgan holda). Dalolatnoma komissiya a'zolari imzosi bilan tasdiqlanadi.
- Eslatma.

1. Yo'q qilishga ruxsat etilmaydi:

1.1. Sud va tergov organlari tomonidan ish qo'zg'atilgan dori vositalari va tibbiy buyumlar partiyasi, ularning saqlash muddatidan qat'iy nazar.

1.2. Agar dori vositalari va tibbiy buyumlar bilan shug'ullanuvchi shaxslar sifatsiz mahsulot partiyasini O'zbekiston Respublikasidan tashqariga chiqarib yuborish to'g'risidagi reklamatsiyaga ega bo'lsa.

8-bob. DAVOLASH-PROFILAKTIKA MUASSASASINING DORIXONASI

8.1. Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi vazifalari

Davolash-profilaktika muassasasi qoshidagi dorixona bemorlarni SSV tomonidan tibbiyotda qo'llashga ruxsat etilgan dori vositalari, tibbiy buyumlar, bog'lov materiallari, sanitariya va gigiena ashyolari, dezinfektsiya vositalari hamda boshqa mahsulotlar bilan ta'minlash maqsadida tashkil etiladi.

Statsionar sharoitda shifoxonalarda, dispanserlarda, tug'uruqxonalarda va boshqa davolash-profilaktika muassasalarida davolanayotgan bemorlarning dori vositalari va tibbiy buyumlar bilan ta'minlanishi turli mulk shaklidagi dorixonalar yoki shifoxonalar qoshidagi dorixonalar (shifoxona dorixonasi) orqali amalga oshirilishi mumkin.

Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi farmatsevtika faoliyatini SSV tomonidan berilgan litsenziyalar asosida olib boradi va litsenziyada ko'rsatilgan faoliyat turlaridan boshqa faoliyat bilan shug'ullanishga ruxsat etilmaydi.

Davlat tasarrufidagi davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi, bevosita shifoxona bosh shifokoriga bo'ysunadi, ushbu muassasaning tuzilma tarkibi hisoblanadi va bo'limlari bilan bir xil teng xuquqqa ega bo'ladi. Dorixonaning ish tartibi bosh shifokor tomonidan belgilanadi.

Davolash-profilaktika muassasasining ixtisosligi, bemorlarga ajratilgan o'rinlar soni va boshqa ko'rsatkichlariga qarab dorixonaga yetarli ish o'rinlari ajratiladi.

Dorixonada ish o'rinlari soni va oylik maoshlari O'zbekiston Respublikasi qonunlari, SSV ning amaldagi buyruqlari hamda me'yoriy hujjatlar asosida belgilanadi.

Dorixonaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- davolash-profilaktika muassasasi bo'limlarini ishlab chiqarish korxonalarini tomonidan ishlab chiqarilgan va ulgurji savdo bilan shug'ullanuvchi ta'minotchilardan belgilangan tartibda, shartnoma asosida sotib olingan dori vositalari, bog'lov materiallari, bemorlar parvarishida ishlatiladigan sanitariya va gigiena ashyolari, dezinfektsiya vositalari hamda tibbiyot buyumlari va boshqa mahsulotlar bilan ta'minlash;

- harid qilingan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini o'rnatilgan tartibda dorixonaga kirim qilish va fizik-kimyoviy xossalari qarang qarab saqlash;

- respublikaga chetdan keltiriladigan va mahalliy dori vositalari ishlab chiqaruvchi korxonalarda mavjud bo'lgan dori vositalari va tibbiy buyumlarning turlari hamda narxleri to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish va harid qilish bo'yicha takliflarni o'rganish;

- davolash-profilaktika muassasasi bo'limlaridan dori vositalari va boshqa tibbiy buyumlar uchun talabnomalar qabul qilish;

- qabul qilingan talabnomalar bo'yicha SSV ning amaldagi buyruqlari asosida belgilangan tartibda dori turlarini tayyorlash, ular sifatini nazorat qilish, yoriqlash va tegishli bo'limlarga tarqatish;

- shifoxonaning bo'limlari va xonalaridagi dori vositalari, bog'lov materiallari, bemorlar parvarishida ishlatiladigan sanitariya va gigiena ashyolari, dezinfektsiya vositalari va boshqa tibbiy buyumlarning amaldagi me'yoriy hujjatlar talablari darajasida saqlanishi, ishlatilishini nazorat qilish va yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlab, ularni bartaraf etish choralarini ko'rish uchun rahbariyatga axborot berish;

- tibbiyot xodimlariga farmatsevtika yangiliklari, dorixonada mavjud bo'lgan yangi dori vositalari va ularning ishlatilishi haqida axborot berish;

- davolash-profilaktika muassasasining ehtiyojiga ko'ra dori vositalari va tibbiy buyumlar zahirasini doimiy ravishda to'ldirib borish;

- ixtisoslashgan davolash-profilaktika muassasasi dorixonalari uchun O'zbekiston Respublikasi SSV ning buyruqlarida belgilangan tartibda va yetarli miqdorda zardob dori vositalari hamda vaksinalar zahirasini tashkil etish;

- davolash-profilaktika muassasasi bo'limlarida dori vositalari ta'minotini sifatli va yuqori madaniyat bilan olib borish;

- dorixonada mavjud bo'lgan dori vositalarini saqlashda amaldagi sanitariya qoidalari va me'yorlariga hamda farmatsevtik talablarga rioya qilish.

Dorixonaga yuridik shaxslardan muvofiqlik sertifikati va kerakli ma'lumotlari yetarli bo'lmagan hamda talab darajasida rasmiylashtirilmagan hujjatlar asosida dori vositalari va tibbiyot buyumlarini qabul qilish taqiqlanadi.

Dorixona ishini boshqarish oliy farmatsevtika ma'lumotiga ega bo'lgan va mutaxassisligi bo'yicha kamida 3 yil ishlagan malakali shaxsga ruxsat etiladi.

Dorixonaga ish hajmi, ish tartibi va turiga qarab davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan o'rnatilgan tartibda ish o'rnlari ajratiladi.

Xodimlarni ishga qabul qilish va ishdan bo'shatish davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan dorixona mudiri bilan kelishilgan holda belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Dorixona mudiri davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan o'rnatilgan tartibda ishga tayinlanadi va ishdan bo'shatiladi, davolash-profilaktika muassasasi rahbariyati va dorixona mudiri o'rtasida moddiy javobgarlik to'grisida shartnoma tuziladi.

Dorixona mudiri dorixona ishini tashkil etadi va uning faoliyati uchun javobgar hisoblanadi.

Dorixonaning ish tartibi davolash-profilaktika muassasasi rahbari tomonidan o'rnatilgan tartibda belgilanadi.

Farmatsevtika sohasida tugallanmagan oliy ma'lumoti bo'lgan shaxslarning bu sohada o'rta maxsus ma'lumoti bo'lgan xodimlar ishlaydigan lavozimlarda ko'rsatishi SSV tomonidan belgilangan tartibda yo'l qo'yiladi.

Dorixona xodimlari belgilangan tartibda tibbiy ko'rikdan o'tishlari kerak.

Ishlab chiqarish xonalarida va ish o'rinlarida chekish, ovqatlanish, shaxsiy va ishga kerakli bo'lmagan buyumlarni saqlashga ruxsat etilmaydi.

Rahbar dorixona xodimlariga qonunchilik bilan kafolatlangan mehnat sharoitlari va ijtimoiy himoya choralarini ta'minlab berishi kerak.

Belgilangan tartib-qoidalarga rioya qilmaydigan hamda farmatsevtika faoliyati bilan g'ayriqonuniy shug'ullanuvchi shaxslar qonun oldida javobgar hisoblanadi.

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi o'zaro tuzilgan shartnoma asosida farmatsevtika institutlarining talabalari, farmatsevtika kollejarining o'quvchilari, farmatsevtlar malakasini oshirish kurslarining tinglovchilari, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boruvchilar uchun ishlab chiqarish amaliyotini o'tkazish markazi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Davolash-profilaktika muassasalari dorixonasining rahbari va xodimlari belgilangan tartibda 5 yilda bir marta malaka oshirish kurslarida o'qishlari kerak.

8.2. Dorixona binosiga qo'yilgan talablar va undagi asbob-uskunalardan foydalanis qoidalari

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi alohida qurilgan binoda yoki davolash-profilaktika muassasasiga qarashli binoning bir bo'lagida alohida blok holida tashkil etilishi mumkin.

Dorixonada amaldagi me'yoriy hujjatlarning sanitariya qoidalari va me'yorlari talabiga mos keladigan hamda dori vositalarini farmatsevtika talablariga asosan saqlanishini ta'minlaydigan binolarda tashkil etiladi. Dorixonaning umumiy maydoni, xonalar soni va o'lchamlari shifoxonaning ixtisosi, tuzilishi, faoliyat turi va ish hajmiga qarab belgilanadi. Bunda dorixonaga sanitariya qoidalari va me'yorlari talablariga mos keladigan, bajaradigan ish hajmiga qarab xonalar ajratiladi hamda kirish-chiqish yo'llari boshqa bo'limlardan alohida bo'ladi.

Davolash-profilaktika muassasasi dorixonasi binolari va jihozlanishi, faoliyat yuritish me'yor va qoidalari SaN PiN №0078-98 bilan tasdiqlangan.

Ishlab chiqarish xonalari texnologik jarayonni hisobga olgan holda uzviy ketma-ket bog'langan bo'lishi kerak.

Bu xonalarining ichki devorlari yuzasi va shiftlari tekis bo'lishi, ular dezinfektsiyalovchi va yuvish vositalari bilan changdan ho'llab tozalashga chidamli bo'lgan materiallar bilan qoplanishi kerak. Jumladan, devorlar yuzasini qoplash uchun suvga chidamli och rangdagi emal bo'yoqlardan, kafellardan foydalanishga ruxsat etiladi. Ushbu xonalarining pollariga plitkalar, kafellar yotqizilishi yoki choklari birlashtirilgan lenolium, relin qoplanishi mumkin.

Boshqaruv xodimlari va yordamchi xonalarining ichki devorlari yuzasi, shifti va pollarini pardoqlashda boshqa qurilish materiallaridan foydalanishga ruxsat etiladi.

Dori vositalari va tibbiy buyumlar omborxonasi sanitariya qoidalari va me'yorlari talablariga javob berishi hamda dori vositalari va tibbiyot buyumlarini SSV ning amaldagi buyruqlari, qo'llanmalari asosida, farmatsevtika talablari darajasida saqlash uchun kerakli mebellar, stellajlar, shkaflar, asboblardan, uskunalar bilan jihozlangan bo'lishi kerak. Omborxonada pollari dezinfektsiyalovchi va yuvish vositalari bilan ho'llab tozalashga chidamli materiallar bilan qoplanishi kerak.

Termolabil dori vositalarini saqlash xonasida zarur sharoitlar yaratilgan bo'lishi, ya'ni xonaga konditsioner, sovutkichlar qo'yilishi hamda xona havo harorati va namligini, o'lchash asbobi (termometr, gigrometr yoki psixrometr) bilan ta'minlanishi kerak. Bu o'lchov asbobi poldan 1,5-1,7 metr balandlikda, kirish eshiklari va isitish asboblardan kamida 3 metr masofada o'rnatiladi va kundalik harorat ko'rsatkichi maxsus daftarda qayd etib boriladi. Daftari to'lgandan so'ng bir yil saqlanadi va o'rnatilgan tartibda yo'q qilinadi.

Dorixonada ishlab chiqarish xonalari (assistent xonasi, aseptika bloki) dorixonada mebellari, dori turlarini tayyorlashda, aralashtirishda, filtrlashda, qadoqlashda, idishlarga quyishda, idishlar og'zini berkitishda, sterilashda, sifatini tekshirish va baholashda, yoriqlashda ishlatiladigan asbob-uskunalar, shuningdek, o'lchov asboblari, tosh-tarozilar, kimyoviy reaktivlar va boshqa kerakli jihozlar bilan ta'minlanishi kerak. Dorixonada ishlatiladigan o'lchov asboblari, tosh-tarozilar Davlat qiyoslash markazi tomonidan belgilangan tartibda metrologiya ko'rigidan o'tkazilishi kerak.

Dorixonada mebellarining ustki qismi tekis, dori vositalari va kimyoviy moddalar ta'siriga chidamli bo'lishi kerak.

Ishlab chiqarish xonalari va omborxonalariga faqat mas'ul xodimlar kirishiga ruxsat beriladi, begona shaxslar kirishi man etiladi.

Tozalangan suv olish va idishlarni yuvish xonalari ish hajmiga qarab kerakli asbob-uskunalar bilan jihozlanadi hamda amaldagi sanitariya qoidalari va me'yori talablariga to'liq javob berishi kerak.

Dorixonada tozalash ishlarini olib borish uchun ishlatiladigan asbob-anjomlar, dezinfektsiyalovchi va yuvish vositalarini saqlash uchun alohida xona yoki shkaf bo'lishi lozim.

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi eshigiga idoraviy bo'ysunishi, ish tartibi ko'rsatilgan peshlavha osib qo'yiladi.

Dorixonada binosi yong'indan xabar beruvchi va tovushli qo'riqlash moslamalari hamda jihozlar bilan ta'minlanishi kerak.

Dorixonada ish faoliyatini O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, SSV ning buyruq va farmoyishlariga hamda boshqa amaldagi me'yoriy hujjatlar talablari asosida olib boradi.

Dorixonada miqdoriy buyum hisobiga olinadigan dori vositalarining ro'yxati SSV ning amaldagi buyruqlari asosida tasdiqlanadi va ularning hisobi belgilangan tartibda rasmiylashtirilgan maxsus jurnallarda qayd etib boriladi. Bu jurnallar to'lgandan so'ng amaldagi me'yoriy hujjatlar talablari asosida saqlanadi va saqlash muddati tugagandan so'ng belgilangan tartibda yo'q qilinadi.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlar hisobini olib borish, bo'limlarga berish, saqlash SSV ning 2001-yil 28-noyabrda 527-sonli buyrug'ining tegishli bandleri talablariga muvofiq olib boriladi.

Etil spirtini hisobi, uni bo'limlarga berish, saqlash SSV ning 1999-yil 26-iyuldagi 462-sonli buyrug'i talablariga muvofiq olib boriladi.

8.3. Dorixona muassasasidan dori vositalari va tibbiy buyumlarni berish tartibi

Davolash-profilaktika muassasalarining bo'limlari dori vositalari va tibbiy buyumlarni talabnoma asosida dorixonadan oladi. Talabnoma muassasaning shtampi, muhri hamda rahbar yoki davolash ishlari bo'yicha rahbar movunining imzosi bilan tasdiqlanadi. Talabnomada dori vositasining nomi, dozasi, turi (tabletk, ampula, surtma, qalamcha va b.q.) ko'rsatilishi kerak, umumiy miqdori va o'ram turi (quti, flakon va b.q.). Talabnomada dori vositasining nomi lotin tilida yoziladi va qo'llash usuli ko'rsatiladi (ichish uchun, in'eksiya uchun, sirtqi, ko'z tomchisi va b.q.). Agar talabnoma (dori vositasi) ma'lum bir bemor uchun yozilsa, unda bemorning familiyasi, ismi-sharifi, kasallik varaqasi raqami ko'rsatiladi. Dorixonadan dori vositalari mas'ul xodim tomonidan davolash-profilaktika muassasasi bo'limi hamshirasiga talabnoma asosida beriladi. Talabnoma ikki nusxada to'ldiriladi, bittasi dorixonada hisobot uchun olib qolinadi, ikkinchisi berilgan tovar bilan bo'limga qaytarib beriladi.

Giyohvandlik, psixotrop vositalari, prekursorlarga hamda zaharli moddalar va etil spirtiga alohida-alohida talabnomalar yoziladi. Talabnomaga davolash-profilaktika muassasaning shtampi, yumaloq muhri bosilgan bo'lishi hamda bosh shifokor yoki davolash ishlari bo'yicha muovinning imzosi bilan tasdiqlanishi kerak. Bu dori vositalari bir martalik ishonchnoma asosida beriladi.

Davolash-profilaktika muassasasi bo'limlari tomonidan talabnomalar yozish va to'ldirish SSV ning 2002-yil 26-iyundagi 297-sonli buyrug'ining III ilovasi- "Dorixona muassasalaridan dori vositalarini berish tartibi" ning tegishli bandlariga muvofiq rasmiylashtiriladi.

8.4. Hisob va hisobot

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonalari moliyaviy-xo'jalik faoliyatini O'zbekiston Respublikasi qonunlari va amaldagi me'yoriy hujjatlar asosida olib boradi.

Davolash-profilaktika muassasasi dorixonasida tovar moddiy boyliklarning tezkor va buxgalteriya hisobi belgilagan shakllar bo'yicha amaldagi qonunchilik talablari asosida amalga oshiriladi.

Dori vositalari va tibbiyot buyumlarining ulgurji va chakana narxлари O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va vakolatli tashkilotlar tomonidan belgilangan tartiblarga muvofiq shakllanadi.

8.5. Mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik texnikasi

Dorixonada mehnatni muhofaza qilish va xavfsizli texnikasini ta'minlash uchun quyidagi choralar ko'rilishi lozim:

- dorixonaning barcha xodimlari maxsus va sanitariya kiyimlari bilan ta'minlanishi;

- maxsus asbob-uskunalar (distillyator, avtoklav, quritish shkafi, elektr, gaz asboblari kabi) bilan ishlovchi barcha xodimlar maxsus tayyorlov kursida o'qishlari va ishlash huquqini beradigan guvohnomaga ega bo'lishlari;

- ish joylarida xavfsizlik texnikasi va asbob-uskunalar bilan ishlash to'g'risida qo'llanmalar bo'lishi;

- dorixonaning barcha xodimlari dispanserizatsiya va xavfsizlik texnikasi instruktajidan o'tishi hamda dorixonada bu haqdagi hujjatlarning to'liq mavjud bo'lishi;

- dorixonada tovar-moddiy boyliklarni talab darajasida saqlash uchun yetarli sharoit yaratilishi kerak.

Dorixona faoliyatini tugatish amaldagi qonunchilikka muvofiq belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

9-bob. FARMAKOIQTISODIYOTNING ILMIY ASOSLARI

9.1. Farmakoiqtisodiyot to'g'risida tushuncha

Farmakoiqtisodiyot – bu bemorlarni dori vositalari bilan davolash qiymatini kompleks tahlil qilishdir.

Farmakoiqtisodiyot tadqiqotlari dori vositalaridan foydalanish hamda davolashning alternativ usullari qiymatlarini taqqoslash bilan olib boriladi.

Farmakoiqtisodiy tahlil shifoxonalarda aksariyat hollarda qanday dori vositalaridan foydalanish zarurligini, bemor uchun berilgan eng yaxshi va samarali dori vositasini aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, ikki davolash usulini taqqoslash mumkinki, bunda ushbu davolash sxemasini qo'llashda bemorning sog'lig'i yaxshilanishi hamda kasallikni davolash uchun aniq vositani tanlash mumkin.

Farmakoiqtisodiy izlanishlar predmeti:

- kamida ikki xil davolash usulini taqqoslab olingan tahlilning farmakoterapevtik natijalari;
- yangi dori vositalarining xavfsizligi va samaradorligi;
- farmakoterapiya va diagnostika o'tkazishdagi iqtisodiy harajatlar;
- farmakoiqtisodiy statistika ;
- dori vositalarining bir guruh kasalliklarda klinik sinovlarini hujjatlashtirish.

Bir davlat yoki dunyo miqyosida olib qaraganimizda sog'liqni saqlash tizimi harajatlari, ya'ni davolashga ketadigan harajatlar doimiy oshib bormoqda. Shuning uchun alternativ davolash usullarini tanlash muammosini hal qilishda iqtisodiy omillar asosiy o'rinni egallaydi. Ya'ni hozirgi kunda quyidagi muhim savol o'z javobini topishni talab etadi: dori vositasi aks ettirgan narxidagi darajada samaradorlikka egami?

Dori vositalarini iqtisodiy baholash – bu nafaqat alternativ davolash usullari narxini solishtirish, balki davolash usulining barcha klinik jarayonlarni, yangi dori vositasini qo'llagandagi oqibatlarini, shuning bilan barcha asosiy davolash usuli, dori vositalari bilan birga ishlatiladigan vositalar (tibbiy texnika anjomlari), tibbiy personal harajatlarini o'z ichiga olgan holda butun moliyaviy harajatlarni baholashdir. Odatda, davolash jarayoni davolashning samaradorligi va xavfsizligiga ko'ra baholangan. Bu maqsadda aniq terapevtik ko'rsatkichlar bo'yicha davolash natijalarini baholaydigan yondashuvlar ishlab chiqilgan, masalan GCP (Good Clinical Practice) standarti. Shuning bilan birga, yuqorida qayd etilganidek, dori

vositalarining samaradorligi va xavfsizligini baholashda iqtisodiy kriteriyalarga tayanish maqsadga muvofiq.

XX-asrning farmakoiqtisodiyotning maqsadi minimal iqtisodiy harajatlarda maksimal klinik samaradorlikka erishishni ta'minlashdir. Minimal harajatlar deyilganda faqat eng arzon dori vositalarini qo'llash nazarda tutilmaydi. Farmakoiqtisodiyotda asosiy maqsad dori vositasi qiymatidan, narxidan tejash emas, balki yuqori samaradorlikka ega va xavfsizroq dori vositasini qo'llagan holda umumiy davolash harajatlaridan tejashga harakat qilishdir.

Umumiy davolash harajatlarini tejashga yuqori samarali va xavfsiz dori vositasini qo'llagandan keyin davolash kursining qisqarishi, birga qo'llanuvchi vositalarning kamayishi, nojo'ya ta'sirlarning kamayishi hisobiga ularni bartaraf qilishga ketadigan harajatlarning qisqarishi, statsionar yoki ambulatoriya sharoitida davolashdagi harajatlar qisqarishi, bemorning tezroq sog'ayib ish qobiliyatini tiklanishi keladigan foyda hisobiga erishiladi.

Farmakoiqtisodiyotning rivojlanish tarixi haqida fikr yuritganda, uni 80-yillarda Kanada, Buyuk Britaniya va AQShda paydo bo'lib, sekin-asta izlanishlar natijalari umumlanib, sog'liqni saqlash tizimida alohida yo'nalishga aylanib borayotganini aytish mumkin. Avvaliga izlanishlar sog'liqni saqlash tizimi dasturlarini iqtisodiy baholash usullari sifatida o'rganilgan. Keyinchalik 90-yillarda izlanishlar yaxshi natija berganligi va sog'liqni saqlash tizimida iqtisodiy baholash muhim o'rin tuta boshlagandan so'ng, "farmakoiqtisodiyot" atamasi kirib kelgan.

Bu vaqt ichida qilingan ishlar mahsuli sifatida AQSh sog'liqni saqlash tizimi, tibbiy xizmat ko'rsatish va tibbiy tovarlar ishlab chiqarish assotsiatsiyasi (U.S. Yealth and Human Services, Aqency for Health Gare Policy and Reseaarch, and the Health Outcomes Work Group of Pharmaceutical Research Manufacturer's Association) tomonidan ta'sis etilgan ISPOR (International Sociatary of Pharmacoeconomies and Outcomes Research) - Xalqaro farmakoiqtisodiyot izlanishlar tashkilotini keltirish mumkin. Bu tashkilot butun dunyo bo'yicha farmakoiqtisodiyot izlanishlarni moliyalashtiradi, olingan natijalarni yig'adi va umumlashtiradi.

Bu tashkilot tomonidan 1998-yil fevral oyida o'tkazilgan ilmiy-amaliy uchrashuv va konferensiyada farmakoiqtisodiyot bo'yicha uslubiy qo'llanmalar muhokamadan o'tkazildi va tasdiqlandi. Bu qo'llanmalar yordamida farmakoiqtisodiyot izlanishlarni o'tkazish, natijalarni tahlil

qilish va sog'liqni saqlashda yakuniy xulosalar chiqarishda ko'maklashadigan axborot bazalaridan foydalanish mumkin.

Aytish mumkinki, farmakoiqtisodiyotni fan sifatida tan olinishiga asos shu erda qo'yildi.

Farmakoiqtisodiyotning Yevropadagi rivoji haqida ma'lumotlarni shu sohaga ulkan xizmatlari singgan M.Drummond yiqqan. Uning aytishicha, farmakoiqtisodning umumiy rivojlanishi ko'p hollarda Evropada sog'liqni saqlash tizimi olib borayotgan siyosatga bog'liq.

Ilgari Yevropa davlatlari qonunchiligida dori vositalariga narx belgilash bo'yicha iqtisodiy asos yo'q edi. Biroq yaqindan bir qancha Evropa davlatlarida bunday talablar qonunga kiritilmoqda. Bundan tashqari, ba'zi davlatlarda farmakoiqtisodiyot izlanishlar o'tkazish bo'yicha tavsiyanomalar ishlab chiqilgan.

Yevropada farmakoiqtisodiyot izlanishlar 13 ta davlatda olib borildi. Har bir davlatdan 5 tadan yirik tadqiqot natijalari olindi. Shuningdek, o'tkazilgan farmakoiqtisodiyot izlanishlar va qo'llanilgan tahlil usullari o'rganildi. Natijalar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin.

Ba'zi davlatlarda farmakoiqtisodiyot tadqiqotlar natijalari rasmiy organlar tomonidan so'ralmoqda. Masalan, Portugaliyada yangi qonunda dori vositalari harajatlarini qoplash masalalari bilan shug'ullanuvchi agentlik Informed dori vositasini formulyarga kiritishda iqtisodiy ekspertiza xulosasini talab qiladi. Finlandiyada 1998-yil boshidan dori vositasiga uigurji narx belgilash uchun kompaniyalardan farmakoiqtisodiyot baholanganligi haqidagi ma'lumotlarni ham taqdim etishi talab etiladi. Izlanishlar yangi dori vositasining qiymati va samarasini baholashda boshqa mavjud vositalardan ustunligi haqida keng va ishonchli ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak.

Daniyada formulyarga yangi dori vositalarini kiritishda Daniya tibbiy agentligiga farmakoiqtisodiyot izlanishlar natijalari ilova qilinadi. Bunday kelishuv farmatsevtik mahsulotlar ishlab chiqaruvchilar assotsiatsiyasi va SSV o'rtasida ham mavjud bo'lib, ularning maqsadi dori vositalariga harajatlarni kamaytirishdir.

Buyuk Britaniyada Sog'liqni saqlash departamenti tomonidan klinik afzallik milliy instituti (NICE – National Institut Sor Clinical excelence) tashkil etilgan. Bu institut har yili 30 ta yangi dori vositasi va texnologiyalarni to'liq baholaydi. NICE izlanishlari natijalariga ko'ra yangi texnologiyalar, dori vositalarini muvofiq qo'llash bo'yicha tavsiyanomalar ishlab chiqiladi. Umuman olganda Yevropa davlatlarida farmakoiqtisodiyot izlanishlarga juda jiddiy yondashilmoqda.

Bizga yaqin bo'lgan Rossiyada sog'liqni saqlash tizimidagi farmakoiqtisodiyotning o'rni haqida biroz kengroq ma'lumot bersak, 1999-yilni Rossiya uchun farmakoiqtisodiyotning qad rostlashi desak bo'ladi. 1998-yil oxirida Moskva shahrida RAMN qoshidagi onkologiya markazida birinchi bor "Rossiyada farmakoiqtisodiyot. Birinchi tajriba" mavzusida ilmiy konferentsiya o'tkazildi. Konferentsiya onkologik kasalliklarni davolashda farmakoiqtisodiyotning asosiy muammolariga bag'ishlandi. 1999-yil aprel va noyabr oylarida "Chelovek i Lekarstvo" kongressida va Moskva tibbiyot akademiyasida farmakoiqtisodiyot bo'yicha ma'ruza va amaliy mashg'ulot kurslari o'tkazildi va eshituvchilarga sertifikatlar berildi.

1999-yil 22-23 noyabrda Moskva shahrida birinchi umumrossiya "Farmakoiqtisodiyot. Uchinchi ming yillik bo'sag'asida iqtisodiyot" mavzusida kongress o'tkazildi. 2000-yil 20-22 noyabr kunlari esa ikkinchi umumrossiya farmakoiqtisodiyot kongressi bo'lib o'tdi.

Umuman olganda Rossiyada farmakoiqtisodiyot so'nggi yillarda yaxshigina rivojlandi. Buni RF SSV dori vositalari bilan ta'minlash, ularning sifatini yaxshilash va muvofiq foydalanish bo'yicha ilmiy asoslangan islohotlar o'tkazayotganida va bunda farmakoepidemiologik va farmakoiqtisodiyot ilmiy yondashuvlarga tayanganida ko'rishimiz mumkin.

9.2. Farmakoiqtisodiyotning vazifalari va unga qo'yiladigan talablar

Farmakoiqtisodiyot – alohida fan bo'lib, shakllanishida shifoxona va ambulatoriya sharoitlarida farmatsevtik yordam berishga talabning oshishi muhim o'rin tutadi. Bunda yordamning samaradorligi, hammabopligi bemor hayoti sifatini oshirish, ishlash qobiliyatini ko'tarishga qaratilgan bo'lishi kerak.

- farmakoiqtisodiyotning boshqa sohalarga nisbatan xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- integratsiya harakteriga ega ekanligi (har xil soha bilimlarini aholini dori vositalari bilan ta'minlash maqsadida uyg'unlashtirish);

- aniq sohaning muammolari, uning mutaxassisligi va xususiyatlari bilan hal qilish ahamiyati;

- xalq xo'jaligidagi ahamiyati (bemorlar mablag'lari va sog'liqni saqlash tizimining cheklangan resurslaridan oqilona foydalanish zaruriyati);

- ijtimoiy ahamiyati (davolash samarasi, jismoniy sog'liq va jamiyatda ijtimoiy ruhiy-holatlarni aniqlash).

Farmakoiqtisodiyot ko'rsatkichlari tahlil natijalarini hozirgi vaqtdagi asosiy iste'molchilariga:

- samaradorligi bir-biriga yaqin bo'lgan dori vositalarini solishtirish va ularni mos keladigan ro'yxat, dori vositalari formulalariga kiritishda mutloq iqtisodiy isbotlar zarur bo'lgan ekspert, olim va mutaxassislar;

- davlat va sog'liqni saqlash viloyatlar bo'limlari rahbar va mutaxassislarining – farmakoepidemiologiyani qo'llagan holda sog'liqni saqlash hududiy dasturlarini amalga oshirishda zaruriy byudjet mablag'larini aniqlashi;

- farmatsevtik bozorda dori vositalarini sotishda kerakli narx – navo siyosatini o'tkazish maqsadini ko'zlaydigan farmatsevtika mutaxassislari va ulgurji savdo kompaniyalari kiradi.

Chet el va mahalliy ishlab chiqaruvchilarning takliflari asosida dori vositalari assortimenti doimiy ko'payishi munosabati bilan farmakoiqtisodiy izlanishlar natijalarini qo'llashga qiziquvchilar soni ortib bormoqda. Bularga, SSV dorixona muassasalari, ilmiy kafedralar xodimlari, shifokor va iste'molchilar kiradi.

9.3. Farmakoiqtisodiyot obyektlari va farmakoiqtisodiyotda harajatlarning tasnifi

Ishlab chiqaruvchi o'z mahsuloti uchun so'rashi mumkin bo'lgan maksimal narxni belgilasa, mahsulotning minimal narxini harajatlar belgilaydi. Davolash bahosini minimallashtirishni maqsad etgan farmakoiqtisodiyot uchun ham harajatlar muhim tushuncha va ko'rsatkichdir. Farmakoiqtisodiyot tadqiqotlari quyidagi harajatlarni aniqlaydi:

I. Bevosita tibbiy harajatlar (direkt cost)-bu harajatlar bevosita davolashga aloqador bo'lib, davolash qiymati va davolash muassasasi harajatlari qiymatidan iborat.

Bevosita tibbiy harajatlar manbalariga quyidagilar kiradi:

Diagnostika va laboratoriya tadbirlari.

Dori vositalari bilan davolash.

Qo'shimcha dori vositalari bilan davolash.

Qo'shimcha kasalliklarni davolash.

Bemor tomonidan davolash rejimiga amal qilmaslik harajatlari.

Dori vositasi va uning o'rinbosari nojo'ya ta'sirlarini to'g'rilash.

Davolash kursi muddati. Davolash muassasasida bo'lish qiymati.

Oliy va o'rta maxsus ma'lumotli tibbiyot personalisi xizmati.

Jarrohlik aralashuvi.

Reabilitatsiya (qayta tiklanish).

Bemorga g'amxo'rlik qilish.

Odatda, bu harajatlar byudjet hisobidan yoki bemorning o'zi tomonidan qoplanadi.

II. Bevosita notibbiy harajatlar (xo'jalik harajatlari) – bu bemor tibbiy yordam olishi uchun zarur hamma harajatlarni o'z ichiga oladi. Masalan, bemorni shifoxonagacha transportirovka qilish, xususiy parhez harajatlari va b.q.

III. Bilvosita harajatlar (indirekt costs) – bunga atrof-muhit, jamiyatda kasallik tufayli paydo bo'ladigan harajatlar kiradi.

Bilvosita harajatlarni aniqlashda quyidagi omillar ko'zda tutiladi:

Vaqtinchalik ish qobiliyatini yo'qotish muddati.

Kasallik varaqasi bo'yicha to'lovlar.

Kasallikdan keyingi nogironlikka g'amxo'rlik qilish.

Ijtimoiy ta'minot to'lovlari.

Soliq to'lovlari (bunda bemor sog'ayib, ish boshlagandan keyin to'lashi mumkin bo'lgan soliq to'lovi nazarda tutiladi).

Bemorga g'amxo'rlik qilishda yaqinlarining harajatlari.

Bemorning o'limi bilan bog'liq harajat va yo'qotishlar.

IV. Nomoddiy harajatlar (intangibli costs) - pul bilan ifodalab bo'lmaydigan harajatlar. Bunga quyidagi ruhiy, ijtimoiy omillar kiradi:

a) juz'iy yoki tanada (og'riq, majruhlik, uyquning buzilishi);

b) aqliy (reaksiya, aqliy konsentratsiya, diqqat, xotira);

v) ruhiy (qo'rquv, depressiya, notinchlik);

g) ijtimoiy (izolyatsiya, konflikt, moyillik).

Bir so'z bilan aytganda, bu toifadagi harajatlar bemorning hayot sifatiga ta'sirini ko'rsatadi. Hayot sifati atamasi – bemorning jismoniy, ijtimoiy va emotsional holati, shuningdek, ruhiy jinsiy qobiliyatlarini aks ettiradi. Ko'pincha davolashning hayot sifatiga ta'siri maxsus anketa savollari asosida baholanadi, bemordan so'rovnomalar oladigan shaxs tomonidan to'ldiriladi. Anketani tahlil qilgan holda bemorning sog'lig'i, funksional imkoniyatlariga nisbatan o'zining fikri, ahvolidan umumiy ijobiylashuviga bo'lgan fikri baholanadi.

Bemorni davolashdagi asosiy harajat ko'rsatkichlari:

Davolashning asosiy qiymati – dori vositalarining o'rtacha ulgurji narxi, kunlik doza miqdori va davolash kursi muddati bilan belgilanadi.

Bemorning kun tartibiga amal qilishi yoki uning intizomliligi (patient compliance) – bemorning shifokor tavsiya va ko'rsatmalarini bajarish istagi. Bemor dori vositasini qabul qilish, kun tartibiga amal qilish yoki qilmasligi davolash qiymatiga sezilarli ta'sir etadi. Bemorning loqaydligi dori vositasi samaradorligining pasayishiga olib kelishi mumkin. Buning oldini olish uchun maxsus dori shakllari ishlab chiqilmoqda.

9.4. Farmakoiqtisodiy tahlil usullari. Dori vositalari formularlari

Farmakoiqtisodiyotni o'rganishda jahon amaliyotida quyidagi qator usullar keng qo'llanilmoqda:

- qiymat tahlili (cost - benefit) – foyda, davolanish qiymati hamda natijalari bir vaqtda pul shaklida baholanadi;
- “qiymat - samaradorlik” (cost - effective) tahlili – davolanishning qiymati pulda hisoblanadi, davolanishning natijasi esa ma'lum vazifalarni bajarish hisoblanadi;
- “qiymat - foyda” (cost - benefit) tahlili – bunda natijalar bir turdagi davolashning ikkinchi turdagi davolashga nisbatan ustunligi pastligi tushunchasida baholanadi;
- “qiymat - minimallashtirish” (cost - minimization) tahlilida teng terapevtik samaradorlikdagi bir nechta davolash turining qiymati taqqoslanadi;
- “kasallanish qiymati” (cost - of - illness) tahlilida qandaydir kasallikni davolashdagi to'g'ridan-to'g'ri hamda juz'iy harajatlar baholanadi;
- “qiymat - naf” tahlili.

Ushbu usullardan sog'liqni saqlashda turli dasturlarni moliyalashni rejalashtirishda anchadan buyon foydalanib kelinadi. Bu tahlil usulining konsepsiyasi uncha ham murakkab emas, lekin uni tushunish uchun ba'zi bir detallarini, ya'ni qachon va qaerda ushbu usuldan foydalanish mumkinligini qo'shimcha ravishda tushuntirish talab qilinadi.

Qiymat - foyda tahlili (QFT) jamoatchilik investitsiya dasturlarini baholashni tartibga solish ehtiyojiga javoban paydo bo'ldi. Umuman sog'liqni saqlash uchun harajatlar jamiyatga ijtimoiy foyda keltirishi lozim, QFT usuli esa sog'liqni muhofaza qilish dasturlarini moliyalash to'g'risida to'g'ri qaror qabul qilishda yordam beradi. Har qanday rejalashtirishda maqsadga erishishning bir nechta ehtimolli yo'llarini aniqlash, so'ngra eng optimal yo'lni tanlash uchun ko'rsatkichlarni izohlash lozim. Ko'pincha shunday qarorlar izchillik asosida qabul

qilinadi. QFT alternativ qarorlarni tanlash jarayonini bir qancha obyektivlashtirishga yordam beradi.

QFT usuli davolash dasturi yoki usulini amalga oshirishdagi ehtimollik foydalarini kelgusi yilda pul ko'rinishida baholab borishdan iborat. Bunda yonma-yon ravishda ushbu dasturni yil davomida amalga oshirishning barcha harajatlari baholanadi. Bunday hisob-kitoblar davolashning bir nechta alternativ dasturlari (yoki usullari) uchun olib boriladi. Amalda qo'llash uchun foyda va harajatlar orasida katta ijobiy farqni ta'minlaydigan dastur yutib chiqadi va taklif etadi.

QFT usulining kamchiliklari ko'pincha pul ko'rinishida o'lchash qiyin bo'lgan hamda aniqlash oson bo'lmagan foydalarni pul miqdorida baholash bilan bog'liq bo'lgan qiyinchiliklardir. Bu muammo iqtisodchilarning ko'p urinishlariga qaramasdan o'zining yakuniy yechimini topmadi. Amaliy nuqtai nazardan, tahlilchilar ehtimollik foyda ko'rsatkichlarini ular qancha kerak bo'lsa, shunchasini ko'rsatishga harakat qiladilar. Qolgan o'lchamlar "yetishib bo'lmaydigan foydalar" deb baholanadi, bunday hollarda rahbariyat yakuniy qarorni qabul qilishda ularni erkin holda ko'rib chiqishi mumkin.

"Qiyamat - samaradorli" tahlili (QST).

QST tahlili rahbarga ehtimol bo'lishi mumkin bo'lgan alternativ ustunliklarni aniqlashga yordam beradi. Umuman olganda QST qaror nazariy hamda matematik usullar dasturlarini amalga oshirishdagi turli yondashuvlarni ko'rib chiqishda harakat usulini tanlashga yordam beradi. Aslida esa QST turli dasturlar orqali taklif etiladigan sog'liqni saqlash uchun zaxira hamda foydalarni jamlashni ko'rsatadigan usul bo'lib, undan eng qulay va yaxshi variantni tanlab olinishi mumkin. Bunda dasturga (yoki davolash usuliga) ketadigan harajatlar birgina umumlashtirilgan son bilan, samaradorlik esa boshqa umumlashtirilgan o'lcham bilan ko'rsatiladi.

Bunda yechim turli dasturlar o'rtasidagi samaradorlik va harajatlarning nisbatini hisobga olishga asoslanadi. QST usuli eng kam harajat doirasida berilgan samaradorlikka qanday dastur orqali erishish mumkinligini aniqlashga yordam beradi.

QSTni o'tkazish uchun quyidagi birlamchi ma'lumotlar zarur bo'ladi: oldinga qo'yilgan maqsadni amalga oshirish uchun (arzon bo'lishi shart bo'lmagan) optimal yechim;

- eng kamida ikkita alternativ dasturning bo'lishi;
- dasturlarning samaradorligi uni arzonlashtirishga emas, balki uning yechimi jarayonini optimallashtirish orqali erishiladi.

Bunda har bir alternativ dastur uchun quyidagi parametrlar orqali ko'rib chiqish tavsiya etiladi:

- foydali natija;
- zaruriy ma'muriy harakatlar;
- zarur bo'lgan shtatlar hamda jihozlar;
- narxni belgilovchi omillar hamda chegirmalar;
- qiymat.

QST usulida ko'pincha sog'liqni saqlashda, dasturlar uchun harajatlar hisoblashda foydalanish mumkin, ularning natijalari sog'liqni mustahkamlash iboralari bo'yicha baholanadi (misol uchun umrni uzaytirish omillari). QST usuli olamshumul dasturlarga kirmasada, undan amaliyot tibbiyot xodimlari yoki alohida shifoxonalarning ma'muriyati samarali foydalanishi mumkin.

“Qiyamat - minimallashtirish” tahlili (QMT).

Agar ikki yondashishda (davolash usullarida) ularning teng samaradorligi ko'rsatilgan bo'lsa, har bir usulning harajatlarini taqqoslash mumkin. Taqqoslashning bunday usuli QMT degan nom bilan yuritiladi. Misol uchun davolashdagi vositadan foydalanish qiymati turlicha bo'lishi mumkin.

“Qiyamat - naf” tahlili (QNT).

QNT shunday iqtisodiy usulki, undan foydalanilganda (davolash usulida) uning samaradorligi bemorning hayrixoxligi yoki davolash sifati nuqtai nazaridan baholanadi. QNT tahlili QST tahliliga juda o'xshaydi, lekin uni qo'llanganda yangi ko'rsatkichga tashqaridan davolash usulidagi samaradorlikning bemor tomonidan juz'iy baholanishi qo'shiladi. Ko'pgina QNT natijalari bemor hayotining sifat o'zgarishiga tashqari davolash usulining qiymati qo'shilgan holda ifodalanadi.

“Kasallanish qiymati” tahlili (KQT).

KQTdan aniq bir kasallikning tarqalishi uchun umumiy (to'g'ri hamda juz'iy) qiymatni foydalaniladi. Bu uslubiyat o'rganishda aniq bir kasallik bilan bog'liq bo'lgan (makroiqtisodiy ma'nodagi) barcha harajatlarni hisoblash uchun ishlab chiqilgan. AQShda bir necha guruh kasalliklar bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatdiki, yiliga yurak-tomir tizimi kasalliklariga 80 milliard dollar o'simta kasalliklariga 30 milliard dollar, va asab-ruhiy kasalliklariga 25 milliard dollar harajat bo'lar ekan. Bu kasallikning bevosita oldini olish, aniqlash, davolash, sog'liqni tiklash, tadqiqot hamda o'qitish, shuningdek, tibbiy muassasalar uchun kapital qo'yilmalar harajatlarini o'z ichiga oladi.

Juz'iy harajatlar yo'qotilgan ish kunlari bo'yicha aniqlanadi. Kasallikning to'g'ridan-to'g'ri harajatlari yoki juz'iy harajatlar aniqlanganda kasallikning oldini olish yoki davolashga iqtisodiy baho berish mumkin bo'ladi. To'liq misol bilan tahlil qilish mumkinki, kelajakda sog'liqni saqlash tizimi xodimlari va jamiyat tez-tez farmakoiqtisodiy muammolarga duch keladi. Lekin, har bir vazifa uchun xususiy yo'l, xususiy uslubiyat tanlanishi lozim. Bu uslubiyat kelgusida har qanday farmakoiqtisodiy ma'lumotlarning mavjud tayanch prinsiplariga hamda tahlil usullariga tayanadi.

Farmakoiqtisodiyot tahlil usullarini birgina bemordagina emas, balki davolash muassasalarida, ma'muriy-hududiy tumanda, viloyat va yaxlit davlat miqyosida qo'llash mumkin. Bu usullar farmakoterapiyani klinik va iqtisodiy tomondan tartibga solish imkoniyatlarini beradi. Farmakoiqtisodiyot tahlil usullari davolashning aniq standartini tanlashda, dori vositalarini qayd qilish va sotib olishda, klinik tajribalarning natijalarini baholashda muvaffaqiyat bilan ishlatilmoqda.

Formulyar tizimning qo'llanishi hududiy tibbiy yordam sifatini boshqarish modellarining shakllanishiga har tomonlama yondashish zaruriyatidan kelib chiqadi.

Sog'liqni saqlashni boshqarish organlari oldida farmakoiqtisodiy masalalarni hal qilishda bir qancha muammolar qatorida quyidagilar ham bor:

- dori vositalaridan oqilona foydalanishni ta'minlab beruvchi tashkiliy tuzilmalarni tuzish;
- formulyar tizimni hudud va muassasalarda qo'llashning uslubiy ta'minotini ishlab chiqish;
- tibbiyot muassasalari amaliyotida farmakoiqtisodiy tahlil asoslarini qo'llash;
- tibbiy yordam sifatining nazoratini o'tkazishda dori vositalari xavfsizligi va sifatini baholash mezonlarini ishlab chiqish;
- dori vositalaridan oqilona foydalanishni qo'llashda bemor va tibbiyot mutaxassislarining qiziqishini oshirish uchun sharoitlar yaratish.

Formulyar tizim qo'llashni ta'minlab beradigan tashkiliy tizimning shakllanishi bir-birini qaytaradigan, noxush, yomon oqibatlarini keltirib chiqaradigan, hayotiy zarur toifaga kirmaydigan, klinik-epidemiologiya tomonidan klinik samarasizligi tasdiqlangan dori vositalari sonini kamaytirish vazifalarini ko'zda tutadi.

Formulyar tizimi tashkiliy tuzilmasining shakllanishi va dori vositalaridan oqilona foydalanishga quyidagilar imkon beradi:

- dori vositalari ishlatilishining klinik nazoratini, zarur hollarda olib borilayotgan farmakoterapiyani to'g'rilashni o'tkazish;

- davolash-profilaktika muassasalari uchun hududiy formulyar va formulyar ro'yxatlarni ishlab chiqish, hamda doimiy ravishda yaxshilab turish;

- aholiga bepul tibbiy yordam ko'rsatishning davlat dasturlarini amalga oshirishda dori vositalarga bo'lgan ehtiyojni tibbiy-iqtisodiy va farmakoiqtisodiy jihatdan asoslab berish;

- aholini, ta'minotchilarni, ishlab chiqaruvchi firmalar, tibbiy sug'urta tashkilotlari tibbiyot xodimlari, tibbiyot muassasalari organlari rahbarlarini axborot bilan ta'minlash xizmatini yaratish;

- tibbiyot muassasalari ehtiyoji uchun sotib olinadigan dori vositalarining farmakoiqtisodiy samaradorligini hisobga olgan holda ularning narx - navolarini to'g'rilash sharoitini yaratish.

Formulyar uchun dori vositalarining davolash samaradorligi, havfsizligi va narxlari kriteriyalarini hisobga olgan holda tanlab olinishi kerak. Bu qiyin ishni amalga oshirishda shifokorlar to'qnash keladigan birlamchi muammolardan biri dori vositalari to'g'risida mutlaq zamonaviy axborotlarni qidirishdir. Tibbiyot muassasalarida formulyar ro'yxatlarni ishlab chiqish bir qancha tadbirlarni bosqichma-bosqich bajarilishini ko'zda tutadi.

10-bob. DORI VOSITALARIGA BO'LGAN EHTIYOJ VA TALAB ISTIQBOLINI ANIQLASH

10.1. Dori vositalari iste'molini shakllantiruvchi omillar

Dori vositalari bilan yordam ko'rsatishning har bir bosqichida ular ehtiyojining istiqbolini to'g'ri aniqlash dori vositalar ratsional ishlatilishini ajralmas sharti hisoblanadi. Dori vositalariga bo'lgan talabni ilmiy asoslab rejalashtirish aholi va davolash-profilaktika muassasalarini ularga bo'lgan ehtiyojini to'liq qondiribgina qolmay, balki dori vositalarini sotib olish resurslaridan ham tejamkorlik bilan foydalanishga imkon beradi.

Dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash farmatsevtik biznesni tashkillashtirishda eng muhim hisoblanadi, chunki bir tarafdin bu ishlab chiqaruvchiga maksimal foyda olishga, ikkinchi tomondan aniq iste'molchining ehtiyojini qondirish va sog'lig'ini saqlashga yordam beradi.

10. 2. Ehtiyoj, talab, iste'mol, taklif tushunchalari

Ehtiyoj – qondirishni talab qiluvchi biror bir narsaga bo'lgan muhtojlik zaruriyatidir.

Ehtiyoj qoyidagi omillarga qaratilgan bo'lishi mumkin:

- fiziologik (ovqatga, kiyimga, uy-joylarga);
- sotsial (u yoki bu sotsial guruhga mansub bo'lish);
- intellektual (bilimga, hissiyotga, erkin fikrga va b.q.).

Insonning sog'lom bo'lishini ta'minlash zaruriyati - dori vositalari, bog'lov materiallari, ularga tibbiy yordam ko'rsatish va parvarish qilishda ishlatiladigan buyumlar hamda boshqa dorixona assortimentidagi tovarlarni mavjudligida o'z aksini topadi.

Agar talab qondirilmasa, odam o'zini noqulay, ezilgan va hattoki baxtsiz his qiladi va u o'z zaruriyatlarini qondirish chorasini qidiradi, yoki o'z ehtiyojlarini kamaytirishga intiladi.

Ehtiyojlarni qondirish jarayoni iste'mol qilish deb ataladi. Iste'mol qilish darajasi davolash-profilaktika va boshqa muassasalarga dori vositalari va tibbiyot tovarlarining haqiqiy sotilgan hajmi bilan ta'riflanadi.

Iste'mol qilish darajasi taklif hajmi bilan ham uzviy bog'liqdir.

Taklif - bu iste'molchilarning talabnomalari asosida (tibbiyot) ta'minotchilar tomonidan berilgan tovarlarning haqiqiy hajmi.

Talab - ehtiyojning bir qismi bo'lib, sotib olish xususiyati bilan mustahkamlanadi. Talabning ehtiyojdan farqi, u o'lchanadi, yig'ilgan ma'lumotlar, iste'molchilar so'rovi va boshqalar asosida sotish hajmining istiqboli aniqlanadi.

Hozir dori vositalariga bo'lgan ehtiyoj dunyo bozorida yiliga o'rtacha 15% o'sib borishi kuzatilmoqda.

Dori vositalari ehtiyojini aniqlashda ular iste'moliga ta'sir etuvchi omillarni e'tiborga olish kerak.

Talabni shakllantirishdagi asosiy omillar quyidagilar:

- aholi sonining o'sishi va moddiy farovonligining yaxshilanishi;
- davolash-profilaktika va dorixona muassasalari va ularda tibbiyot va dorixona xodimlari sonining ko'payib borishi;
- tibbiyot fanlarining rivojlanishi, yangicha tashhis usullarini tatbiq qilish, dori vositalaridan samaraliroq foydalanish;
- aholining umumiy madaniyati va tibbiy savodxonligining oshishi;
- uzoq yillardan beri ishlatilayotgan dori vositalariga talab ko'p bo'lgan odamlar sonining ortib borishi.

Dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash ko'p omillarga bog'liq juda murakkab jarayon, chunki iste'mol mahsuloti bo'lgan dori vositalari bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Dori vositasi – bu aksariyat holda kimyoviy substantsiya bo'lib, u inson hayotini saqlab qolishga mo'ljallangan, iste'mol mahsuloti sifatida odamlar salomatligiga zarar etkazmaslik maqsadida alohida yondoshuvni talab qiladi.

Dori vositalari biologik faol moddalar bo'lib, ular har bir funksional a'zoga alohida yoki kasallik qo'zg'atuvchilarga qarshi ta'sir qiladi. Dori vositalarining umumiy soni bizning mamlakatda turli dori vositalari ro'yxati, dozasi va qadoqlanishi bo'yicha hozirgi vaqtda 4000 ni tashkil qiladi.

Dori vositalarining asosiy o'ziga xos tomoni shundan iboratki, mahsulotni bemorlarning o'zlari tanlab ololmaganliklari uchun ular ta'siri va qo'llash xususiyatlarini biladigan mutaxassislar belgilab beradilar. Buning uchun bemor ambulatoriya, poliklinika yoki davolash-profilaktika muassasalariga murojaat qilishi kerak. Bundan tashqari, profilaktika va sanitariya – gigiena maqsadlari uchun dori vositalari va tibbiy ashyolarni ishlatishda ham aks etadi. Dori vositalarini ishlatish uchun yo'llanma berish faqat kasalning xususiyatlariga bog'liq bo'lib qolmay, balki bemor dori vositalarini qabul qilishi, tibbiy yordam ko'rsatish va boshqa omillar bilan ham bog'liqdir.

Dori vositalariga bo'lgan ehtiyoj doimiy bo'lmaydi, u odam organizmidagi turli patologik o'zgarishlar davrida paydo bo'ladi va ularni qabul qilishning asosiy sababi aholi sog'lig'ini saqlashdan iborat.

10. 3. Dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash usullari

Dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash uchun bir necha usullar keng miqyosda qo'llaniladi:

Me'yoriy usul – aniq kasalliklarni davolashda qo'llanadigan maxsus ta'sirga ega bo'lgan vositalar (diabetga, silga, shishga qarshi va b.) uchun. Bu usul bitta davolash kursidagi vositalarni optimal to'plamiga va kasallikning obyektiv statistikasiga asoslangan. Usul oddiyligi, arzonligi, qulayligi bilan ajralib turadi.

Iqtisodiy-matematik usullar keng omilli korrelyatsion-regression tahlilga asoslangan.

Mantiqiy-iqtisodiy usullar ekspertli baholashga asoslangan. Bu usullar muammolarni hal qiluvchi mutaxassislarning fikrlari bilan bog'liq. Dori vositalarining tahlili va ehtiyojini istiqbollashda turli guruh vositalari iste'moli shakllanishi o'ziga xos ekanligini hisobga olish zarur.

iste'moliga ko'ra dori vositalari 3 guruhga bo'linadi:

- me'yori cheklangan dori vositalari (giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, etil spirti va b.).

- maxsus ta'sirga ega, 1–2 ta kasallikni davolashda ishlatiladigan vositalar.

- keng qamrovli ta'sir etuvchi, ko'p kasalliklarni davolashda yoki ularning oldini olishda ishlatiladigan dori vositalari (isitma tushiruvchi, sulfanilamidlar, vitaminlar va b.).

Me'yori cheklangan dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash. Ushbu guruh giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va etil spirtini o'z ichiga oladi. O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan (17.06.96y. 489-sonli buyruq) giyohvand va psixotrop dori vositalariga 1 yilga 1000 nafar aholi uchun aniq miqdoriy me'yorlar hisoblangan. Xususan: morfin - 0,3 promedol – 5,0, omnopon – 0,3g va h.k.

Davolash - profilaktika muassasalarida bu me'yorlar o'rinlar soni va muassasa yo'nalishiga ko'ra belgilanadi.

Etil spirtining me'yori davolash muassasasining turi, ijtimoiy ta'minoti bilan bog'liq.

Masalan, davolash muassasalari uchun quyidagi me'yorlar qo'yilgan:

1. Dorixona muassasalari uchun: 1000 ta yakka tartibda tayyorlanish lozim bo'lgan retseptlar uchun 2800 g.

2. Kasalxona uchun: jarrohlik profilaktikasida bitta bemor uchun – 400g, terapiyada -170 g.

3. Ambulatoriya–poliklinika uchun: bitta ro'yxatda turuvchi bemor uchun yiliga- 50 g.

Sog'liqni saqlash muassasalariga spirtlar turli eritmalar, bor, salitsil, mentol ko'rinishida ham yuboriladi.

Ijtimoiy ta'minot muassasalarida etil spirti me'yorlari quyidagicha;

1) Maktablarga: bitta o'quvchi uchun yiliga 2 g.

2) Maktabgacha tarbiya muassasalarida: bitta o'rin uchun yiliga 20 – 100 g.

Me'yori cheklangan vositalarga ehtiyoj quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$E = \frac{M \cdot S}{1000},$$

Bu erda M – 1000 nafar aholi uchun yillik iste'mol me'yori, 1000 ta retsept va boshqalar.

S – aholi soni, retseptlar soni va boshqalar.

E – dori vositalariga bo'lgan ehtiyoj.

Maxsus ta'sirga ega bo'lgan dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash. Dori vositalarining iste'moli aholining kasallanish va tibbiy yordam ko'rsatish darajasi bilan bog'liq. Maxsus ta'sirga ega bo'lgan dori vositalarining ehtiyoji har biriga alohida hisoblanadi.

Bunda quyidagilar hisobga olinadi. Biror kasallikda bir kishiga ishlatilgan preparatlar bir kursi uchun yil davomida ketadigan dori vositalari miqdori.

Ehtiyojni aniqlash quyidagi formula bilan topiladi:

$E = M \times K \times B$, bunda

E - dori vositalariga bo'lgan ehtiyoj;

M - 1 davolash kursiga bitta bemor uchun ketadigan dori vositasining miqdori;

K – bir yil davomida davolash kurslarining soni;

B – bemorlar soni.

Keng qamrovli ta'sir etuvchi dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash. Bu guruhga keng ta'sir etuvchi arsenalli dori vositalari kiradi. Ularga turli kasalliklarning qo'zg'atuvchilariga nisbatan faollikni ko'rsatuvchilar: antibiotiklar, sulfanilamid dori vositalari, nitrofuran hosilalari, alkaloidlar, oksidlovchilar, ogir metall tuzlari, fenol hosilalari va boshqalar misol bo'ladi. Bu guruhga yana organizmning funksional sistemasidagi xilma-xil kasalliklarni davolashda ishlatiladigan dori vositalari, bir xil ta'sirli, ammo kelib chiqishi har xil bo'lgan: analgetik va isitma tushiruvchi, markaziy nerv sistemasini qo'zg'atuvchi, uxlatuvchi, sedativ va neyroleptik, mahalliy og'riqsizlantiruvchi, o'rab oluvchi va adsorbtsiyalovchi, terini burishtiruvchi va shilliq pardalarni yallig'lantiruvchi, balg'am ko'chiruvchi va ko'ngil aynatuvchi, surgilar, vitaminlar, gormon dori vositalari va boshqalar kiradi.

Keng qamrovli ta'sir etuvchi dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash ikki bosqichda olib boriladi:

- kerakli ma'lumotlarni to'plash va ularni tahlil qilish;
- iqtisodiy-matematik usullar, ekspert baholash va boshqalar asosida aniq dori vositalarining ehtiyoj istiqbolini aniqlash.

Shu tahlil jarayonida berilgan guruh preparatlariga bo'lgan talabni taxminan, bir dori vositasi o'rniga ikkinchisini quyish mo'ljallangan o'zgarishlarni hamda shu preparatni mahalliy qo'llash xususiyatlarini aniqlash kerak.

Istiqbolni aniqlashda ekspert usullari. Sifat va miqdoriy tahlil qo'llanganda ekspertlar eng zarur tadbirlarni, ularning bir-biriga bog'liqligini baholash, sotish jarayonining ketma-ketligini va har bir tadbirni bajarish ehtimolini, muddatlarini ajratib olishga yordam berishadi.

Ekspertlar berilgan masalani boshqarish imkoniyatini va uni xal etishda har bir omilning hissasini baholab, so'ngra ushbu muammoni echish uchun maqsadga muvofiq bo'lgan hodisa, tadbirlarni aniqlab beradilar. Bundan tashqari, ular bu tadbirlar istiqbolini aniqlash davrida obyektiv bajarilish ehtimolligini hisobga olgan holda, bu tadbirlarni amalga oshirish mumkin bo'lgan muddatlarni, ular ketma-ketligini va bir-biriga bog'liqligini aniqlab beradilar. Ekspertli baholashdagi natijalar statistik usullar bilan qayta ishlab chiqiladi.

Ekspertli baholash usuli oddiy, hammabop va mutaxassislik bo'yicha fikrlarni umumlashtirishda yetarli darajada ishonchli usul hisoblanadi.

Olingan natijalarni qayta ishlab chiqishda baholar mosligini (W) ko'rsatadigan ekspertning omilkorlik koeffitsientini hisoblab chiqish zarur.

$$W = \frac{12S}{m^2(n^3-n)},$$

bunda m – ekspertlar soni

n – alomatlar soni

S – har bir alomat kvadratlarning yig'indisi o'rtasidagi va har bir alomat bo'yicha qatorlarning o'rtacha kvadrat yig'indisi o'rtasidagi farq.

Ekstrapolyatsiya usullari izlanishli istiqbollarni oladigan asosiy usullardan biri. Bunda oldingi g'oyalar kelajakda saqlanishi haqida va ularning dinamik qatori taxminlangan holda uning mantiqiy asosi hisoblanadi.

Dinamik qatorlar tahlili asosida qonuniylik, o'rnatilgan o'zgarishlar va regression apparat ko'proq qo'llanilgan holda belgilab qo'yilgan g'oyani ta'riflashda va uni uzaytirishda tegishli approksimirli tenglik tanlab olinadi.

Istiqbolni aniqlashda modellar usullarining qo'llanishi. Istiqbolni aniqlashda 3 ta guruh modellari qo'llanadi: mantiqiy, axborotli va matematik.

Mantiqiy modellar asosida dialektik prinsip yotadi. Har qanday obyektning xususiyatlari bir-biriga bog'liq va biri ikkinchisiga ta'sir etadi, boshqacha aytganda:

- agar biror turdagi obyektlarda qandaydir o'zgarishlar po'y bergan bo'lsa, unga o'xshash obyektlarda ham xuddi shunday jarayonlar sodir bo'ladi;
- agar ikkita o'xshash bitta obyektдан bittasida qandaydir yangi xususiyat topilgan bo'lsa, unda boshqa obyektда ham u aniqlangan bo'lishi mumkin.

Axborotli modellar usullari bilan istiqbollash asosida ommaviy axborot omillari (maqolalar, kitoblar, patentlar, ixtirolar va boshqalar) tahlili, strukturali va boshqa «axborotli signallar» nomli o'zgarishlar hamda turli xil yangi g'oyalarning aniqlanishi yo'tibdi. Ma'noli tahlil (kontent-tahlil) axborotning sifatli va miqdoriy o'rganishini taxmin qiladi. Bunda tezlik, struktura, o'zaro munosabatlar, o'rtacha kattaliklar va boshqa nisbiy ko'rsatkichlar hisoblanadi.

10.4. Dori vositalariga bo'lgan talab turlari va tasnifi

Dori vositalariga bo'lgan ehtiyoj ularning haqiqiy iste'moli va ularga bo'lgan talabning o'zgarish qonuniyatlari tahlili aniqligi bilan bevosita bog'liqdir.

Talab deganda pullarda ifodalangan u yoki bu tovarga xaridorlarning ehtiyoji tushuniladi. Talabni miqdoriy jixatdan o'lash mumkin, bunda talab kattaligi tushunchasi qo'llanadi. Bu xaridorlar (iste'molchilar) hohlaydigan, aniq narxlar bo'yicha qaysidir davr ichida moliyaviy imkoniyatlarga ega bo'lgan, sotib olishga tayyorlab qoyilgan ma'lum tovar miqdorini bildiradi. Bundan kelib chiqadiki, sotiladigan tovarning talab hajmi, eng avvalo, uning narxi bilan bog'liq. Odamlar xarid qiladigan tovar miqdori va uning bahosi o'rtasidagi munosabat talab qonunini ta'riflaydi. Ba'zi teng sharoitlarda tovar narxi va talabning kattaligi o'rtasida qayta (yoki salbiy) aloqa, ya'ni narxlarning pasayishi talabni ko'payishiga olib kelishi va aksincha mavjudligini talab qonuni tasdiqlaydi.

Talabning kattaligiga ikkita guruh omillar muayyan ta'sir etadi:

- dori vositalarga ehtiyojni shakllantiruvchi omillar;
- iqtisodiy ko'rsatkichlar guruhi (tovar va analogining narxi, iste'molchining daromadi va b.).

Dori vositalariga bo'lgan talab quyidagi asosiy negizlar bo'yicha tasniflanadi:

Talabning generatoriga qarab:

- shifokorlar tomonidan (poliklinika, statsionarlar);
- aholi tomonidan.

2) Qoniqtirish darajasi bo'yicha:

- haqiqiy (xaqiqatdan qoniqtirilganda ko'rsatilgan bo'lishi mumkin). U dorixonaning murojaatlari soniga teng;
- sotilgan (xarid natijasida qoniqtirilgan). U iste'molga teng;
- talab qoniqtirilmagan – yetarli miqdorda yoki notekis ravishda dorixona tarmog'iga kelgan dori vositalariga bo'lgan talab. U sotilgan va haqiqiy talablar orasidagi farqiga teng;

3) Marketing turiga qarab

Marketing turiga qarab talabning tasnifi

Talab turi	Marketingning ta'sir etish maqsadi	Marketing turi	Marketing tadbirlari
1. Inkor etadigan yoki yo'q bo'lgan (iste'molchilarga noma'lum yoki unchalik ma'lum bo'lmagan dori vositalari)	Talabni yaratish: salbiy munosabatni yo'q qilish yoki beparvolik	- konverson (o'zgartiruvchan) yoki -rag'batlantiruvchi	Fosstis tadbirlarini ishlab chiqish (reklama, shaxsiy sotuvlar, sotishni rag'batlantirish)

2.Potensial (yangi dori vositasi)	Talabni haqiqiy qilish	Rivojlanayotgan	Sifatli
3.O'zgarib turuvchan (mavsumiy, har soatlik dori vositalari iste'moli uchun)	Talabning tekislanishi	Sinxromar-keting	Talabning o'zgarishlari davridagi qarshi reklama
4.So'nib keluvchan (kam ta'sirli dori prepatlari)	Talabni qayta tiklash	Remarketing	Yangi sotish bozorini qidirish, narxlarning pasayishi
5.Barqaror (talabi turg'un bo'lgan dori vositalari)	Erishilgan talab darajasini qo'llab turish	Qo'llab turadigan	Qo'llab turuvchi reklama
6.Haddan ortiq: -kuchaygan talab (moda davrida)	-Kamaytirish	- Demarketing - qarshi harakat ko'rsatuvchi	-Narxlarning ko'tarilishi, reklamani qisqartirish, -ishlab chiqarishni to'xtatish

FOSSTIS – talabni shakllantirish va savdoni rag'batlantirish - bir qancha tadbirlarni rejalashtirish va amalga oshirish, tovarni bozorga yuborishga yo'naltirilgan, buning uchun e'tiborli reklama, tovar reklamasi, bevosita va maxsus moliya vositalari yordamida savdoni rag'batlantirish, sotuvdan oldingi va sotuvdan keyingi yarmarkalar, ko'rgazmalar amalga oshirilmoqda.

Turli tovarlarga talab ko'pligi uning qiymati bilan ham belgilanadi. Talab kattaligi elastik narx koeffitsienti bilan ta'riflanadi. Uning narxi 1% ga o'zgarishi bilan talab kattaligi qancha foizga o'zgarishini ko'rsatadi. Agar ma'lum tovarga narx o'zgarishi bilan talab o'zgarib ketsa – bu elastik talab; agar narx o'zgarishi bilan talab o'zgarmasa – bu noelastik talab deyiladi.

Narxning elastik talabiga har xil omillar muhim ta'sir etadi, uning eng asosiylariga quyidagilar kiradi:

-agar bozorda o'xshash tovarlar ko'p bo'lsa, talab elastik bo'ladi. Bu holda ma'lum tovarga narxning ko'tarilishi, uning o'rnini bosuvchi tovarni harid qilishga olib keladi, bordiyu shu tovarning narxi vaqtincha pasayib ketsa, uning savdo hajmi ko'tariladi;

-agar bozorda o'xshash tovarlar yo'q bo'lsa, unda talab noelastik bo'ladi.

Shunday ekan, tovarlarga narxlarning ko'tarilishi uning sotuvining kamayishiga sabab bo'lmaydi (chunki talab > taklif).

Aniq tovarni sotib olish zaruriyatining darajasi katta bo'lsa, talab turg'un bo'ladi (noelastik). Bu holda narxlarning bir oz ko'tarilishi savdo hajmini muhim qisqarishiga olib kelmaydi. Shu guruhning tovarlariga (va xizmatlarga quyidagilar kiradi: barcha dori vositalari, malakali tibbiy yordam.

Narx marketingi nuqtai nazardan iste'molchining turkumi yoki narxlarni, o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan iste'molchilar bo'g'inlari. Iste'molchilarni shartli ravishda 4 turkumga ajratish mumkin:

4.1. "Tejamkor" xaridorlar. Ular narxlar (tovar sifati va assortimentiga) yuqori sezuvchanlikka ega bo'lib, elastik turg'un talabni shakllantiradi. Ularga kam ta'minlanganlar, nafaqa oluvchilar, ko'p bolali haridorlar kiradi.

4.2. "Nufuzli" xaridorlar. Ular narxlarga kam e'tibor bergan holda, ko'proq tovarning tashqi ko'rinishga, xaridorlarga xizmat ko'rsatish saviyasiga ahamiyat berishadi. Bu xaridorlar tomonidan elastik talab shakllanadi.

4.3. "Mulohazali" haridorlar tomonidan kam ifodalangan noelastik talab shakllanadi. Bu xaridorlar kichik firmalarni qo'llab - quvvatlash uchun past narxdagi tovarlarni olishga tayyor bo'ladi.

4.4. "Befarq" haridorlar. Narxlarga e'tibor bermagan holda, asosan foydalanishdagi qulaylikka ahamiyat berishadi. Bu xaridorlarga bizmenlar kirib, ular tomonidan turg'un noelastik talab shakllanadi.

Samarali narx siyosatini o'tkazish maqsadida yuqorida sanab chiqilgan omillarning barchasini hisobga olish zarur.

10.5. Davolash -profilaktika muassasalari doimiy faoliyatdagi xay'at vazifalari

O'zbekiston Respublikasi SSVning 2005-yil 12-oktyabrda 506-sonli buyrug'i asosida dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob – uskunalarni sotib olish, taqsimlash va ulardan unumli foydalanishni nazorat qiluvchi "Doimiy faoliyatdagi hay'at" (keyinchalik matnda DFH) O'zbekiston Respublikasi SSV, Qoraqalpog'iston Respublikasi SSV, viloyatlar Sog'liqni saqlash boshqarmalari, Toshkent shahar Sog'liqni saqlash Bosh boshqarmasi va barcha davolash - profilaktika maassasalarida tashkil etilgan va bevosita O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vaziriga, Qoraqalpog'iston Respublikasi Sog'liqni saqlash vaziriga, viloyatlar Sog'liqni saqlash boshqarmalari boshliqlariga, Toshkent shahar Sog'liqni saqlash Bosh boshqarmasi boshlig'iga, Davlat sanitariya - epidemiologiya nazorati departamenti bosh vrachlariga bo'ysunadi.

DFH o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaror va farmoyishlariga, boshqa qonunchilik hujjatlariga, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi SSVning buyruq va farmoyishlariga hamda mazkur nizomga amal qilgan holda olib boradi.

Joylarda dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarni sotib olish, taqsimlash va ulardan unumli foydalanishni nazorat qiluvchi DFH, o'z faoliyatini SSV ning buyrug'iga va davolash - profilaktika muassasalari ichki buyrug'iga asosan tashkil qiladi.

DFH raisi etib Sog'liqni saqlash vazirining birinchi o'rinbosari, viloyat va shahar sog'liqni saqlash Bosh boshqarmasi boshliqlarining birinchi o'rinbosarlari va davolash - profilaktika muassasalari bosh vrachlarining davolash ishlari bo'yicha o'rinbosarlari, DFH a'zolari etib yetakchi mutaxassislar, mos ravishda Vazir, viloyat va shahar sog'liqni saqlash boshqarma boshliqlari va bosh vrachlari tomonidan tayinlanadi va tasdiqlanadi.

SSV, sog'liqni saqlash boshqarmalari davolash-profilaktika muassasalari buyruqlariga asosan hay'at a'zolari tarkibi o'zgartirilishi, hay'atning faoliyati tugatilishi yoki yangidan tuzilishi mumkin.

Doimiy faoliyatdagi hay'atning asosiy vazifalari:

Hayotiy zarur dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarga bo'lgan talabni o'rganadi va buyurtma tuzadi. Dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob-uskunalar, shu jumladan, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarga bo'lgan ehtiyojni bemorlarning soni, kasallik turlari, davolash- profilaktika muassasalaridagi davolanuvchi bemorlar o'rinlarining soni va demografik holatni hisobga olgan holda o'rganib boradi. Bunda zarur bo'lganda soha bo'yicha yetakchi mutaxassislar jalb etiladi.

Polipragmaziya va politerapiyaga yo'l qo'ymaslik, ayni bemorga birdaniga 3 va undan ortiq antibiotik tayinlash muvofiq deb topilganda majlisda bayonnoma bilan rasmiylashtiriladi.

Davolash-profilaktika muassasalarining dorixonasi, davolash bo'limlarida dori vositalari va tibbiy ashyolarning yaroqlilik muddati, saqlash sharoitlari hamda ularning soni va umumiy miqdorini tekshiradi.

Byudjet mablag'lari hisobidan xarid qilingan hamda muruvvat yordami yo'nalishi bo'yicha olingan dori vositalarining har bir qutida muassasa muhri mavjudligini tekshirish asosida aniqlaydi.

Muruvvat yordamidan va beg'araz texnik ko'makdan maqsadli foydalanishni ta'minlanishini tekshiradi.

Davolash-profilaktika muassasalari ichki dorixonalarining yillik faoliyati to'g'risida hisobot tayyorlaydi.

Bo'limlarida esa miqdoriy hisobi yuritiluvchi dori vositalari tibbiy ashyo va tibbiy asbob-uskunalarining qoldiq miqdoriy hisob - kitobini hamda ular bo'yicha hisobotning to'g'ri yuritilishini tekshiradi.

DFH davolash - profilaktika muassasalarida hisob - kitob o'tkazish bo'yicha har 10 kunda sotib olingan dori vositalari haqida shifoxona dorixonasi mudiridan ma'lumot oladi, har oyda dorixonada va bo'limlarda hisobdagi dori vositalarining o'rnatilgan tartibda, hay'at a'zolari ishtirokida yo'q qilinishini amalga oshiradi.

DFH yilning har choragi uchun bajarilgan ishlar bo'yicha hisobot (keyingi oyning 15 sanasigacha) tayyorlaydi va yuqori tashkilotlarga topshiradi.

Dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarni sotib olishda ishtirok etadi. Bunda ta'minotchilardan faqat respublika hududida qo'llashga ruxsat etilgan va Davlat reestriga kiritilgan, muvofiqlik sertifikatiga ega bo'lgan hayotiy zarur dori vositalari ro'yxati hamda shifoxona formulyariga kiritilgan dori vositalari va tibbiy ashyolarning xarid qilinishini, saqlash omborxonalari, muzlatkich xonalari va ularning transportirovkasida muzlatkich me'yoriga rioya qilish holatlari ustidan olib borilayotgan monitoring o'tkazilishida ishtirok etadi.

Ta'minot turidan qat'iy nazar, dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob – uskunalarining barcha taqsimotlari bosh mutaxassislar va barcha hay'at a'zolari ishtirokida amalga oshiriladi, bayonnoma bilan rasmiylashtirilib, hay'at a'zolarining imzolari bilan tasdiqlanadi.

DFH tomonidan dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob - uskunalarni xarid qilishdagi zaruriy mezonlar:

- dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob – uskunalar faqat farmatsevtika faoliyati bilan shug'ullanishga (sotib olish va sotishga) ruxsat beruvchi litsenziyasi mavjud bo'lgan ta'minotchilardan xarid qilinishi;

- xarid qilinayotgan dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob-uskunalar uchun vakolatli sertifikatsiya organlari tomonidan rasmiylashtirilgan va o'rnatilgan tartibda tasdiqlangan muvofiqlik sertifikati nusxasi mavjud bo'lishi;

- mahsulotda birlamchi va ikkilamchi o'ramlarning butunligi, qayd yozuvlarining bir - biriga mos kelishi, yorliqda mahsulotning nomi, o'lchov birligi, seriyasi va partiya raqami, qaysi davlat va firmada ishlab chiqarilganligi;

- dori vositalarining yaroqlilik muddati tibbiyot amaliyotida qo'llash uchun 60 foizda kam bo'lmashligi;
- cheklangan ulgurji savdo ustamalarining qo'llanilishi va davolash muassasalarida hisob – kitob yuritiladigan narxlarning to'g'ri belgilanishi;
- dori vositalariga tuzilayotgan buyurtma dori vositalarining xalqaro nomlanishiga va dozasiga muvofiq bo'lishi;
- dori vositalarining samaradorligi, xavfsizligi, iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqligi tahlili;
- muruvvat yordami yuklari o'rnatilgan tartibga ko'ra dalolatnoma asosida qabul qilinishi;
- dori vositalarini sotib olishda raqobat narxlarining o'rganilganligi va tahlili asosida buyurtma berilganligi.

Ehtiyojdan ortiq bo'lgan dori vositalari, tibbiy ashyo va tibbiy asbob – uskunalarni boshqa davolash - profilaktika muassasalariga qayta taqsimot uchun yuqori tashkilotlarga ma'lumot tayyorlanadi.

DFH giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarning saqlanishi, hisobining yuritilishi va maqsadga muvofiqligi ustidan doimiy nazorat o'rnatish bo'yicha vazifalari:

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 29-oktyabrdagi 472-sonli Qarori asosida davolash - profilaktika muassasalari uchun rejadagi yillik ehtiyojni jamlab SSV qoshidagi "Dori vositalari, tibbiy buyumlar siyosati markazi"ga (joriy yilning noyabr oyigacha, keyingi yillarda yillik ehtiyoj iyun oyigacha) topshirish yuzasidan nazorat o'rnatadi;

Davolash - profilaktika muassasalarining dorixonalarida giyohvandlik vositalarini saqlash sharoitlari O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2001-yil 21-iyulda 1048-son bilan ro'yxatga olingan "Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarni saqlash bo'yicha texnik talablarni tasdiqlash to'g'risida"gi qaror talablariga javob berishi ustidan doimiy nazorat olib boriladi.

11 bob. FARMATSEVTIKA BOZORIDA ULGURJI SAVDO FAOLIYATINI TASHKILLASHTIRISH

11.1. Dori vositalarning muomala sohasida logistik yondashuvi

Dori vositalarini muomala sohasida xomashyo, substantsiya olish yoki dorivor o'simlikni o'stirishdan boshlab, toki so'nggi iste'molchiga dori preparatlarini yetkazib berguncha bo'lgan yo'lni ikki qismga ajratish mumkin. Xomashyoni olishdan boshlab, toki tayyor mahsulot ishlab chiqarguncha bo'lgan yo'lning bir qismi texnik-ishlab chiqarish maqsadidagi *mahsulotning harakati* deb aytiladi.

Yo'lning ikkinchi qismi tayyor mahsulotning ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga yoki foydalanuvchiga yetib borish harakati *tovar harakati* deb ataladi.

Bu ikki oqim birlashtirilganiga uncha ko'p bo'lgani yo'q va uni, *orasidagi munosabat moddiy oqim* deb nomlandi. Bu esa o'z navbatida mahsulot harakati jarayonida paydo bo'lgan yangi obyekt *logistika* (grekcha *logistics* – hisoblash, fikrlash san'ati) fanini o'rganish predmetiga aylandi.

Hozirgi kunda logistikani ko'pgina ta'rifi mavjud bo'lib, ulardan biri logistika - istiqbolni aniqlash, harid qilishni amalga oshirish, ishlab chiqarish hajmlarini rejalashtirish, buyurtmalarni qayta ishlash, zaxiralarni boshqarish, omborxonalar faoliyati va transport orqali tashishlarni rejalashtirishni o'z ichiga oladigan kompleks ho'jalik faoliyati deb ko'riladi.

Farmatsevtik bozorda ulgurji savdoning rivojlanishi, farmatsiyani tashkil qilish va iqtisodiyotining kelajak yo'nalishini belgilashda logistik yondashuvlarni qo'llanishi farmatsevtik logistika deb ataladi.

Farmatsevtik logistika - farmatsevtik va boshqa tovarlar hamda ular bilan bog'liq bo'lgan farmatsevtik yordamda iste'molchilarni qoniqtira oladigan axborotli, moliyaviy va xizmat qilish oqimlarini o'z ichiga oladigan boshqarish va qulaylashtirishni ta'minlaydigan fan va amaliy faoliyatdir.

Logistika moddiy resurslarni taqsimlash, ishlab chiqarishni texnik,

- texnologik, tashkiliy ta'minlash to'g'risidagi fan sifatida, ilmiy – texnik - taraqqiyot ta'siri natijasida mahsulotlar aylanuvi jarayonini
- takomillashtirib borishga bo'lgan doimiy talab ta'siri ostida paydo bo'ldi.

Logistika quyidagilarga asoslanadi:

- texnikaga (materiallar oqimi);

- informatikaga (axborotlar oqimi);
ishlab chiqarishga (mos holdagi boshqaruv modellari bilan).

Tovar harakati jarayonining murakkablashuviga bir qator omillar sabab bo'ladi, ularning eng asosiylari quyidagilardir:

- o'tkazuvchi bozorlar uchun olib borilgan konkret kurashlar, ularni egallash, kengaytirish, bozordagi mavqeni mustahkamlash, iste'molchilar xohish - irodasini o'rganish, tovarning hayotiylik davrini o'rganish, raqobatchilar bozorga taklif qilayotgan tovarlarni va iste'molchilar talabini o'rganish;
- aniq o'tkazuvchi bozorlarga yo'naltirilgan va iste'molchilar buyurtmasiga asosan ishlab chiqarishni tashkil etish, barcha bosqichlarda moddiy resurslar harakati. Aniq va puxta o'ylab chiqilgan, rejalashtirilgan va tashkil etilgan ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshirish;
- tovar harakati to'g'risidagi axborotning muomala jarayonining barcha bosqichlarida va mahsulotni ishlab chiqarish jarayonida tartibga solingan harakat;
- logistik tizim faoliyati logistik qoidalar asosida amalga oshiriladi. Logistik qoidalar deganda logistik tizimda eng maqbul yo'nalishlarni aniqlash uchun, yuklar va usullar yig'indisi tushuniladi;

Logistik tizim (LT) deganda elementlar va ular o'rtasida yuk (material) oqimini, u paydo bo'lgan nuqtadan iste'mol qilinadigan nuqtagacha boshqarish maqsadida paydo bo'ladigan o'zaro aloqalar va bu jarayonlar uchun zarur bo'lgan axborot oqimlari yig'indisi tushuniladi.

Logistik tizimning elementlari quyidagilardir: ishlab chiqaruvchi, qayta ishlovchi korxonalar va boshqa tarmoqlarning korxonalari, tijorat-vositachilik korxonalari transport va ombor quvvatlari, yetkazib beruvchilar, buyurtmachilar, axborot tizimlari, axborotni yig'ish, qayta ishlash va uzatish moslamalari, boshqaruv organlari (menejment).

Moddiy oqimlar tizimining muvaffaqiyatli ishlashi logistik infrastrukturaning rivojlanishiga juda bog'liqdir.

Logistika infrastrukturasi deganda bir korxonadan boshqa korxonaga moddiy va axborot oqimlarini ishonchli hamda bir maromda yetkazib turilishini ta'minlaydigan transport va boshqa zaruriy elementlarning yig'indisi tushuniladi.

Logistika faoliyatining asosiy sohalaridan biri mahsulotni ta'minlash, ularni bevosita iste'molchiga yetkazib berish hisoblanadi. Logistik faoliyat birinchi navbatda yuklarni tashish uchun zarur bo'ladigan transport bilan juda bog'liqdir. Transport faoliyatining asosiy ko'rsatkichi – bu bajarilgan

transport ishlarining hajmi, ya'ni yuklarni ma'lum bir masofaga eng kam xarajatlar bilan tashish hajmi hisoblanadi.

Quyidagilarga qilingan xarajatlar logistik sarf- xarajatlar hisoblanadi: tashishga, ortishga, tushirishga, qayta ortishga, yuklarni manipulyatsiya qilishga;

- transport – ombor ishlarining hamma turlari bo'yicha taxlash;
- axborot xizmatini ko'rsatish, ya'ni axborot oqimlarini tashkil etish;
- aylanma mablag'larni tutib turishga va omborlarda yuklarni saqlab turish natijasida qilinayotgan tavakkalchilik;
- logistik boshqarishga.

Moddiy (yuk) oqimlarining faoliyat yuritishi bilan bog'liq bo'lgan zarur tushunchalardan biri axborot oqimlaridir. Shuningdek, teskari aloqa, ya'ni rejalashtirilgan ish qanday natija bilan tugaganini solishtirish uchun zarur bo'ladigan axborot, aloqa tushunchasidagi ham keng foydalaniladi. Teskari aloqa logistik jarayonlarni yanada samaraliroq boshqarishga imkon beradi. Axborot oqimlari logistik kanallar orqali o'tadigan axborot kanallarining yig'indisidir.

Logistik kanal – yetkazib beruvchi, iste'molchi, tashuvchi, vositachi, sug'urtachilardan iborat qisman tartibga solingan ko'plik. Iste'molchi yoki etkazib beruvchi bozor iqtisodiyoti sharoitida tashuvchilarni, sug'urtachilarni va h.k. larni turli xil usullar bilan (reytingini hisoblash, operatsiyalarni tadqiq qilish usullarini qo'llash va h.k) tanlash imkoniyatiga egadir. Tanlash amalga oshirilgandan so'ng logistik kanal logistik zanjirga aylanadi.

Logistik zanjir – bu chiziqli tartibga solingan ko'plab jismoniy va yuridik shaxslarning (ishlab chiqaruvchilar, distribyutorlar, umumiy foydalaniladigan omborlar) ko'pligi bo'lib, ular tashqi moddiy oqimni bir LT dan boshqa LT ga etkazib berish bo'yicha yoki yakuniy iste'molchiga yetkazib berish bo'yicha (noishlab chiqarish iste'moli, shaxsiy iste'mol) operatsiyalarni amalga oshiradilar. Umumiy holatda logistik zanjir ishlab chiqaruvchi, iste'molchi, vositachi va tashuvchilarni birlashtiradi.

Bu oqimlarning o'zaro harakati va o'zaro aloqasi tadbirkorlik logistikasi faoliyatida o'z aksini topadi, u korxonalar, yetkazib beruvchilar va buyurtmachilar o'rtasidagi barcha moddiy va axborot oqimlarini birlashtiradi va tashkil qiladi.

Logistik jarayonlar muvaffaqiyatli borishi uchun logistik boshqaruvdan foydalaniladi, bu boshqaruv korxonani umumiy boshqarishning bir qismi hisoblanadi. Logistik boshqaruv o'zida rejalashtirish, boshqarish va nazorat qilish kabilarni aks yettiradi va

ularning asosida mos holdagi axborot yotadi. Logistik boshqaruv korxonani umumiy boshqarish bilan birga faoliyat yurita turib, u moddiy (yuk) oqimlarning tejami va ildam bo'lishini, zaruriy zaxiralarning eng qulay hajmini ta'minlashi kerak, moddiy oqimlar mavjud bo'lishining sharoiti va talablari to'g'risida axborotga ega bo'lishi kerak.

Olimlar va amaliyotchilar tasdiqlashi bo'yicha moddiy zaxiralarni 30-70 % qisqartirilishi, saqlash vaqtini kamaytirish, mahsulotni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga yetib borishini tezlatib, tovar aylanishining iqtisodiy samaradorlikka ega bo'lishiga imkon yaratadi. Bunda 7-R logistik qoida joriy qilindi: Right product (kerakli mahsulot); Right quantity (kerakli miqdorda); Right condition (berilgan sifatda); Right place (kerakli joyda); Right time (belgilangan vaqtda); Right customer (aniq iste'molchi uchun); Right cost (kam chiqimli).

Orasidagi moddiy oqimning qaysi qismida harakat o'rganilishiga qarab, *sotib olish* logistikasi (tashkilotni moddiy resurslar bilan ta'minlash), *ishlab chiqarish logistikasi* (mahsulot ishlab chiqaradigan yoki saqlash va boshqalar bo'yicha xizmat ko'rsatadigan korxonalarining ichidagi moddiy oqimlar bilan boshqarish), *taqsimlovchi logistika* (tayyor tovarni iste'molchiga etkazib berish) turlariga bo'linadi.

Dori vositalarning assortimenti avj olib o'sishi tovar harakatidagi boshqarish ishlarini yanada mukammallashtirishga sabab bo'lmoqda (taqsimlovchi logistika). Tovar harakati yoki taqsimlovchi logistika – bu iste'molchi talabini qondirish va daromadni olish maqsadida ishlab chiqarish joyidan iste'mol qilish joyiga materiallar, tayyor buyumlar va ularga tegishli ma'lumotlar yetib borishning rejalashtirish va nazorat qilish faoliyatidir. Qisqa qilib aytganda, bu kerakli tovarni kerakli iste'molchiga, kerakli joyga o'z vaqtida etkazib berish jarayonidir.

Taqsimlovchi logistikada tovar harakati turli kanallar orqali moddiy oqim ishlab chiqaruvchidan so'ngi iste'molchiga yetib keladi. Ta'minotchining ishonchi (mahsulotni aniq muddatga, qat'iy grafik asosida yetkazish va b.), investitsiya va kreditlash imkoniyatlari, muomala harajatlarning kattaligi, mavjud bo'lgan assortimentga talab, narxi va boshqalar kabi omillar harakati moddiy oqimning (farmatsevtik va boshqa tovarlar) shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Moddiy oqimga yana bir necha kichik oqimlar hamroh bo'ladi: moliyaviy oqim (pul vositalari harakati), o'z navbatida quyidagi turlarga bo'linadi: a) investitsiyaviy; b) dori vositalarini sotib olishni ta'minlovchi; v) transport harajatlarini qoplovchi; g) savdoni ta'minlab beruvchi; - raqobat muhitida firma uchun yana bir afzalligi - servis xizmatlardir;

- axborotli – boshqa oqimlar bilan parallel holda to‘g‘ri yo‘nalishda harakatlanadi, teskari yo‘nalishida esa logistik zanjir davomida qayta aloqa o‘rnatadi;
- transportli – moddiy oqim harakatini ta‘minlaydigan (masalan: dorixona assortimenti buyumlarini tashishni tashkil qilish) zarur bo‘lgan barcha element va faoliyatlar yig‘indisini o‘z ichiga oladi.

Logistikaning asosiy vazifasi tovarni iste‘molchiga yetib borguncha moliyaviy, axborotli, servis, transport xizmatlarini rejalashtirish, tashkillashtirish va har bir moddiy oqimlar harakatdagi faoliyat turlarini nazorat qilishdir.

11.2. Tovar harakatining kanallari. savdo tarmog‘ining asosiy turlari

Farmatsevtik bozorda tovar harakatining kanallari bir yoki bir necha kompaniyalar bilan amalga oshirilmoqda, ular dori vositalarini so‘nggi iste‘molchiga yetkazib berishda ishtirok etadilar va ularni tovar harakatining ulgurji va chakana savdo korxonalarida ta‘riflash mumkin.

Tovar harakatining kanallari – tovar (yoki xizmat)ga bo‘lgan huquqni ishlab chiqaruvchidan iste‘molchiga o‘tkazishni ta‘minlovchi tashkilot yoki alohida shaxslarning yig‘indisidir.

Tovar harakatining 2 ta asosiy turi mavjud:

To‘g‘ri.

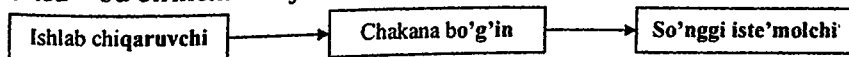
Egri.

Agar mahsulot ishlab chiqaruvchidan bevosita iste‘molchiga yetib borsa, bu kanalning to‘g‘ri turi hisoblanadi. Bunda faqat 2 ta qatnashuvchi ishtirok etadi:

To‘g‘ri kanallarning yana bir nomi bu – nol darajali kanaldir.

Egri (ko‘p darajali) kanal – mahsulotni ishlab chiqaruvchidan iste‘molchiga vositachilar tizimi orqali sotilishidir. Agar vositachi 1 ta bo‘lsa – bu birinchi darajali kanal:

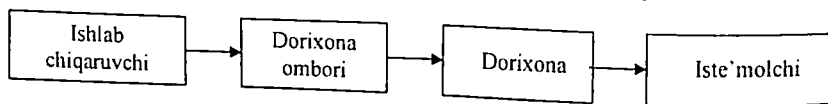
Agar vositachi 2 ta bo‘lsa – ikkinchi darajali kanal:

Tovar harakati kanallari vertikal va gorizontal bo‘lishi mumkin:

- vertikal tovar harakati kanallari yagona tizim sifatida ish ko'rsatadi, ishlab chiqaruvchi, ulgurji va chakana vositachilar, iste'molchilarni o'z ichiga oladi. Ular umumiy maqsadlarni ko'zlaydilar va birlashgan nazoratda xizmat ko'rsatadilar;
- gorizontal tovar harakati kanallari, bir qancha firmalar birlashmasi bo'lib, aniq bozorni birgalikda egallash uchun mo'ljallangan. Bunday sotish tizimidan dorixona tizimida ham foydalansa bo'ladi. Masalan: keng ko'lamda reklama kompaniyasini o'tkazish va o'z tovarlari savdosini ko'paytirish maqsadida aniq hudud dorixonalarini birlashtirish.

Dorixona savdo qilish tarmog'i uchun bilvosita ikkinchi darajali (vositachi bilan) kanallari xos. Ikkinchi darajali kanal qatnashuvchilari:

Savdo qilish tarmog'ining asosiy turlari.

Savdo qilish tarmog'ini tashkillashtirish 3 ta asosiy omillarga bog'liq:

- Mahsulot turi.
- Bozorning geografik ko'lami.
- Iste'molchining fe'l-atvori.

Ularga muvofiq savdo tarmog'ining 3 asosiy turi ajratiladi:

1. Mahsulot turlari bo'yicha.
2. Hududlar bo'yicha.
3. Iste'molchining fe'l-atvori bo'yicha.

1. Mahsulot turlariga qarab savdo tarmog'i.

Mahsulot turiga qarab savdoni tashkil qilishda bir yoki bir necha xil tovar turlariga ixtisoslashtirilgan alohida bo'linmalar shakllanadi. Qachonki mahsulot nomlari assortimenti bo'yicha ajralib tursa va maxsus bilimlarni talab qilinsa, shunda bu savdo qilish tarmog'i afzalroq ko'riladi.

Shunday qilib, dorixona tovarlari ancha farqlanadigan assortimentli guruhlariga bo'linadi: dori vositalari va sanitariya - gigiena ashyolari, bog'lov vositalari va bemorlarni parvarish qilishda ishlatiladigan buyumlar; tibbiy texnika, optika va boshqalar.

Shu bilan dorixona tarmog'ida aniq tovarlar guruhlari savdosi bo'yicha ixtisoslashtirilgan bo'linmalar shakllanadi (masalan, tibbiyot

texnika uchun – «Tibtexnika» do‘konlari, ko‘zoynak, gardish, linzalarni sotish uchun – «Optika» va b.).

Keyinchalik bundan ham kengroq ixtisoslashtirish ehtimoli bor. Masalan, tayyor dori vositalari, dorivor o‘simlik xomashyoni hamda dori vositalarining aniq guruhlarini (sil, diabet, o‘sma kasalliklariga qarshi va boshqa preparatlarni sotish bo‘yicha ixtisoslashgan dorixonalar) savdosi bo‘yicha ixtisoslashgan dorixonalar, gomeopatik dorixonalar.

2. Hududlar bo‘yicha savdo qilish tarmog‘i.

Hududlar bo‘yicha savdoni tashkillashtirishda hududiy savdo qilish tarmoq bo‘linmalari shakllanadi. Masalan: hududlarda dori vositalari va tibbiyot buyumlari savdosini tashkillashtirish uchun shaharlar, viloyatlar va Qoraqalpog‘iston Respublikasi bo‘yicha dorixona tarmog‘i shakllangan.

Savdo faoliyatining mahsulot turlari buyicha hamda hududlar (mamlakatlar) bo‘yicha tashkillashtirilgan mustaqil turi bu eksport – chet el bozorida mahsulotning savdosi.

3. Iste‘molchi fe‘l-atvori bo‘yicha savdo qilish tarmog‘i.

Iste‘molchi fe‘l-atvoriga qarab savdoni tashkil qilganda, bir yoki bir nechta iste‘molchilar turlarini xizmat qilishiga ixtisoslashtirilgan, alohida bo‘linmalar shakllanadi. Masalan, dori vositalari va tibbiyot buyumlar sotishi uchun quyidagicha tashkillashtiriladi:

- faqat aholiga xizmat qiluvchi dorixonalar;
- bitta davolash-profilaktika muassasasiga (shifoxona) xizmat qiluvchi dorixonalar;
- bir nechta davolash-profilaktika muassasalari va boshqa tashkilotlarni ta‘minlaydigan dorixonalar.

Dorixona tizimida to‘g‘ri shakllangan sotish tarmog‘i iste‘molchilarning talablarini to‘liq qondirishga imkon beradi, bu o‘z navbatida, tovarni optimal harakatini ta‘minlab beradi.

11.3. Ulgurji vositachilarning vazifalari, funksiyalari va tasnifi

Tovarlarni ishlab chiqaruvchidan iste‘molchiga etkazib berishda tadbirkorlik faoliyati maqsadida tovarlar yoki xizmatlarni sotish va olib sotish maqsadida **ulgurji vositachi** (tashkilotlar va alohida shaxslar)ni o‘rni katta.

Ulgurji vositachilarning asosiy vazifasi - ishlab chiqaruvchilar va chakana sotuvchilar (dorixonalar bilan) o‘rtasidagi uzilishni yo‘qotib muntazam aloqalarni va markazlashtirishni ta‘minlashdir.

Farmatsevtik tovarlar harakati tizimining zarur sharti - ulgurji vositachi (dorixona ombori) aloqalari orqali iste'molchilarga yetkazish hisoblanadi.

Ulgurji vositachilarning funksiyalari

Farmatsevtika bozorida ulgurji vositachilar quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- marketing – bozorni kompleks taxlili, tovar siyosati va narx siyosati va boshqalarni amalga oshirish;
- axborotli – kerakli axborot bilan ta'minotchilarni va chakana tashkilotlarni ta'minlash;
- tovarlarni qabul qilish, saqlash va tovar zaxiralarini boshqarish;
- tovarni tashish;
- o'z haridorlarini kreditlash - tovarlarni iste'molchilarga kreditga berish;
- rejalashtirilmagan harajatlar xavf-xatarini qayta taqsimlash. Tovarga egalik huquqini olgan holda ulgurji vositachilar, tovarlarning buzilishi, o'g'irlanishi, unga qo'yilgan narxlarning pasayishi bilan bog'liq bo'lgan ma'lum xavf-xatardan ishlab chiqarishni xalos etadilar.

Ulgurji vositachilar tasnifi

Ulgurji vositachilar bog'liq bo'lgan va bog'liq bo'lmagan vositachilarga bo'linadi:

Bog'liq bo'lmagan vositachilar ta'minotchilardan tovarni sotib oladilar, tovar sotish huquqini olgandan so'ng ulgurji vositachilarga xos bo'lgan hamma funksiyalarni bajaradilar. Ularga distribyuterlar kiradi – bu firmalar yirik ishlab chiqaruvchilardan to'liq ulgurji sotib olish asosida savdoni bajaradi. Distribyuterlar shaxsiy omborxonalariga ega, ular odatda tovar ishlab chiqaruvchilari bilan uzoq muddatli aloqalar o'rnatadilar.

Bog'liq bo'lgan vositachilar – tovarga egalik huquqini olmagan va bevosita savdoda ishtirok etmaydigan firmalar yoki ayrim tadbirkorlar (agent va brokerlar). Ular sotish yoki oldi-sotti jarayonlarga ko'maklashadi, ya'ni sotuvchilar va haridorlarni birlashtiradi hamda axborot va marketingli funksiyalarni bajaradilar.

11.4. Ulgurji farmatsevtik tashkilotlar faoliyati, dorixona omborida tovarlar harakatini tashkil qilish

Dorixona tovarlarni tarqatish tizimida ulgurji vositachilarning asosiy vakili ulgurji savdo tashkilotlari hisoblanadi.

Yevropa Hamjamiyati komissiya kengashining 31.03.1992 yildagi direktivasi "Inson uchun dori vositalarini ulgurji sotish qoidalari"da dori vositalarini aholiga berishdan tashqari sotib olish, saqlash, ta'minlash va

eksport qilish bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarning barchasi dori vositalarning ulgurji savdosini belgilaydi. Ulgurji sotuvchilar ma'lum geografik ko'lam aholisining talablarini qondirish uchun kerakli dori vositalar assortimenti mavjudligi bilan hamda izohlangan joyga qisqa muddatda talab qilingan dori vositalar miqdorini yetkazishga kafolat berishi kerak.

Hozirgi vaqtda qator rivojlangan mamlakatlarda ulgurji sotish tegishli yaxshi amaliyotning qoidalari (GDP – Good Distribution Practice) mavjud. Ushbu xujjatda tovar harakatining har bir bosqichlarida dori vositalari sifatini, qayd qilinishini, saqlash talablarini bajara oladigan, etkazib berish kafolatini va boshqalarni ta'minlab beradigan tegishli ulgurji savdoning asosiy negizlari belgilangan. Ushbu xujjat dori vositalarini ulgurji savdosi bilan shug'ullanuvchi xodimning bilim darajasi va tajribasiga qo'yilgan talablarni ham o'z ichiga olgan. Ulgurji sotish jarayonida zarur bo'lgan asosiy xujjatlar sanab o'tilgan bo'lib, ular dori vositalari harakatini aks ettiruvchi, turli xil logistik jarayonlarni izohlaydigan buyurtmalar, yo'riqnomalardir.

O'zbekiston Respublikasi SSV ning 2002-yil 16-dekabr 547-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan ulgurji standart (OST TST 42-03:2002)ga binoan dori vositalari ulgurji savdo korxonalariga "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni talablari asosida dori vositalari ulgurji savdosi bilan shug'ullanadigan tashkilotlar kiradi.

Tovar harakatining kanallari (logistik kanallar) asosiy qismini ulgurji savdo tashkilotlari tashkil etadi.

Ulgurji savdoni amalga oshirish quyidagi vazifalarni ko'zda tutib rejalashtiriladi:

- tovar zahiralarni ko'paytirish va saqlash;
- dori vositalarni ishlab chiqaruvchilardan keladigan moddiy oqimni oxirgi iste'molchilar uchun tovar oqimiga qaytadan tuzish;
- dori preparatlarining yuklash xajmlarini yiriklashtirish;
- servis sifatini yaxshilash.

Ulgurji savdo korxonasi va tashkilotlari dori vositalari va tibbiy buyumlarni ishlab chiqarish litsenziyasiga ega bo'lgan ishlab chiqaruvchilardan, boshqa ulgurji savdo korxonasi va tashkilotlaridan hamda o'rnatilgan tartib asosida ro'yxatga olingan chet el firmalaridan yetkazib beriladigan dori vositalarini sotib olish huquqiga ega.

Ulgurji savdo korxonalarini xususiy farmatsevtika amaliyoti bilan shug'ullanish litsenziyasiga ega bo'lgan boshqa ulgurji savdo

korxonalariga, ishlab chiqarish maqsadlari uchun ishlab chiqaruvchi korxonalariga, dorixona muassasalariga, dori vositalarni sotishi mumkin.

Faqat o'rnatilgan tartibda ro'yxatga olingan dori vositalari, tibbiy buyumlar, sanitariya - gigiena ashyolari O'zbekiston Respublikasi hududida sotilishi mumkin.

Dori vositalari bilan ulgurji savdoni O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan o'rnatilgan tartibga ko'ra ma'lum faoliyat turiga berilgan litsenziya asosida amalga oshirish mumkin. Litsenziyani, uni bergan organ haqidagi ma'lumotni tanishib chiqishga qulay joy o'rnatilgan bo'lishi kerak.

Ulgurji savdo korxonasi tovar harakatining asosiy vazifasini mustaqil ravishda yoki distribyuterning bo'linmalari sifatida faoliyat ko'rsatadigan *dorixona omborlari bajaradi*. Omborxonalar kelib tushgan tovarlarni qabul qilish, joylashtirish va saqlash qoidalariga rioya qilgan holda, iste'molchilarga berish uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Dorixona omborining asosiy vazifalariga: dorixona, davolash-profilaktika muassasalari va boshqa tashkilotlarga sifati va amaldagi qonunchilikning hamma talablariga javob beradigan dori vositalari, tibbiy buyumlar, dorixona jihozlari va inventarlarni qabul qilish, saqlash va berish kiradi.

Dorixona ombori asosiy vazifalariga muvofiq quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- ta'minotchilar bilan shartnomalar tuzish;
- dorixona assortimentiga mos tovarlar va tibbiyot buyumlarini sotib olish;
- da'vo va izlanish ishlarini olib borish;
- iste'molchilar tomonidan shartnoma majburiyatlari bajarilishini nazorat qilish;
- dori vositalari va tibbiyot buyumlarini ishlab chiqaruvchilardan sifati, miqdori va qiymati bo'yicha qabul qilishni amalga oshirish;
- dori vositalari va tibbiyot buyumlarini fizik-kimyoviy xususiyatlari va DF talablarini hisobga olgan holda ular saqlanishini tashkil qilish;
- farmatsevtik, parafarmatsevtik va boshqa tovarlarni hisobga olish va berish tartibiga qat'iy rioya qilishni tashkil qiladi.

Dorixona omboriga qo'yilgan farmatsevtik talablar tegishli tarmoq standartida belgilangan.

Dorixona ombori bajarilayotgan ish hajmiga, sanitariya-gigiena qoidalariga, yong'inga qarshi, boyliklarni saqlash talablariga javob beradigan sharoitda joylanishi kerak. Omborxonalar alohida turadigan binoda

(bino tizimining ijara huquqida yoki boshqa xuquqlar asosida qonunchilikka zid keltirmagan holda) joylashishi mumkin.

U yerda, albatta, suv bilan ta'minlanish, kanalizatsiya, issiqlik, tortib ketadigan ventilyatsiya qurilmalari mavjud bo'lishi shart.

Tashqarida tashkiliy-huquqiy shakli, korxon nomi, joylashgan o'rni (yuridik manzili) va ish tartibi yozilishi kerak.

Dorixona ombori dori vositalari va tibbiyot buyumlarini fizik-kimyoviy, farmakologik, toksikologik xususiyatlariga asosan saqlash va tegishli butligini hamda dori vositalari va tibbiyot buyumlari sifatini standartlar talablarini hisobga olgan holda ta'minlab beruvchi ajratilgan va maxsus jihozlangan binolarga ega bo'lishi kerak. Omborxonada alohida kirish yo'li, tovarlarni qabul qilish uchun ajratilgan joy bo'lishi kerak. Agar omborxonada ko'p qavatli uylarda joylashgan bo'lsa, tovarni ortish yoki tushirish xonadonlarning derazasi tagida amalga oshirishga ruxsat etilmaydi. Tibbiyot yoki dorixona sifatida xizmat qiluvchi binolarda mayda ulgurji ombor joylashganda ma'muriy-maishiy xonalar umumiy bo'lishi mumkin.

Omborxonada xonalari bajariladigan funksiyalariga qarab uzviy qabul qilish, saqlash, buyurtmalarni jamlash va mahsulotlarni berish ishlari funksional bog'liq bo'lishi lozim.

Omborxonada xonalarning maydoni, saqlanishi ko'zda tutilgan mahsulotlar hajmiga mos kelishi va 150 m² dan kam bo'lmasligi lozim:

- mahsulotlarni qabul qilish joyi;
 - tibbiyotda ishlatiladigan mahsulotlar va dori vositalarini saqlash joyi;
 - maxsus saqlash sharoitini talab qiluvchi dori vositalarini saqlash xonalari;
- ekspeditsiya (jo'natish) joyi.

Ma'muriy-maishiy xonalarning umumiy maydoni xodimlarning soniga bog'liq, lekin amaldagi me'yorlar va qoidalarga binoan 34 m² kam bo'lmasligi kerak.

Dorixona ombori bajaradigan funksiyalaridan kelib chiqib, tegishli jihoz va inventarlar bilan ta'minlanishi lozim.

Dorixona omborida bo'lish lozim bo'lgan *jihozlarning tahminiy ro'yxati*:

- stellajlar, poddonlar, podtovarlar, tovar osti moslamalari;
- muzlatkich kameralari;
- yukni yuklash-tushirish mexanizatsiya vositalari;
- havo ko'rsatkichlarini rasmiylashtiruvchi asboblari;
- yog'och va metall shkaflar (seyflar);

- ishchi stol va stullar;
- maxsus va ustki kiyimbosh hamda poyafzal saqlanadigan alohida shkaflar;
- sanitar holatni saqlash uchun inventar va dezinfektsiyalovchi vositalar.

Saqlash xonalarining soni alohida xonalarda saqlanishni talab qiluvchi dori vositalari guruhlariga qarab belgilanadi. Odatda, omborxonaning ish hajmi qancha bo'lishidan qat'iy nazar quyidagi saqlash bo'limlari bo'lishi ko'zda tutiladi: quruq dori vositalari, suyuq dori vositalari, tayyor dori vositalari, sanitariya va gigiena tovarlari, bog'lov materiallari, zaharli va giyohvandlik dori vositalari (agar ularni saqlash uchun alohida litsenziya bo'lsa).

Bundan tashqari, dorixona omborida dori vositalarini qadoqlash va o'rab joylash, yordamchi bo'limlari, transport bo'limi va v. h.k. tashkil qilinishi mumkin. Moliyaviy ishlarni bajarish uchun buxgalteriya, iqtisodiy rejalashtirish bo'limi ham ko'zda tutiladi.

Dorixona omborlariga boshqa soha omborlaridan farqli ravishda, asosan, oliy farmatsevtik va o'rta maxsus ma'lumotli malakali xodimlar ishlashi talab etiladi. Dorixona ombori xodimlari soni ular bajaradigan ish hajmiga (savdo hajmi) asosan belgilanadi.

Dorixona omborida tovarlar harakati quyidagi logistik jarayonlardan iborat: tovar qabul qilish, sifat nazorati, saqlash joylariga joylashtirish, saqlash bo'limlaridan tovarlarni berish. Omborxonada tovarlarni saqlash ishlari amaldagi tarmoq standarti va boshqa me'yoriy-texnik hujjatlar asosida olib boriladi.

Qabul qilish bo'limi boshqa xonalardan alohida bo'lishi, lekin asosiy dori vositalari saqlash xonalari bilan uzviy bog'liq bo'lishi lozim.

Dorixona omborida kelib tushgan mahsulotlarni qabul qilish va tegishli bo'limlarga berishni amalga oshirish maqsadida kamida uch kishidan iborat qabul xay'ati tashkil etiladi. Qabul xay'ati raisi qabul bo'limi boshlig'i, kichik ish xajmiga ega omborlarda esa dorixona ombori mudiri hisoblanadi.

Qabul qilish hay'ati tarkibiga bo'lim mudirlari, mahsulot qabul qilishga tegishli boshqa shaxslar ham kirishi mumkin. Ba'zi hollarda xay'at tarkibiga mutaxassis-ekspertlar yoki betaraf tashkilot vakillari kiritilishi mumkin.

Qabul qilishda ishtirok etuvchi shaxslar dori vositalarini son va sifat jihatdan qabul qilish qoidalarini, tibbiyotda ishlatiladigan mahsulotlarni yuborishning asosiy va alohida sharoitlarini, dori vositalari fizik-kimyoviy

xossalarini, dori turlarini ishlab chiqarish shakllarini, narx-navo va boshqalarni yaxshi bilishi majburiydir.

Dorixonada omboriga zaharli yoki giyohvandlik vositalari kelishi bilan darhol zaharli va giyohvan vositalari saqlash bo'limiga topshiriladi. Ularni son jihatidan va kuzatuv hujjatlariga mosligi omborxo'na mudiri tomonidan tekshiriladi.

Qabul qilish bo'limida mahsulotlar qaysi bo'limga tegishli bo'lsa shu bo'lim mudirlari (o'rinbosarlari) ishtirokida ochib ko'riladi, lozim bo'lgan taqdirda betaraf tashkilot vakili yukni qabul qilishda ishtirok etish huquqini beruvchi hujjat asosida qatnashadi.

Tovarlarni yetkazib berish shartnoma asosida amalga oshiriladi.

Dori vositalarini amaldagi reglamentlari asosida ulgurji va chakana dorixonada tarmoqlari orqali sotishda quyidagi hujjatlar bo'lishi talab etiladi:

- muvofiqlik sertifikatini yoki muvofiqlik bo'yicha deklaratsiya;
- muvofiqlik sertifikatining asl nusxasi egasi tomonidan, notarius yoki sertifikat bergan tovarlarni sertifikatlashtirish idorasi tomonidan tasdiqlangan ko'chirma nusxasi;
- tovar-kuzatuv hujjatlari (schet-faktura) ishlab chiqaruvchi yoki ta'minotchi (sotuvchi) tomonidan rasmiylashtirilgan bo'lib har bir tovar nomi bo'yicha o'rnatilgan talablarga ular muvofiqligi haqida ma'lumotlar;
- muvofiqlik sertifikatini nomeri va uning amal qilish muddati;
- sertifikat bergan idora; yoki muvofiqlik bo'yicha deklaratsiya qayd qilingan nomeri va uning amal qilish muddati;
- deklaratsiyani qabul qilgan ishlab chiqaruvchi yoki ta'minotchining (sotuvchining) nomi va qayd qilgan idora.

Barcha hujjatlar nusxasi ishlab chiqaruvchining (ta'minotchi, sotuvchi) imzo va muhri bilan manzili va telefonlari ko'rsatilgan holda tasdiqlangan bo'lishi lozim.

Dori vositalarini qabul qilishdan oldin ularning yaroqlilik muddatiga e'tibor berish lozim.

Yaroqlilik muddati – tayyor dori vositasi me'yoriy tahlil hujjatlari talablarining barcha ko'rsatkichlari bo'yicha sifat muvofiqligiga kafolat beradigan vaqtning muddatidir. Bundan tashqari, saqlash muddatiga muvofiq markirovkada saqlash muddatining tugashi haqida ko'rsatmasi bo'lishi kerak.

Dorixonada assortimentidagi dori vositalari, tibbiy buyumlar va boshqa tovarlar aksariyati uchun oxirgi va kafolatli yaroqlilik muddatlari belgilangan.

Dori vositalari yetkazib berishning alohida shart-sharoitlarida qolgan yaroqlili muddatlari belgilangan bo'lib, ularga muvofiq ishlab chiqaruvchi omboridan jo'natish vaqtida etiketkasida ko'rsatilgan yaroqlilik muddatining 80% qolishi, maxsus yaroqlilik muddati qisqa bo'lgan bakteriya preparatlari uchun 50% kam bo'lmasligi kerak.

Yuqoridagi dori vositalarini dorixona omborlaridan chakana savdo shaxobchalariga va davolash-profilaktika muassasalariga jo'natishda qolgan yaroqlilik muddatining 60%, bakteriya preparatlari uchun esa etiketkada ko'rsatilgan yaroqlilik muddatidan 40% kam bo'lmasligiga ahamiyat beriladi.

Yaroqlilik muddati qancha qolganligini seriya raqamidan ham aniqlash mumkin.

Seriya - bitta texnologik jarayonda yoki bir qator ketma-ket texnologik jarayonlarda olingan aniq dastlabki ashyo miqdori, qadoqlash materiallari yoki yarim mahsulotlarni qayta ishlab chiqilganda, sifatning xosligi bir xillik bo'lgan tayyor mahsulot (dori vositasi)ning aniq miqdori.

Seriya raqami arab raqamlarida birga qo'shilgan holda belgilanadi. Bunda oxirgi to'rtta raqam ishlab chiqarilgan oy va yilni belgilaydi. Oxirgi to'rtta raqamdan oldingilari esa ishlab chiqarilgan seriya raqamlari hisoblanadi (raqamlar o'lchami 5 mm dan ko'p bo'lmasligi kerak).

Saqlash muddati seriya raqamlari rim raqamlarida (arab raqamida ham bo'lishi mumkin) belgilanganda oy ko'rsatilib, arab raqamlarida esa - ikkita oxirgi raqamlar yilni ko'rsatadi. Yaroqlilik muddatlarini qo'yidagi variantlarda ko'rsatilishi mumkin: "yaroqlilik muddati X.02" yoki "X.02.gacha".

Barcha ishlab chiqaruvchilardan keltirilayotgan mahsulotlar – SSV ning Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish Bosh boshqarmasi sinov laboratoriyalari va boshqa vakolatli organ tomonidan majburiy nazoratdan o'tkaziladi. Bular Farmatsevtika bozori muomaladagi dori vositalarining quyidagi sifat tartibi asosida reglamentga solinadi:

- "Mahsulotlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi 1993-yil 28-dekabr qonuni;
- O'zbekiston Respublikasi SSV ning «Dori vositalari sifatini yaxshilash to'g'risida» 1999-yil 15-mart 163-sonli buyrug'i.
- O'zbekiston Respublikasi SSV ning 2002-yil 8-aprel 162-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan «Dori vositalari sifat standarti». Tarmoq standarti;
- O'zbekiston Respublikasi SSV tomonidan 2002-yil 29-dekabrda tasdiqlangan «Dori vositalarini sertifikatlashtirish qoidalari».

Sertifikatlashtirish vaqtida hamda saqlash jarayonida aniqlangan sifatsiz dori vositalariga nomuvofiqlik bayonnomasi rasmiylashtiriladi va 3 kun ichida buyurtmachiga (ishlab chiqaruvchiga), O'zstandart agentligiga va SSV Dori vositalari va tibbiy texnika sifatini nazorat qilish Bosh boshqarmasiga xat orqali bildiriladi. Sifatsiz dori vositalari belgilangan tartibda yo'q qilinadi.

Laboratoriya tahlillari yoki oxirgi ekspertiza xulosasidan keyin tovar saqlash bo'limlariga beriladi.

Dori vositalari va tibbiyot buyumlarini saqlash xonalari o'z tuzilishi, tarkibi, maydon o'lchamlari va jihozlanishi jihatdan amaldagi me'yoriy texnik va litsenziyalash xujjatlarida dorixona omborlari va dorixonalariga keltirilgan hamma talablariga javob berishi kerak. Xonalarning tuzilishi, ekspluatatsiya va jihozlanishi dori vositalari va tibbiyot buyumlari butligi, fizik – kimyoviy xossalarini saqlab berishni ta'minlashi zarur. Buning uchun xonalar qo'riqlash va tegishli yong'inga qarshi vositalar bilan ta'minlanadi.

Dori vositalarini xonalarda, stellajlarda, zavod taralarning standart idish tagliklarida, tovar tagliklarida, elevator stellajlarining tarasida (mayda tovarlar) mumkin. Stellajlar tashqi devordan 0,6-0,7 m uzoqlikda, tomdan 0,5 m poldan 0,20 m, uzoqlikda joylashgan bo'lishi kerak. Stellajlar orasidagi masofa tovarlar oldiga bemalol kelishni ta'minlab beradigan va 0,75 m kam bo'lasligi, stellajlar oralig'i yoritilgan bo'lishi kerak.

Saqlash xonalari toza bo'lishi, ular sanitariya-gigiena qoidalariga rioya qilgan holda tozalanadi.

Tayyor preparatlarni stellajlarda, javonlarda, shkaflarda saqlanishi quyidagi talablarini bajarish kerak:

-dori vositalarni etiketkasi (markirovkasi) tashqariga qilib amalga oshiriladi;

-dori vositalari yonida ularning nomi, seriyasi, saqlash muddati, miqdori belgilangan stellaj kartalari o'rnatiladi. Karta qalin qog'ozda chop etiladi. U har bir yangi keltirilgan seriyaga keyinchalik o'z vaqtida tarqatishni nazorati uchun yurg'uziladi.

Saqlash bo'limlarida saqlash muddatlari bo'yicha kartoteka yurg'uziladi. Saqlash muddatlari o'tib ketgan preparatlar, tahlil natijalari kelguncha boshqa dori vositalardan alohida, saqlanadi.

Dori vositalari va tibbiyot buyumlarning joylashuv hisobi uchun belgilangan qoidalarga asoslangan holda kompyuter dasturlari va texnologiyalaridan ham foydalanilmoqda.

Saqlash bo'limlardan tovarlarni berish dorixonada va davolash-profilaktika muassasalari, boshqa sotib oluvchi tashkilotlar tomonidan berilgan buyurtmalarga binoan amalga oshiriladi.

Buyurtma-talabnomalar 1-2 nusxada (ikkinchi nusxasi dorixonada kirimni nazorat qilish uchun qoladi) alohida har bir bo'limga yoziladi. Buyurtma-talabnomada dori vositalar nomi, o'lchov birligi va talab qilinadigan miqdori ko'rsatiladi. Zaharli va giyohvandlik vositalari hamda etil spirti uchun miqdori so'z bilan ko'rsatilgan holda alohida talabnomalar yoziladi.

Omborxonaga kelib tushgan hamma talabnomalar qayta ko'rib chiqiladi va kerak holda ayrim o'zgartirishlar kiritiladi. Bunda dorixonada omborida dori vositasini mavjudligi, uni yetkazib berishning bir tekisligi, xizmat qiluvchi davolash-profilaktika muassasalarining ixtisosi, ulardagi o'rinlar soni inobatga olinadi.

Respublikaga yoki viloyatlarga cheklangan miqdorda keladigan dori vositalari va tibbiyot buyumlari tegishli koeffitsientlar bo'yicha taqsimlanadi. Tarqatish koeffitsienti – aniq dorixonada tomonidan xizmat qiluvchi hudud bo'yicha statistik ko'rsatkichning (kasallar soni, o'rinlar miqdori) dorixonada ombori bilan xizmat ko'rsatuvchi hududlardagi shu ko'rsatkichining umumiy soniga nisbati.

Har bir dorixonada yoki davolash-profilaktika muassasalari bo'yicha hamma dori vositalari nomlari buyurtma-talabnomalarni qayta ko'rib chiqish va o'zgartirishlar asosida saqlash bo'limlarida yig'iladi, tovar yuk xatlari bilan solishtiriladi va ekspeditsiya bo'limiga beriladi.

Ekspeditsiya bo'limida tibbiyot tovarlarining qadoqlanishi amaldagi qoidalariga rioya qilgan holda bajariladi. Tovarlar qadoqlanishi buyurtmaning xajmiga qarab ombor bo'limlarida konteynerlarning har xil gabaritli yashiklarda amalga oshiriladi. Bunda ekspeditsiya bo'limi tovarni joylarning miqdori bo'yicha qabul qiladi. Ekspeditsiya bo'limida qadoqlovchi tovarni qadoqlashda qo'shimcha qilinadigan varaqaniing ikkita nusxasini to'lg'izadi va imzolaydi, bitta nusxasi yashikga qo'yiladi. Ikkinchi nusxasi esa yuk xati bilan ekspeditsiya bo'limida qoladi.

Tovarlarining omborxonada bo'yicha hamma bo'limlardagi harakati tovarlarning hisobga olish va nazorat qilinishini ta'minlaydigan amaldagi xujjatlarga rioya qilgan holda olib boriladi. Omborxonaning moddiy javobgar shaxsi buxgalteriya xujjatlarini rasmiylashtirishni belgilangan tartibi asosida tovarlarning kirimi va chiqimini, albatta, belgilashi kerak.

Tovarlarini jo'natish sanasi, preparatning nomi (dori shakli va dozasi), yetkazilgan miqdor, berilgan preparatning narxi, qiymati,

ta'minotchining va oluvchining nomi va manzili, muvofiqlik sertifikatining raqami va berilgan sanasini aniqlab beradigan xujjatlar bilan birgalikda yetkazib beriladi.

Dori vositalarini yuk jo'natishdagi javobgar shaxslarga quyidagilar yuklatiladi:

- dori vositalari va tibbiy buyumlarning har bir buyurtmani belgilangan holda kuzatuv hujjatlar bilan ta'minlab berish;
- tovar-kuzatuv hujjatlarida hamma zarur axborotni mavjudligini nazorat qilish;
- dori vositalari va tibbiy buyumlarni tashish jarayonida butligi, fizik
- kimyoviy xususiyatlari buzilmasini ta'minlash.

Omborxonadan tovarni olib ketish uchun maxsus ruxsatnoma bilan rasmiylashtiriladi. "Tovar moddiy boyliklarni olib chiqish uchun ruxsatnoma" ekspeditsiya bo'limida tovarlar yuklatilgan va ko'chirgich qog'oz orqali ikkita nusxada yozilgandan so'ng beriladi. Ikkinchi nusxasi oluvchining imzosi bilan ekspeditsiya bo'limida qoladi. Ruxsatnoma faqat berilgan kunida o'z kuchiga ega.

11.5. Dori vositalari va tibbiyotda ishlatiladigan buyumlarning saqlanishi tashkil qilish

Tovarlarni saqlash tovar harakatining barcha bo'g'inlarida, ya'ni tayyor mahsulotni ishlab chiqarishdan boshlab uni iste'mol qilish mobaynida amalga oshiriladi.

Tovarlarni saqlash – bu tovarning sifati va miqdorini o'zgartirmaslik maqsadida ombor xonalariga joylashtirish va saqlash jarayonidir. Saqlashdan asosiy maqsad – tovarlarning boshlang'ich xossalarini barqarorligini ta'minlash demakdir. Tegishli saqlash xonalarining mavjudligi, zarur saqlash tartiblarining yaratilishi, saqlash davomida tovarlarni to'g'ri joylashtirishni tashkil qilish – tovarlarni saqlash shart-sharoitlarining asosini tashkil qiladi.

Omborxonalarda va moddiy xonalarda saqlash uchun farmatsevtik mahsulotlarning xususiyatlariga bog'liq muayyan sharoitlar asosida amalga oshiriladi. Saqlash sharoitlarining (havo harorati va namligi) asosiy ko'rsatkichlarini nazoratini olib borish uchun har bir xonada termometr va gigrometr bo'lib, ular saqlash uchun xonalarning ichki devorlarida isitkich priborlardan yerdan 1,5-1,7 metr balandlikda, eshikdan esa 3 metr masofada joylashgan bo'ladi. Havo harorati va namligi bir kunda kamida 1 marta

tekshiriladi, priborlarning ko'rsatkichlari har bir bo'limda bo'lishi kerak maxsus hisob daftarida belgilanadi.

Saqlash xonalarida havo tozaligiga rioya qilish uchun tortib ketadigan ventilyatsiya qurilmalari bo'lishi kerak. Dorixona assortimentidagi mahsulotlar sifatiga turli tashqi omillar, ayniqsa, fizik-kimyoviy xususiyatlarga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ularni saqlashda yuqoridagi omillar ta'sirini hisobga olish lozim.

Yorug'likdan saqlanish lozim bo'lgan dori vositalari-qorong'i, salqin xonalarda yoki eshiklari zich yopiladigan, ichki tomoni qora rangli bo'yoq bilan bo'yalgan shkaflarda yoki qopqoqlari zich yopiladigan qutilarida saqlanishi talab etiladi.

Atmosferadagi suv bug'lari yoki namlikga sezgir bo'lgan dori vositalari salqin joylarda, germetik yopilgan, suv bug'lari yoki namlikni o'tkazmaydigan matodan yasalgan, shisha, metall, alyumin, plastmassa idishlarda saqlanishi lozim:

- kuydirilgan gips yaxshi yopiladigan idishlarda saqlanadi (masalan, mahkam yopiladigan ichiga yopiladigan polietilen plyonka solingan yog'och quti yoki yog'och bochkalarda);

- xantal ko'kini ichi laklangan temir bankalarda saqlanadi;

- xantal mahkam berkitilgan idishlarga solingan polietilen plyonka yoki pergament qog'ozga o'ralgan holda saqlanadi.

Uchuvchan dori vositalari salqin joylarda germetik berkitiladigan uchuvchan moddalarni o'tkazmaydigan materiallarda tayyorlangan idishlarda saqlanadi.

Kristalgidratlar havoning nisbiy namligi 50-65% bo'lgan salqin joylarda germetik yopiladigan shisha, metall yoki qalin plastmassadan ishlangan idishlarda saqlanadi.

Havo haroratining yuqori yoki pastligi ta'sir etuvchi dori vositalarni saqlashda, ularni yorlig'i va ishlatish uchun qo'llanmasida ko'rsatilgan harorati rejimiga e'tibor beriladi.

Organopreparatlarni quruq sharoitda, yorug'likdan saqlangan holda $1^{\circ} + 15^{\circ}\text{S}$ gacha bo'lgan haroratda saqlanadi (boshqa ko'rsatma berilmagan bo'lsa).

Tibbiy yog'lar odatda $+ 4^{\circ} + 12^{\circ}\text{S}$ gacha saqlanadi.

Gazlar ta'siridan saqlanishi shart bo'lgan dori vositalari germetik yopiladigan gazlarni o'tkazmaydigan materiallardan ishlangan idishlarda iloji boricha to'latilgan holda saqlanadi.

Turli farmakoterapevtik guruhga mansub bo'lgan dori vositalarini saqlashda hidli va bo'yovchi dori vositalari guruhi ham ajratiladi.

Hidli dori vositalari guruhiga uchuvchan hamda uchuvchan bo'lmagan, lekin o'ta hidli dori vositalari kiradi. Ularni germetik yopiq idishlarda bir-biridan alohida holda nomi bo'yicha saqlanadi.

Bo'yovchi xususiyatli dori vositalariga – idishlarda, jihozlarda va rangli iz qoldiruvchi oddiy sanitariya-gigienik ishlovda yuvilmaydigan dori vositalari kiradi (brilliant yashili, metilen ko'ki, indigokarmin va h.k.).

Bo'yovchi dori moddalari alohida maxsus zich yopiluvchi shkaflarda saqlanadi (nomi bo'yicha). Bo'yovchi moddalarni ishlatishda ularning har biri uchun alohida torozilar, xovonchalar, shpatellar va boshqa inventarlar ajratiladi.

Dorivor o'simliklar xom ashyosi va yig'malarni saqlashda quyidagilar talab etiladi:

a) yaxshi yopiladigan idish;

b) quruq yaxshi ventilatsiyalanuvchi havo almashuvi ta'minlangan xona. Taraning turi xom ashyoni saqlash joyiga bog'liq.

Omborxonada dorivor o'simliklar xom ashyosi so'kchaklarda saqlanadi buning uchun yopiq yashiklar, qoplar (kesilgan xom ashyo), ikki qavatli qoplar, karton o'ramlari (poroshoklar) bo'lishi kerak.

O'z tarkibida efir moylarini saqlovchi (masalan: shalfey o'ti), ayrim gigroskopik o'tlar, barglar, mevalar (masalan: angishvonagul bargi, dalachoy va boshqalar) alohida yaxshi yopiladigan idishda saqlanadi.

Zaharli va giyohvand moddalar saqlovchi dori vositalar alohida xonalarda, maxsus qulflanadigan temir shkaflarda saqlanadi.

Quritilgan shirador mevalarni ombor hashoratlaridan himoyalash uchun flakonga xloroform solib, bug'lari chiqib turuvchi trubkasi bo'lgan probka bilan yopiladi va mevalar saqlaydigan yashik ichiga solib qo'yiladi.

Tarkibida yurak glikozidlari saqlovchi dorivor o'simliklar xom ashyosiga (masalan: angishvonagul bargi, marvaridgul mevasi va boshqalar) alohida e'tibor berish kerak. Davlat Farmakopeyasida ular uchun qat'iy saqlash muddatlari va biologik faolligini qayta tekshirish uchun talablar belgilangan.

Barcha dorivor o'simliklar xom ashyosini vaqti-vaqti bilan Davlat Farmakopeyasi nazoratidan o'tkaib turishi shart. Standartga javob bermagan xom ashyo yaroqsiz deb topiladi yoki qaytadan ishlab chiqilgan va ijobiy nazoratdan so'ng ishlatiladi.

Tez va yengil alanganuvchi prekursorlarni saqlashda ularning fizik-kimyoviy xossalarini hisobga olish kerak (sirka kislotasi, atseton, etil efiri, xlorid kislotasi, fenil sirka kislotasi, sulfat kislotasi, toluol).

Tez alanganuvchi prekursorlarni mineral kislotalar (ayniqsa oltingugurt va azot kislotalari), siqilgan gazlar, yonuvchan moddalar (o'simlik yog'lari, oltingugurt, bog'lov vositalari), shuningdek organik moddalar bilan portlovchi aralashmalar (kaliy xlorat, kaliy permanganat, kaliy xromat va h.k.) hosil qiluvchi noorganik tuzlarni birga saqlash taqiqlanadi.

Prekursorlar bilan ishlaganda (qadoqlash, joydan-joyga tashish, yuklash) ehtiyotkorlik choralari ko'rib, idishning holati, germetikligi, to'g'riligini doimiy kuzatib turgan holda ishlash lozim.

Tez alanganuvchi prekursorlar zich berkiladigan, mustahkam shishali yoki metall idishlarda saqlanadi. Shisha idishlar, ballon va boshqa katta hajmli idishlar balandligi bo'yicha bir qator qilib saqlanadi. Ularni bir necha qatorga, isitish manbalari yaqiniga qo'yish taqiqlanadi. So'kchak va isitish manbasi orasidagi masofa bir metrdan kam bo'lmasligi kerak.

Nitrat va sulfat kislotalarini saqlashda ularning yog'ochli, organik tabiatli boshqa moddalar bilan munosabatda bo'lishining oldini olish lozim.

Nitroglitserin eritmasi - portlovchi modda, uni dorixonada, dorixona omborlarida katta emas, yaxshi berkitilgan sklyankalar yoki metall idishlarda salqin, qorong'i joyda saqlanadi, yong'indan ehtiyot bo'lish kerak. Nitroglitserin saqlaydigan idishni surish va shu preparatni tortib olish juda ehtiyotkorlik bilan bajarilishi zarur.

Efir (tibbiyot yoki narkoz uchun) fabrikaning o'ramida, qorong'i, salqin (isitish priborlardan uzoqroq) joyda saqlanadi. *Dietilefir* bilan ishlanganda silkitish, zarba berish, ishqalashdan saqlanish kerak.

Kaliy permanganat glitserin, oltingugurt, chang, organik moylar, efirlar, spirtlar, organik kislotalar va boshqa organik moddalar bilan portlovchi birikmalar hosil qiladi. Uni maxsus ajratib qo'yilgan joyda, tunuka barabanlarda, dorixonada - og'zi mahkam yopilgan va yuqorida ko'rsatilgan vositalardan alohida saqlanadi.

Portlovchi va tez alanga oluvchi vositalar alohida (quruq, to'g'ri quyosh nuridan, yong'in va yer osti suvlaridan himoyalangan, birinchi qavatda, temirbeton koplama va metall yashikli) xonalarga joylanishi kerak, xonaning poli eshigidan ichkariga qiyalanib sementlangan, o'yilmagan tekis bo'lishi kerak. Yonmaydigan so'kchaklar poldan 0,25 m dan kam bo'lmaydigan balandlikda bo'lishi kengligi 1m dan kam bo'lmagan, chetlari 0,25 m dan kam, so'kchaklar oraligi 1,35 m dan kam bo'lmasligi kerak; yonmaydigan shkaflar kengligi 0,7 m dan, balandligi 1,2 m dan kam bo'lmaydigan eshiklarga ega bo'lishi kerak; elektr

o'tkazish moslamalari, yorituvchi va boshqa elektrjixozlari portlash xavfsizligini ta'minlaydigan, shuningdek, o'chirish moslamalari bilan ta'minlangan bo'lishi kerak.

Tez alanganuvchi va yonuvchi suyuqliklar solingan idishlar zarbalardan saqlaydigan, yoki ag'daruvchi ballonlarda bir qatorda saqlanadi.

Idishni suyuq moddalar bilan to'ldirish darajasi 90% hajmdan oshmasligi kerak. Katta miqdordagi spirtlar metall idishlarda, 75%dan ortiq bo'lmagan hajmda to'ldirilib saqlanadi.

Portlovchi va yonuvchi vositalar saqlanadigan xonalarga kerosin lampalar va shamlar bilan kirish taqiqlanadi, faqat elektr yoritgichlardan foydalaniladi.

Dezinfeksiyalovchi vositalar (xloramin B va boshqalar) germetik berkitilgan idishlarda saqlanadi. Saqlash uchun xona alohida bo'lib va plastmassa, rezina va metall buyumlar hamda tozalangan suv olinadigan xonalardan uzoqroqda joylashgan bo'lishi kerak. Bunda saqlash joyi salqin va yorug'likdan himoyalangan bo'lishi lozim.

Bog'lov materiallari yog'och yashiklarda, quruq, havosi toza xonalarda, changdan va hasharotlardan nariroqlarda saqlanishi kerak. Nosteril materiallarni isitilmaydigan honalarda saqlash mumkin. Steril materiallar harorati o'zgarishi kam bo'ladigan xonalarda saqlanishi kerak, bunda xarorat o'zgarganda qadoqlangan tovar ichiga havo kirmasligini ta'minlash lozim. Sterillangan bog'lov vositalarni omborxonada chiqqan yiliga qarab saqlash kerak, chunki har besh yildan so'ng uning sterilligini har yili tanlab tekshirib turiladi. O'rami buzilgan yoki nam tortgan bo'lsa, u holda mahsulot sterillanmagan hisoblanadi.

Rezina buyumlarini saqlovchi xonaga quyosh nuri tushmasligi kerak, ko'pincha, yerto'lalarda, qorong'i joylarda saqlanadi. Quruq xonalarning namligini saqlash uchun karbol kislotasining 2%li suv eritmasi idishlarda qo'yiladi. Rezinaning elastikligini saqlash uchun xonalar va shkaflarga shisha idishda ammoniy karbonat solib qo'yish kerak. Saqlashda amal qilinadigan talablar: 1) yorug'likdan saqlash; 2) harorat 0^oS dan past va +20° yuqori bo'lmashligi; 3) namlik 65%dan ko'p bo'lmashligi; 4) mexanik shikastlanishdan holislik; 5) faol moddalar (yod, xloroform, formalin va boshqalar) ta'siridan himoyalash; 6) isituvchi manbadan uzoq (kamida 1 metr) joylashgan bo'lishi kerak; 7) havo kirmasligi kerak.

Rezina buyumlarni shkaflarda, yashiklarda, javon va stellajlarda saqlash mumkin. Shkaflar eshigi zich yopiladigan va ichidan tekis yuzi bo'lishi kerak.

Ba'zi rezina buyumlarni saqlashda ma'lum talablarga rioya qilish kerak:

- grelkalar, tagiga qo'yiladigan chambaraklar, muz solinadigan xaltachalar biroz shishirib qo'yiladi;

- priborlarning yechiladigan rezina qismi metall qismidan alohida saqlanadi;

- qo'lqoplar, bujlar, elastik kateterlar va boshqalar qutilarda zich yopilgan va ustiga talk sepilgan holda saqlanadi. Pastki qavatlardagi buyumlar ezilib va bosilib ketmasligi uchun ularni bir necha qavat qilib saqlash mumkin emas.

Plastmassadan tayyorlangan buyumlarni qorong'i va havoni tozalab turadigan, uchuvchi vositalarning bug'lari uchramaydigan, yong'in bo'lmaydigan xonalarda saqlash kerak. Buyumlar isitkichlardan 1 metr uzoqlikda joylashgan bo'lishi kerak. Tsellofanlar, tselluloid, aminoplastli buyumlar saqlanuvchi xonalarning namligi 65%dan oshmasligi kerak.

Sintetik materiallarni saqlash alohida sharoitlarni talab qilmaydi. Davolash-profilaktika muassasalarida rezina va elastoplast buyumlar 5%li fenolning glitserindagi eritmasiga solib qo'yiladi.

Tibbiy texnika, xirurgik instrumentlar quyidagi talablarga muvofiq saqlanadi:

- xonalar quruq va issiq bo'lishi kerak. Xirurgik instrumentlarni uyib hamda medikamentlar va rezina buyumlar bilan saqlash qat'iy man etiladi;
- harorat va havoning nisbiy namligi (60%dan oshmasligi) birdan o'zgarib qolmasligi kerak;

- instrumentlar yashiklarda, shkaflarda, qopqoqli qutilarda nomi yozilgan holda saqlanadi. Instrumentlarni zavodning korroziyaga qarshi moyi bilan saqlanadi. Agar bunday moy bo'lmasa, unda ularni yupqa qilib vazelin bilan qoplanadi. Moylangan instrumentlar yupqa parafinli qog'ozga o'rab qo'yiladi. Kesuvchi buyumlarni (pichoq, skalpellar) mexanik zarar yetkazishni (kertiklar) oldini olish va o'tmas bo'lmasligi uchun ularni yashiklarning maxsus uyalarida yoki penallarda saqlanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tibbiyot zuluklarini saqlashda qo'yidagi talablarga rioya qilish zarur:

- xona yorug', dorilarning hidisiz; maksimal tozalikka rioya qilgan holda, hidli va zaharli vositalar bilan birgalikda bo'lmasligi kerak;

- zuluklar keng bo'yinli shisha idishlarda, bo'z salftkali yoki ikki qavatli doka bilan shpagat yoki rezinka bilan qattiq boylangan holda saqlanadi;

- bankani xlorisizlantirilgan, perekisli birikmalardan, og'ir metall tuzlaridan, mexanik qo'shimchalardan holi saqlanadi. Suvni almashtirishda idish devorlari ichidan yuviladi, so'ngra idish bo'yniga doka yopiladi va undan suv quyiladi. Bunda idishning uchdan bir qismi suvga to'lishi kerak.

ASOSIY ADABIYOTLAR

1. I.A. Karimov. Yo'limiz – mustaqil davlatchilik va taraqqiyot yo'li: O'zbekiston Respublikasi Oliy kengashining o'n birinchi sessiyasida so'zlagan nutqi. 1994 yil 5 may. -T.:O'zbekiston. 1994. -38 b.
2. I.A. Karimov, -Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T., O'zbekiston, 1997.,-63 b.
3. A.З.Муминов. Пути совершенствование лекарственного обеспечения населения. //Кимё и фармацевтика//1994 г.с.7-9.
4. В.И.Криков., В.И.Прокопишин. “Организация и экономика фармации”. М., “Медицина”. 1991 г.
5. В.И.Прокопишин. Основы лекарственного обеспечения населения. М., Медицина. 1983 г.
6. P.Nosirov, Sh.Abdullaeva. «Marketing bozor iqtisodiyotining asosi».T., O'zbekiston. 1994 y.
7. U.S. Salixbaeva; O'zbekiston Respublikasida farmatsevtik bozorni rivojlanish muammolari va istiqbollari.// Kimyo va farmatsevtika. 2002.№. b. 13.
8. E.R. Toshmuxeimedov, O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'izistonda farmatsevtikaning rivojlanishi.//Kimyo va farmatsevtika. 2001.№2.b. 3.
9. O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida»gi qonuni.
10. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni.
11. Э.Р. Тошмухамедов, И.Н. Жураев. «Лекарственное обеспечение сельского населения в Узбекистане». Изд. «Медицина» Т., 1973 г.
12. O'zbekiston Respublikasida farmatsevtika faoliyati A.N. Yunusxo'jaev tahriri ostida I, II, III kitob. Toshkent 2001 va 2003-yillar.

MUNDARIJA

So'zboshi.....3

AHOLI VA DAVOLASH-PROFILAKTIKA MUASSASALARINI DORI VOSITALARI BILAN TA'MINLASHNI TASHKIL ETISH

1-bob. O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlash ishlari va farmatsevtika xizmatini rivojlantirish asoslari.....	14
1.1. Sog'liqni saqlash ishlarini tashkil qilish prinsiplari.....	14
1.2. O'zbekiston Respublikasida tibbiyot va farmatsevtika faoliyatini boshqarish.....	16
1.3. Sog'liqni saqlash va farmatsevtika faoliyati xizmatini boshqaruvchi tashkilotlarning asosiy vazifalari va funksiyalari.....	10
2-bob. Dorixonalar ishini tashkil qilish.....	14
2.1. Dori vositalari bilan chakana savdo qilish qoidalari.....	14
2.2. O'zbekiston Respublikasida dorixonalarni ochish tartibi.....	16
2.3. Dorixona muassasalarining nomlanishi, turlari va ularni joylashtirish tartiblari.....	20
2.4. Dorixonalarning vazifalari va funksiyalari.....	23
2.5. Dorixona xonalarining tarkibi, ularning faoliyat turiga qarab jihozlanishi.....	24
2.6. Dorixonalarning tashkiliy tuzilishi.....	26
2.7. Dorixona xodimlari lavozimlarining nomlanishi.....	27
3-bob. Dori vositalarining retseptsiz savdosini tashkil qilish.....	29
3.1. Xalqaro amaliyotda dori vositalari turkumlanishining asosiy prinsiplari. Turkumlash shakllari.....	29
3.2. ATS (Anatomical Therapeutic Chemical Classification System) turkumlanish tizimi.....	31
3.3. OTS - vositalar tizimi. Retseptsiz sotiladigan vositalarga qo'yilgan asosiy talablar, ishlab chiqaruvchi firmalar va rivojlanish istiqbollari.....	33
3.4. Dori vositalarini retseptsiz berish va dorixona assortimenti.....	38
3.5. Xalqaro amaliyotda farmatsevtik vasiylik.....	43
3.6. Farmatsevtik tovarlarni shtrixli kodlash tizimi.....	44
4-bob. Dorixonalarda retseptlarni qabul qilish va ular asosida dori vositalarini berish. 49	49
4.1. Retsept va uning funksiyalari, retsept turlari.....	49
4.2. Retsept qabul qilish va dori vositasini berish ishlarini tashkil qilish tartibi.....	53
4.3. Retseptlar taksirovkasi, ro'yxatga olish va berish tartibi.....	63
4.4. Miqdoriy hisobda turuvchi dori vositalari.....	66
5-bob. Dorixona sharoitida dori vositalarini tayyorlash va sifatini nazorat qilish ishlarini tashkil qilish.....	69
5.1. Dorixonada dori tayyorlanadigan ish joylarini tashkil qilish va jihozlash.....	69
5.2. Aseptik sharoitda dori vositalari tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari.....	71
5.3. Dorixona tayyorlanadigan dori vositalari sifatini nazorat qilish.....	75
5.4. Dorixonada tayyorlangan dori vositalarini rasmiylashtirish.....	78
5.5. Dorixonada tayyorlanadigan dori vositalarini saqlash muddatlari.....	79

6-bob. Dorixonada g'amlamalar bo'limi ishini tashkil qilish. Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish.....	84
6.1. G'amlamalar bo'limining asosiy vazifalari va funksiyalari.....	84
6.2. G'amlamalar bo'limi xodimlari orasida shtatlar va vazifalarning taqsimlanishi.....	84
6.3. Dorixonada tovarlarni qabul qilish qoidalari va ularni boshqa bo'limlarga berish tartibi.....	87
6.4. Laboratoriya va qadoqlash ishlarini hisobga olish.....	91
7-bob. Farmatsevtika xizmatining nazorat ruxsatnoma tizimi.....	93
7.1. Dori vositalari va tibbiy buyumlar sifatini belgilovchi nazorat-ruxsatnoma tizimi.....	93
7.2. Dori vositalarining sifat standartlari.....	106
7.3. Farmatsevtika sohasidagi xalqaro sifat standartlari.....	108
7.4. Dori vositalari sifatini nazorat qilish laboratoriyasi ishini tashkil qilish.....	110
7.5. Ishlab chiqarishda farmatsevtik mahsulotlar sifat nazoratini tashkil qilish.....	112
7.6. Farmatsevtik mahsulotlarni sertifikatlashtirish va sifatini boshqarish tizimi.....	114
7.7. Dori vositalarini qalbakillashtirish muammolari.....	125
7.8. Nostandart dori vositalari va tibbiy buyumlarni yo'q qilish tartibi.....	134
8-bob. Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi.....	137
8.1. Davolash-profilaktika muassasasining dorixonasi vazifalari.....	137
8.2. Dorixona binosiga qo'yilgan talablar va undagi asbob-uskunalardan foydalanish qoidalari.....	139
8.3. Dorixona muassasasidan dori vositalari va tibbiyot buyumlarini berish tartibi.....	142
8.4. Hisob va hisobot.....	142
8.5. Mehnatni muhofaza qilish va texnikasi xavfsizlik.....	143
9-bob. Farmakoiqtisodiyotning ilmiy asoslari.....	144
9.1. Farmakoiqtisodiyot to'g'risida tushuncha.....	144
9.2. Farmakoiqtisodiyot vazifalari va unga qo'yiladigan talablar.....	147
9.3. Farmakoiqtisodiyot obyektlari va farmakoiqtisodiyotda xarajatlarning tasnifi.....	148
9.4. Farmakoiqtisodiy tahlil usullari. Dori vositalari formulyalari.....	150
10-bob. Dori vositalariga bo'lgan ehtiyoj va talab istiqbolini aniqlash.....	155
10.1. Dori vositalari iste'molini shakllantiruvchi omillar.....	155
10.2. Ehtiyoj, talab, iste'mol, taklif tushunchalari.....	155
10.3. Dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash usullari.....	157
10.4. Dori vositalarga bo'lgan talab turlari va tasnifi.....	160
10.5. Davolash-profilaktika muassasalarida doimiy faoliyatdagi hay'at vazifalari.....	163
11-bob. Farmatsevtik bozorda ulgurji savdo faoliyatini tashkillashtirish.....	167
11.1. Dori vositalarining muomala sohasida logistik yondoshuvi.....	167
11.2. Tovar harakatining kanallari. Savdo tarmog'ining asosiy turlari.....	171
11.3. Ulgurji vositachilar vazifalari, funksiyalari va tasnifi.....	173
11.4. Ulgurji farmatsevtik tashkilotlar faoliyati, dorixona omborida tovarlar harakatini tashkil qilish.....	174
11.5. Dori vositalari va tibbiyotda ishlatiladigan buyumlar saqlanishini tashkil qilish.....	183

E.R. Toshmuxamedov, X.S. Zaynutdinov, A.M. Komilov,
R.A. Muhamedova, E.B. Juravleva, M.Z. Islomova

FARMATSEVTIKA ISHINI TASHKIL QILISH

Darslik

Muharrir *H. Zokirov*
Kompyuterda sahifalovchi *A. Asrorov*

Bosishga ruxsat etildi 18.05.2008. Qog'oz bichimi 60x84¹/₁₆
Hisob – nashr tabog'i 12, Adadi 1000.
Buyurtma № 96.

«IQTISOD – MOLIYA» nashriyotida tayyorlandi.
100084, Toshkent, H.Asomov ko'chasi, 7 – uy.
Hisob – shartnoma 44-2008.

«Toshkent tezkor bosmaxonasi» MCHJ da chop etildi
100200. Toshkent, Radial tor ko'chasi 10 uy.

ISBN 978-9943-13-083-8

9 789943 130838